

MAGYARORSZÁG

Az elvándorolt falu

SZOB, ZEBEGÉNY

Folytatjuk utunkat. Még alig hagytuk magunk mögött a Hron, azaz a Garam torkolatát, máris az Ipoly veti magát – ugyancsak balról – a Dunába, mit sem sejtve arról, hogy ezúttal tulajdonképpen őt, a kisebbik mellékfolyót illetné meg a Hron vagy Gran vagy Grenze, egyszerűen a „határ” megjelölés. Ma ugyanis nem a „határ” jelentésű Garam jelenti a határt, hanem ő. Torkolatán túl a folyamnak ismét mindkét partja egyazon országhoz, esetünkben Magyarországhoz tartozik. A bal part első magyar települése Szob, mely tán nem is annyira határállomás mivoltában él a mai köztudatban, mint inkább a gyümölcszörpök „fővárosaként”.

S ezzel elérkeztünk a folyam hosszú-hosszú útjának egyik legvadregényesebb szakaszához, a híres-nevezetes Dunakanyarhoz (németül Duna-térdhez, franciául Duna-könyökhöz), a magyarországi turizmus egyik fellegvárához – melyben majd még valódi fellegvárral is találkozhatunk, a visegrádival. Itt, a Dunakanyarban hagy föl átmenetileg keleti irányával a Duna, hogy előbb délnek, majd egészen váratlanul északnak, végül ismét délnek vegye útját, mindezt pedig két hegység, a Börzsöny és a Visegrádi-hegység szorításában, egy szűk völgykatlanban.

Szobot elhagyva megint csak a bal parton találjuk a következő jelentősebb települést, Zebegényt. Mondhatnók egyébként Zebegnőnek is, hiszen a föltehetőleg besenyő eredetű személynév valaha így hangzott; habár hogy miről is volt nevezetes a régi-régi világban az így, helységnevében megörökített férfiú, nem tudjuk. Csak azt, hogy nevének további alakváltozatai is fönmaradtak: Zubugun, Zebugun, Zebegneu.

Zebegény különben – nem mint férfiú, hanem mint helységnevé – sok fejtörést okozott a múlt tudós kutatóinak. A történet az 1860-as években kezdődik, amikor is a nagy tekintélyű Rómer Flóris az itteni, négyszáznyolcvankét méter magas Szent Mihály-hegyen kutatva, egy középkori bencés apátság maradványait véli megtalálni. Fél évszázadra rá, 1912-ben Sörös Pongrác bejelenti: az ő kutatásai szerint a Szent Mihály-apátság

nem a Börzsöny lábánál fekvő Zebegényben működött, hanem a Pécsváradtól délkeletre fekvő Zebegényben, melynek neve az idők folyamán Szebényre módosult. A régészek, szegények, a legnagyobb tanácstalansággal fogadják e bejelentést. Sem Rómer Flóris, sem Sörös Pongrác állításait nincs okuk kétségbe vonni: vitathatatlan szaktekintélyekről van szó. No de hát akkor hogy a csudába kerültek át a Pécsvárad melletti apátság romjai a Dunakanyarba? És hogyan lehetséges, hogy itt is a Zebegény névvel, valamint – a hegy nevében – Szent Mihályéval találkozunk?

A rejtély mindaddig rejtély maradt, míg csak valaki elő nem kapart egy középkori oklevelet, pontosabban periratot. A per nyilvánosan zajlott az esztergomi káptalan előtt 1299-ben. Vajon mi volt a tárgya? Mire is tartott Sol dömösi prépost igényt Wyd ispán ellenében? Íme: „*in terra Sob iuxta Danubium versus villam Almas, terrae abbatis de Zebegen vicinantis, seu conterminantis...*” Vagyis: a Duna menti Szob földjén lévő, a zebegényi apát itteni, Almás nevű birtokával határos terület!

A szemekről egyszeriben leesett a hályog. Hát persze! A Baranya megyei Zebegény bencés apátságának itt, a Dunakanyarban is volt egy birtoka! Ezért lett hát az itteni hegy neve is az, ami az apátságé. A helység nevéből – Zebegényalmás – aztán idővel kikopott az „almás”, s mivel a baranyai Zebegény időközben Szebényre változott, érthető, hogy a tudósok sokáig a Börzsöny tájain keresték azt, amit csak onnan több száz kilométerre találhattak volna meg. Mentségükre szóljon: eléggé meghökkentő eset, ha egy emberi település tűnik el úgy, mint a Duna Immendingennél, s bukkan elő valahol messze újra, akárcsak a Duna-víz az Aach forrásában...

Az ókoriak „morzéja”

ZEBEGÉNY

Ha már a környék rejtélyeinél tartunk, szóljunk az említett Szent Mihály-hegy barlangjairól is. Vajon kik laktak bennük? Csakugyan az I. Endre király által betelepített kijevei bazilita szerzetesek, amiként azt sokan feltételezték? Hogy a tihanyi remetebanlakásokban ilyenek laktak, azt tudjuk. A Szent Mihály-hegyet vallató ásatások azonban – legalábbis egyelőre – valami egészen mást, régebbi lakók nyomát hozták felszínre, s kiderült, hogy ez az egészen más még sokkalta érdekesebb is, mint az esetleges remeték kiléte.

Hogy micsoda is az az „egészen más”? Ha most azt válaszoljuk, hogy cserépedények, akkor a kedves olvasó nyilván bolondnak nézi a szerzőt. No, ez aztán a nagy dolog! Cserépedények! Mintha nem találna ilyen lép-ten-nyomon még akár a legeslegkezdőbb régészinas is!

Nono, álljunk csak meg egy percre! Az itt talált cserépedények ugyanis a 3. és a 4. századból valók, azaz még a római korból származnak. Ez pedig már nagy szó. Hiszen ezeknek a római cserépedényeknek a fölbukkanásáig a múlt minden kutatója egybehangzóan vallotta, hogy a rómaiak – nagyon kevés kivételtől eltekintve – mindenütt a Dunát tekintették, legalábbis ennek felső szakaszát, határnak, s kétséges terepviszonyok közt a viláért el nem hagyták volna a jobb partot! Nos, ezek az edények most arról vallanak, hogy Zebegeynél a római sereg valamely okból kivételt tett, s az esetleges veszedelmekkel is dacolva átlépett a folyam túlfelére. De vajon mi lehetett ez az ok?

A római legionáriusok hajdani jelenlétéről hírt adó edények közvetve egy másfajta híradásra is rávilágítanak. Pontosabban: az itt ezerhétszáz évvel korábban szolgálatot teljesítő római katonák hírközlőmódszerére.

Úgy bizony. A tudósok föltették ugyanis a kérdést: vajon mi csábíthatta át a rómaiakat a kényelmes védvonalat jelentő folyamon? És a válasz, melyet találtak, egyszerre logikus és meglepő.

Kössük össze képzeletben a visegrádi Várhegyet (ahová nemsokára szintén ellátogatunk) a zebegeyni Szent Mihály-hegy csúcsával, továbbá az 1955-ben megtalált római kori tábor hegyével, a Hideglelős-keresztel. Olyan vonalrendszert kapunk ily módon, mely a parti erődítések fölött küldött távirószerű kódjelek lehető leggyorsabb továbbítására kínált lehetőséget. A tudósok szerint ezzel a korabeli „morzéval” a római hadsereg igenis élt. Ez bizony könnyen meglehet, hiszen Aiszkhülosz *Agamemnón* című drámájából tudjuk, hogy a görögök az időszámításunk előtti 4. században Trója elestének hírért éppen ilyen módon, jelzőtüzekkel továbbították fél nap alatt hatvan mérföldnyire. Az is ismeretes, hogy a rómaiak Julius Caesar halálhírért ezen a módon alig két nap alatt juttatták el – Britanniáig! (Ha figyelembe vesszük, hogy a pest-budai március 15-e, a nevezetes 1848. március 15-e híre csupán az év májusának elején érkezett meg az Egyesült Államokba, azt kell mondanunk: az ókor nem mindenben volt olyan „ó”, ahogy azt mi gyakran elképzeljük.)

Ám ezzel még nem értünk Zebegeyny érdekességeinek végére. Zebegeyny és Márianosztra közt ugyanis, a Malom-hegy nyugati oldalában, mészkőbánya van. Ez ön-

magában még nem éppen rendkívüli dolog. De mindjárt más szemmel pillantunk e bányára, ha megtudjuk, hogy valamikor, az ősidőkben, amikor errefelé sekély vizű tenger ringott, ez a mai bánya még – korallzátony volt! Mégpedig, hogy egészen pontosak legyünk, az *orbicella reussiana* nevű mészvázú korallok alkotta zátony. Így aztán ez a zebegényi bánya a világnak tán egyetlen „korallfejtője”.

Zebegény mind fölkapottabb nyaraló- és kirándulóhely. Különösen a festők kedvelik. Itt pihent nyaranta Bernáth Aurél, Szőnyi István pedig itt töltötte életének csaknem teljes négy utolsó évtizedét. Egykori otthona ma emlékmúzeum, fölötte ifjúsági nyári tábor működik, ahová nyári vasárnapokon írók, színészek, zenészek látogatnak el, és adnak műsort.

De nehogy bárki is azt higgye, hogy ez a kis művésztelepülés hadilábon áll a tudománnyal! Igaz, nem tudósok nevéhez fűződik Zebegény legfiatalabb – 1984 nyarán alapított – tudományos nevezetessége, hanem egy nyugalomba vonult hajósemeréhez. Farkas Vince, aki huszonhat esztendeig rótt kapitányként a Dunát, még rég nem volt kapitány, amikor már dédelgetett álma volt, hogy valamikor lesz egy saját, „külön bejáratú” hajózástörténeti múzeuma. „Csekély” harminc éven át gyűjtötte hozzá az anyagot, sőt nemcsak gyűjtötte, hanem készítette is, például egykori nevezetes tengeri hajók kicsinyített mását. Farkas kapitány – magánszemélyeken kívül – sok segítséget kapott a MAHART-tól, a Magyar Hajózási Rt. vállalattól, valamint a Közlekedési Múzeumtól, s kitartó munkájával végezetül elérte, amire vágyott: a Szőnyi István utca 9. szám alatt megnyílt a Dunakanyar egyik legérdekesebb intézménye, a Hajózási Múzeum, a reprodukált hajókon kívül régi térképekkel, hajózási műszerekkel és egyéb ritka látnivalókkal.

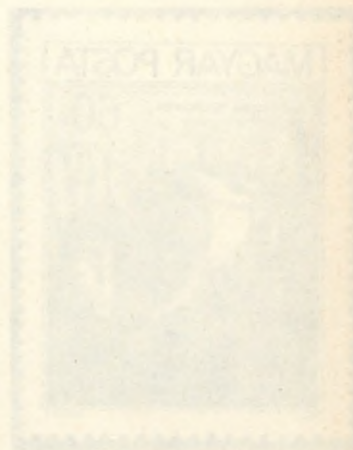
A pulykacsontok rejtélye

DÖMÖS, NAGYMAROS, VISEGRÁD

Délnek fordul a folyó. Jobb partján ismét csöndes nyaralóhely: Dömös. Már a 11. században is nyaraló- és pihenőhely volt, igaz, akkor még csak a királyé. Mégse irigyeljük ezért a hajdani uralkodót: I. Béla király számára ugyanis ez a pihenőhely az örök pihenőt jelentette. Tudniillik hasonlóképp járt, mint a magyarok ellen hadba induló Henrik német császár Persenbeugban. Nem mintha a trónterem szakadt volna be alatta, „csu-

Asszonyok a parton
(Szőnyi István festménye).
MBéA 2420

pán” a trónszék. Ám míg Henrik néhány zúzódással megúszta a balesetet, Béla király belehalt a magáéba, mert a súlyos trón maga alá temette.

Nem sokkal a szerencsétlenség után bencés szerzetesek telepsznek le e tájékon. Korábban már foglalkoztunk azzal a harminchárom halással, aki asztalukat 1138-ban ellátta hallal. Minden hét szerdáján, péntekjén és szombatján, a negyvennapos böjt idején pedig naponta harminc-harminc halat kellett az apátságba szállítaniuk. Ezeknek egyike sem lehet kisebb négytenyérnyinél – rendelkezett II. (Vak) Béla király. A „négytenyérnyi” a halak hosszára vonatkozott, s ebbe a halak feje és farka nem számított bele. Magyarán: félméteres, egy kiló húst adó halakat kellett beszolgáltatni, évente ötezer-nyolcszáznyolcvan példányt!

A Duna ismét fordul egyet. Megkerülve a Börzsönynek már-már a Visegrádi-hegységbe bökő nyúlványát, a Hegyes-tetőt, most egészen rövid szakaszon északnak folyik. De ezen a kurta szakaszon is két települést, két „szomszédvárat” találunk: a jobb parton a dombos Visegrádot, a bal parton pedig a lankásabb Nagymarost. Valamikor Visegrád volt a fényesebb, s nemcsak kettejük közül: egész Európában páratlan gazdagság képét nyújtotta, amint erről hamarosan még esik szó. Mára ez a különbség eltűnt, s noha Visegrád – középkori fellegrádjának festői romjaival – ma is nagyobb turiszticalogató a csendesebb Nagymarosnál, mostanában mégis az utóbbi község nevét halljuk, olvassuk gyakrabban, hiszen ott zárul majd a Dunakilitinél induló, vízi energiát termelő közös csehszlovák–magyar vízlépcsőrendszer. Nemcsak a Duna folyása változik meg rövidesen – 1995-ig – számos helyütt olyképp, hogy minden Duna-térképet át kell rajzolni; megváltozik ezzel, mint már említettük, a Duna menti fauna és flóra is, habár a tudósok mindent megpróbálnak, hogy a természet egyensúlya a tervezett nagy átalakulások nyomán föl ne boruljon, s épp ezért messzemenően iparkodnak gondoskodni a mai telephelyüktől nem sokára búcsúzni kényszerülő állatok és növények új környezetéről. Ma az osztrák Wachaura vagy a Rajna völgyére emlékeztető Dunakanyart néhány esztendeig még régi, vadregényes mivoltában pásztázhatjuk végig tekintetünkkel, ám a vad szépséget rövidesen a gondozott szépség váltja föl. Mindkét partot rendezik, parkosítják, kisebb tavakat is létrehoznak rajtuk; továbbá híd épül Nagymaros és Visegrád között. Híd? Nos, igen, a bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer legalsó lépcsőfokán létesülő műtárgynak hídfunkciója is lesz, habár a víz földuzzasztása lesz elsődleges feladata. A nagymarosi duzzasztóműben dolgozóknak kell

Csehszlov. 1589
és MBéA 3424

ugyanis majd megszabniuk, mikor mennyi vízre van szükség a Bős és Nagymaros közti mederszakaszon a biztonságos hajózáshoz. Az áthajózás természetesen itt is hajózsilipek közt bonyolódik majd le; e hajózsilipek fölött vezet majd át az új híd. Az ezredfordulóra, vagyis 2001. január elsejére nyilván már mindkét parton új üdülőkörzetek is kialakulnak.

Nagymarosnak igen megnőtt hát napjainkban a földrajzi „ázsiója”. Hol vannak már azok az idők, amikor a királynak – épp a visegrádi vár jobb ellátása végett – korlátoznia kellett a nagymarosiak halászatát! Mert ilyenre is volt bizony példa, mégpedig több, mint hat és fél évszázaddal ezelőtt. Róbert Károly előírta: csak az Ipoly-torkolat és Vác közti partsáv mentén halászhatnak a nagymarosiak, ha pedig vizák is akadnának hálójukba, azok egynegyede a királyt illeti.

Róbert Károly, a visegrádi királyi palota első építetője csupán a vizákból igényelt részesedést. Egyéb dunai hallal ellátták őt és udvarát a jobb part halászberei. Később Mátyást és feleségét, Beatrix királynét már inkább a tengeri ínycségek vonzották; bizonyíték erre a 15. századból fönmaradt és a földből Visegrádnál ma is ki-kiforduló számtalan osztrigahéj. Nagyobb talányt jelentenek az ugyanebből a rétegből előkerülő pulykacsontok, hiszen a pulykának tudvalévően Amerika az őshazája (a spanyolok Mexikóban bukkantak rá), Mátyás viszont két évvel az Újvilág fölfedezése előtt, 1490-ben halt meg. Hogyan juthatott pulykahúshoz? Alighanem török közvetítéssel; erre utal a madár angol neve: *turkey*. No de ettől sem lettünk okosabbak, mindössze egy házzal odébb toltuk a problémát, mert hiszen az előtt a kérdés előtt is tanácstalanul áll ez idő szerint a tudomány, hogy vajon mi módon juthatott a pulyka a még föl nem fedezett Amerikából török földre, s onnét Magyarországra.

Azzal mindenki tisztában van persze, hogy európai hajósok már jóval Kolumbusz előtt is megfordultak az Újvilág partjainál, például Vörös Erik vikingjei. De *török* hajósok amerikai útjáról nem szól ebből az időből följegyzés. Márpedig ha a pulyka a 15. században már eljutott Közép-Európába, akkor ez azt jelenti, hogy valamikor a 14. század tájékán, a török félhold fölemelkedése és ragyogása idején *legalább egy*, ma már – vagy ma még – ismeretlen hajóútnak le kellett bonyolódnia Törökország és Amerika között. A rejtély, melyet a visegrádi pulykacsontok jeleznek, mindaddig bizonyára rejtély is marad, míg csak valamelyik török levéltár mélyéről elő nem kerül a máig hiányzó, a titokra fényt derítő adat.

Hogy föltételezésünk nem alaptalan, az kitetszik az

NDK-beli Gisa és Peter Hertel 1983-ban megjelent, *Régi térképek megoldatlan rejtélyei* című könyvéből. Itt olvashatjuk egyebek közt az alábbi mondatot: „A török térképészet története ma még meglehetősen homályban van, tekintve, hogy a levél- és könyvtárakban lévő térkép- és kéziratállomány zöme egyelőre még nem mindenki számára hozzáférhető.” Annyi azonban bizonyos, hogy a törököknek – sőt nemcsak nekik – már Kolumbusz előtt elég pontos tudomásuk, sőt *képük* is volt az amerikai kontinensről. A Hertel-féle könyv erre nézvést számos bizonyítékkal szolgál. Ezek egyike éppen török vonatkozású: Piri Reis, a Magas Porta tenger-nagya és kartográfusa 1513-ban meglepő Föld-térképet készített Javuz Szelim szultán számára. Olyat, melyen már Amerika keleti partja is föl van tüntetve. Jó, ez rendben is volna, hiszen már Kolumbusz fölfedezőútjai után vagyunk (igaz, épp csak néhány évvel), tehát elvileg elképzelhető, hogy Piri Reis a friss spanyol leírásokból ismerte meg az említett partvonalat. Igen ám, csak hogy ő maga, aki egyébként sosem hagyta el a Földközi-tenger medencéjét, megjegyzi: térképét nem újabb kori leírások, hanem a saját idejében *már réginek* számító *rész-térképek nyomán készítette!* Hogy ezek mikor és milyen eredetűek lehettek, nem tudjuk pontosan; maga Piri Reis keleti – Törökországhoz képest keleti! – forrásokról beszél. Mindenesetre tény, hogy Kolumbusz utazásainak korában a törökök már csakugyan ismerték Amerikát, de még – Piri Reis fönmaradt térképe tanúsítja – *az Antarktisz is* (melyet pedig tudós könyvek állítása szerint az amerikai Palmer pillantott meg elsőként 1821-ben)!

Itt mintegy zárójelben talán érdemes megemlíteni, hogy még Piri Reis 1513. évi térképénél is meghökkenőbb Glareanus 1510. évi térképe, melyen *már Dél-Amerika nyugati, csendes-óceáni partja is szerepel!* (Az Antarktisz nála még nem.) Glareanus azonban megvallja, hogy ő maga a német Waldseemüller 1507. évi térképére támaszkodva készítette el a sajátját. Hogy milyen, még régebbi adatok, illetve útleírások nyomán készült el Waldseemüller Amerika-ábrázolása, azt egyelőre

* Mindebből Charles H. Hapgood amerikai tudós arra következtet, hogy egy ősi, ismeretlen, elsüllyedt és elfeledett kultúra eredményeiről van szó. Mások szerint nem európai hajósok fölfedezéseinek nyomát látjuk e térképeken. A két nézet nem mond igazán ellent egymásnak, hiszen nem kizárható, hogy a végül a Húsvét-szigeten megtelepedett, oda nyugat felől érkezett ősi néptől erednek a Föld képeről kialakult emberi tudásnak a továbbiakban csak másolatok sorában fönmaradt első dokumentumai

nem tudjuk, annyi azonban kézenfekvő, hogy nem a Kolumbusz-utazások szolgáltatták őket, hiszen maga Kolumbusz sosem pillantotta meg a Csendes-óceánt, sőt arról, hogy az általa elért kontinens (miként ő hitte: India) túlsó végén is tenger van, a bennszülöttektől hallott először.

Mindez napnál világosabban tanúsítja, hogy Kolumbusz előtt is jártak hajók az Újvilág partjainál, a visegrádi királyi udvar pulykacsontjai pedig, akárcsak a pulyka angol neve, valószínűvé, de legalábbis elképzelhetővé teszik, hogy a szóban forgó hajók – legalábbis részben – törökök voltak.

Rejtély a rejtélyben madarunk francia elnevezése, a *dinde*, mely a „d’Inde” (Indiából való) kifejezésből vonódott össze egy szóvá. Tehát, amint látható, a franciákhoz a pulyka Kolumbusz révén, spanyol közvetítéssel érkezett. Vajon miért utal akkor félreérthetetlen keleti származásra az angol elnevezés? (A korabeli német „Welschhahn” – a mai németben már Truthahn a pulyka – egyszerűen csak „idegen kakast” jelent, ez a név tehát nem ad származási támpontot.)

A török Szeráj-könyvtárból, melyet csak az 1920-as évek vége felé nyitott meg a kutatók előtt Kemál Atatürk polgári forradalma, már röviddel e megnyitás után, 1929-ben szerencsésen előkerült Piri Reis sokatmondó térképe. Ám e könyvtár még ma is mérhetetlenül sok földolgozatlan adatot rejt, s adatok halmaza búvik meg a különféle levéltárakban is. Ki tudja, hol és melyikben rejtőzik az az útbeszámoló, mely fölfedhetné a Mátyás palotájabéli pulykacsontok titkát?

Hanem Visegrádon a Mátyás előtti időkből is maradt ránk emlék: a nevezetes Salamon-torony, mely börtön volt az Árpádok idején. Ennek rekonstruálására küldte ide 1934-ben az Országos Műemlék Bizottság az akkor hatvankét éves Schulek Jánost, a budai koronázótemplomot újjáépítő építőművész fiát. S mint ahogy a Szent Mihály-hegyen sem a bazilita remeték nyomát találták meg a kutatók, itt is egészen más tudományos eredmény kerekedett ki a műemlékvédelmi küldetésből.

No de ehhez előbb vissza kell mennünk az időben néhány évszázadot.

A Salamon-torony, háttérben a Hegyestető lábával. MBéA 1014

A bújócskázó palota

VISEGRÁD

MBéÁ 2556

„*Ex Visegrado paradiso terrestri*” – Visegrádról, a földi paradicsomból: e szavakkal kezdi egyik hazacímzett levelét IV. Sixtus pápa követe. Oláh Miklós esztergomi érsek pedig, Ulászló király egykori apródja, *Hungaria* című, 1536-ban megjelent könyvében elbeszéli, hogy e káprázatos gazdagságú palota egy időben egyszerre négy királynak is szállást nyújtott, teljes udvartartásukkal egyetemben, ami csak akkor érhető, ha az ember meggondolja, hogy a szobák száma túl volt a háromszázötvenen is. Az érsek részletesen leírja az udvaron álló vörösmárvány kutat, melyből a közeli forrás hűs vize szökött fel, kivéve a nagyobb katonai diadalok utáni napokat, mikor is víz helyett fölváltva vörös- és fehérbor csörgedezett a kútból a hegyoldal csatornáiba – nyilván a várnép ujjongó örömeire.

Beszél az érsek egy magasabban fekvő, mozaikpadlós kápolnáról is, melyben egy orgonának nevezett, csupa ezüstsípból álló hangszer volt látható, illetve hallható, s ahol a tabernákulum, valamint az oltár és minden tartozéka színaranyból és alabástromból volt.

Oláh Miklós soha nem hitte volna, hogy lesz idő, amikor szavait az egész világ kétségbe vonja. A 19. századra ugyanis a régi Visegrádból csak a hegytető fellegrvárának és a Salamon-toronynak romjai maradtak meg hírmondóul; Mátyás híres, reneszánsz stílusú palotája azonban – szörén-szálán eltűnt!

De hát hogyan? Hová? A hegyoldalban csak fákön, bokrokon, gyomnövényeken pihenhetett meg a vizslató tekintet. Szinte el sem lehetett képzelni, hogy itt hatalmas, háromszázötven szobásnál is nagyobb palota állt.

Ekkor lép a színre Schulek János. Mint mondtuk, 1934-et mutat a naptár, amikor átveszi restaurátori hivatalát. Üres óráiban azonban figyelme nem annyira a Salamon-toronyra, mint inkább fél kilométerrel odébbra, a füves-fás hegyoldalra irányul. Vajon mi történhetett mindazzal a pompával, aminek a leírás

Mátyás király. MBéÁ 668

Visegrád Mátyás király idejében. MBéÁ 3062 (Z 3042)

szerint ez volt a színhelye, éppen ez a hegyoldal itt, „kétszáz lépésnyire a Dunától”, ahogy az apródból lett valamikori érsek írta?

„Mert ma senki sem tudja, töprengett Schulek János, a tudós – írja erről Dénes Zsófia, a magyar kultúra minden rezzenésére érzékeny, kitűnő író. – Azt sem tudják, hová lett mindez. Hihetetlen, hogy éppen csak elnyelte a föld. Vajon hegycsuszamlás tört rá, és a meseváros leomlott a Dunába? Vagy jött az ellenfél, és összezúzta, amit látott, hogy porrá legyenek a paloták, és lábak tapossanak rajtuk?... Igen, azt is tudja, itt 1550-ben, vagyis huszonnégy évvel a mohácsi vész és hatvan évvel Mátyás halála után már csak homokot és sziklatörmeléket látott az itt járó vándor a Sibrik-hegyen. A tetőn és az oldalán már itt-ott bokrok nőttek ki a kövek közül, és a sovány dombon kecskék legelésztek. Valamelyik krónikás így jegyezte fel.”

Nem csoda. A palotát a török csakugyan ostobán lerombolta, a törmeléket a környékbeliek hordták el ingyenes építőanyagul, az eső, a szél és a gyomnövényzet aztán hamarosan végzett a maradékkal.

Hogy milyen véletlen révén eszmélt rá Schulek János, hol van a hegy árulkodó pontja, az ma már vitatott kérdés. Dénes Zsófia szerint „Schulek Jánost úgy égette izgalma, mint a láz. Reggel kiment a tornácre, és merőn nézett a felnyúló hegyoldalra. Bizony, ott híre-hamva nem volt bármiféle pompának. Ellenben a lejtő alján állt a disznóól, és fölötte... fölötte, a hegyoldal falán, megakadt Schulek János szeme. Ott felismerni vélt egy szabályos boltívet... Itt kellett kezdődnie annak a Mátyás-kori lépcsőnek, amelyet Oláh Miklós leír. Ez volt az a kapu, ahonnet felláthattak a függőkertekre.”

Egy másik, szakszerűbbnek tetsző leírás szerint a dolog így történt: „1934 Szilveszter-napján jelentették Schuleknek, hogy az egyik pincében végzett munkálatok során öreg falrészlet s egy még mélyebben fekvő boltív került elő. Erre Schulek módszeres munkához látott. Az egyik kertben szilárd földréteg alatt márványlapokra bukkant. Tavasszal a régészek apránként falat fal után ástak ki a lejtőből.”

Bárhogy esett is, Schuleknek végre sikerült az, ami senki emberfiának: négy évszázad múltán felszínre hozta a palota legfontosabb részeit. Köztük a ma részben helyreállított „boros” (Herkules) kutat csakúgy, mint az Oláh leírta kápolna alapjait, továbbá a ma már méltán híres Oroszlános kutat és Mátyás király fürdőszobáját. Igaz, a palotának mintegy fele még most is a múlt – és a hegy – titka, de nem kétséges, hogy a ma is szüntelenül folyó munka előbb-utóbb mindent föltár, ami az „elbújt” csodapalotából még föltárható.

A „boros” (Herkules) kút.
MBéA 3061

Az Oroszlános kút.
MBéA 3060

Családirtás a királyi udvarban

VISEGRÁD

Még csak korábbi, egyszerűbb, Róbert Károly által építtetett formájában állt ugyanez a palota, midőn – így tartja a szájhagyomány – véres események színtere lett. A naptár lapjain akkor az 1328-as évszám állt.

Élt itt a királynénak egy igen szép udvarhölgye, bizonyos Záh (vagy Zách) Klára nevezetű, akit későbbi írók Zách Klára néven emlegetnek. Szemet is vetett rá egyik visegrádi látogatása alkalmával Kázmér lengyel herceg, a lengyel trón várományosa, a magyar királyasszony fivére. Kérlelni kezdte felséges nővérét, intezze a dolgokat úgy, hogy magára maradhasson a szemrevaló teremtéssel. Addig-addig, míg Erzsébet királyné végül kimódolta, miként lehet a találkát úgy létrehozni, hogy udvarhölgye mit se sejtсен az ellene készülő armányról. Azt tanácsolta Kázmérnak, hogy vasárnap tegye magát betegnek, ne menjen misére, hanem ahelyett feküdjön az ő királyasszonyi hálószobájában a heverőre, ő majd elintézi a többit. A fivér megfogadta a tanácsot, s a hamaros szerelmi együttlét reményében izgatottan várakozott. Ezenközben – no de jobb, ha a történekről inkább Arany János verssorai tudósítanak:

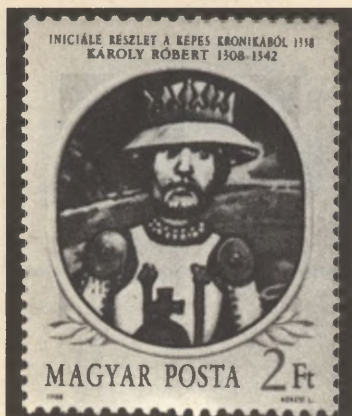
*Megyen a királyné,
Megyen a templomba;
Szép virágok, deli szűzek
Mind követik nyomba.*

*Könyörögne, – nem tud,
Nem tud imádkozni;
Olvasóját honn feledé:
Ki megyen elhozni?*

*„Eredj fiam, Klára,
Hamar, édes lányom!
Megtalálod a térdeplőn,
Ha nem a díványon.”*

*Keresi a Klára,
Mégsem akad rája;
Királyasszony a templomban
Oly nehezen várja!*

*Keresi a Klára,
Teljes egy órája:
Királyasszony a templomban
De hiába várja.*

MBéA 3908

Nagy Kázmér lengyel király.
Lengyel 1369

*Vissza se megy többé
Deli szűzek közzé:
Inkább menne temetőbe
A halottak közzé.*

*Inkább temetőbe,
A fekete földbe:
Mint ama nagy palotába
Ősz atyja elébe!*

Ám az ősz atyának, nemes Záh Felicián uramnak mégiscsak fülébe jutott, fülébe kellett jutnia, miféle csúfság esett féltve őrzött Klára leányán. Elöntötte szegény fejét a keserűség, a szégyen és a düh, s kivont karddal rontott a királynéra, egyetlen csapással lenyíszantva kezének négy ujját. Két apródot is lekaszabolt tehetetlen haragjában, mígnem Gyulafi, az udvaroncok egyike őt magát is agyon nem csapta bárdjával. Az öreg Záhót feldarabolták, fejét Budán, egyéb testrészeit az ország más-más városában tették elrettentésül közszemlére, s vetették végezetül a kutyák elé. A legszörnyűbb büntetést azonban az ártatlan áldozatra, a szerencsétlen Klárára mérték: levágták orrát, ajkát és ujjait, s ló mögé kötözve addig hurcolták-vonszolták a gidres-gödrös utakon, míg csak ki nem lehelte szánandó lelkét. Szökni próbáló fivéreit elfogták és agyonverték, testvérnénjét lefejezték, sógorát börtönbe vetették, és ott addig éhezették, míg ő is meg nem halt; de halálra ítélték a Záh familia többi tagját is, még a távolabbi hozzátartozókat is megfosztották mind birtokaiktól, mind nemességüktől, s földönfutóvá tették őket.

Őt évre e háborzongató események után került sor Visegrádon az Oláh Miklós érsek leírta négyes királytalálkozóra,* melynek résztvevői között János cseh királyon, István boszniai királyon és a házigazda Róbert Károlyon kívül kit találunk negyedikként? No kit? Úgy bizony: Kázmér lengyel királyt, öt éve még herceget, akinek élvhajászó gonoszsága indította el annak idején a lavinát, s aki – kell-e mondanunk? – büntetlen maradt, miközben ártatlan áldozatait halállal sújtotta mostani vendéglátója.

Idáig a történet. Igaz, akadnak történészek, akik szerint a Záh család elleni drákói intézkedések valódi oka nem egy ilyen regényes szerelmi história volt, hanem egy nagyon is politikai mozgolódás, a király elleni összeesküvés. Lehetséges, hogy Záh Feliciánt korábbi kenyéradó gazdája, a kiskirálynak nevezett Csák Máté

* Némely forrás szerint ötös királytalálkozó volt, mert állítólag a bajor uralkodó is részt vett rajta

Arany János. MBéÁ 1564

MBéÁ 3910

bujtotta föl a királyi család ellen; mi több, hogy Záh átpártolása az udvar oldalára eleve is csupán Csák tervének része volt. Ha a dolog csakugyan így áll, akkor a hazájában „Nagy” jelzővel megtisztelt Kázmért ártatlanul tette felelőssé a legenda. Ez is, az is elképzelhető persze. Ma már nehéz egy több mint hat és fél évszázados esemény kulisszái mögé pillantanunk. A régi hatalmi és személyes összefüggések szálait az idő ugyanúgy belepíti és fölismerhetetlenné bontja, mint a visegrádi Sibrik-hegy a valamikori pompa és gazdagság tárgyi emlékeit. Hiszen láttuk: alig fél évszázad elteltével már az is kezd homályba veszni, hogyan bukkant rá Schulek a „bújócskázó” palotára.

Ellopják a koronát

VISEGRÁD

Egyetlen tárgy mégis fönmaradt Visegrád hajdan volt kincsei közül, mégpedig éppen a mind anyagi értékénél, mind erkölcsi súlyánál fogva legbecsesebb: a királyi korona. Igaz, ha megmaradt is, nem Visegrádon maradt meg. Krimibe illő izgalmak közepette csempészték ki a palotából 1440-ben.

Mik is voltak az előzmények?

Zsigmond király halála után, 1437-ben először került Habsburg-házbéli uralkodó, Albrecht a magyar trónra, már csak azért is, mert ő volt Zsigmond veje. Sok hasznát ennek a rokonságnak nem látta szegény, mert alig két évvel megkoronáztatása után már jobblétre is szenderült, özvegyen hagyva harmincegy éves hitvesét, Erzsébetet. Emezt a főnemesek – jórészt katonapolitikai okokból – az addig mindössze tizenhat tavaszt ért lengyel trónörököshöz próbálták feleségül kényszeríteni. Erzsébet azonban teherben volt, s bizonyosra vette, hogy fia születik; neki szánta halott férje trónját. Ám hogy a fiúgyermek megkoronázható legyen, ahhoz megszületésén kívül még egy dolog szükséges volt: maga a királyi korona. Ez pedig a visegrádi palotában volt, egy zárt kamra mélyén.

Az 1440-es esztendő első hónapjaiban a királyné Komáromban várja a kisbaba érkezését. Egyik udvarhölgyét, az átlagon felül okos és ügyes Kottaner Jánosné Wolfram Ilonát (Helént), Székeles Péter soproni polgármester özvegyét, egy bécsi polgár feleségét bízza meg, hogy utazzék Visegrádra néhány megbízható magyar kíséretében, s valami módon – mindegy, hogyan – csempésze ki onnét számára a koronát. A feladat nem

MBéÁ 441

volt éppen könnyű, hiszen a fő felségjelvényt az érte felelős örgróf hét pecsét és hét lakat alatt tartotta. Valamelyes segítséget jelentett azonban az a tény, hogy a koronakamrához az udvarhölgyek szobáin keresztül vezetett az út, márpedig Erzsébet udvarhölgyei közül jó néhány – föltehetőleg a királyné előrelátása folytán – nem kísérte át úrnőjét Komáromba, hanem ott maradt Visegrádon. A véletlen is a koronacsempészek kezére játszott, az akció tervezett időpontjában ugyanis a koronaőr ágynak esett. (A kor ismeretében bizvást állíthatjuk, hogy ez a betegsége mentette meg az életét. Így legalább a behatolás és a csempészművelet nem követelt emberáldozatot.)

De az „akciócsoport” még így is fogas probléma előtt állt. Kottaner Helén tizenhét évvel későbbi, 1457. évi keltezésű emlékiratából tudjuk, hogyan zajlottak le az események. Érdekes és sokatmondó, hogy a magyar főember nevét, aki a „koronaügylet” lebonyolításában vezérszerepet vállalt mellette, a szerző még ennyi idő múltán is jobbnak látja elhallgatni; nem is vált ismeretessé az illető kiléte mind a mai napig. Ez a férfiú szolgálk élén jelent meg; ez utóbbiak hozták a reszelőket, pecsétet, viaszt, lakatokat. (Gyertyákról Kottanerné gondoskodott.) Amíg a férfiak a kamraajtó fölnyitására mesterkedtek, Helén asszony a szomszédos szobában imádkozott – és fülelt. Mint írja, egy ízben már az örjárat lépteit vélte hallani, s rémületében megfogadta: ha élve szabadul onnan, mezítláb zarándokol el Mariazellbe, s mindaddig, míg a fogadalomnak eleget nem tud tenni, egyetlen szombatot sem hál tollas ágyban. Szerencséjére az örjárat ezen az éjszakán nem járt a fehércselédek palotaszárnyán; arról viszont nincs tudomásunk, hogy Helén asszony végül is eltalpalt-e a búcsújárók Mekkájába, Mariazellbe, sem arról, hogy hány esztendeig aludt szombat éjszakánként kemény fekhelyen.

A titkos műveletek egyébként még örjárat nélkül is sok fejtörést okoztak a kis csapatnak. A kamra lakatját sikerült ugyan leresznelni, ám a koronaládikáé olyan ellenállást tanúsított, hogy minden kísérlet kudarcba fulladt. Nem volt mit tenni, a ládikát föl kellett gyújtani, kockáztatva, hogy az égésszag odacsődíti a palotaőrseget, vagy a várnép más, be nem avatott tagjait. No de végül ez is baj nélkül lezajlott, a koronát kiemelték rejtekéből, majd új zárral látták el a kamra ajtaját, s miután a régi pecsétnyomot levakarták, a lakatot a királyné pecsétjével is lezárták, hogy az arra járók sértetlennek lássák a kamra bejáratát.

Ám ezzel még mindig csak az első részét hajtották végre a feladatnak: rátették kezüket a koronára. Követ-

Mariazell, bazilika.
Vatikán 276

A mariazei bazilika.
Ausztria 1013

MBéÁ 595

kezett a nem kevésbé idegtépő második felvonás: a korona észrevétlen kijuttatása az oroszlanbarlangból. A leleményes Helén asszony eszelte ki, mitévők is legyenek. Javaslataira előhoztak a kápolnából egy nagy térdeplővánkost, fölhasították, s abba rejtették kincsüket, majd a vánkost ismét bevarrták. Mire mindezzel végeztek, lassan már pitymallott.

A vánkos a koronával a palota előtt várakozó szánra került, fölébe egy öreg tehénbört vetettek, melyről a néhai állat hosszú farka csüngött alá. A visegrádi parasztok, akik a szánt elsiklani látták, jót derültek a fityegő tehénfarkon; egyikük sem sejtette, micsoda kincs rejlik a groteskségében is fölöttébb prózai látvány kulisszája mögött.

Még azt is tudjuk, hogy a nagy izgalomra a vakmerő csapat alaposan megéhezett, s a palota szomszédságában lévő piacon reggelizett meg, méghozzá heringet, egyéb elemózsia nem lévén abban a korai órában kapható.

Azt hihetnők, hogy Helén asszonyék megpróbáltatásai ezzel véget értek. Nem így volt: Komáromnál még át kellett kelniük szánjaikkal a befagyott Dunán, s az egyik szán alatt veszedelmesen recsegni-ropogni kezdett a vékony jégpáncél. Az emberek végül is valamennyien megmenekültek, de a csomagok egy része a beszakadó jég alá esett, és a folyam martaléka lett. Szerencsére a koronát rejtő térdeplőpárna nem volt köztük...

A korona egyébként később még visszatért Visegrádra. A kisfiú ugyanis valóban megszületett, meg is koronázták, de amikor alig tizenhét évesen ő, V. László is elhagyta az árnyékvilágot, a Habsburgok magyar földi országlásának egy időre véget vetett Hunyadi Mátyás uralma. Igen ám, csakhogy a korona a Habsburgcsalád kezén maradt. Ezért aztán Mátyásnak hatvan ezer aranydukátot – nyolcvanezer korabeli magyar forintot – kellett érte cserébe II. Frigyes császár kincstárába fizetnie. Így is már hat éve ült a trónon, mire jogos felségjelvényéhez végre hozzájutott.

Mielőtt elhagynók Visegrádot, még vessünk egy pillantást az új autót és a Duna között a parton, egy kis dombocskán álló kápolnára. Állítólag egy alkalommal az erre járó Ferenc József is megfordult benne egy imádság erejéig; érdekességét mégsem ez adja, hanem a földhányás, amelyen áll. Emberi kéz műve az, mégpedig háromszáz éves. Hogy miért és kicsodák emelték a kis halmot? Magyar tüzérek, akik Lotharingiai Károly seregében a török ellen harcoltak. A török a Salamon-toronyba fészkelte be magát, onnan kellett volna kifüstölni, ám a keresztények lövedékei nem értek el odáig, épp csak néhány méter hiányzott az üdvösséghez. Ek-

A magyar koronázási jelvények. MBéÁ 3292

kor hordták össze a hagyomány szerint sapkáikban a tűzerek a dombocskát, egyetlen éjszaka alatt. S másnap sikerült is bevenniük a törökök erődjét, az ősi magyar tornyot.

Néhány évtizeddel később ennek a tűzérbravúrnak az emlékére emeltek a környékbeliek kápolnát a hal-mocska tetejére. De ma már nem azt a kápolnát látjuk, hanem az utódját, mely napjainkra maga is tisztességes korúnak számít.

Célba úszó könyvek

KISMAROS, VERŐCEMAROS, KISOROSZI, VÁC,
SZŐDLIGET, SZÓD, GÖD, HORÁNY

Most aztán a dunai hajósoknak, csónakosoknak el kell döntenie, merre halad tovább. A Szentendrei-sziget északi csúcsához érteztünk, pontosabban a nyugatihoz, hiszen ez a szigetvég nyugatra néz. Aztán a csaknem harminc kilométeres hosszúságú nagy sziget a folyam-mal együtt délnek csavarodik.

Ha a bal oldali ágat választjuk, akkor üdülőtelepek mellett hajózunk el: Kismaros és Verőcemaros már a főváros nyaraló-, illetve pihenőkörzetét jelenti. Akárcsak a szigetcsúcs közelében lévő Kisoroszi.

A bal partnak Budapest előtti utolsó városát, Vácot is nevezhetjük éppenséggel pihenőkörzetnek, ám itt többnyire kényszerpihenő jut az ember osztályrészéül. Mármost a város egyik legnevezetesebb intézményében, a börtönben, mely történelmünk legsötétebb időszakainak egyikében, a Bach-korszakban épült. Rendeltetésének 1857-ben adták át, s volt is nyomban kikkel dugig tölteni. Tíz esztendő elteltével, a kiegyezés után enyhült a kezdeti szigor, s aztán meglehetősen soká eltartott a liberálisabb börtönvilág. Illyés Gyula így ír erről:

„Vácott töltötték le valamikor az államfogházások az egy-két havi büntetésüket, adoma emlegette körülmények között. A párbajvétségért elítélt arisztokraták és hivatásos politikusok a bútoraikat, sőt volt eset, hogy inasukat magukkal vitték. A sajtóbűnperesek összeültek kártyázni, muzsikálni, maguk közé invitálva hallgatónak magát a börtönigazgatót... De már a falak sem voltak olyan börtönhagyományosan komorak. Csaknem irigylésre méltó volt a kép, ami az oda került rabok hozzátartozói révén terjedt, nyilván túlszínezet-ten. A cellák ablakai a Dunára nyíltak. Szemüket legalább a rabok nemcsak a föl-le haladó hajókon frissíthették. A fogház és a Duna-part között gyepes, itt-ott

MBéA 2554

Budapest–Vác, az első magyar vonat. MBéA 2704

Vác. MBéA 3009

MBéA 1508

bokros szabad sáv terült. Beszélő- vagy csomagbeadási napon a hozzátartozók ide telepedtek, a napos gyepre: fekhelyt csináltak, elemózsiát bontottak.”

Azt a bizonyos gyepes, itt-ott bokros szabad sávot századunk húszas-harmincas éveinek fordulója táján a forradalmárok is ügyesen kihasználták. Bécsből a munkásmozgalom szabadon tevékenykedő harcosai könyveket szállítottak le uszályon, s néhány meddő kísérlet után sikerült pontosan bemérniük a folyónak azt a pontját, ahol a vízhatlan borítású könyvescsomagot a hullámok közé kell vetniük ahhoz, hogy az áramlat pontosan arra a bizonyos szabad parti sávra fuvarozza tovább a küldeményt. S mert a foglyok közt mindig volt, aki épp a kertgazdaságban vagy egyéb szabad helyen dolgozott, a csomagokat általában sikerült hamar becsempészni az épületbe. A Dunán úsztatott könyvek aztán körbejártak a politikai foglyok közt. (Általában úgy tudják, hogy ennek a „könyv-célbaúsztatási” akciónak a fő szervezője és irányítója Hollós Korvin Lajos író és költő, Tóth Árpád veje volt.)

Vác nevezetességei közé számít még a barokk diadalkapu, Mária Terézia és édesapja, Károly domborművével. Emezt akkor emelte a város, amikor híre ment, hogy a királynő Pestre és Budára látogat. A diadalkapu ma is áll, a háborúban sem sérült meg, a váciakban mégis inkább kellemetlen emlékeket ébreszt, mintsem büszkeséget. Szépséghibája ugyanis, hogy Mária Terézia, jóllehet tudatták vele a tiszteletére újonnan megépült diadalkapu létezését, még csak megtekinteni sem volt hajlandó emezt, s más útvonalon haladt keresztül Vác-on. Arra azonban nyilván álmában sem gondolt, hogy alig több mint fél századdal erre járta után egy „gőzvonat” nevű masina fog közlekedni Vác és Pest közt, Magyarország első vasútvonalán.

Vác alatt újabb, főleg ifjúsági üdültáborok mellett húzunk el: Szódliget, Szöd, majd Göd következik, a munkásmozgalom legendás találkozóhelye az 1930-as években, ahol a forradalmárok egymás közt lehettek, távol a rendőrök és nyomozók tekintetétől. Itt olvasta föl verseit a munkásoknak József Attila is. Átellenben, a Szentendrei-szigeten fekvő Horányban hasonló volt a kép: szemináriumok, szavalatok, ének, fürdőzés, sport – egy kis ízelítő abból a szabad életből, mely majd a felszabadulás után várja a dolgozókat. A régi kabinok, a régi táborhelyek ma is megvannak, s jórészt ma is munkások és diákok népesítik be őket.

Hogy milyen is volt a harmincas években ez a Duna-part nyáron, azt Sinkó Ervin írja le egyik regényében: „Pesttől felfelé, föl egész Horányig a Duna két partján csak úgy nyüzsög a nép. Deszka- és rongyokkal

foltozott sátrak körül tanyáznak, félig felöltözöttek vagy fürdőnadrágban. Az öregasszonyok még a fekete kendőt se veszik le a fejükről, a fiatalabbak azonban fürdődresszben vagy annak híján alsónadrágban s ingben üldögélnek meztelen lábakkal a napon. Üdülő munkáscsaládok, de legnagyobb részét hajléktalan munkanélküliek vertek itt rögtönzött fészket maguknak, amíg tart a nyár. Nagy a lárma, sok a gyereksírás...”

Horálynak különben furcsa története van. Nem magának az üdülőtelepnek, hanem a nevének.

A 18. század közepén még sem a név, sem az üdülőtelep nem létezett. Állt itt ellenben egy fölöttébb népszerű csárda, mely – egy 1754. évi összeírás szerint – egy kétségkívül magyarosított nevű szentendrei kispap, bizonyos Horányi Antal uramé volt. Mondanunk sem kell, hogy az emberek a tulajdonos halála után továbbra is Horányi-csárdának nevezték. Idővel aztán, ahogy a nemzedékek váltották egymást, Horányi Antal neve és személye teljes feledésbe merült, s a csárda új látogatói azt hitték, hogy az elnevezés földrajzi eredetű, akár csak a Megyeri csárda esetében. Következésképp Szigetmonostornak a váci Duna-ágra néző részére ráragadt a Horány név, s ezzel létrejött az a szerfölött különös eset, amikor nem valamely személynév hordozza a helységét, hanem egy voltaképp sosem létezett helységé valaki hajdan élt személyét!

Az erdő titka

DUNABOGDÁNY, LEÁNYFALU, DUNAKESZI,
SZIGETMONOSTOR

Aki a jobb oldali Duna-ágon csorog le, az előbb Dunabogdány és a Csódi-hegy andezitbányája mellett halad el, majd Leányfalu következik, ahol ma is áll Móricz Zsigmondnak, a nagy regényírónak a háza. Szemben, a Szentendrei-szigeten pedig Szigetmonostor húzódik meg szerényen és csöndben, mint nagy titkok tudója. Titkoké, igen.

1888. december 18-án történt, hogy Ferenc József, az uralkodó, fiával, Rudolf trónörökössel ide, Szigetmonostorra jött fácánvadászatra. Az eseményről ezt olvasuk egy leírásban: „Az uralkodó és a trónörökös egyenesen Bécsből jött. A különvonat hajnali öt órakor indult el, és reggel kilencre érkezett meg Dunakeszire. Az előkelőségek az állomásról gyalog tették meg az utat a Dunához, a horányi révhez, s onnan gőzhajón mentek át a szigetre.”

Móricz Zsigmond
(Rippl-Rónai József
festménye). MBéA 3329

Ferenc József. Ausztria 156

Jegyezzük itt meg csupán mintegy zárójelben: nagyot nézett volna a király, ha megtudja, hogy körülbelül azon a helyen, ahol a szigetre áthajózott, valaha hídon is át lehetett menni, amint arról az egykori Horányicsárdától délre körülbelül kétszáz méternyire és szemben a keszi parton ma is láthatóan tanúskodik egy-egy hídfőrom. De még nagyobbat néztek volna a régi rómaiak, akik itt a hajóhidat létesítették, ha valaki azt mondja nekik, hogy valamikor majd gőzzel hajtott hajón kelnek itt át az emberek.

De térjünk vissza Ferenc Józsefhez. A vadászat alig egy-két óra hosszát tartott. Az uralkodóház tagjain kívül csak a magyar politikai élet vezetői vettek rajta részt. A déli étkezést tárgyalásra használták föl, vagyis – mai szóval élve – munkaebédet rendeztek, még hozzá a budapesti rendőr-főkapitányság erőinek védelme alatt és a legnagyobb titokban. Érdemes fölfigyelnünk arra a körülményre, hogy a megbeszélések tovább tartottak, mint maga a vadászat. A különvonat délután fél négykor már indult is vissza Bécsbe.

Íme, mit fűz e tényekhez kommentárként Petneházy Zalán egykori hajóskapitány, a folyó régi ismerőjekutatója: „A király és a trónörökös együttes – s ily rövid ideig tartó – vadászata szokatlan és egyedülálló az uralkodói ház történetében... Mintha valami halaszthatatlan fontos – talán magyar vonatkozású – dolog megbeszélése sürgette volna őket erre a lépésre...”

Talán nem törné a fejét senki ezen a furcsaságon, ha nem alig néhány héttel később, 1889. január 30-án következett volna be az egész Európát fölkavaró tragédia: a trónörökösnek Vecsera Mária bárónővel közösen elkövetett öngyilkossága, mégpedig egy másik vadász-kastélyban, a Béctől negyven kilométerre fekvő Mayerlingben. Az az öngyilkosság, melyről Zita, az utolsó magyar királyné még 1985-ben is határozottan állította, hogy gondosan előkészített politikai gyilkosság volt.

Nem csoda, ha ezt a mayerlingi tragédiát sokan tüstént egybekapcsolták a szigetmonostori fácánvadászat kulisszája mögé rejtett osztrák–magyar „csúcstalálkozóval”, melynek tárgya máig titok maradt.

A vadászat színhelyét évtizedekig emlékoszlop jelölte a szigetmonostori erdőben.

Sajnos ez az erdei emlékoszlop az utóbbi időben nyomtalanul eltűnt, s hollétéről jelenleg éppúgy nem tud senki, mint a titokzatos tanácskozásról, melyről valaha hírt adott.

Rab Ráby különös története

SZENTENDRE

Leányfalu alatt, Szigetmonostorral szemben azonban szinte érintetlenül áll a múlt. Szentendrén vagyunk, az ország régi városainak legkisebbikében, melynek mai alakja a 18. században alakult ki. Ha azt mondjuk, hogy a keskeny sikátorok, a lépcsők, a barokk főtér, az egymás fölé könyöklő házak, udvarok és görögkeleti templomok sora festői, voltaképpen csak azt mondjuk ki, amire a festőművészek már a múlt század végén rájöttek, amikor első csoportjuk megjelent és dolgozni kezdett a városka utcáin. Azóta hatalmas művésztelep létesült itt: egy csöndes parkban műterem műterem mellett sorakozik. A festészet szentendrei iskolájáról ma már ugyanolyan természetességgel beszélnek a művészettörténészek, mint – mondjuk – a nagybányairól. Nem csoda. Olyan neves festők éltek, dolgoztak – illetve részben dolgoznak ma is – itt, mint Vajda Lajos, Barcsay Jenő, Bálint Endre, Szántó Piroska. Nem is szólva Czóbel Béláról, akinek itt múzeuma van, sőt szobra is egykori, lebontott lakóháza helyén.

Hanem a képzőművészet egyéb ágai is képviselve vannak itt, kiváltképp a kerámia és a faszobrászat, mégpedig mindkettő a Kovács Margit Múzeumban, melyet az idegenforgalmi idényben ezrek és ezrek látogatnak naponta. Tőle két lépésre, a már említett főtéren nyaranta szabadtéri színpad áll, a tér fölött pedig, a katolikus templom előtti nagy platón óriási ilyenkor a céció: itt bonyolítják le az ország legvidámabb vásárát, ahol a belépőket árusító standok egyszermind pénzbevéltő helyek is: forintért külön vásári pénz nemek – picula és társai – vásárolhatók tetszőleges mennyiségben. Vásárfiához csakis ezek ellenében juthat az érdeklődő. A szokásos hétfégi kirakodóvásárok is itt bonyolódnak le.

Így lehetett ez már két évszázaddal ezelőtt is, amikor az a nagy port fölvert háborúság dúlt a városban lakó Ráby Mátyás és a városka módos polgárai közt.

Ráby alakját – Jókai *Rab Ráby* című regénye alapján – úgy ismerte meg az utókor, mint olyan jogászemberét, aki Pozsonyban töltött szolgálati évei során megismerkedett a fölvilágosult uralkodóval, II. Józseffel, s a császár-király haladó szellemű politikáját lelkesen támogatva, rendíthetetlen küzdelmet vívott szűkebb pátriájának, Szentendrének kiskirályai ellen. Olvasók nemzedékei nevelődtek abban a hitben, hogy szegény Ráby Mátyást az érintett szentendrei polgárok bosszúból és hatalomféltésből meghurcolták, mi több,

MBéA 2555

Mimi (Czóbel Béla festménye). MBéA 2978

Gyümölcscsendélet (Czóbel Béla festménye). MBéA 3598

II. József. Ausztria 155

ártatlanul börtönbe is vetették, s csupán II. József dörge-
gedelmes intelme nyomán bocsátották szabadon három
esztendő múltán, 1789-ben. Ráby – sokáig így tudtuk
– kiszabadulása után is folytatta szélmalomharcát a
népen élőködő helyi basák ellen, de azt követően, hogy
1790-ben meghalt egyetlen pártfogója, a „kalapos ki-
rálynak” csúfolt (mert magát a magyar koronával meg
nem koronáztató) II. József, nem volt többé maradása,
külföldre kellett bujdosnia. Ott még egyszer, utoljára,
hallat magáról: 1797-ben Strasbourg-ban megjelenteti
német nyelvű könyvét az ausztriai és magyarországi
jogtiprásokról, majd alakja ködbe vész.

Ez a kép élt a legutóbbi időkig a magyar közvéle-
ményben, ilyen szellemben írt Rábyról – jórészt Jókai
nyomán – két olyan kiváló tudós is, aminő Komlós
Aladár és Sötér István. Csak 1984-ben lépett a porond-
ra Hajdú Lajos történész, aki esztendőket áldozott éle-
téből Ráby Mátyás viselt dolgainak tanulmányozására,
levéltári föl kutatására. Ekkor, 1984-ben jelentette meg
Forradalmár vagy szerencselovag? címen e kutatások
eredményét. És könyve nyomán megdőlt a régi legenda:
kiderült, hogy Ráby korántsem a haladás bajnoka volt,
hanem erkölcsileg igencsak bírálható, züllött bajkeverő,
aki egyáltalán nem ismerte II. Józsefet, csupán kérke-
dett ezzel az „ismerettségével”, hogy tekintélyt szerezzen
magának, s mindenkit megfélemlítsen maga körül. Po-
zsonyi állásából jó okkal menesztették, majd zavaros
szerelmi és pénzügyletekbe keveredvén Nyitrán, onnét
is tovább kellett állnia. Így került Szentendrére, ahol
házát ma is mint a haladás rendíthetetlen bajnokáét
mutogatják, holott most már tudjuk, hogy Ráby min-
den volt, csak ez nem, sőt hogy még a ház sem az ő
tulajdona volt, hanem egyik rokonáé.

Hajdú Lajos Ráby-könyvéből kitetszik, hogy hősünk
beteges hazudozó és följelentgető volt. Abban az idő-
ben II. József kancelláriája jutalomban részesítette azo-
kat a följelentőket, akik bizonyítható visszaélésekről
rántják le a leplet. Nos, Ráby följelentéseit sorra kivizs-
gálták különféle bizottságok, ám előbb-utóbb mind-
egyiknek azt kellett tapasztalnia, hogy a bejelentést tevő
személy nem képes bizonyítékokkal szolgálni, holott
előzőleg úgy nyilatkozott, hogy ilyenek csóstül állnak
rendelkezésére. Például azt állította egyik – s tán legsú-
lyosabb – vádjában, hogy Szentendre vezetői (köztük
volt Horány akaratlan névadója, Horányi Antal uram
is) titkos pénzalapot létesítettek, közpénzeket vonva el
magáncéljaikra; erre nézve azonban bizonyítéknak még
csak az árnyéka sem merült föl. Valahányszor Ráby
látta, hogy rövidesen még ő kerülne bajba notórius
rágalmazóként, újabb följelentésben fordult az udvar-

hoz, azt állítva, hogy a kiküldött vizsgálóbizottság tagjait a helybéliek megvesztegették, ez az oka annak, hogy a bizottság el akarja ejteni az ügyet.

Így kerültek jelentései mind magasabb fórumok elé, mígnem kiderült, hogy Ráby hazudik. Ekkor kerül bőrtönbe, ahonnet azonban megszökik. Tehát nem II. József intézkedése nyomán bocsátják szabadon! Azt azonban igenis az uralkodónak köszönheti Ráby, hogy amikor osztrák földön elfogják, nem büntetik meg az udvar sorozatos félrevezetéséért. Idevágó döntését II. József azzal indokolta meg, hogy a Ráby-féle följelentések töredékéről kiderült: valóban vaj volt a följelentettek fején, tehát ennyi haszonnal a Ráby-féle denunciaciók mégiscsak jártak. Jutalmat ne kapjon, hiszen a sok rágalom ezt nem tenné indokolttá, de ez utóbbiakat nézzék el neki a néhány olyan ügyért, melyben a nagy számok törvénye alapján szerencsésen és véletlenül beletalálva, segítette a visszaélések fölszámolását.

Mármost fölmerülhet a kérdés: honnan vette Jókai Mór azt a Ráby-figurát, melyet regényében megírt és vonzóvá tett? Csak nem ő hamisította meg a valódi Ráby-képet, hőst varázsolva a kalandorból?

Természetesen nem. Ezt a munkát maga Ráby végezte el. Még életében sikerült elhitetnie környezetével – méghozzá nemcsak a szentendrei és Szentendre környéki szegényekkel, hanem távolabbi falvak-városok lakóival is! –, hogy körülöttük minden vezető korrupt. Ezt annyira elhitték neki (rossz tapasztalatai mindenkinek voltak!), hogy messze földről hozzá, az írástudóhoz és ügyüknek akár mártíromságot is vállaló fölkarolójához járultak seregesen panaszt tenni, közbenjárást kérni, följelentést íratni. Legendáját ily módon Ráby saját maga alakította ki. Sőt ennél is tovább ment: azok nevében is írt följelentést, akik erre föl sem kérték, s akik erről mit sem tudtak.

A hősi legenda tartósságán már csak azért is csodálkoznunk kell, mert – mint Hajdú könyvéből kiderül – Ráby meglehetősen ügyetlen hazudozó volt. Általában még arra sem emlékezett, hogy mit állított alig egy-két héttel korábban kelt előző följelentésében. Szökésének történetét is annyiféle változatban adta elő, ahányszor erről kérdezték, mindig elfelejtve a korábbi magyarázatot.

Végül abban a bizonyos, 1797-ben külföldön megjelent hírhedtté vált könyvében is minden tény új módon tálal.

Magyarán: Ráby Mátyás nem az igazság apostola, hanem a csakugyan tagadhatatlan korabeli visszáságok megnyergelője volt. De ezt csak 1984 óta tud-

Martinovics Ignác.
MBéA 298

Szentendre. MBéA 3413

MBéA 3082

jük, Hajdú Lajos többsztesztendős fáradozásainak jóvoltából.

Érdekesség, s a korabeli magyar viszonyokra különös fényt vet, hogy a Rábynál is jobban tisztelt Martinovics Ignác szászvári apátról, a magyar „jakobinus” szervezkedés vezéralakjáról és kiötlőjéről (aki szinte pontosan akkor tűnt föl a magyar történelem porondján, amikor Ráby onnan lelépett) hasonló turpisságok derültek ki a 20. század második felében. Igaz, ő nem beteges rágalmozó volt, mint Ráby, hanem sugárzóan okos és művelt „moral insanity” (erkölcsileg ferdült alkat). Roppant karriert futhatott volna be mint isten-áldotta mérnöki tehetség, őt azonban a gépek konstruálása nem elégítette ki. Becsvágyának a politikai hatalom kellett, mindegy, melyik oldalon: II. Lipót, majd I. Ferenc császáren-e, avagy éppen ellenükben, egy francia mintájú forradalom élén.

Ezért párhuzamosan mindkettővel megpróbálkozott – vesztére. És annak a néhány száz derék magyarnak a vesztére, aki áldozatául esett „aranszájú” rábeszélő-művészetének.

De térjünk vissza Szentendréhez. E városka arculata egészen különleges, elüt többi városunkétól. Nem csoda: a lakosság itt valaha csak szerbekből állt, s ma is szép számmal található itt délszláv származású lakos.

Az egész városképet őseik, a régi rácok alakították ki. Első rajuk még Zsigmond király idejében, a 15. század elején települt itt le, miután sikerült elmenekülniük a török elől.

Később a Habsburgok alatt még egy második bevándorlási hullámuk is volt.

Jórészt a második hullámmal érkezetteknek köszönhető a mai Szentendre sajátosan bizantinus ábrázata. Emezt főként akkor látjuk meg teljes valójában, ha belépünk a görögkeleti szerb templommúzeum ajtaján. Bizánci és szerb ikonok seregelnek itt elképesztő mennyiségben és szépségben, továbbá bibliák és díszes mise-ruhák. Bekeretezve függ egy nagy becsben tartott okirat: a budai pasának az a fermánja, vagyis rendelete, mely kiváltságokkal ruház föl egy magyarországi szerb kolostort.

Utoljára oldjuk el hajónkat Budapest előtt. A hátralévő húsz kilométeren elhagyjuk a Szentendrei-szigetet és a Budakalással szemben fekvő Lupa-szigetet, elnavigálunk a régi rómaiak emléket őrző Római-part mellé – s voltaképpen már el is értük a fővárost.

Egy rozoga ház

BUDAPEST

Aki nem hajón suhan el a Római-partnál, hanem gyalogosan barangolja be ezt a tájéket, az sok érdekességet láthat. Mindenekelőtt a római kor számos nyomát. A kelta alapítású és Ak-ink („jó víz”) elnevezésű városka romjait... azazhogy már nem Ak-inkéit, hiszen a kelta idők emlékét eltörölte a római uralom korszaka, melyben már Aquincummá latinosodott az eredeti név. Az amfiteátrumok, a kiásott ókori vízvezeték, a csodálatos mozaikpadlók, a fürdő, a tornacsarnok, egy több mint két évezredes – és ma is ép – hordó: mindez igazi, hamisítatlan turistacsalogató látványosság.

Azt már honnan is tudná a turista, hogy errefelé nem az a legérdekesebb, amit lát, hanem az, amit nem? Honnan sejthetné, hogy az aquincumi múzeum és a Duna közt álló gáztartályóriások alatt rejti a föld mélye a régi aquincumiak tűzoltóságát, melyet csupán azért nem lehet felszínre hozni, mert az ilyen tartálykolosszusokat nem lehet csak úgy arrább billenteni? S ha végigtekint a múzeumtól a Budai-hegység lábáig elterülő roppant lapályon, miből jöhetne rá, hogy a szántóföldek alatt véges-végig a város föltáratlan része nyúlik el? Kiásni ezt sem lehet, persze, hiszen ahhoz a termelőszövetkezet termőföldjeit kellene fölszámolni. Mint ahogy a Hajógyári-szigeten is föltáratlan – itt éppenséggel a gyár miatt – Hadrianus császár óriási nyaralópalotája.

A múzeum mellett hídban folytatódó vasúti töltés választja el Óbuda két részét, a Római-partot és Aquincumot. Az előbbihez esik az egyik ókori amfiteátrumnak – a katonainak – fűvel benőtt, hatalmas teknője (a polgári jóval beljebb található, Óbuda szívében), s vele szemben, az országútnak a Duna felőli oldalán egy ütött-kopott, lebontásra ítélt, rozoga ház. Előtte nyáron büfé. A düledező épületben nemcsak a külföldiek nem látnak egyebet, mint amit haldoklásában mutat; az erre járó magyarokban sem kelt semmiféle emléket. Pedig hát igen nevezetes hely volt valamikor: népszerű kocsmá, melyet Tóth Árpád is sűrűn látogatott. Itt, az egyik kecskelábú asztalnál írta *Aquincumi korcsmában* című híres versét, melynek eredeti kézirata még 1948-ban, közvetlenül a kocsmák – kétes szükségességű – államosítása előtt is bekeretezve volt látható a falon, miközben hőse, a már negyed századdal korábban vénnek aposztrofált, s immáron csakugyan agg kocsmáros büszkén emelte a versben ugyancsak megénekelte szemé pillantását a tintával írt sorokra:

Delfint ábrázoló mozaikpadló Aquincumban.
MBéÁ 3288

Vén sváb, csapláros úr, adj hűvös, méla bort,
Mint künn az esti lég, mely bánatokkal ordas,
Most asztalomra vén, nehéz kupákat hordass,
Hadd ülök csöndesen magányos úri tort!

Ülj mellém és kocints, apró germán szemed
Mélyén a kék ravaszág szelíden hűnyjon el,
Ős testvér, méla sváb, – nem érzed? – sírni kell!
Aquincum sok köve, nézd, minket is temet!

Óh, más táj van-e még, ahol így tud a rest
Aranynap haldokolni s hanyatlani dicsőség?
Tudod-e, mennyi nép vidám és hetyke őst
Ölelte komoran az aquincumi est?

Másfél évtizeddel a költő halála után, a negyvenes évek elején, a fasizmus napjaiban ismét fontos szerep jutott az öreg kocsmának: itt volt az ellenállási mozgalom egyik állandó titkos találkozóhelye. Ki gondolta volna arról a kedélyes ivókompániáról, hogy illegális szabadságharcosok haditanácsa?

Az öreg falak ma elárvultan állnak. Ahonnét annyi mulatozó tántorodott ki valaha, most mintha maga az épület is ingadoznék, habozva, nem volna-e jó egyszerűen ledőlni, mint a részeg, s hagyni, hogy Aquincum sok kövével együtt őt is betemesse a közönyös idő.

Országos Széchényi Könyvtár

„Vallott nekem a Nyulak-szigete. . .”

BUDAPEST

Az óbudai monostor alapítása. MBéÁ 2734

Óbuda a három város egyike, mely 1872–73-ban Budapestté összeállt. A három közül a legészakibb. A vele nagyjából párhuzamossan fekvő bal parti Angyalföld, a munkásmozgalom későbbi legendás fellegvára még csak zsombékos, mocsaras terület volt, amikor Óbudán a kelták, rómaiak, majd pedig az Árpád-kori magyarok már városfalat alkottak. A két városrészt Közép-Európa leghosszabb hídja, a kilencszázhuszonnyolc méteres Árpád híd kapcsolja össze. Két hídfőjén túl azonban két teljesen különböző szellemiség kisugárzását érezni. Angyalföldön gyár gyár mellett, munkásház munkásház mellett sorakozik. Az ember szinte látni véli a munkát és kenyeret követelő dolgozók elkeseredett menetét, mely megremegette a gazdagokat, itt, a Váci úton 1930. szeptember elsején a Belvárosnak vonult.

Óbudát viszont – jórészt a sváb lakosság egykori túlsúlyából következően – még ma is a jó kedély, a zöldvendéglők dalos-boros hangulata jellemzi, no meg a girbegurba utcák sora. Pedig itt van a „Goli” is, a régi Goldberger-gyár, a magyar textilgyártás valaha volt szíve, a rómaiak polgári amfiteátrumának tözsomszéd-ságában. S itt élt a nagyszerű novellista, Gelléri Andor Endre, a fasizmus későbbi áldozata is, aki itteni tapasztalatai alapján inkább a nehezebb sorsúak aprócska örömeiről írt. Az ember mégsem vonhatja ki magát a halászkertek és kiskocsmák atmoszférája alól, hisz „a kerthelységben sramli szól, és ott lehet mulatni jól”. Kivált a Kéhliné kocsmája volt egykoron nevezetes intézmény (a mai Hid vendéglő a Mókus utcában), hiszen ezt látogatta Krúdy Gyula is, részint boráért, részint az emberi sorsok megismerése végett.

Vajon mi lehet az oka annak, hogy Angyalföldet komorabbnak ismerjük Óbudánál? Hiszen Óbudán is sok szegény ember élt mindig. A húszas-harmincas évek ordító angyalföldi nyomorúságában kell keresnünk a választ? Vagy régebbi időkig kell visszanyúlnunk? Talán éppenséggel Zsigmond királyunkig? Elvégre ő vetett véget az akkor messze földön híres angyalföldi bor budai „exportjának”, mondván, hogy az sérti a gellérthegy-i és a tabáni szőlősgazdák érdekeit. Előbb a bor piaca lett hát oda, később maga a bortermelés is. Márpedig tény, hogy a bortermelő vidékek lakói többnyire kedélyesebbek a többieknél.

Az eltérő arculatú két munkáskerület déli része között – a folyam közepén előkelően elkülönülve – „indul” a Margit-sziget, a főváros legszebb óriásparkja,

Az Árpád híd. MBéÁ 2104

Szent Margit és IV. Béla.
MBéA 778 és 734

Ady Endre. MBéA 2596

ahol Arany János töltötte élete utolsó hónapjait, kedves tölgyfái alatt üldögélve:

*A tölgyek alatt
Szeretek pihenni,
Hova el nem hat
Város zaja semmi.*

*A tölgyek alatt
Vágynám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni. . .*

Ez volt valaha a Nyulak szigete, ahol Margit királynő, IV. Béla király leánya élt kerek hét évszázaddal ezelőtt abban a kolostorban, melynek ma csak romjait láthatja a sétáló. Jámbor életű, kegyes apáca volt Margit nővér; boldoggá is avatta hosszas és meg-megújuló viták után az egyház – 1941-ben –, majd szentté 1944-ben. Társnői annyira istenítették, hogy a kolostorukhoz zarándokló betegekkel négy különböző alkalommal gyógyszerként itatták meg a – *hajmosó vizét!* Ady Endrének azonban másféle álma volt róla, ő inkább áldozatként látta és láttatta a királykisasszonyt:

*Vallott nekem a Nyulak-szigete
Regék halk éjén. Ime, a titok:
Királyi atyja klastromba veté
Legendák szüzét, fehér Margitot.*

*Álom-leány volt: egy fojtott sikoly.
Ájulva hullt egy durva szó miatt.
S robogtak a királyi udvaron
Hajrázó, vad, bozontos férfiak.*

*Nyugatról várt sokáig valakit.
Nem vadbajszu, lármás mokány nagy úr,
Dalos, törékeny, halk fiú legyen,
Asszonyos, kósza, könnyes trubadúr.*

*Már régen várt s megbénult a szive.
Zúgott a vár, prűszkölő kun lovak
Hátán érkeztek hetyke magyarok.
Ő nem jött: egy csöndes álom-lovag.*

*Ő nem járt a Duna táján soha,
Egy halk dalú és halk csókú legény.
És Jézusnak áldozák Margitot,
Ki ott halt meg a Nyulak-szigetén.*

Fejedelemasszony-rablás

BUDAPEST

A hercegnő első szentté avatási pörében – 1276-ban – tanúként szólalt meg Margit huszonhárom éves unokahúga, a Jüttának becézett Erzsébet hercegnő, V. István király leánya, Kun László király húga, korának talán legszebb nője. Kiskorától maga is zárdában nevelkedett, s aztán ugyanannak az apácakolostornak lett fejedelemasszonya, mint amelyben Margit élt. Talán ő volt a világon az egyetlen olyan apácafejedeleme-asszony, akit szerelmese a tulajdon vezetése alatt álló klostorból szöktetett meg. Ez is itt történt, a Margit-szigeten, az egykori Nyulak szigetén. Ám ennek is megvan a maga sora.

Azt, hogy kikapós természetű, Jütta-Erzsébet harminckét éves korában mutatta ki először. Az apácák fejedelemasszonyának nemigen fűlt a foga a zordon zárdáélethez. Amikor Szerbiába érkezett (Katalin nővéreinek és férjének, Dragutin István szerb királynak látására), már nehezen fékezte magát – sőt legyünk őszinték: nem fékezte magát sehogyan sem. Nem mintha nővére, Katalin az erény és a hűség mintaképe lett volna: István királyt emennek öccsével, vagyis a tulajdon sógorával, Milutin Urossal szarvazta föl. Ám a sógornak, mihelyt meglátta, inkább Jüttára szottyant kedve, s a hercegnő-apáca nem is tanúsított ellenállást.

Aztán ismét haza kellett utazni a szigetre, a kis kalandnak vége szakadt. Ám Erzsébet, aki most már belekóstolt a másfajta életbe, egyébről sem ábrándozott, mint arról, hogy férjhez megy. És három évvel később megjelent életében az Igazi, a cseh Vitkovec Zavis herceg személyében. Jütta megsúgta bátyjának, Kun László királynak, hogy férjhez szeretne hozzá menni. Az uralkodó érdekeinek a házasság megfelelt, az azonban már nem, hogy húga önként hagyja oda a kolostort. Ezért aztán – az egyházra való tekintettel – egy kis színjátékot kellett rendezniük. A kolostornál megjelentek Zavis herceg katonái (akiknek zavartalan föllépését a király titokban azzal tette lehetővé, hogy a saját testőreit küldte védelmükre), a fejedelemasszony és apácái pedig úgy tettek, mintha váratlanul és kedvük ellenére érné őket a rajtaütés. Színleg még védekeztek is. És Erzsébetet álmai lovagja „elrabolta”.

Adjuk át ezen a ponton Zolnay László régésznek a szót:

„Erzsébet és Zavis nemsokára a herceg fürstenbergi várában tartotta meg az esküvőt. Mézesheteiket nem zavarták meg Lodomér esztergomi érseknek dörgedel-

MBéÁ 607 a

A hlubokai vár.
Csehszlov. 237

MBéÁ 2727

MBéÁ 239

A Margitsziget
madártávlatból.
MBéÁ 1845

mei. Az érsek szemébe ugyanis – hiába a színlelt ostrom és a nőrablás – nem tudtak port hinteni. Lodomér, »Magyarország kemény embere«, Esztergomban kovácsolta villámain: szentségárulónak, eretneknek, aposztatának* bélyegezte és kiátkozta a hercegnőt. Erzsébet – mint Lodomér írja – »felszentelt apácából valóságos mérges viperává lőn. . .« Árpád-házi Erzsébet hercegnőt – ha hitelt adhatunk Ráskai Lea magyar Margit-legendájának – a budai szigeten temették el. Meglehet, az övé volt az itt kiásott koponyáknak egyike, amelyek szájába – *ad maiorem Dei gloriam* (vagyis Istennek nagyobb dicsőségére) – 1961-ben az arra járó-kelők és a magam szeme láttára az ásatási munkások cigarettát dugtak.”

Ismerjük a szigeti leányrablás további következményeit is. Tudnunk kell, hogy Zavis előző felesége is Árpád-házi lány volt: Kinga, IV. Béla leánya, Szent Margit nővére, Ottokár néhai cseh király özvegye. Amikor Kinga meghalt, a gyermek Vencel cseh királyfi még kiskorú volt, gyámja pedig Zavis lett. A fölserdült királyfi, aki féltette – s alighanem okkal! – a trónját Zavistól, Prágába csalta a herceget, s egy egész hordára való szolgálóval lefogatta. Zavis már másfél éve sínylődik börtönében, amikor Vencel csapatai rátörnek a Vitkovec család váraira. Amikor a hlubokai vár – Zavis saját vára – ellen indulnak, magukkal viszik a herceget is, s egy frissiben ácsoltatott verpadra állítván, felszólítják: parancsolja meg várbéli híveinek, hogy adják meg magukat. Zavis azonban nemet mond: ő bizony ilyen parancsot nem ad. Mire embereinek szeme láttára lefejezik.

Ez Erzsébet házasságkötésének második évfordulója körül történt. A boldogtalan hercegasszony, akinek igazán nem sok jutott ki a hitvesi örömeökből, jobb megoldás híján visszatért a Nyulak szigetére, s a valaha vezetése alatt állt kolostorban végezte be életét. Így kanyarodott vissza a szigeten indul különös regény a saját kiindulópontjához.

Századunkban is sokáig főurak, arisztokraták, hercegek kimondatlan birtoka a Margitsziget. Itt létesül a felső tízezer, pontosabban a kormányzó környezetéhez tartozó urak lovaspólópályája, ahová illetéktelenek még csak be sem léphetnek. Itt létesül – a pályával szemben – az ugyancsak exkluzív Póló bár, továbbá itt találjuk az úri atléták pályáját, a MAC-pályát (a későbbi Úttörő stadiont) és a MAC evezőseinek csónakházát is. 1917-ben hadi kiállítás rendeztek a szigeten; ennek fővédnöke József főherceg volt. Később a szigetre láto-

* Hitehagyottnak

gatóknak – egészen Budapest ostromáig – olyan magas beléptidíjat kellett fizetniük, hogy ez a kötelezettség a szerényebb jövedelmű fővárosiakat eleve kirekesztette innen. Kivételt a Tanácsköztársaság négy hónapja jelentett, amikor az éhező proletárgyerekek paradicsoma lett a sziget. Sajnos, akkor csupán egy féltavasnyi és nem egészen egynyarnyi időre.

Egyetlenegyszer József Attila is kilátogatott ide, 1934 nyarán, a hitleri Németország idejében, amikor már előrevetette árnyékát mindaz, ami később Magyarországra is minden szörnyűségével rázúdult. Ekkor született az alábbi költemény:

A SZIGETEN

*Margitsziget, hol joghurtot söröztem,
hol csokolóztam állva, séta közben –*

*Mily drága vagy, lány röptű lombjaiddal,
polgári áron enyhült gondjaiddal! . . .*

*Mint egeret a macska, a melegben
csak lestem, egy levélke hátha lebben.*

*Úgy ízlett már a levegő is régen,
mint állott sör, habja se volt az égen.*

*Kiléptem hát, hogy enyhülésre leljek, –
de „Hoch!”-ok zúgtak és rekedtebb „Heil!”-ek,*

*csámpás Wotanok téglavörös arccal,
több mecklenburgi kisiparos dalkar*

*zajongta, hogy csak ő van a világon
és megvalósul a keleti álom!*

*Barna szmokingban húzták a zenészek –
de kinek húzták? melyik nép a részeg?*

*Ezt ők döntsék el, a felsőbb hatalmak,
akik nem adtak egy pici nyugalmat.*

*Mert én azon tünődtem meglepetve,
mért mentem éppen a Margitszigetre?*

MBéA 1221, 1222

József Attila. MBéA 3399

MBéÁ 3536
(A blokk bélyegképe)

Egy híd története

BUDAPEST

MBéÁ 525

Ha a Margit hídról dél felé pillantunk, talán a legszebb dunai panoráma tárul elénk: balról a Parlament, jobbról a Várhegy a Mátyás-templommal, a Halászbástyával és a Hilton szállóval meg az egykori palotával, melyben napjainkra a Nemzeti Galéria, a Munkásmozgalmi Múzeum és a Budapesti Történeti Múzeum kapott szállást. A háttérben – a panorámát lezáró Gellérthegy előtt, hol a Duna balra, majd később ismét jobbra kanyarul – két híd látszik. Közelebbről, tehát északabbra a Lánchíd, mögötte – délebbre – az Erzsébet híd.

A Lánchíd – ha beszélni tudna – sok mindent elmesélhetne létezésének mintegy másfél évszázadáról.

Megálmodója és megépíttetője Széchenyi István gróf volt, a kevés számú magyar főnemes egyike, akit fájdalommal töltöttek el országának elmaradott közállapottai, s aki tenni, sőt adakozni is kívánt avégett, hogy Magyarország és Nyugat-Európa közt megszűnjék az

A Lánchíd. MBéÁ 2106

Az Erzsébet híd.
MBéÁ 2107

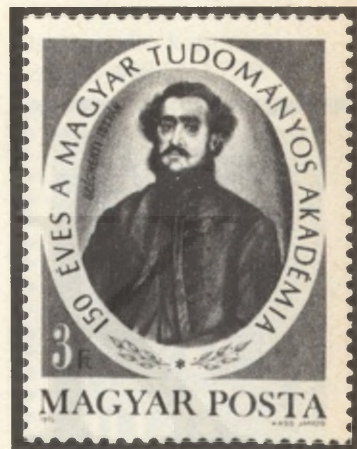
ordító civilizációs különbség. Mint köztudomású, az ő kezdeményezésére és az ő hatvanezer – akkori – forintos felajánlásából épült meg a Magyar Tudományos Akadémia is, s ugyancsak neki köszönheti létrejöttét a magyar lósport. A Dunához meg kiváltképp sok köze lett a Széchenyi famíliának. Az első állandó pest-budai Duna-híd, sőt a Duna egész hosszán a legelső vashíd – a Lánchíd – megépíttetésétől kezdve a Vaskapu szabályozásáig, sőt azon is túl. Mert Széchenyi István fia, Széchenyi Ödön volt az, aki a dunai hajózás egyik legeredetibb vállalkozását végrehajtotta: úgy utazott el az 1867. évi párizsi világkiállításra, hogy el sem hagyta hajóját, a *Hableányt*. Ehhez a Dunáról valamiképp át kellett evickélnie a Szajnára. Az erre a célra úgy-ahogy alkalmas egyetlen vízi útnak a már említett kelheimi Lajoscsatorna, a Rajna–Majna–Duna-csatornának akkortájt alig néhány évtizede elkészült öse látszott. A *Hableány* éppen csak hogy elfért a szűk csatornában, de útja végül is sikerrel járt, s ily módon Ödön gróf volt az első ember, aki elmondhatta magáról, hogy hajón utazott Pestről Párizsba. (Nem az egyetlen: az 1970-es években egy kis magyar csapat – egy új *Hableánnyal* – megismételte ezt az utat.)

De térjünk vissza a Széchenyi Lánchídhöz, mely a Tudományos Akadémia előtti pesti Roosevelt tér és a hídépítő Adam Clark angol mérnökről elnevezett budai tér közt ível át a Dunán. Ennek folytatása a Várhegy alatt húzódó, a gyorsabb közúti forgalom szempontjából rendkívül jelentős és úgyszintén Clark által épített alagút. A híd még nem is készült el teljesen, épp csak ideiglenesen adták át a forgalomnak, amikor egy véres esemény folytán neve máris bekerült a történelembe.

1848. szeptember 28-a volt, az ellenséggel vívott diadalmas pákozdi ütközet előtti nap, amidőn budai szállásáról az ideiglenes hídon kocsizott át Pest felé Lamberg gróf, a bécsi udvar küldötte, hogy a császár nevében tárgyalásokba bocsátkozzék a magyar kormánnyal. Sosem jutott el céljához. A pesti hídfőnél haragos, fenyegető tömeg rohanta meg csészáját, őt magát pedig kirángatták belőle. A grótot egy jól irányzott tördőfés szíven találta. Nyilvánvalóvá vált, hogy a forradalmi

MBéÁ 3037, 3039

MBéÁ 710

MBéÁ 2544

MBéÁ 3198

A Lánchíd és a budai várpalota 1850-ben.
MBéÁ 2678

Pest nem hajlandó egyezkedni Béccsel. A merénylet áldozatául esett császári különmegbízott tetemét a győzelemittas tömeg végighurcolta Pest utcáin, Petőfi pedig nyomban versben énekelte meg az eseményt. A kormány kevésbé örült: a hadi helyzet szükségtelen kiéleződésétől tartott. Batthyány Lajos gróf, a miniszterelnök nyomban el is utazott Bécsbe, hogy megpróbálja enyhíteni az udvar várható felháborodását.

De a diplomácia itt már nem segíthetett: a szabadságharcosok és Bécs háborúsága küszöbön állt. És csakhamar megjelentek a Lánchídon a híd igazi teherpróbáját végző „meósok”, Windisch-Graetz herceg Habsburg-tábornok csapatainak képében. Igen, 1849 januárjában a generális lovassága, tüzérsége és gyalogsága egyaránt végigdübörgött a hídon, azt követően, hogy a magyar kormány Debrecenbe tette át a székhelyét, s kiűritette Pest-Budát. A fővárosok elhagyásakor a szabadságharcosok már-már azon a ponton voltak, hogy felrobbantják az új hidat, Clark Ádám azonban rimáncodott nekik: tekintsenek el a barbár művelettől. Később nem volt okuk megbánni, hogy hallgattak rá, hiszen a híd tette néhány hónapra rá lehetővé Budavár ostromát és visszavételét. Ekkorra Windisch-Graetz már kivonult, mindössze négyezer embert hagyva hátra a vár védelmére Hentzi vezérőrnagy parancsnoksága alatt.

Clark Ádám most újra reszketetett, hogy műve ne röpüljön a levegőbe. Mert ezúttal a császáriak tervezték a híd fölrobbantását. A budai hídfőben aknákat helyeztek el, s minden készen állt, hogy ha a szükség úgy kívánja, működésbe is hozzák őket. A szabadságharcosok rohama azonban váratlan gyorsasággal ment végbe május 21-én. Maga Hentzi is megsebesült, s fél napra rá bele is halt sebébe. Seregéből egy olasz század állt a magyarokhoz. Buda felszabadult.

S ekkor a Lánchíd irányából nagy dörrenés hallatszott. Egy osztrák tiszt, Alois Allnoch ezredes, helyőrségi dandárparancsnok mégiscsak megpróbálta elkeseredésében működésbe hozni a robbantószerkezetet. Ahogy leírásokban olvasható: a hídnak szerencséje volt, a tisztnek nem. Csupán az egyik löporos hordó röpült a levegőbe, s nem tett kárt senkiben, az egy merénylőt kivéve, akit a robbanás darabokra tépett. (A hídnak egyébként még további három halottja lesz: az őszirózsás forradalom tüntetői, akiket csendőrsortüz kaszabol majd le 1918 októberében.)

Több mint száz évvel ezelőtt, 1881-ben megjelent egy német nyelvű könyv, melyben a szerző, Alexander F. Heksch az 1849. évi budavári események vázolásán után ezt írja: „Ez volt Buda utolsó megszállása, tekintve,

MBéÁ 452

Budapest látképe a 45-ös ostrom után és 1970-ben.
MBéÁ 2617

hogy Buda 1875. október 20-án királyi rendelettel megszűnt erődné lenni.” Nos, ezzel az „utolsó megszállással” egy kissé melléfogott a jeles szerző. 1944-ben – az említett királyi rendelkezéstől függetlenül – a főváros ismét idegen kézre került, ezúttal a hitleri fasiszta csapatokéra. S a Várban újra tűzharc ütött ki 1944 októberében, amikor Horthy kormányzó, fölöttébb megkésve és erőtlenül bár, de mégiscsak megpróbálkozott azzal, hogy fölmondja a német szövetséget. Az ellenállás hiábavalónak bizonyult: a Vár magyar védelmezőit lehengette az idegen túlsúly, s maga Horthy is lemondásra kényszerült. Helyébe a hírhedt nyilas pártvezért, Szálasi Ferencet ültette a németek Führerje, s ezzel kezdetét vette a tömeggyilkosságok sorozata a fővárosban.

Nem telt bele sok idő, Budapestet körülzárta a szovjet hadsereg. S ekkor megtörtént, amitől a szabadságharc idején kétszer is megmenekült a Lánchíd: a visszavonuló németek, miután a hadtörténetben példátlan módon lemészárolták a Budapest nyílt várossá deklarálásának javaslatával érkező szovjet parlamentereket, Steinmetz és Osztapenko kapitányokat (amivel egyzersmind kimondták a halálos ítéletet a magyar főváros fölött), valamennyi budapesti Duna-hidat könyör-

Osztapenko kapitány szobra. MBéÁ 1739

Az újjáépített Lánchíd átadása alkalmából kibocsátott bélyegblokk.
MBéÁ 1120

telenül a levegőbe röpítették – a Lánchidat is. A Margit híd meg éppenséggel délután ötkor röpült a levegőbe, a rajta közlekedő villamosokkal, buszokkal és járókelőkkel egyetemben.

Öt év múlva ismét állt a Lánchíd, diadalíveivel és híres oroszlánjaival. Csak a régi hídvámszedő-házikók nem épültek újjá a pesti hídfőnél. Azok a házikók, melyeknél a Budára való átkeléskor szegénynek és gazdagnak egyaránt hídpénzt kellett fizetnie Széchenyi akkoriban még demokratikusnak értékelhető javaslata alapján s a kiváltságaikra hivatkozó nemesek minden tiltakozása ellenére.

1949-ben született újjá, ami száz évvel korábban született meg először. *Széchenyi hídjá* című versében megálmodójáról írta Illyés Gyula:

*Hány könyvet írt! És valamennyinél
többet ér
ez a híd. Hogy él!*

*Ledönthették, amit ő megteremtett.
Akár a jó fa, töből újraserkedt.*

„Még a Duna is kicsapott kétfelől”

BUDAPEST

A budai Várhegy természetesen korántsem csupán azokat a történelmi fordulatokat és megpróbáltatásokat élte meg, mint amelyekről az előző fejezetben szó esett.

Budavár alapítása több mint hét évszázada történt. IV. Béla azonban természetesen nem a ma ismert palotát lakta. Ahol ő lakott, az bizony történelmi nevezetességű hely, s föltárni sem volna érdektelen – ha nem éppen egy másik hasonlóan, vagy tán még inkább szívünkhöz nőtt történelmi épületet kellene ennek kedvéért lerombolni. Ez a másik épület, mely szinte pontosan a várbéli első palota alapjain áll, nem egyéb, mint az a jól ismert, sárgára festett ház, melyben valamikor Kosuth és Táncsics raboskodott, s ahonnan a fölkelt pesti nép, 1848 dicsőséges március 15-én – a Nemzeti Múzeumtól elindulva – az utóbbit kiszabadította. Maga az utca is az ő nevét, az egyik első magyar szocialistáét viseli.

S ugyanebben az utcában, a Bécsi kapu közelében található a két valaha állt várbéli zsinagóga közül a kisebbik, falán az itt fogva tartottak kétségbeesett be-

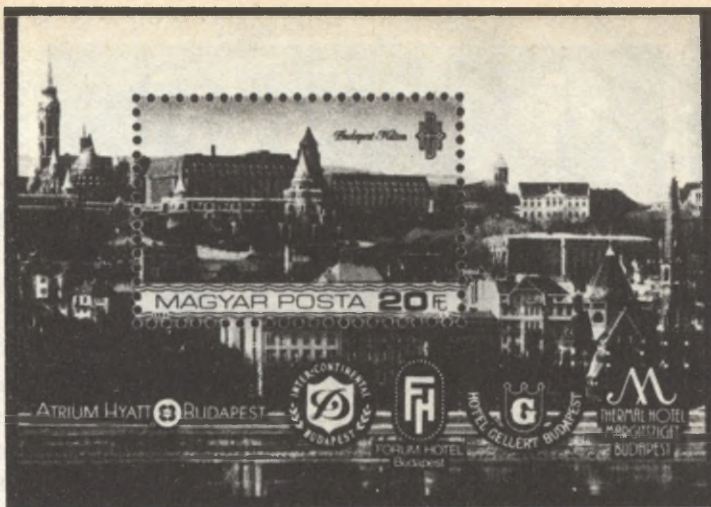
MBéÁ 3535

A Mátyas-kori Buda.
MBéÁ 2674

A várpalota a millenniumot megelőző évben.
MBéÁ 2678 (Z 2627)

A budai Vár látképe ma (a Szállodák sor blokkbélyegén).
MBéA 3662

tüivel, melyeket tulajdon vérükkel pingáltak a falra a halálra várók. Mi történt itt? A választ a nagyobbik zsinagóga 1964-ben történt átmeneti feltárása adta meg. Am ahhoz, hogy a vérrel írt betűk titkát ne csupán megfejtsük, hanem meg is értsük, kanyarodjunk előbb egy látszólag teljesen más témához.

1686 nyarát írjuk. Buda várát a török tartja megszállva. Három év telt el azóta, hogy elűzték Bécs falai alól, s lám, Lotharingiai Károly és Savoyai Jenő keresztesei már Budánál szorongatják nyolcvanötezer válogatott harcossal. A várat mindössze tizenhatezer török védi, de ennyi is elegendőnek látszik ahhoz, hogy az „átkozott sziklát” (ahogy a németek akkoriban Budát nevezték), illetve a „szív gyönyörűségét” (ahogy viszont a törökök hívták) legalább addig tartsák a roppant túlerővel szemben, amíg az ötvenezer főnyi felmentő sereg Szolimán pasa fővezérletével Nándorfehérvár, vagyis a mai Belgrád felől meg nem érkezik.

Lotharingiai Károly a szomszédos budai dombokról és dunai sajkáiról egyaránt tűz alá véteti a várat. A más-

Táncsics kiszabadítása.
MBéA 1444, 1295, 1050

Buda 1686-ban.
MBéA 571

Kossuth és Táncsics.
MBéA 1022, 1023

Buda visszavívása
(Benczúr Gyula
festménye). MBéÁ 3784

Lotharingiai Károly.
Belgium 922

tyákat vitézei megrohamozzák. „Ekkor azonban megisméltődött az a jelenet – írja Jókai Mór –, amelyet Eger várának ostrománál bámult a fél világ, csak hogy ezúttal a törökök részéről. A török asszonyok maguk is odarohantak a palánkra, s kövekkel verték vissza az ostromlókat, ahol nem volt elég a férfisereg. Az éj lezálltával a töröké maradt a vitatott bástya. . .”*

A szó ismét az ágyúké hát. Egy „Tüzes Gáborként” emlegetett Ferenc-rendi barát bravúros tüzérnek bizonyul: július 22-én egyik, mesterien irányított lövedéke telibe találja a törökök lőszerraktárát.

„Az irtóztató robbanás – írja Jókai – ezerötszáz törököt ölt meg, s mint egy tűzhányó szórta tele Budát és Pestet közáporral. Még a Duna is kicsapott kétfelől a szörnyű légnymástól: a parton álló öröket elsodorta.”

S lám, a vár védője, az öreg, hetvenesztendős Abdurrahmán pasa még most sem adja föl a várat. Hősiesen kitart, s reménykedik. Úgy látszik, nem is hiába, hiszen újabb hetek teltek el, s lám máris itt van Szolimán a felmentő sereggel!

Napra, sőt szinte órára százhatvan év pergett le az idő végtelen óráján a gyászos emlékezetű mohácsi csata megkezdésétől számítva: 1686. augusztus 29-e van, kora délután. Szolimán elindítja csapatait az ostromló keresztiesek széjjelkergetésére. Az öreg Abdurrahmán azonban alig akar hinni a szemének: Szolimán ugyanis, talán hogy embereit kímélje, tán mert túlbecsüli könnyűlovasságának mozgékonytát, képtelen könnyelműséget követ el: csupán ezerötszáz szpáhít vezényel az ostromlók ellen. Csapatát természetesen nyomban lekasabolják az utolsó szál emberig, mire a fővezér megretten: kisebb létszámú ellenségre, csekélyebb mérvű ellenállásra számított. A továbbiakban aztán, céltalanul ítélve seregének föllázdozását, tétlenül szemléli ka-

Tüzes Gábor MBéÁ 574

* Dobó Katica történetéről, melyre Jókai itt hivatkozik, azóta kiderült, hogy pusztá legenda

tonáival, ahogy megfelelő tűzérési előkészítés után (tizenhat ágyú dördül meg a Sváb-hegyen, és söpri végig tűzével a vár mellvédjeit) a kereszties tábor végső rohamra megindul. A csata – Szolimán néma kibicelése mellett – így is eltart szeptember másodikáig, mikor is egy magyar vitéz lerántja Buda ormáról a török lobogót, s a magyart tüzi ki a helyére.

Így ért véget Budavár száznegyvenöt esztendő török uralma.*

S most jutunk el a két zsinagóga véres titkához. A kettő közül a nagyobbik a Vár Duna felőli oldalán lévő Babits Mihály sétány egyik villakertje alól bukkant elő (mint említettük, 1964-ben), benne csontvázak százaival. A régészeknek sikerült rekonstruálniuk az eseményeket, ennél fogva ma már tudjuk, mi történt itt a diadalmas ostromot követő napokban. A keresztények nemcsak az életben talált törökökön, hanem az évszázadok óta ott lakó zsidó közösségen is kitöltötték boszszújukat. Erre főként az szolgáltatott tápot, hogy a zsidók egy része kereskedett az őket egyenjogúaknak elismerő és szabad vallásgyakorlatukban nem korlátozó törökkel. Nem mintha ezt csak ők tették volna, hiszen a magyar parasztság nagy tömegei is üzleteltek a megszállókkal (ami számottevő mezővárosok – például Kecskemét – nagymérvű fölvirágzására is vezetett). Nem is szólva azokról a protestáns kurucokról, akik a katolikus Habsburgokat tekintették az ország fő ellenségeinek, s akiknek ezért – mint Thökölynek, mint Buga Jakabnak és társainak – a török, mondhatni, természetes szövetségese lett. Ekkoriban a vallási hovatartozás még döntő történelemformáló erő!

Nos, így történt, hogy Buda felszabadulásának örömmünnepe egyszersem immár korántsem hadi tömegmészárlással párosult: az akkori Zsidó utca lakóit (akiknek felmenői négy évszázaddal korábban a királytól kaptak itt letelepedési jogot, hálából a soraikból kikerült első magyar kincstárnok – értsd: pénzügyminiszter – eredményes működéséért) a zsinagógákban összerelték, majd a nagyobbik templomot rájuk robbantották. Csecsemők, gyerekek, nők, aggastyánok holtteste is előkerült. Végtisztességük megadására és eltemetésükre csaknem háromszáz évvel a mészárlás után került sor. Hasonló pogromféléknek csupán két és fél század múltán, 1944-ben lett újból tanúja a magyar főváros, ám ezeket akkor már nem Buda felszabadulása

* Sokáig úgy hitték, hogy Buda ormáról a Petneházy Dávid nevű vitéz rántotta le a török zászlót. Ez azonban tévedés, Petneházy ugyanis a pesti parton tartózkodott az ostrom idején

váltotta ki, ellenkezôleg: éppen az vetett nekik véget. A 17. századi áldozatok eltemetése után különben magát a nagy zsinagógát is visszatemették: feltárásához részint hiányzott a pénz, részint pedig – ne feledjük – az objektum magánbirtokok alatt húzódik a földben.

A nyitva hagyott vasajtó

BUDAPEST

Nem csoda, ha a száznegyvenöt éves török megszállás heves – sőt mint láttuk, olykor nagyon is túlzó – indulatokat váltott ki. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy milyen körülmények között tette rá annak idején a kezét Szulejmán szultán a várra.

1541-et írunk, Izabella királyné, Szapolyai János özvegye Budán tartózkodik egyéves kisfiával, János Zsigmonddal, akinek trónigényét a szultán elismeri. A Habsburg Ferdinándot uruknak valló magyarok a németekkel együtt a Vár alá vonulnak. Ugyanezt teszi a másik irányból a török sereg. A törököt a Habsburgokkal, emezeket a törökkel kijátszani: olyan hintapolitika, mely az ilyen kiélezett helyzetekben, amikor közvetlen kettős fenyegetés alatt áll a vár, mit sem ér. Fráter Martinuzzi György és Török Bálint, János Zsigmond gyámjai azon az állásponton vannak, hogy Budát egyik félnek sem szabad átadni. Izabella azonban elveszti a fejét, mert noha csak a töröktől remélheti fia királyságát, éppen a török az, akitől jobban tart. A gyámok tudta nélkül fölbiztatja hát a szintén Ferdinándért imádkozó budai polgárokat, hogy tárgyaljanak Ferdinánd hadvezérével, Roggendorffal. Emezzel ők meg is állapodnak a királyné javaslata szerint: a Mátyás-templom senki által nem őrzött cintermének – temetőkertjének – vasajtaja éjszakára nyitva lesz, azon keresztül Roggendorf fegyveresei beszivároghatnak a várba, s elfoglalhatják azt. Az egyetlen kikötés: magyar katonákat jelöljön ki e célra a főparancsnok.

Roggendorf azonban, aki nem bízott a magyarokban, csak azért is németeket küldött, s erre jócskán rá is fizetett. A derék német katonák ugyanis nemhogy a jelszót nem ismerték, de még csak a magyar beszédet sem értették, minélfogva egykettőre lelepleződtek. A beszivárgókat sorra lekasabolták az örök, Martinuzzi pedig véres bosszút állt a királynét támogató polgárokon.

Több sem kellett a szultánnak. Csel ellenében, gon-

II. Szulejmán. Török 1892

dolta, cselhez folyamodik ő is. A mohácsi csata tizenötödik évfordulóján meghívta a városhoz közel fekvő sátrába (néhány források szerint a Városligetbe) a csecsemő királyt és egyik gyámját, Török Bálintot, akiről tudta, hogy nem éppen kesztyűs kézzel szokott bánni a megszálló török had katonáival. S a hosszas vendégeskedés alatt városnézés ürügyével, mint valamiféle turistákat, beküldte Buda várába janicsárjait. Ezek előbb békésen nézelődtek, majd megadott jelre szablyát rántottak, és lefegyverezték a nagyszámú őrséget, melynek alighanem a János Zsigmond királyságára spekuláló Martinuzzi parancsolta meg, hogy ne tanúsítson ellenállást.

„A szultán aztán nyomban intézkedik – írja az eseményről a kor kiváló ismerője, Lengyel Balázs –, kész terve lehetett. Török Bálintot elfogatja. . . a csecsemő királyt pedig Fráter Györggyel visszaküldi Izabellának. . . Három nap múlva. . . megjelenik a budai Nagybaldogasszony-templomban a *kutbén*, a pénteki istentiszteleten, hol a kalifa nevét imába foglalják. A mohamedán szent törvény szerint ilyen várost nem szabad többé hitetleneknek visszaadni.”

Buda így került török kézre. Ezért olvassuk Arany János *Török Bálint* című versében az alábbi szakaszokat:

*Hosszas ebéd a török szultáné,
Hátra van még a fekete kávé;
Török Bálint tétova tekintget:
„Körülfogott a jancsár bennünket!”*

*„Nézz ki, fiam, gyenge kis apródom;
Látsz-e nagy port a budai úton?”
– „A szombati kapuja kitárva,
Ott megyen a sok török Budára.”*

*„Nézz ki megint, édes kis apródom;
Jaj Istenem, be szörnyen aggódom.”
– „Izabella királynét csalárdul
Költöztetik kifelé a várbul.”*

A török Buda a 17. század
küszöbén. MBéA 2675

II. Szulejmán. Török 1890

II. Szulejmán követet fogad.
Török 1959

„Harmadszor is nézz ki még, apródom;
 Oh! hogy erről tenni már nincs módom. . .”
 – „Boldogasszony tornya tetejében
 Félhold ragyog a kereszt helyében.”

(Szó, ami szó: ha a szultán sátra csakugyan a Városligetben, illetve akkori nevén Városerdőben állt, akkor Török Bálint apródja sasszemmel büszkélkedhetett. . .)

De nem a török, hanem – még 1440 táján – Zsigmond király vettette ki a palotából a Nagy Lajos rendelkezésre készült gyönyörű, gótikus szobrokat, melyek csak mostanában, alig néhány éve kerültek elő a föld alól, hogy immár a Budapesti Történeti Múzeum európai híré nevezetességei legyenek. Bennük legalább már nem tehetett kárt a török, hiszen Budára érkeztek ők már száz éve darabokra zúzódva várták a föld alatt feltámasztásukat. Zsigmond, aki saját szája íze szerint építkezvén, kidobatta az ízlése ellen való műalkotásokat, tud-

MBéÁ 3127–30

tán kívül épp e lépésével mentette meg őket a teljes enyészettől, azaz a török dúlásától.

Az ember elérzékenyülve nézi a szép, kiegyensúlyozott papi, illetve leány- és apródfejeket, a gondosan, rövidülésben ábrázolt szoboralakokat (melyek nyilván tetődíszül szolgálhattak), s már-már arra gondolna, hogy lám, az volt csak a békés, a boldog, a harmonikus kor; ám ekkor belehasít a tudatába Záh Klára és a lengyel Kázmér rémhistoriája meg Mátyás király bátyja, az V. László által itt lefejeztetett Hunyadi László, s gyorsan sutba vágja előítéleteit.

Tettének oka ismeretlen

BUDAPEST

Szinte hihetetlen, mennyi merénylet, vérontás, perpatvar, háborúzás színhelye volt az idők folyamán a mai kétmillió világváros, pontosabban az a három település, melyből összeállott: Óbuda, Buda és Pest.

Például nyomban Budavár megalapításakor kitör a viszály az óbudai káptalan és az új főváros között. A káptalan ugyanis úgynevezett vízjogot élvezett addig: a Szentendrei-szigettől Csepelig minden hajósnak, révésznek, vízimolnárnak, halásznak adót kellett a káptalan kincstárába fizetnie. Most ellenben mi történik? – panaszolják az óbudaiak. – A budai molnárok vízimalmai felzavarják a halakat, s a halászok nem képesek a papok számára elegendő bőjt leledelt fogni!

Igen ám, csak hogy lisztre is szükség volt Budán. Így aztán ez lett az a pör, melyben még maga Igazságos Mátyás király sem tudott igazságot tenni. El is tartott a pörösködés három és fél évszázadon át, egészen a mohácsi vészig, s gyakorta tettelegességgé is fajult: a káptalan vámszedőit, tisztjeit, papjait a budai molnárok, vízfogók és révészek újfajta „vízjoggal” ruházták föl: a Dunában való fürdőzésével. Azt talán mondanunk sem kell, hogy ezt a fölruházást általában némi – hm. . . – megruházás előzte meg. . .

A révészekkel különben sem volt jó kukoricázni (habár a kukorica akkoriban természetesen még ismeretlen volt Európában): a sebes sodrású folyam közepén ők voltak az urak, s jaj volt annak az utasnak, akire megoroltak. Így járt 1046-ban, a Vata-féle lázadás idején Szolnok ispán is, Szent Gellért püspök híve és jó barátja. Amikor a pogányok föllázdak, s a püspököt talyigán legurították az öreg Kelen-hegyről (mely ma az ő nevét viseli, s ahol az ő szobra áll), majd pedig ledöfték

Hunyadi László (Erkel operája). MBéÁ 2407

Hunyadi László búcsúja (Benczúr Gyula festménye). MBéÁ 2340

Gellért püspök I. (Szent) István király fiát oktatja. MBéÁ 500

Semmelweis Ignác.
MBéA 2244, 1580

NSZK 258

Ybl Miklós és az Operaház.
MBéA 2131

a szerencsétlent, és hívei közül is agyoncsaptak mindenkit, akit sikerült kézre keríteniük, Szolnok ispán jobbnak látta, ha menekülőre fogja a dolgot. A parton szerencséjére – illetve hát, pontosabban: szerencsétlenségére – az ősz Muthmérba, a csónakosba, tulajdon keresztfiába botlott. Muthmér föl is vette őt ladikjára, s elkezdett vele a pesti part felé evezni. Ám az ispán sosem jutott el oda.

Vannak örökre felderíthetetlen gyilkosságok. Ezeknek általában az az ismérvük, hogy a tettes kiletére soha nem derül fény. Nos, Szolnok ispán gyilkosát ismerjük; tudjuk, hogy az általa megtérített Muthmér ütötte agyon az evezőlapáttal. Az ő esetében, mely ily módon jóformán példa nélküli, tettének *oka* volt az, amit soha nem sikerült kideríteni. Csak találgathatjuk, hogy vajon nem a pogányok nagy erejű és már-már győzelmes kimenetelt ígérő lázadása tántorította-e vissza a révészt korábbi elhatározásától, melynek nyomán fölvette a kereszténységet. Tán bizony éppen azért fordult dühe Gellért, püspök barátja ellen, mert az ő fejére is emez hozott – az új vallással – veszedelmet? Mindezt már sosem tudhatjuk meg. Csupán annyi bizonyos, hogy Szolnok ispán tetemét a Duna hömpölyögtette tova. S hogy ő-e az a Szolnok nevű személy, akiről a Tisza menti várost elnevezték? Valószínűleg örök titok marad ez is.

Kinek szerencsétlenséget, kinek szerencsét hozott a jó öreg Duna. A mai Lánchíd és a Gellért-hegy között, egészen közel ahhoz a házhoz, melyben évszázadok múlva egy Semmelweis Ignác nevű orvos, az anyák megmentője fog lakni, körülbelül az Operaház megálmodójáról, Ybl Miklósról elnevezett mai tér helyén történt valami 1530. november végének egyik sötét éjszakáján – olyasmi, aminek még egy képzelt magyar „legek könyvében” is helyet kellene szorítani.

A nagy esemény: valaki horgászott a Duna partján. Ez akkor csakugyan nagy szó volt. Hisz ez az első eset, hogy valaki bizonyíthatóan *horoggal* fogott halat Magyarországon. Méghozzá meglehetősen szokatlan körülmények között.

Négy évvel vagyunk Mohács után; Buda várában Szapolyai János királykodik, miközben az ellenkirály, I. Ferdinánd hadai körülfogták a várat. A kép már az előző fejezetből is ismerős; a különbség csak annyi, hogy a szultán még jó néhány mérfölddel arrébb táborozik, s egyelőre nem mutat olyan szándékot, hogy maga is el óhajtana foglalni Budát. Itt most csupán két magyar király hadakozik: egyikük seregei bekerítették a másik várat. Nyomulnak is egyre följebb. Már csak a legfelső várfalövezet maradt a védők kezén, az is

leomlott már két helyütt. A várban éhínség dúl. Amint emlékezhet rá az olvasó, egyik korábbi fejezetünk címe ez volt: *Eszik-e lóhúst a tábornok?* Nos, ezúttal a kérdés úgy szólhatott volna: *eszik-e lóhúst a király?* És a válasz: nem lehet, mert már az utolsó levágott huszárló utolsó deka húsa is elfogyott.

A király titkára ekkor hajmeresztő kalandra vállalkozott. Áruhát öltött, kiosont a várból, egy iszákkal és horgászkesztségével az éj leple alatt átsurrant az ostromlók gyűrűjén, majd békésen letelepedett az akkor ott állt Vízi bástya tövénél, belevetette zsinagét a habokba, s várta a jó szerencsét. Emaz két alakban is megérkezett: részint a halakéban, amelyek nagy szorgalommal gyűltek az iszákba, mintha csak sejtenék, hogy egyenest a király asztalára lesz csatlakozásuk; részint meg abban, hogy a titkár-halfogó visszafelé is észrevétlenül jutott keresztül az ostromgyűrűn, pedig akkor már szürkült az ég alja. Így esett, hogy Ölveti Menyhért uram ebédre hallal szolgálhatott mind János királynak, mind udvarnépének. S mert immár hetek óta először csalt ekképpen mosolyt uralkodója ábrázatára, János nemességet adományozott az első – legalábbis az első nyilvántartott – hazai horgásznak. Az armális* címerén egy csuka volt látható, fején korona. (Az igazsághoz tartozik, hogy az utóbbi tovább maradt a csuka fején, mint a királyén. . .)

Ám úgy mondják, csukából nem csak Ölveti uraméi jutottak be ebben az 1530-as évben Buda várába. Szerémi György, János király káplánja számol be róla: az egyébként inkább Ferdinánd-párti Török Bálint szíve annyira megesett a két sereg egyik ostromközi tárgyalása alkalmával az éhező Jánoson, hogy hat eleven csukát csent a Szapolyait képviselő Dóczi János uram tarisznyájába.

Csakugyan a szíve esett meg a királyon? Vagy ezzel a gesztussal akarta megmutatni, hogy *nekik* mindenük van, míg Jánosnak nincs semmije? Esetleg mint magyar kívánt-e segíteni a magyaron? Ki tudhatja ezt ma már bizonyossággal?

Alighanem elmondhatjuk: az ő tettének oka is ismeretlen.

Az Operaház kívül...
MBéA 3655

...és belül. MBéA 3654

Svédország 752

MBéA 2392 o

* Armális: olyan nemesi levél, mellyel nem jár földbirtok

MBéA 1846-7-8

MBéA 2678 (Z 2628)

Az Atrium Hyatt és a Duna Intercontinental.

MBéA 3656, 3657

A Parlament. MBéA 230

Ahol az ember felmászik a fára

BUDAPEST

Talán érdekes, hogy Budát a németek, Pestet a magyarok nevezik kemencének. Buda ugyanis németül Ofen (kályha, kemence), a szláv eredetű Pest pedig ugyanezt jelenti, akárcsak a Pécs vagy a Bécs városnév – sőt még pecsenye szavunknak is ez az eredete. A nagyon régi időkben az említett városok helyén mészegető kemencék működtek (utolsó mohikánjaikat Szentendrétől északnyugatra, Pilisszentkereszten ma is föllelhetjük), de ma már nem ezekről az „Ofenokról” és „lángpestekről” ismerszik a magyar főváros, hanem inkább pecsenyéiről, melyekért számos külföldi látogat ide. No meg az egyedülálló panorámáért, melyet a pesti part nyújt a Várból vagy a Citadelláról. Ezt az utóbbi ékességét egyébként a Habsburg-ház „figyelmességének” köszönheti a város: a másik „kemence”, Bécs a világosi fegyverletétel után jónak látta erődöt emelni a Gellért-hegy ormán, ahonnet ellenőrzés alatt lehet tartani a Dunát, s elejét venni egy esetleges újabb „rebelliónak”. Ez a pesti panorama – az Országházzal és a Bazilikával – mellesleg semmivel sem szebb, mint a budai a pesti partról szemlélve. Nem véletlenül nevezik Budapestet a külföldiek a Duna királynőjének.

Tény, hogy e címért sokat tettek a millenniumi ünnepekre való készülődések az 1895-öt, Árpád honfoglalásának vélt ezredfordulóját megelőző években. (Az ünnepek anyagi okok miatt tolódtak át a következő esztendőre; aztán később kiderült, hogy mégis így volt jó, mert a honfoglalás csakugyan 896-ban ment végbe.) Nemcsak a Margit híd épült akkor, nemcsak a Parlament munkálatai folytak; akkor épült meg kontinensünk első földalatti vonala, a metrónak máig működő kéregvasút öse is, mégpedig, mint tudjuk, az 1877-ben átadott Sugár út (ekkor már Andrassy út, a mai Népköztársaság útja) alatt. Magát a Sugár utat a bécsi mintájú Nagykörút ellensúlyozására építették a párizsi Champs-Elysées terveit némiképp utánzó franciás stí-

lusban, mintegy harmad évszázadra rá, hogy szükségességének eszméjét Kossuth az 1840-es évek elején elsőként fölvetette.

A millenniumi ünnepségek fényét volt hivatva emelni az új utat lezáró tér is (a mai Hősök tere), amelyen kétfelől – az úgszintén ebből az alkalomból épített Múcsarnok, illetve Szépművészeti Múzeum előtt – egy-egy szökőkutat helyeztek el, pontosan úgy, ahogy a Champs-Elysées-t lezáró párizsi Concorde téren ma is látható. (A kutakat 1937-ben elbontották, hogy az 1938. évi eucharisztikus kongresszus idejére a tér megkaphassa máig is látható, szép kőburkolatát.)

Elkészült a Hősök terét a Városliget felé karéjszerűen lezáró, nagy eleink szoboralakjával ékes Ezredéves emlékmű terve is, de az emlékmű felavatására csak jóval később, 1929-ben került sor. A mögötte látható vár, mely a Városligeti tónak Széchenyiről elnevezett szigetcskéjén emelkedik, főfrontját tekintve a Hunyadiak ősi várának hű mása lévén, a lakosság az épületet a Vajdahunyad vára névre keresztelte – tévesen. Az épületnek ugyanis csupán egyik része hasonlít a Hunyadi-erősségre, s nem véletlenül. A napjainkban a Mezőgazdasági Múzeumnak otthont nyújtó „várnak” ugyanis különös története van.

A millenniumi ünnepségek idején írták ki azt a pályázatot, melynek győztes terve ma e furcsa lovagvárban, Alpár Ignác művében ölt testet. Volt pedig a pályázatnak egy egészen különös, s művészi szempontból erősen megkérdőjelezhető kikötése, nevezetesen, hogy a Széchenyi-szigeten emelendő várkastélynak a Magyarországon addig ismert és alkalmazott építészeti stílusok mindegyikét képviselnie kell. Így hát meglehetősen kacifántos épületegyüttes kerekedett ki a dologból; a sokféle stílushoz még várak és felvonóhid is társult. . . No de hát a Parlament épülete is többféle stíluselemet hordoz, annak jeléül, hogy a századforduló idején nagy divat volt az eklektika, a különböző építészeti stílusok vegyítése.

Egyébként itt, a Városligetben jött létre a bécsi Prater magyar megfelelője is, a vurstli. Ha a Praterben „Langosch”-sütődék állnak, akkor itt meg a meleg kolbász volt egykor a sláger: a „Wurstl”, melyről ez a népes szórakozópark a nevét kapta. Itt állt valaha a Barocaldi- és a Beketow-cirkusz, melyek helyére aztán a Fővárosi Nagycirkusz épült, itt van az egykori Angol – ma Vidám – Park, s Európa egyik legnevezetesebb állatkertje, ahol a hévizeknek köszönhetően még a vízilovak is szaporodnak.

S ugyancsak a hévizeknek köszönhető, hogy Budapest fürdőváros. Egyedül a budai Lukács fürdő vizét

Árpád fejedelem.
MBéÁ 743

MBéÁ 2797 MBéÁ 667

A budapesti metró.
MBéÁ 2618

Az Állatkert bejárata.
MBéA 1795

A Hősök tere. MBéA 1621

MBéA 1431

MBéA 2186, 2188

több tucat forrásból keverik ki. A Margitszigeten és a Gellért-hegy alatt fakadó termálforrások a legkülönfélébb bántalmakat gyógyítják. A főváros fürdőinek egy része már a török idők előtt is létezett, például a Gellért-hegy lábánál lévő Rudas fürdő, melyre Szokoli Musztafa budai pasa csupán törökös, félholdas kupolát emeltett; a ma is üzemelő Király fürdőt azonban a töröknek köszönhetjük.

A föld alatti artézi források bőségének csupán a metró építői nem örülnek: az ő munkájukat e gazdagság csak nehezíti.

A múzeumok, a fürdők, a félholdas kupolák, a Vajdahunyad vára – mindez ma is látható, ma is hozzátartozik Budapest arculatához. Volt azonban egy vénséges vén városrész Budán, a Várhegy mögött, a Nap-hegy oldalában, mely – sajnos? nem sajnos? – eltűnt. A század harmincas éveiben lebontották, méghozzá anélkül, hogy az így felszabadult térséget – legalábbis akkor – bármire is felhasználták volna. Ez a romantikus városrész volt a Tabán, melyről érzelmes dalocskák szóltak, akárcsak az osztrák sógor háza táján a grinzingi kiskocsmákról, s melynek girbegurba, macskaköves utcáskáit a szerelmespárokon kívül elsősorban a jó bort

A margitszigeti Thermal Hotel. MBéA 3659

MBéA 1341

és a kellemes vacsorahangulatot kedvelő, szerényebb pénzü polgárok tapodták. A Tabánban ugyanis jól és szolid árakon lehetett étkezni, továbbá konflisban ülni vagy a gázlámpáknak támaszkodva akár csokolózni, akár a holdvilágnak áriázni, tetszés, illetve életkor szerint. A Tabánból mára jóformán csak a Tabáni-tempлом és a patinás Rác fürdő épülete maradt fenn; még a brüsszeli Maneken Pisre emlékeztető nevezetes szökőkutat, a pisilő kisiút is eltüntették medencéستül a várost okatlanul át-átalakítgató kezek.

A hajdani kisiúszoborral szemben emelt Gömbös-szobrot viszont a náci barát miniszterelnökkel és az ország kormányzójával egyaránt szemben álló forradalmárok robbantották föl. A sötét emlékü ellenforradalmi időszak első hírnökei különben már azok a kisebb dunai naszádok (akkori szóval: monitorok) voltak, melyek még 1919 nyarán, tehát a rövid életű Tanácsköztársaság napjaiban épp ezen a folyószakaszon haladtak végig. Egy békés nyári napnak a csöndjét hirtelen – fényes nappal – ágyúlövések verték föl: ellenforradalmi tisztek kis hadihajókonvoja a folyam közepéről vette tűz alá a pesti Duna-part egyik házát, azt, ahol Kun Bélának és a Magyarországi Szocialista Munkáspárt vezérkarának főhadiszállása volt. Nagy bajt nem okoztak, s ők maguk nem is lettek volna elegendőek ahhoz, hogy megdöntsék a tanács hatalmat: ahhoz az antant egész fegyveres ereje és a francia miniszterelnök, Clemenceau hitszegése egyaránt kellett.

A monitorok néhány lövését a kivégzősortüzeké követte néhány héttel később; s ugyancsak a Duna partján kegyetlen sortüz végzett 1944 telén a budapesti zsidók sokaságával.

De nemcsak a gyilkosoknak, hanem az öngyilkosoknak is kedvezett a Duna. Még jóformán alig állt a Margit híd, amikor Arany János már megsejtette, hogy

A szabadság vértanúi.
MBéA 819, 3416, 1762,
1869, 2927

Horthy Miklós.
MBéA 690

MBéÁ 3313

MBéÁ 2533

Kun Béla. MBéÁ 2300

A gellérthegy
Felszabadulási Emlékmű.
MBéÁ 1480

a két partot összekötő újabb építészeti alkotás tragédiák színhelye is lesz:

*Előtte a folyam, az új hid,
Még rajta zászlók lengenek :
Ma szentelé föl a komoly hit,
S vidám zenével körmenet:
Nyeré „Szűz-Szent-Margit” nevet.*

*Így, s már nem egyenkint, -- seregben,
Cikázva, némán ugranak,
Mint röpke hal a tengerekben ;
Vagy mint csoportos madarak
Föl-fölröppenve, szállanak.*

*Órjás szemekben hull e zápor,
Lenn táncol órjás buborék ;
Félkörben az öngyilkos tábor
Zúg fel s le, mint malomkerék ;
A Duna győzi s adja még.*

(Híd-avatás)

Végül akadtak olyanok is, akiket meg sem öltek, maguk sem kívántak megválni az élettől, s a Duna mégis örökre elnyelte őket. Hajósok, vízbe pottyant autósok, tilalom ellenében fürdőzők vagy az olyan, roppant méretű árvízben elpusztultak, mint amilyen a pesti part szabályozása előtti volt. Wesselényi Miklós bárónak, „az árvízi hajósnak”, sok fuldoklót sikerült 1838-ban kimentenie a vízből; valamennyi szerencsétlenül járt polgáron mégsem segíthetett. Sőt 1912-ben, az

A Margit híd. MBéÁ 2105

első magyar filmhíradó kamerája előtt egy Csipcsala Károly nevű férfiú arra vállalkozott büszkén, hogy a Ferenc József híd – a mai Szabadság híd – valamelyik pillérdíszítő turulmadaráról ugrik fejest a Dunába. Le is ugrott, de hasmánt érkeve a vízfelszínre, nyomban meghalt. Lassankint az öngyilkosok is átpártoltak a Margit hídtól a Ferenc József hídroz. Különösen a harmincas évek elején, a nagy világválság idején zarándokoltak tömegesen a turulmadárhoz. Ekkor született a könnyed melódiájára keserű szövegével kegyetlenül rácáfoló, jellegzetesen pesti dal:

*Ahol az ember felmászik a fára,
a turulmadárra,
ott van Budapest. . .*

Lyuk a fatáblában

BUDAPEST

Ám ne legyünk igaztalanok. Nemcsak vér, halál, lefejezések, akasztások és öngyilkosságok emléke kapcsolódik ahhoz a három régi városhoz, mely 1872–1873-ban egyetlen nagy fővárossá összeállt. Ugyanitt a szellem sugárzásának is központja volt – központjai voltak – évszázadok óta.

Ne feledjük: még alig húsz éve volt annak, hogy német földön Gensfleisch János úr, azaz ahogy a világ ma ismeri: Johannes Gutenberg föltalálta a könyvek nyomtatásának korszakalkotó technikáját, amikor Mátyás udvarában már nyomtattak könyveket. S ugyancsak Mátyás volt az, akinek kódexei, a corvinák méltán váltották ki az egész művelt világ ámulatát. Udvarában a kor legkiválóbb itáliai tudósai, építészei, festőművészei fordultak meg; olyan reneszánsz uralkodó volt ő, aki szinte vonzotta magához a szellem nagyjait, a humanistákat – amint erről a corvinainiciálékát ábrázoló bélyegblokk is tanúskodik.

Az árvízi hajós (a blokk bélyegképe). MBéÁ 2196

A régi Ferenc József, a mai Szabadság híd.
MBéÁ 1011

Johannes Gensfleisch
(Gutenberg). MBéÁ 1059

Egykori betűszedő
és -nyomtató sajtó.
MBéÁ 2891-2

MBéÁ 1925

S századok múltán nem itt értették-e meg először a költők, hogy – Batsányi szavaival – vigyázó szemüket Párizsra, a nagy francia forradalom városára vessék, ha haladást akarnak elérni saját hazájukban? Nem itt, Pilvax Károly úr belvárosi kávéházában gyűltek-e össze a kor legkiválóbb elméi, a ma márciusi ifjaknak nevezett fiatalok, hogy azon a nevezetes március 15-én meg-

MBéÁ 2642, 2643, 2644

kezdjük a nemzet talpraállítását? S később, immár századunk elején, nem itt alakult-e meg a leghaladóbb munkások és értelmiségiek köre, mely az „és mégis mozog a Föld” Galileijének nevét tűzte zászlajára? Nem itt volt-e szellemi műhelye a magyar munkásmozgalom első nagy teoretikusának, Szabó Ervinnek, akitől a főváros kölcsönkönyvtár-hálózatát elneveztek? Nem itt írta-e *A Duna vallomása* című híres versét a magyar progresszió vezéralakja, Ady Endre? Nem innen küldte-e a magyarság baráti jobbját a szomszéd népek felé („*Dunának, Oltnak egy a hangja*”)? S nem itt ült-e a „rakodópart alsó kövén” József Attila, nézve, „*hogyan úszik el a dinnyehéj*”, miközben maga is elgondolkodott a testvér népek egymásrautaltságán?

... *Én dolgozni akarok. Elegendő harc, hogy a multat be kell vallani. A Dunának, mely múlt, jelen s jövőndő, egymást ölelik lágy hullámai.*

Galileo Galilei. MBéA 2135

Szabó Ervin. MBéA 2126

Petőfi a Pilvaxban. MBéA 2846

A Nemzeti dal kezdősorai. MBéA 1054

Ady Endre román bélyegen. Rom. 1796

Tisza István gróf.
MBéÁ 530

Az Országgyűlés
tanácssterme. MBéÁ 2798

MBéÁ 3534

*A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk; és nem is kevés.*

(A Dunánál)

Egyébként ismerjük a vers születésének körülményeit is. A *Szép Szó* című irodalmi folyóirat, melynek József Attila a főmunkatársa volt, 1936 júniusában egy, a román–magyar barátság jegyében fogant, azt meghirdető verset kért a költőtől. A lapzárta ideje azonban elérkezett, és senki nem tudta, merre van, hol jár József Attila. Napok óta nem látták, sem a Japán kávéházban, sem a Luxorban, sehol. A számot pedig már nyomdába kellett adni. Úgy látszott, hiába vár a kért versre a szerkesztőség. Már javában dolgoztak a szedők, amikor csapzottan, kialvatlanul beállított a szerkesztőségbe a költő, egyenest a parti lépcsőkről, ahol – meglehet – tán napokig ült, és versén dolgozott. Ignotus Pál, a *Szép Szó* főszerkesztője elolvasta a költeményt, majd nyomban leállította a további nyomdai munkát, új címlapot készíttetett, s a művet a folyóiratszám élén hozta.

József Attila most is ott ül a Duna partján, szobor alakjában, az Országház épülete mellett. Azé az Országházé mellett, melyet Steindl Imre tervei alapján tizenkilenc évig építettek: 1885-től 1904-ig, s ahol ma is látható a szónoki pulpitus fatáblájában egy golyó ütötte lyuk, a Tisza István gróf elleni merényletkísérlet nyoma. 1912-nek azokból a forradalmi napjaiból származik, amikor a magyar munkásság először mutatta meg erejét, s amikor egy ellenzéki képviselő elkeseredésében rálőtt az országgyűlésben elnöklő Tiszára. Lövése, ha kevéssel is, de célt tévesztett. Ellentétben azzal a másik, immár halált hozó golyóval, mely a mai Május 1. úton lévő (s ma is ott álló) villájának kandallója mellett 1918-ban, egy másik merénylő fegyveréből érte az Ady által „geszti bolondnak” nevezett népellenes politikust. Hogy ez a merénylő ki volt, szintén egyike a Duna-táj máig megfejtetlen rejtélyeinek. Van, aki úgy tudja, nő volt az illető, föltehetőleg egy anya, aki a háborúban elvesztette a fiát vagy fiait, netán egy friss hadiözvegy. Mások szerint nem nő lőtt a politikusra, hanem egy katonaruhás személy. Ismét más történészek becsületesen megvallják, hogy a kérdés ma sincs tisztázva. Az is kérdés, tisztázható lesz-e még valaha.

Károly és Zita.
MBéÁ 246, 243

Az elimádkozott csata

BUDAÖRS

Több ízben szoltunk már arról az elvetélt kísérletről, mellyel Károly, Ferenc József unokaöccse és utóda vissza akart kapaszkodni a magyar trónra. Lássuk, hogyan is esett ez a groteszk, ám az ország számára – mint látni fogjuk – csaknem végzetessé vált kaland!

A Svájcban tartózkodó Károly 1921. október 20-án bejelenti, hogy másnapi házassági évfordulóját feleségével, Zita exkirálynéval Einsiedelnben kívánja megünnepelni. Azzal a felséges pár bérelt repülőgépen elröppen, de nem ám Einsiedelnben, hanem Magyarországon, Cziráky József gróf dénesfai birtokán terem. Ott sem maradnak soká: Cziráky másik kastélyában, Kenyeriben húzódnak meg, mindaddig, míg Lehár ezredes, a világhírű operettszerző öccse, az exkirály jobbkeze tovább nem viteti őket előbb Sajtoskálra, majd Sopronba, a királypárti Ostenburg-zászlóalj laktanyájába. (Ostenburgék akkoriban Lajtabánság néven önálló államot képzeltek maguknak, és az 1921-es esztendőben saját bélyegeket is kibocsátottak, nem kevesebb, mint kilenc teljes sort.)

Sopronból nyomban a fővárosba kellett volna a felséges párnak vonatoznia, hogy a királypuccsot meglepetésszerűen hajthassák végre; ám a terv megghiúsult, mert a szükséges vasúti kocsik nem álltak Ostenburgék

Különféle

Lajtabánság-bélyegek.

(A Lajtabánság-posta

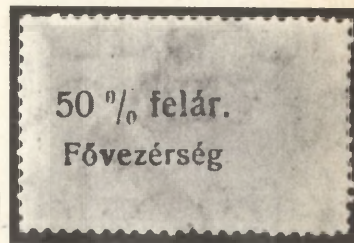
felülnyomású

Parlament-bélyeg

hátoldalán is felülnyomás

a „fővezérség” javára

fizetendő feléről.)

rendelkezésre. Az időt azonban – vélték a Habsburg-hívek – valamivel ki kell tölteni. Evégből nagy királyparádét csaptak, amivel sikerült is minden előzetes elképzelést halomra dönteniük, hiszen egy ilyen harsogó hejehuja sehogy sem maradhatott titokban. Kádár Gyula, a magyar kémelhárítás egykori vezetője így ír e napról emlékirataiban:

„Ünnepelt a város, köszöntők, virágok, előléptetések, ünnepélyes eskütétel a helyőrség csapatainál. . . Kormányalakítás és a szomszédos helyőrségek felesketeése következett. Hol maradt a hűség Horthyhoz? Mindenhol engedelmeskedtek a király parancsának. . . A kormánytagok és katonai parancsnokok biztosították és lelkesítették Károlyt: az ország harminc helyőrsége az ő oldalán áll, Budapesten négy gyalogezred és két főiskolai tiszt zászlóalj azonnal csatlakozik hozzá. . . Az eskü később sok vitára adott okot. . . Mert esküdött már az a tisztikar Károly császár-királyra, Károlyi Mihály köztársaságára, közben fogadalmat tett a Tanácsköztársasághoz való hűségre, felesküdt Horthy kormányzóra, most Károly királyra. . . Egymás után szegtek esküt, az események nagy sodrása szerint.”

Amikor az exkirály – Ostenburgék védelme alatt – végre elindul Sopronból, már október 22-e van, hajnali négy óra. Horthyék ekkorra természetesen már tudomást szereztek Károly jelenlétéről és a soproni cécóról. Meg is rémültek: a helyőrségek egyre-másra Károly mellé pártoltak, s ki tudja, nem egyezett-e meg a volt király a nyugat-európai nagyhatalmakkal. . . De nem: fél nap elteltével föllélegezhetnek. A nagyhatalmak, sőt még a kisebbek sem voltak hajlandók eltérni a Habsburg-ház feltámasztását. Jugoszlávia és Csehszlovákia fegyveres beavatkozással fenyegetett arra az esetre, ha Károlynak sikerülne Horthy ellenében megvetnie Magyarországon a lábát. Hisz nyilván ez csak az első lépés lett volna a Monarchia visszaállítása felé, s akkor oda a nehezen kivívott függetlenség! A fővárosi katonai parancsnokok még tépelődtek, melyik oldalra álljanak; sem ők, sem a Budapest felé közeledő Károly nem tudták, hogy a kérdést a háborúban győztes idegen hatalmak már eldöntötték. Horthy boldogan nyugtázta a külföldről érkező tiltakozásokat, ettől azonban még nem volt hadserege, mely elállhatta volna a közelgő királyi tábor útját. Károlyt ezenközben teljesen elkábította az örömujjongás, s hogy mindazok a helyőrségek (Komárom, Tata), ahol szerelvénye átvonult, rá esküdtek föl. Bizott benne, hogy ha nyomban a fővárosban terem, akkor a hadi szerencse – legalábbis Horthyék ellenében – melléje szegődik. Nemigen foglalkoztatta az a veszély, hogy ebben az esetben viszont a jugoszláv és

MBéA 3197

a csehszlovák hadsereg bevonul, s hogy akkor – miként Horthy tudatta vele – „az ország maradéka is idegen kézre kerül”.

Minderre azonban szerencsére nem került sor, mert Károly – kíséretével együtt – az időt egyszerűen *elimázkozta*, mégpedig a szó legszorosabb értelmében. Biatorbágyon a helyi pappal a vasúti síneken misét celebráltatott magának, s ezzel pontosan annyi időhöz juttatta ellenfelét, amennyi kellett neki ahhoz, hogy az ország megszállását – és a térképről való esetleges letörlését – el lehessen kerülni.

Amint látható, Károly, miközben a trónért indult harcba, úgy viselkedett, mint egy alvajáró. Semmi egyebet nem észlelt a világból, mint a meglátogatott helyőrségek esküjét; nem vette észre sem saját rövid távú esélyét, sem az ország elpusztulásának hosszú távú veszélyét; így aztán kétszeres ostobasága tette szándékán kívül bölccsé. Mert amíg a biatorbágyi síneken térdelt felséges élete párjával, addig Shvoy István, Horthy vezérkari ezredese egyetemi hallgatók élén megszállta a budaörsi Törökugrató dombot, s mindaddig feltartotta Ostenburgot, míg csak a Horthy-csapatok egyre nagyobb számban a segítségére nem siettek, s ki nem űzték a királyságot Budaörsről.

Károlyékat csakhamar bekerítették Törökbálintnál. Az utolsó Habsburg-uralkodónak a magyar trónról való „önkéntes” lemondását Lehár ezredes, a zeneszerző fivére írta alá.

A Duna menti úri csata zárszava: Károlynak sikerült megúsznia Tatán Horthy különítményeseinek önszorgalmú merényletkísérletét, majd Tihanyba került, onnan Bajára, aztán Galatiba, végül a madeirai Funchalba, ahol kevéssel utóbb, 1922. április elsején egy gyors tüdőgyulladás elvégezte azt, ami a tatai merénylőnek nem sikerült. Lehár elmenekült, Ostenburgot azonban elfogták. Vele együtt letartóztatták a királyságot arisztokratákat, Sigrayt, Beniczkyt, Andrássyt, valamint Rakovszkyt, aki még Ácsról telefonált volt Bethlen miniszterelnöknek, emennek felakasztatását helyezve kilátásba Károly trónra kerülésének esetére. De mily jellemző: a letartóztatottak egyike sem töltött három hónapnál többet a hüvösön! Hiába, no, holló a hollónak. . . Vagy ahogy Kádár Gyula megjegyzi: „Azokban az években tömegével hoztak súlyos ítéleteket kommunisták ellen – akik közül egy sem fenyegette akasztással a magyar miniszterelnököt. . .”

A budaörsi Törökugrató egyébként az úri csatával másodszor írta be nevét a magyar történelembe. Először akkor, amikor ezt a nevet egyáltalán kivívta magának. A történet úgy szól, hogy egy magyar lovas vitézt

a törökök üldözőbe vettek a lapályon. A vitéz fölérugott előlük a domb lankás felén; a törökök meg usgyi, utána! A dombot északnyugat felől lezáró meredek szakadékba a vitéz, mint afféle kamikaze, lovastul levette magát, mire a nyomában vágató törökök, ott utat feltételezve és a meredélyről mit sem tudva, egytől egyig utána zuhantak.

Talán senki nem veszi olcsó – hm. . . – ugratásnak, ha azt mondjuk, hogy 1921 októbere óta valahogy stílszerűbb volna a dombot inkább Királyugratónak titulálni. . .

Egy különös vízi jármű: a borostömlő

BUDAFOK, ÉRD, SZÁZHALOMBATTA,
CSEPEL-SZIGET

Budapest déli összekötő vasúti hídján túl a Duna ismét két nagy ágra oszlik: jobboldalt a fő ágra, baloldalt pedig a Ráckevei(Soroksári)-Dunára. Több mint ötven kilométer után egyesül a két ág, mely ily módon a folyam leghosszabb szigetét, a Csepel-szigetet zárja közre.

Csepel nevét Anonymus, a Névtelen Jegyző egy Árpád-kori vitéz nevéből eredezteti. Ha okkal, akkor a név föltehetőleg az oszmán-törökből jött, s „zavarsat”, „viharosat”, „sötétlőt” jelentett. De nem lehetetlen, hogy Anonymus tévedett, s Csepel egyszerűen cserjést jelent, a népnyelvi „csepely” szó alapján. A tudomány még nem mondta ki e tekintetben a végső szót. Tény azonban, hogy a sziget – az itt talált sírok tanúsága szerint – a honfoglaló vezérek egyik főhadiszállása lehetett. Sőt nem elképzelhetetlen, hogy azoknak van igazuk, akik szerint magának Árpádnak örökös nyughelye is itt, az északi szigetcsúcs közelében van. Ki tudja, tán éppen a szabadkikötő épülettömbje alatt nyugosznak a földben a dinasztiaalapító fejedelem csontjai. . .

A szabadkikötőn túl az ország legnagyobb nehézipari üzemét, a Csepel Vas- és Fémműveket találjuk. „Vörös Csepel, vezess a harcra; Váci út, felelj neki!” – énekelték a munkások a harmincas években, s csakugyan, a csepeli nagyüzem már akkor is a szervezett, osztálytudatos munkásság fellegvára volt. Hogy mennyire, azt nemcsak a Tanácsköztársaság idején, hanem 1944 komor őszén is bebizonyították az itteni dolgozók. Szembefordultak a nyilaskeresztes parancsnokokkal, és megghiúsították, hogy a visszavonuló német fasiszták az

Csepel gyárképményei a világ első alumíniumbélyegén. MBÉÁ 1509

A Csepeli Vörös Ezred zászlaja. MBÉÁ 3462

egész gyárat leszereljék, és uszályokon elindítsák a „Reich” felé. Hasznát a németek már aligha látták volna a magyar gépeknek, hiszen addigra a tengelyhatalmakkal szemben álló szövetséges haderők már elaknásították a magyarországi felső Duna-szakaszt; és már arra sem lett volna idő, hogy az üzemet német földön felállítsák. A magyarokat azonban súlyos, a meglévónél is súlyosabb veszteség érte volna; ezt akadályozta meg a csepeli munkások hősi ellenszegülése.

A szigetnek jobbára csak ezen az északi – még a fővároshoz tartozó – végében találunk jelentősebb ipart; többi részén főleg mezőgazdasági nagyüzemek vannak, s egy sor nagyközség, mint például Szigetszentmiklós (az Eiffel-toronynál is magasabb lakihegyi adótoronyával), továbbá Szigethalom, Tököl, Szigetsép, Szigetszentmárton, Szigetújfalu, Ráckeve, Makád. S kétoldalt mindkét Duna-ág további ágakra bomlik, főleg a ráckevei-soroksári ág, melyben tucatjával akadnak kisebb-nagyobb szigetek: Molnár-sziget, Haraszti-sziget, Taksony-sziget (az utóbbi kettőt a Dunaharaszti és Taksony közt kilépő Duna-Tisza-csatorna – egyelőre csak Dabasisg elkészült öntözőcsatorna – választja el egymástól), majd Domariba-sziget, Rafás-sziget, Sós-kás-sziget, Fülöp-sziget, Vesszős-sziget, Angyali-sziget, Kerek-zátonysziget és a tekintélyes kiterjedésű, mintegy négy kilométer hosszú Somlyó-sziget Dömsöd táján. A másik ágban kevesebb a sziget, ám ezek többsége meglehetősen nagy: Háros-sziget, Kis-Hárosi-sziget, az adonyi Nagy-sziget, a rácalmási Nagy-sziget.

A Nagy-Duna partján találjuk – épp a Csepel Vas-és Fémművekkel szemben – Budafokot, régebbi nevén Promontort. Itt épültek valaha a hírhedt barlanglakások. Egy tőkés vállalkozó megállapodott a főváros népjóléti szerveivel: olcsó munkásszállásokat épít a dolgozók lakásinségének enyhítésére. A főváros által kiutalt összeg nagy részét aztán a vállalkozó egyszerűen zsebre tette, s a domboldalba vájt odúkat a munkásoknak. A beköltözők káromkodtak a dohos, nyirkos falak láttán, de még örülniük kellett, hogy fedél kerül a fejük fölé. Mindenesetre az olcsó lakásokért nagyon drága árat fizettek: a barlangszerű „otthonok” valóságos tuberkulózisgyáraknak bizonyultak. A panama kiptant, ám az ügyvédeknek sikerült a csaló vállalkozó szennyését így-úgy tisztára mosniuk a bíróság előtt, s minden maradt a régiben.

Voltak persze tisztességesebb vállalkozók is a környéken, olyanok, akik a pincebarlangokat nemesebb célra használták. Ilyen volt Törley József is, a híres pezsgőgyár megalapítója. Tévedés ne essék: nem az ő budafoki pezsgőgyára volt az első az országban, hiszen

1882-ben, az itteni pincészet megalapításának évében már kerek harminc éve termelt Pesten a Hölle Márton-féle, és huszonnyolc éve a Graner Károly-féle pezsgőüzem. De Törley az, aki új, magasabb rendű eljárásokat vezet be háromszintes pincéjében, húszezer (!) négyzetméternyi területen. Az alapítástól számított nyolcadik esztendőben a gyár már évi háromezrezer palackot dob a piacra, s föllendülésére mi sem jellemzőbb, mint hogy az 1930-as évekre – a sűrűsödő konkurencia ellenére is – évi kétmillió (!) palackra fut föl a termelés. Hogy a konkurencia mekkora volt, arra nézve álljon itt csupán egyetlen, ám annál sokatmondóbb adat: Törley sikerén fölbuzdulva 1882 és 1940 közt *tíz pezsgőüzem* létesült pusztán csak itt, Budafokon! Törleynek és társainak elévülhetetlen érdemei vannak abban, hogy a budafoki pincészet még ma, több mint évszázad múltán is az egyik legjelentősebb az országban.

Arrább a gyümölcsstermő Érdet találjuk, s még délebbre, ugyancsak a jobb parton, a szigeti Tököl magasságában Százhalombattát, melyet ma elsősorban olajfinomítójáról és az általa táplált hőerőműről ismerünk. (Immáron benzint és propilént is előállítanak itt.) Vagy másfél ezer évvel ezelőtt azonban – így olvassuk Arany Jánosnál – Százhalombatta és a Kelen-hegy (a mai Gellért-hegy) között az egész partszakaszon óriási csata dúlt egyfelől a rómaiak és segítők, másfelől Attila fejedelem hun vitézei közt. A hunok váratlanul keltek át a szigetről Potentiana városába, hogy rajtaüssenek az ott vigadozó, mit sem sejtő rómaiakon. Sikerült is úgy széjjelzúzni a települést, hogy belőle csak hírmondónak maradt meg egy-két sáncmaradvány. A római sáncok romjait Százhalombattától délre a parton ma is láthatja, aki arra jár.

Magát a hun-római ütközetet a *Keveháza* című költeményben festi le Arany. Ebből idézünk:

*Mért vijjog a saskeselyű?
Mért szállong a turul s ölyű,
Hadintéző, baljós madár,
Széles Dunának partinál? –
Azér' vijjog a keselyű,
Azér' szállong turul s ölyű,
Mert holnap ilyenkor, halott,
Százezrivel fog veszni ott.*

*Nem áradott meg a folyó,
Megússza bármi kis hajó,
De túl Makrin és Detre szász
Gond nélkül vígad, éjszakáz.*

„Itt a kehely, igyál, kocints!
Huntól ne félj: hajója nincs.”
Cseng a pohár, és Százhalom
Egy messzedöngő vígalom.

Parancsolá hún fejedelem:
Minden tömlő üres legyen;
S mit ő kiad, mit ő beszél,
Nem tréfaszó, nem pusztaszél.
Igyál, igyál, te vén Duna!
Nem ittál ennyi bort soha;
Igyál és tartsd nagy hátadat;
Szállítsd keresztül a hadat.

Tömlőkön ott a hős Keve
Hadával így átalkele. . .

Nem gondolá Makrin vezér,
Hogy már nyakában a veszély;
Ingyen se véli Detre százsz,
Hogy feje fölött ég a ház.
Tűz van, tűz van! – de aki fut,
Lángok közlő kardélre jut;
Lerontva és fegyverre hányva
A nagy város, Potenciána.

Így történt-e, így se – ki tudja? Kik voltak szereplői a véres tusának: Detre-e, Keve-e, Makrin-e csakugyan? Vagy mások? Írásos beszámoló, hadijelentés nem maradt fenn a fondorlatos dunai átkelésről, a borostömlők folyami járműként való felhasználásáról és az azt követő ütközetről. Egy dolog azonban bizonyos: aki a Dunán átkelve próbál Százhalombattára jutni, az csak a Csepel-szigetről indulhat el. De mivel a hunoknak nem voltak hajóik, már a szigetre is kerülniük kellett előbb valahogy! Miként került hát oda Keve (ha ő volt)? A tömlők segítségével, ott is? No de akkor aligha volt a tököli parton mit a Dunába öntetnie katonáival.

Jól van, no: nem kell ezt a kis rosszmájú oknyomozást komolyan venni. Utóvégre lehetséges, hogy a hun sereg a Taksony-sziget mocsaras gázlóin mesterkedte át magát, vagy lovaival együtt úszta keresztül a keskenyebbik folyamágat. Az meg így is, úgy is bizonyos, hogy a *Keveháza*, függetlenül attól, vajon a benne foglalt tények egybevágóak-e a történelemével, a magyar költészet egyik kiemelkedően szép gyöngyszeme.

„A fegyverszünetet el nem fogadom!”

CSEPEL-SZIGET – TÖKÖL, ERCSI, ADONY

Részlet egy Görgey Artúr honvéd őrnagynak címzett jelentésből:

„Csepel Szigeti Tököli táborból 1848 Sept. 30.
Tisztelt Őrnagy Vezér Úr!

Martini főhadnagy Úr utmutatása 's rendelkezése egész értelmében a' sziget ezen Hamzsabég átellenébeni részen, a' meredek Hamzsabégi Dunán általi igen nevezetes partok átellenében tábori készleteinket folytonosan a' tököli parasztok által munkáltatva, elhelyezének. – De el nem mulaszthatjuk Őrnagy Vezér Urral tudatni azon kellemetlen körülményt, melly minket itt a' Sziget lapályában a' nekünk épen irányunkba a' Dunán által fekvő 's számtalan ágyúk elhelyezésére alkalmas meredek orom ha talán az ellenség részéről elfoglaltatnék 's keresztbe tett lövései által híd építési védelmül felhasználhatnék, a' híd építést alig akadályozhatjuk sőt kívannak téve ágyúink a' rögtöni szét lövöldözésnek. . .”

Igen: Csepel-szigeten kezdte, s nem is épp egyszerű körülmények között, katonai karrierjét Görgey Artúr, történelmünk egyik legérdekesebb alakja mint honvéd őrnagy és a sziget parancsnoka. Fölöttébb fontos poszt volt ez, hiszen 1848 szeptemberében, amikor híre ment, hogy Jellasics horvát bán csapatai – Bécs hivatalos álláspontja ellenére, ám az udvar hallgatólagos támogatásával – támadásra indultak a Dunántúlon a honvédsereg és a magyar forradalom letörésére, a Pest-Budától Dunaföldvárig terjedő Duna-szakasz egyszeriben a legfontosabb hadászati vonalak egyikévé vált. Görgey szeptember 24-én veszi kézhez Batthyány Lajos gróf miniszterelnök – a későbbi vértanú – utasítását: „Önt ezennel Csepel sziget parancsnokává nevezem ki teljes hatalommal. Minden a' nevezett szigeten jelenleg működő hadi és polgári hatóság a' legkomolyabb felelősség terhe alatt köteleztetik önnek parancsainak azonnal engedelmeskedni. . . különben ön minden ebbeli engedetlen. . . tisztviselőt mint hazaárulót egy rögtön ítélő haditörvényszék elébe idézend, és megbüntetend.” (Mint később látni fogjuk, az újonnan kinevezett szigetparancsnok alig néhány nap múltán rá is kényszerül ilyen intézkedésre.)

Többféle hír, értesülés, föltételezés kering ezekben a napokban arról, hol próbál majd Jellasics – vagy társa, Roth – átkelni a Dunán, hisz több mint valószínű, hogy seregének egyik szárnyával a bal parton kíván majd a folyam mentében északnak nyomulni, Pest felé, miközben másik szárnyát Velence és Buda felé irányítja. „Vett

Batthyány Lajos.
MBéÁ 3441

hírek után az ellenség Földvár körül szándékozik a Dunán átjönni” – értesíti a miniszterelnök Görgeyt már kinevezése másnapján. Battyhány arról is rendelkezik, hogy Ercsény és Paks közt minden hajót, kompot, malmot át kell szállíttatni a jobb partról a balra, megnehezítve ezzel a bán átkelési kísérletét. (Ercsény egyébként Eötvös József báró végső nyughelyével, Ercsivel azonos. Abban az időben legtöbb helységnevünk még többféleképp íratott-mondatott: Ercsit – Ercsényen kívül – még Ertsinnek, Ertsénnek, Ertsynek is hívják; Lórév neve is hol Lóré, hol Lőre, hol Lóre, hol meg Lóréve; Szilasbalthást Szilas Balázsként is ismerik – és így tovább. Külön érdekessége, hogy még az egyes személyek is váltva használják a különféle névalakokat: Batthyány hol Ercsényt ír, hol Ertsy, Görgey pedig egyik jelentésében háromszor Lőreként, kétszer pedig Lóreként említi Lórévet.)

Batthyány értesülését egy jelentés a rákövetkező napon megerősíteni látszik: az ellenség egyik hadosztálya – úgymond – Földvár felé tart. Ugyanezen a napon már háromezeröttszáz önkéntes nemzetőr sorakozik fel a földvári révvel szemben, a Solti-mezőn, várva, hogy átszállítsák a folyón, s harcba vessék. Görgeyt előbb a bal, majd a jobb partra küldik, s ő nyomban le is hajózik Dunaföldvárra. Kiderül: egyetlen árva ellenséges katona sem látható Adony és Földvár körzetében, amire az ide-oda rángatott őrnagy megdühödik, s első ízben tör ki belőle a nagy képességű hadvezér keserősége a kétbalkéz fölöttések szerencsétlenkedése láttán. Még aznap, szeptember 27-én délután egy órakor ezt jelenti Batthyánynak: „Hamis hírek következtében indultam én ma reggel... olly elszántan Földvárra: hamis hírek következtésének tulajdoníthatom én egyedül azon ministeri elnöki rendeleteket mellyek engem a Duna bal partjára az az Kis Kunságra általutasítanak: és – ki tudja – talán hamis hírek egyedül is az oka a mi fő dunántúli ármádiánknak szünetlen visszavonulásának.”

Este újabb jelentést ír:

„Moga gyáva magaviseletével meg fog hiusítani minden törekvésinket... Méltóságod megmentheti a hazát ha vezérnek olly egyént nevez ki a ki mer.”

Huszonyolcadikán értesítést kap: „Bruder Görgey, vonulj felfelé... Lamberget agyon ütötték – holnap lesz valami Velencénél.” Lett is. Másnap esett át az új honvédsereg a tüzkereztségen, melyet aztán nyomban Moga fővezér újabb ügyetlensége követett: ahelyett hogy a Pákozdnál megvert és Bécs felé futó Jellasicsot üzőbe vette és seregét végképp szétverte volna, a győzelem után pánikszerűen és rendezetlenül visszavonult Mar-

Eötvös József báró, író és politikus. MBéÁ 2014

Görgey Artúr. MBéÁ 751

tonvásárra, akárha csatavesztésből jönne. Meg is kapja a magáét Görgeytől, aki két nap múlva, a *Friedrich* gőzös fedélzetéről újabb felháborodott jelentést ír, ezúttal a képviselőháznak:

„Múlt hó 29-én Velenczénél ütközet volt a' nélkül, hogy nekem valami tudtomra adatott volna... 28-kán Messzéna százados Moga fővezér után tudakozódott: senki sem tudta megmondani hollétét!... Másnap megütköztek! A' mieink a' legnagyobb vitézséggel, – de mind a' mellett *retirálniok* kellett, hogy más erősebb állást foglalhassanak el. – ... Miért? ... a' legvitézebb seregnek is vesznie kell, ha csata közben *retirálás* parancsoltatik neki...”

Alig egy-két óra múlva, immáron Ercsiben, Görgey ismét tollat ragad:

„Tisztelt képviselő ház... Épen most hallom, hogy Moga fővezér fegyverszünetet akar kötni. Most fegyverszünetet, midőn a nép általánosan felkelt már, melly soha, de soha a fegyverszünetbe be nem egyezhetik; mellynek az által jog adatik, bennünket, kik őtet felbuzdítottuk nyílt árulással vádolni! – Most fegyverszünetet, midőn táborunk tetemesen erősödött...! az Istenért csak most ne fegyverszünetet, csak most ne!... Én, tisztelt képviselő ház! a fegyverszünetet el nem fogadom, én el nem fogadhatom!... csak akkor fogadom el, ha a tisztelt képviselő háznak egy 3 tagból álló bizottmánya azt a *hely színén* rám parancsolja.”

Amikor a következő nyáron éppen Görgeyre mérett a keserű sors, hogy a szabadságharc fegyvereit a cári intervenciós hadsereg tábornokai előtt Világosnál letegye, a legtehetségesebb magyar hadvezért árulónak kiáltották ki. S mert maga a kétségbeesett Kossuth is a bűnbakot kereső vádaskodók közt volt, ez a bélyeg még a mai napig is ott van némileg Görgey Artúron. Talán ezek az Ercsiben írt sorai meggyőzhetik az olvasót: Görgey éppen hogy nem a fegyverletétel híve volt, s ha később mégis erre szánta el magát, az már csak azért történt, hogy további magyar tízezrek életének fölösleges kioltását megakadályozza.

„Engem Kevi-Rác, többet ugyan sose látsz!”

CSEPEL-SZIGET – SZIGETÚJFALU, RÁCKEVE

Ezekben az őszi napokban Görgeynek mindkét keze teli van munkával. Intézkedik, hogy megfelelő legyen a Csepel szigetén állomásoztatott csapatok kenyérellátása. Utasítást ad, hogy Szigetújfalun üteg állíttassék föl, s hogy az itt foglalkoztatott lovak számára széna és zab is kerüljön. Át kell tekintenie minden csapatmozgást, beleértve a Kalocsa és Pentele felől a sziget felé irányított népfelkelőket is. A Kunszentmiklóson összegyűlt népfelkelőket Ráckevére kell irányítania. Ráckevére, erre a – mint nevéből is kitetszik – jobbára szerbek lakta településre, mely később Arany Jánosnál mint véres szerelmi dráma színtere kerül be az irodalomba:

*Duna vizén lefelé úsz a ladik,
A ladik,
Róla muzsikaszó, guzlicaszó, csimpolyaszó
Hallatik;
Juhaj! viszik a piros almát, barackot,
Juhaj! Kevibe Szent-Endréről menyasszont!*

*Piros almát eladják a budapesti
Piacon,
Abbul cifrálkodik Kevibe' a piros arcú
Menyasszony:
Juhaj! de derék ruha ez a fejkötő:
Mégfér ezalatt akármennyi szerető!*

*Kevi csárda reggel óta tele van,
Teli van:
Ott járja a kolót egy éles késsel, véres késsel
A Jovan:
Juhaj! piros volt, de csak férges alma volt,
Asszony, csinos volt, de azért csak r – a* volt.*

*Duna vizén lefelé úsz a ladik,
A ladik,
Róla hejjehujja, szitok-átok, dávorია
Hallatik:
„Juhaj! közel már Alexinác, Knyazevác:
Engem Kevi-Rác, többet ugyan sose látsz!”*

(Népdal c. vers)

* Rima

MBéÁ 3244

MBéÁ 3133

MBéÁ 3808

Itt volt kifeszítve a zárólánc. Ennek helyén épült meg 40 évvel később a két partot összekötő, itt látható első hajóhíd. MBéÁ 2676

Ráckeven egyébként a magyarokon és szerbekben kívül svábok is élnek. Még Savoyai Jenő hívta őket oda, miután a török felett aratott zentai győzelme jutalmául Ráckevét birtokul kapta. Nem kisebb mesterrel, mint Lucas von Hildebrandttal építtette meg 1702-ben vadászkastélyát, mely ma Hildebrandt magyar utódainak, az építészeknek alkotóháza. Érdekesség, hogy Jenő hercegnek ez az új otthona volt az első olyan kastély Magyarországon, melyet már nem övezett védőfal.

De fűződik Ráckevéhez egyéb nevezetes esemény is. Éppen ezért, mielőtt továbbkísérnök útján Görgyeit, aki 1848 szeptemberének végén, októberének elején szakadatlan mozgásban van a Dunán és partjain, parancsokat kap és oszt, tiltakozik, intézkedik és felderít, tegyünk egy kis kitérőt, s pillantsunk az időnek egy távolabbi rétegébe.

Mohács után vagyunk egy évvel. Budán éppen a mohácsi csatát is – mint rövidesen látni fogjuk – uralmi terveinek alárendelő Szapolyai János a király. Mondanunk sem kell: a török őt, ő meg a törököt támogatja. A Ráckeven állomásozó magyar naszádosok nehéz helyzetben vannak. Ők Ferdinánd királyt vallják uruknak, csakhogy el vannak vágva seregétől. Márpedig a flotta nem juthat János király – vagyis a török – kezére.

Vajdáik – Révai, Bakics és Fogas – vezetésével a naszádosok nagy cselekedetre szánják el magukat. Elhagyják Kevét, s átverekszik magukat a Felső-Dunára, az övéikhez. Eloldják hát hajóikat a kevi partról, s elindulnak észak felé. „Engem Kevi-Rác, többet ugyan sose látsz” – gondolhatták ők is e pillanatban. Innen kezdve hallgassuk a történetet a kor kiváló ismerőjének, a már többször idézett Zolnay László régésznek az előadásában:

„János király jól tudta: a naszádosok kitérésre készülnek. De azt is: Buda és Pest között kell áttörniök, hogy elérjék Ferdinánd legközelebbi bázisát, Esztergomot. Így azután mind a budai hegyfokon, mind a pesti partokon felporzott ágyúkkal várták: mikor érkezik az ikerfőváros alá a berekesztett flotta. János király még azt a hajóelzáró láncot is kifeszíttette, amelyet Zsigmond kora óta nem használtak...

1527. augusztus 9-e hajnalán, iszonyatos ágyútűz közepette, a harminchárom dunai naszád mégis áttörte magát a tüzfüggönyön. De a dunai záróláncon is. A két parton Szapolyai magyarjai és török lovasok kísérték a sebesen haladó harminchárom evezős hajót. Révaiék a budai ágyútűz után rövid időre horgonyt vetettek a Margit-szigeten. Három halottjuk volt...

...Délre Szigetmonostornál vannak. Nyomukban mindkét parton ellenséges lovasság. Alkonyattájt érnek

Visegrad alá. A folyam partjára ki nem mehetnek; a török ágyúzza őket. Horgonyon töltik az éjszakát. Hajnalban inaszakadtan eveznek tovább, felfelé.

Azt remélik, hogy Esztergomnál elérik Ferdinánd király alakulatait. Megkísérik a kikötést Esztergom alatt, a Garam torkolatánál. Megtudják, hogy Ferdinánd legközelebbi csapatai fenn vannak egészen Komáromnál. Újabb török portyázókra akadnak...”

És itt, már-már a siker küszöbén elfogy az erő és a remény. Az evezősök, akikben még úgy-ahogy tartotta a lelket a buzdítás: „Már csak Esztergomig...”, elhatározzák, hogy akkor már inkább – *visszatérnek Ráckeve-re!* Az egész flotta megfordul, s most már az ár segítségével csorog sebesen visszafelé. Másnap hajnalra elérik Budát. Újabb ösztűz. Ezúttal több naszád elsüllyed, hetven sajkás a folyóban leli halálát. De a záróvonalat mégis áttörik, s huszonhét hajó épségben visszaérkezik oda, ahonnet útnak indult: a kevi partra. Az egész akció, benne a magyar Duna valaha látott legnagyobb hajócsatájával, alig negyvennyolc óra alatt zajlott le!

Egyiknek birtok, másiknak kötél

CSEPEL-SZIGET – LÓRÉV

Ráckeven – láttuk – Savoyai Jenő (Eugén) kapott birtokot és kastélyt. Az alábbiakban egy másik Eugénről lesz szó. Ügyében Görgeynek kellett felelősen, gyorsan és határozottan döntenie.

Színhelyünk változatlanul a Csepel-sziget, közelebbről ezúttal az Adonnyal átellenben fekvő lórévi part, ahol két magyar főúr – két unokatestvér – áll hazaárulás gyanújával a haditörvényszék előtt: Zichy Ödön gróf és Zichy Pál gróf. Mielőtt belefognánk történetükbe, talán érdemes egy pillanatra elidőznünk Ödön gróf nevénel.

Zichy Ödön édesfivérét Edmundnak hívták, s ő mind németül, mind magyarul így is nevezte magát. Ödön a keresztségben az Eugenius nevet kapta, mely magyarul Jenő volna, ám ő – tán mert a Jenő név nem volt ínyére való – magyarul Ödönként szerepelt, vagyis az Edmund magyar változatát használta. Furcsa, sőt egyedülálló játék ez a nevekkal; megemlítenünk mégis azért érdemes csupán, mert Jókai Mór, a nagy mesemondó, kora minden furcsaságának nyilvántartója természetesen ezt a rendkívüli jelenséget sem hagyta kiaknázatlanul: ugyanezt a névjátékot később nála is megtaláljuk *A kő-*

MBéÁ 1051

szívű ember fiai című regényének végkifejletében, ahol igen fontos, sorsokat eldöntő szerepe lesz.

Itt, Lóréven nem Ödön gróf nevének, hanem magának Ödön grófnak a szerepe volt az érdekes.

1848. szeptember 27-ét mutat a naptár, amikor a Szlavónia felől Magyarországra benyomuló Jellasics kétségbeesetten próbál összeköttetést teremteni társa, Roth seregeivel, melyektől a magyar alakulatok elszigetelték. A harminckilenc éves Ödön gróf – Fejér vármegye volt adminisztrátora – nemzetőr százados letére elvállalja, hogy Jellasics üzenetével átnyargal a magyar vonalakon Roth csapataihoz, elviszi hozzájuk a bán üzenetét, s a választ is elhozza ugyanilyen úton. Mivel magyar egyenruhája a honvédek vonalán való szabad közlekedést vélhetően szavatolja, Ödön gróf – vesztére – Jellasicstól Ferdinánd osztrák császár és magyar király német nyelvű proklamációjából is kézhez vesz egy csomaggal, hogy a kiáltványt Rothék a megszállt községekben kifüggeszthessék. A kiáltvány lényege az, hogy a magyarok tegyék le a fegyvert, hiszen a bán csapatai is ugyanannak a hadseregnek a részei, mint ők maguk. (Tekintve azonban, hogy a bánt ugyanekkor nem utasítja az intervenció megszüntetésére, Ferdinánd ügyetlenül elárulja, hogy Jellasics voltaképpen Bécs hallgatólagos támogatását élvezti, ezzel pedig csak még hevesebb ellenállást vált ki a magyarokból. Nem csoda, hogy Ferdinándot családja egykettőre meneszti majd, s a még csak tizennyolc éves Ferenc Józseffel váltja föl.)

Nos, Zichy Ödön gróf a titokba be nem avatott és így mit sem sejtő Zichy Pállal együtt útnak indul. Soponya határáig jutnak, ott magyar paraszt örökbe botlanak. Egyikük, Simon János megállítja a menetet. Ödön gróf hebeg-habog, nem tud kielégítő magyarázattal szolgálni arra nézve, hogy mit is keresett az ellenséges táborban. Valaki elszáguuld Abára, ahonnét nyomban Soponyára vágat egy Trangoss nevű százados. Emez nem esik hasra a címek és rangok előtt, hanem átkutatja a grófok holmiját. Ödön gróf zsebéből előkerül Jellasics saját kezűleg írt, Ödön gróft futárjaként elismerő oltalomlevele, batárjából pedig a császári kiáltványokat tartalmazó csomag. A két gróft nyomban átküldik – erős fedezettel – Csepel szigetére, ahol Görgey elnöklétével összeül a rögtönítélő hadbíróóság. Ödön gróft a halálos ítélet elhangzása után Végh Ferenc kunszentmiklósi nemzetőr még aznap este fél tízkor felakasztja. (A kivégzés helyén ma is áll egy kis kápolna a lórévi parton; a magyarországi neogótikus építészet egyik első emléke.) Pál gróft bizonyítékok hiányában a köztörvény elé utalja a bíróság, azaz további vizsgálat végett Pestre szállíttatja.

Ferenc József 1848-ban.
Ausztria 162

Amikor Görgey jelentést tesz az esetről Pázmándy Dénesnek, a képviselőház elnökének, alig egy-két szót veszteget a történetekre, s máris az egyéb sürgető teendőkre tér át. Hajókat és pénzt kér a népfelkelők támogatására, majd így folytatja: „kenyeret és húst! – Minden élelmészeti kútforrások nyitassanak meg Csepel sziget ellátására főleg Ráckevei és környéke körül. Pestről pedig küldjenek ennivalót Adonyba, ha csak lisztet is, vagy gabnát és marhát. – Csak most erélyt, csak most erőfeszítést és mentve vagyunk, mert a nép – könnyezve írom – a nép velünk tart!”

Nem épp egy hazaáruló szavai.

Atomerő és erős paprika

RÁCALMÁS, DUNAÚJVÁROS,
SZALKSZENTMÁRTON, DUNAFÖLDVÁR, SOLT,
HARTA, DUNAPATAJ, MADOCSA, PAKS,
KALOCSA, FAJSZ, BOGYISZLÓ, GEMENC,
PÖRBÖLY, BAJA

Elhagyjuk a Csepel-szigetet, elhajózunk Rácalmás mellett, s Dunaújváros tűnik föl a jobb parton. Neve meglehetősen pontos, hiszen itt az ötvenes évek elejéig amerre csak ellátott a szem, szántóföldek húzódtak. A falut egykor Dunapentelének hívták (népfelkelőiről épp az imént olvashattunk); aztán, amikor a negyvenes évek végén kohómű és város létesítését határozta el a kormányzat, az akkori idők divatja szerint Sztálinvárosnak keresztelték át, megelőlegezve a „város” nevet. Nem tellett bele sok idő, s újabb keresztelőre kerülhetett sor; így lett Penteléből végül is Dunaújváros, a Duna legújabb városa. Építése akkor, az ötvenes évek elején egy egész ország ügye volt, mindenünnen csak úgy áradtak tódultak ide a fiatalok, a kubikosok, az építőmunkások, majd csakhamar a vasasok; írók regényeket, költők verseket írtak az első szocialista városról és építőiről. Azóta a város nagykohójában lesz folyamatosan acéllá a Krivoj Rogból a Fekete-tenger érintésével a Dunán ide szállított nyersvas.

A várossal szemben Szalkszentmártont találjuk, s benne a házat, ahol Petőfi száztizenkét verse született. A Petrovicsék bérelte hajdani vendégfogadó ma múzeum. A jobb parton Dunaföldvár következik, ahol Görgey annyira dühöngött 1848-ban. Vele átellenben a még a lakihegynél is magasabb adótoronyú Solt, lejjebb meg Harta, mely szintén egy múzeumról, a magyarországi

MBéÁ 3461

MBéÁ 3043

német nemzetiségiekéről nevezetes. Majd Dunapataj következik, gyönyörű kopjafaival. Vele szemben találjuk Madocsát, melynek térségében éppen könyvünk anyagának lezárása előtt találtak a folyam medrében egy világraszóló leletet: a Föld történetének egyik legrégebb emberkoponyáját.

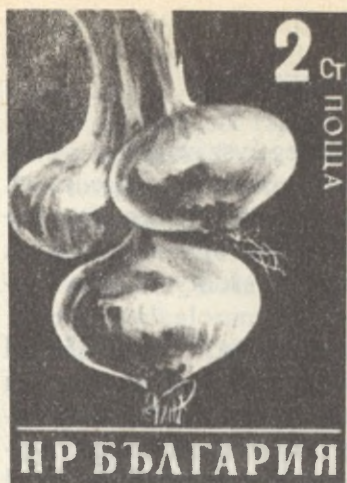
A Duna most kis hurkot ír le jobb felé. Itt, a jobb parton újabb hatalmas ipari település: Paks (ahol meg a hajdani római kikötő egyik gyönyörű, faragott kőtömbje került elő a folyammederből 1986 októberében). Bizony, Görgey, Kossuth, Batthyány, Pázmándy meg a Zichyek egyaránt nagyot néznének, ha napjainkban hajózva le a magyar Dunán, eljutnának ide, s meghallanák, miféle erőmű létesült itt. Atomerőmű? Még a nevét sem értenék. Pedig ez a napjainkban megépült létesítmény az ország további gyors gyarapodásának egyik legfontosabb záloga. Ausztria – tudjuk – lemondott egy hasonló jellegű dunai vállalkozásról, ám könnyen lehet, hogy ezt idővel megbánja. Igaz: Ausztria rendkívül gazdag vízi energiában, nekünk, magyaroknak pedig egyszerűen nem volt más választásunk: csakis az atomerőmű jelenthetett gyors kiutat a fojtogató energiaínségből – az országos energiaszükséglet egynegyedét kell fedeznie!

Ha Dunaújváros és Paks a magyar iparnak, úgy a most következő állomások a magyar mezőgazdaságnak a fellegethő állomásai. Ráadásul olyasmik természetesen itt, amit a külföldi turisták tán még az atomnál is erősebbnek éreznek: paprikát. A folyam 1561. kilométerénél elterülő, bal parti Kalocsa (mely pingálóasszonyai és gyönyörű népviselete révén is messze földön híres), valamint a jobb oldalon, de a parttól egy kicsit távolabb fekvő Bogyzsló egymással verseng, melyikük paprikája a keresettebb. Voltaképpen egymást kiegészítő „műfajban” dolgoznak: Kalocsa – ahol egyébként a világ legelső paprikamúzeuma létesül hamarosan – inkább édesnemes, Bogyzsló inkább csipős paprikájáról nevezetes. Ami pedig a bal parton Kalocsától délre elterülő Fajszot illeti, itt van a világ első ultramodern paprikakombinátja. A határ, amerre csak nézünk, egyetlen roppant paprikaföld; akár a tengernek, végét se látni. Innen szállítják be a szedőbrigádok a paprikát a gépesített feldolgozóüzembe, ahol néhány napos útóérlelés után (így kapja meg igazi zamatát) bekerül az „etetőbe”. A gép maga osztályozza-válogatja a terményt, maga őrli-porítja, majd pedig – továbbra is emberi kéz érintése nélkül – maga is csomagolja és rakja a szállítókosztra.

A Magyarországra látogató külföldi turisták leg többjében olyan kép él hazánkról, hogy emez a pusztá, a lovak és csikósok, a gulyás, no meg a paprika hazája.

Kalocsai népviselet.
MBéA 1392

Az utóbbiról azonban nincsenek pontos fogalmaik, mint ahogy a magyarok legtöbbszörnek sem. Mert hát paprika másutt is éppúgy terem, persze, ahogy minálunk, még akkor is, ha másként hívják. A francia például a nem erős zöldpaprikát poivronnak, az erőset piment-nak nevezi; mi pedig mindkettőt paprikának hívjuk, legföljebb a szakember különíti el őket fajták szerint. Hát akkor miért, mitől vagyunk éppen mi magyarok a „paprika népe”? Nos, azért mert a magyarok voltak állítólag az elsők, akik a paprika nevű növényből fűszert, *porított pirospaprikát* csináltak. Ma már ismerjük a cayenne-i borsot és a kanadai vörösborsot is, sőt a bolgárok is készítenek őrölt pirospaprikát, de a világpiacra – talán a tökélyre vitt utóérlelés következtében – továbbra is a magyar paprika a legnagyobb márka, éppen úgy, ahogy a sokféle, sok nemzet gyártotta szalámi közül is a magyar szalámifajták a legkapósabbak. (Tegyük hozzá: ugyanekkor viszont a bolgár zöldség- és főzelékfélék zömével mi álljuk nehezen a nemzetközi versenyt.)

A jobb parton most erdőszeg váltja föl a paprikaföldeket. Gemencen vagyunk, a híres vadrezervátumban. Igaz, ahhoz, hogy ide eljuthassunk, előbb ki kell kötnünk Bajánál, majd átkecmeregnünk a Duna-hídon a jobb parti Pörbolyig. Ott átszállhatunk a kisvasútra, mely a gemenci erdő mélyére visz. Ha kigyönyörködtük magunkat az itt békében, senkitől se fenyegetetten élő szarvasok, őzek és vadmadarak látványában, ismét felülünk a kisvasútra, s mielőtt hajónkra szállnánk, szemügyre vesszük Baja legnevezetesebb, habár teljesen hétköznapi küllemű részét, a kikötőt. Mint emlékeztetés, itt szállt hajóra az utolsó Habsburg-király, IV. Károly, hogy személyében családja mindörökké elhagyja azt az országot, mely négy évszázadig volt felségbirtoka.

Bulgária 1066 A, 1068 A, 1069 A, 1070 A (Vágott, azaz fogazatlan bélyegek)

Emberek fogságából a követi székig

BAJA, DUNASZEKCSŐ

Magának Bajának, mely mellesleg évszázadokig a mai-nál sokkal fontosabb város, a dunai kereskedésnek mintegy fővárosa volt, szintén akadtak messze idegenbe sodródott nevezetes szülöttei. Ilyen volt – hogy csak a legkalandosabb életűeket említsük – Jelky András, Mézáros Lázár és Türr István.

Közülük Jelky András élt a legkorábban: 1730-tól 1783-ig. Ő volt talán a valaha élt legkalandosabb sorsú magyar ember. Ezt főleg nyughatatlan vérének köszönhette Jelky barátunk: ahogy sem bírt egy helyen megmelegedni. Mint szabólegény már egészen fiatal fővel fölkerelkedik, hogy szerencsét próbáljon a nagyvilágban. Először német földre megy, ahol is – Erlangenben – porosz toborzók elfogják. Csakhogy az ekkor huszonnégy esztendőes ifjúnak semmi kedve a porosz hadseregben szolgálni. Mi sem egyszerűbb: megszökik, s meg sem áll Rotterdamig. Ott derül ki, hogy cseberből vederbe jutott: megint elkapják, de most nem katonai, hanem munkaerő-toborzók. A fiatalember pillanatok alatt egy Kelet-Indiába induló hajón találja magát. Ki tudja, miért, Jelkynek ez a megoldás sem tetszik, ismét odébbáll, de most már óvatosabb: még messzebb próbálja fölütni a sátorfáját. Hogy egészen pontosak legyünk, Algériában. Vesztére. Mintha az egész földkerekségen mindenki ellene esküdött volna össze, Algériában is fogságba esik, s most – a változatosság kedvéért – rabszolgának adják el. Talán fölösleges is mondanunk: ez a „beosztása” még az előző kettőnél is kevésbé nyeri meg tetszését. A folytatás a szokásos: megszökik, mégpedig egy portugál kereskedő hajóján, melyről – Kantonban száll partra. Itt sem érzi jól magát, tehát megint arrébb teszi a székhelyét egy-két kontinenssel. Legközelebb fél földgömbnyire találjuk Kantontól: a függetlenségéért küzdő Egyesült Államok hadseregében. Mindezeket a viszontagságokat alig négy esztendő alatt éli meg; ekkor – huszonnyolc évesen – úgy érzi, ideje visszatérni eredeti szakmájához, és családot alapítani. Batáviában (!) nősül meg, ott is telepszik le. Le? Az efféle unalmas életet nem neki találták ki: egy szép nap búcsút mond otthonának, s átruccan Ceylonba. Aki sokat keresi a bajt, meg is találja: negyedszer is elfogják, mégpedig jóval veszedelmesebb fickók, mint amilyenek a porosz toborzók, a hollandus fogdmegek vagy az algériai rabszolga-kereskedők voltak. Mit széptsük? Ezúttal emberevő vadak a rabtartói. No, ennek már a fele sem tréfa: Jelky egy ketrecbe zárva várja,

MBéA 3689

mikor kerül az ... étlapra. Iszonyattal gondol a percre, amikor majd megsütik és fölfalják. Kimondhatatlan szerencséjére egy törzsfő lányának megpihen rajta a szeme, és megesik rajta a szíve. A lány kiszabadítja, s követi a daliás férfit a vadonba, ahol aztán Ádám és Éva módjára élnek több mint teljes esztendőn át, de az őserdőben éppoly kevéssé lehet örök időkre megmaradni, mint egyebütt: Jelky egy véletlenül arra vetődő hajóval visszatér Batáviába. Újabb csapás következik? Nem! Ez alkalommal kivételesen rámosolyog a szerencse: hamarosan tisztté, majd egy árvaház igazgatójává nevezik ki. Csinos jövedelmet húz, s egykettőre tekintélyes, jómódú polgár válik az őserdei remetéből. Kereken negyvenéves, amikor a hollandok immár nem gyarmati munkásként kívánják alkalmazni, hanem kormánytanácsosi ranggal ruházzák föl, és Japánba küldik, Németalföld követeként! Még csak alig egy-két hónapja tölti be a hivatalát, amikor meghal a felesége. Jelkyt hirtelen torkon ragadja a honvágy, ott hagy csapot-papot, követséget, s visszatér Európába. Előbb Bécsbe megy, ahol már a következő évben, 1771-ben megjelenik útikalandjairól németül írt könyve (mely majd csak húsz év múltán, nyolc évvel a szerző-hős halála után lát napvilágot magyarul), aztán Budán telepszik meg, s ott is lép át abba a másik, nyugalmasabb létbe, ahol már nem hív, nem csalogat senkit új táj, új kaland.

Halála után tizenhárom évvel, 1796-ban születik meg Baja másik hírneves fia, Mészáros Lázár, a szabadságharc hadügyminisztere, Kossuth fölfedezettje. Igen: Kossuth figyelt föl Mészáros katonai képességeire, s szólt róluk István nádornak és Batthyánynak. Ők ketten aztán V. Ferdinándnak referáltak kedvezően a jeles katonáról, s a király, hallgatva rájuk, ki is nevezte magyar hadügyminiszterré, még nem is sejtve, mennyi borsot tör majd Bécs orra alá ez a férfiú. Ő lett az ugyanis, aki a szabadságharc katonáinak szedett-vedett sokaságából fegyelmezett, jól kiképzett, ütőképes hadsereget szervezett. Még a honvédek ruházatára is nagy gondot fordított: mint ismeretes, a nyakkendő viseletét is előírta nekik, amiért Petőfi – nem egészen igazságon – gúnyos disztichonokban fakadt ki ellene. A vers utolsó, pentameter sora így hangzik:

Éljen Mészáros! Éljen a nyakravaló!

A „nyakravalós” Mészáros a szabadságharc bukása után Kossuthal hagyja el az országot, de aztán útjaik elválnak. A volt hadügyminiszter előbb Angliában, majd Franciaországban tűnik föl, később – 1852 de-

Victor Hugo. MBéÁ 1320

Türr István. MBéÁ 1765

Viktória királynő.
Nagy-Britannia 65

cemberétől kezdve – egy kerek esztendő t Jersey szigetén tölt, más magyar emigránsok és az önkéntes száműzetés éveit töltő Victor Hugo társaságában. Innen az Egyesült Államokba kerül és – farmer lesz. Amennyire érte azonban a csíziót, ha fegyverforgatásról és hadsereg-fölkészítésről van szó, éppolyan kevésbé konyít a föld megmivéléséhez. Panaszodik is erről leveleiben a New Yorkban élő Fonet bárónak, az egyetlen olyan magyar bujdosónak, aki – Wall Street-i tőkésként – dúsgazdaggá lett az emigrációban. Fonet báró megszánja, segí-ezi, élelemcsomagokat küld neki, de ez sem segít: az egykori miniszternek házitanítói állást kell vállalnia, hogy valahogy fönntartsa magát. Ezenközben sűrűn levelez Fonettel. Megköszöni az adományokat, siránkozik, amiért veteményei rosszul teremnek, majd mindannyiszor részletesen beszámol a főbb emigránsok legfrissebb tevékenységéről. Pontosan tudja, mikor mire készül éppen Kossuth, hol jár és milyen megbízást remél Dembinsky, mit csinál Klapka, miről tárgyalt a legutóbbi vadászaton III. Napóleon császárral Teleki László gróf. A nyomorgó házitanító-farmernak pontos áttekintése van az európai és világhelyzetről.

Aztán végre – fénysugár az éjszakában! – megérkezik Angliából Lady Langdale-nek, Teleki Sándor gróf anyósának meghívása: telepedjék meg nála, az ő eywoodi birtokán és az ő vendégeként. Az anyagi gondoktól Mészáros már későn szabadul meg: még áthajózik ugyan az Újvilágból, de alig tölt egy-két hónapot Eywoodban, amikor – 1858-ban – elragadja a halál.

Végezetül Türr Istvánról (1825–1908) is szólnunk kell, mert az ő pályája sem mindennapi. Hadnagy, amikor ezredével az olasz forradalmárok ellen mozgósítja Bécs 1848-ban, de már 1849 januárjában átáll a piemontiakhoz. Az olasz forradalom leverése után rövid ideig Svájcban él, majd ismét a harctéren találjuk: az angolok oldalán harcol a krími háborúban az orosz cár serege ellen. Az osztrákok 1855-ben elfogják és haditörvényszék elé állítják. A halálos ítélet szinte bizonyosra vehető – aztán mégis elmarad. Jelkyt egy törzsfő leánya mentette meg? Nos, Türrt meg Viktória angol királynő! Ő az, aki személyesen kér kegyelmet Türr számára, s az ő nemzetközi tekintélye akkora, hogy hősünk egy csapásra szabadlábra kerül. Éppen időben ahhoz, hogy ismét bekapcsolódjék az orosz cár elleni, immár a vége felé járó háborúba, 1856-ban, ezúttal a nyugat-kaukázusi cserkesz fölkelők oldalán. Alig három év múlva, amikor Itália újra mozgolódní kezd, már Garibaldi katonájaként csépeli egykori kenyéradóit, az osztrákokat. Egyetlen esztendő leforgása alatt annyira ki-tünteteti magát, hogy tábornokká lép elő, s Garibaldi

kinevezi Nápoly kormányzójának. A hadjáratot már altábornagyként fejezi be, majd II. Viktor Emánuel szárnysége lesz. 1866-ban megpróbál fölszerelni egy magyar légiót, hogy segítségével fölszabadítsa Magyarországot Bécs igája alól, de a kísérlet rövidesen tárgytalanná válik: a következő évben létrejön a kiegyezés. Az ezt követő amnesztiával élve hazatér, és részt vesz az ország közművelődési és gazdasági életében, elnöke lesz a Ferenc-csatorna Társaságnak. S amit csak kevesen tudnak róla: 1876-ban ő kezdeményezi a Panama-csatorna megépítését, sőt *ő is készíti el a csatorna tervét*, melyeket majd a francia Ferdinand Lesseps kivitelez.

Ritka kalandos életpálya Baja mindhárom nevezetes szülőtté!

De folytassuk utunkat a folyón. A túlsó – jobb – parton Dunaszekcső tűnik föl, arcunkon pedig önkéntelen mosoly, mert a jó humorú Heltai Jenő gunyoros versikéje ötlük eszünkbe. Az, melyet néhány tehetségtelen, öt piszkálgató okvetetlenkedőnek írt, válaszul áskálódásaikra. A vers első négy sora így hangzik:

*Tisztelt vidéki kollégáim,
Kiket személyem érdekel,
Kik verseikkel Duna-Szekcsőn
Csinos eredményt értek el...*

(Pro domo)

Írhatott volna Heltai ugyanezzel az erővel más helységnevet is, persze. Dunaszekcső balszerencséjére, hogy éppen az ő neve jutott a költő eszébe, amikor kontár bírálóit akarta kigúnyolni. De hát tehet-e arról – például – a Párizs melletti Pontoise, hogy valaki egyszer éppen az odaválásiakat nevezte máléknak? Vannak települések, melyeket egy kaján tréfa örökre megjelöl, s voltaképp ártatlanul. Mucsá és Dunaszekcső is közéjük tartozik.

Az elrejtett ágyúk

MOHÁCS

Heltai tréfás versikéjének hangulatából egyszeriben egy másik költemény tragikus légkörébe kerülünk, amint Mohácshoz érünk:

*Hős vértől pirosult gyásztér, sóhajtva köszöntlek,
Nemzeti nagylétünk bús temetője: Mohács.*

Giuseppe Garibaldi olasz szabadsághős. MBÉÁ 1764

A Panama-csatorna
(Panama Canal). Légi 9

Kisfaludy Károly.
MBéA 3432

Nincs magyar, aki Kisfaludy e sorai hallatán ne tudná: az 1526 nyarán bekövetkezett katasztrófáról, történelmünk legsúlyosabb csatavesztéséről beszél a költő.

Mi történt voltaképpen itt annak a bizonyos 1526. évnek augusztus 29. napján?

A törökök mintha csak tudatosan választották volna a nándorfehérvári – számukra vesztes – csata hetvenedik évfordulóját, hogy megtorolják a rajtuk esett sérelmet. Valójában ilyesféle szándékos megfontolásról per sze szó sem volt. Magyarország egyébként is elsősorban mint felvonulási terep érdekelte a szultánt, amit híven jelez, hogy a megsemmisítő csapás ellenére, melyet itt a magyarok katonai erejére mért, további másfél évtizedig nem tartotta szükségesnek, hogy Budát is megkaparintsa.

Nos, azon a gyászos nyári napon egy hatalmas, nagy létszámú és roppant tűzerejű török ármádia nézett farkasszemet a mohácsi síkon egy Mátyás óta elképesztően meggyöngült magyar sereggel, melyet ráadásul ellentétek és bizalmatlanságok is megosztottak. A főnemesek ekkor már tizenkét éve, a Dózsa-féle parasztlázadás vérbe fojtása óta csak a jobbágyok kizsigerelésével törődtek, s megelégedtek arról, hogy ezzel a brutális osztálynyomással éppen azokat sújtják, akik a külső fenyegetéssel szemben legfontosabb támaszaik lehetnének. Süketek és vakok voltak; nem akarták tudomásul venni, hogy ez a külső fenyegetés mindegyre fokozódik, s már-már az ország elvesztésének kockázatát rejti magában.

Egymás közt is torzsalkodtak: Szapolyai János, akkor még erdélyi vajda, már akkortájt a királyi korona után sóvárgott; több nemesi família csak idegeneket látott Jagello Lajos királyban és a Habsburg-házból való hitvesében, s ott tört borsot az orruk alá, ahol csak tehetette; ráadásul maga a hadsereg is bizalmatlan volt uralkodójával szemben: a katonák túlságosan fiatalnak és tapasztalatatlannak tartották, amiben volt is némi igazság.

A sereg abban is kételkedett, hogy egyáltalán megjelenik-e a harcmezőn, ezért Báthory nádor kénytelen volt alakulatról alakulatra vonulni vele, hadd lássák mindenütt hús-vér valójában. Mindehhez járult a nyomasztó tudat, hogy mind létszámban, mind technikai felszerelésben az ellenségé a túlerő; ennek nyomán a csatamezőn már magukat a vágóhídon érző, halálra szánt magyarok sorakoztak föl. A nagy fejtelenségben még azt is elmulasztották, hogy megszállják a környező magaslatokat, ami végzetes hibának bizonyult. (Furcsa játéka a sorsnak, hogy több mint másfél évszázad múlva ugyanezt a végzetes hibát követi majd el Kara Musz-

Dózsa György. MBéA 1329

tafa, a török fővezér Bécs falai alatt, amint erről már szólottunk.)

Az egység hiánya talán még a technikai fogyatékoknál is tragikusabb következményekkel járt. Például Szapolyai a koronavárás bűvöletében odáig ment, hogy az egész országot és a nemzet egész jövőjét képes volt kockára tenni: az előzetes megállapodás ellenére szándékosan lekéste az ütközetet. A többiek pedig minden ötlet, minden eredeti elgondolás mellőzésével, a hagyományos módon, több egymás mögötti rajvonalba helyezkedtek el a síkon, s nem értették, mire vár a velük szemben felsorakozó kontyos, holott már délutánra járt az idő. Mivel a magaslatokat az ellenségnek engedték át, természetesen megfigyelőik sem lehettek ott, hogy jelentsék, miben sántikál Szulejmán, a török vezér. Az pedig nem esett a feje lágára: ha egyszer seregének nagy a tűzereje, ezt a lehető legcélirányosabb módon fogja kihasználni. Ezért aztán csak egyetlen rajvonalat sorakoztatott föl a magyarokkal szemben, amivel egyrészt elhitette velük, hogy ő maga is a szokásos csatarendbe állította embereit, másrészt a rajvonala mögött, emennek fedezete alatt, a magyarok számára láthatatlanul háromszáz összeláncolt és csövével Lajos király armádiájára meredő ágyút helyeztetett el. Ez persze időbe tellett. Nem is értették a feszengve toporgó magyarok, mi ütött az ellenségbe, hogy már délután három is elmúlt, s még mindig nem támad.

Amikor a török ágyúk elfoglalták kiszabott helyüket, a magyarok pedig végképp nem értettek a dologból semmit, Szulejmán egyidejűleg több oldalról támadásba vetette lovasait. Tomory kalocsai érsek – az adott időpontban a magyar sereg egyik vezére – megpróbálta saját lovasságával feltartóztatni az ötvenezer török rohamát. Emberei vitézül küzdöttek, s meg is torpantották a szilaj áradatot. Már-már győzelmi rikkantásokat is hallattak, nem sejtve, hogy a török lovasok visszavonulása egy aprólékosan kidolgozott, fondorlatos haditerv része. A király maga is bedőlt a cselnek: fölvette sisakját, s jelt adott a második rajvonálnak a támadásra. A törökök hátráltak; szinte maguk után csalogatták, üldözősdire invitálták a győzelem váratlan lehetőségétől megmámorosodó magyarokat. Egy adott jelre aztán hirtelen szétnyílt a támadók előtt a török rajvonala, s a magyar lovasokat egyetlen perc alatt háromszáz ágyúlövedék és több ezer janicsár puszkagolyója kaszabolta halomra.

Így hát a csata eldőlt, holott jóformán még el sem kezdődött. A magyar sereg maradéka szétszórva, rendetlen, páni futásban keresett menedéket, egyetlenegy, mindenre elszánt kis csoport kivételével, mely halált

Török lovas íjász.
Török 1960

megvető hősiességgel egészen a szultán sátráig nyomult, s kis híján lefejezte a török birodalmat. Csak közvetlenül a sátor előtt, a legutolsó pillanatban sikerült az őrségnek és az üldözőknek leteríteniük őket, épp amikor már behatoltak volna a szultánhoz.

A fejvesztve menekülők között volt maga az alig húszesztendős II. Lajos is. A háromszáz ágyú váratlan tüzétől megriadva, árkon-bokron át vágatott észak felé. A megáradt Csele-patakhoz érve, lovának megcsúszott a lába, s az állat lovasával együtt a vízbe fordult, méghozzá olyan szerencsétlenül, hogy a király került alulra, s mivel a ló súlyától képtelen volt ismét a felszínre vergődni, a patakba fulladt. Az uralkodó teteme körülbelül negyed év múlva, 1526 késő őszén került elő. Fölsíemerni már csak gyűrűjéről és nyakláncáról lehetett. Székely Bertalan híres, megrendítő festményén – *II. Lajos holttestének megtalálása* – ez természetesen nem egészen úgy van, de mindenki könnyűszerrel beláthatja, hogy ebben az esetben a festői „kozmetikázás” nagyon is helyénvaló volt.

Ugyancsak kétségtelen, hogy a pánikot, mely a csata magyar résztvevőit elfogta, híven tükrözi az uralkodó halálának helye. Hiszen a harcmező Mohácstól délre, Nagynyárad és Kölked közt volt, ott, ahol ma emlékoszlop jelöli a csata emlékét; márpedig Lajos király Mohácstól északra, valahol Görcsönydoboka és a Duna között halt meg. Ez pedig arról tanúskodik, hogy szegény feje még tizenöt kilométernyi nyargalás után is sokkos állapotban lehetett. Így került az ország első

Mohácsi busóálarc.
MBéÁ 2853

BUSZJÁRÁS - MÓHÁCS

40f MAGYAR POSTA

1972

1972

BÁTYI MESTER:

SZENT KATALIN LEGENDÁJA

MAGYAR POSTA

1972

10R

SZAREGSÁNYI FÜLTÉR MESTERE:

JÉZUS SZÜLETÉSE

MAGYAR POSTA

Visegrád-Hercules szökőkút

2f + 48 BÉLYEGNAP 75

1975

VERTÉL JÓSEF

Visegrád-Oroszlános falikut

MAGYAR POSTA

2f + 48 BÉLYEGNAP 75

1975

VERTÉL JÓSEF

CZÓBEL BÉLA: MIMI

1f

MAGYAR POSTA

KAZANI IKON XVIII. SZ.

5R MAGYAR POSTA

1976

VÉGVÁRI VITÉZ - XVII. SZ.

40f MAGYAR POSTA

CZIGLÉNYI A.

1976

SÁNDOR - HUSZÁR - 1848

4f MAGYAR POSTA

CZIGLÉNYI A.

1976

SZÉKELY BERTALAN: II. LAJOS HOLTESTENÉK MEGTALÁLÁSA

1974

MAGYAR POSTA 20 Ft

MAGYAR POSTA 5 Ft

1977.

EUROPA
TÁRSZKONTINENTÁLIS VÍZI ÚTJA:
A DUNA - MAJNA - RAJNA

127368

VERTAL JÖSSZF

This block contains a collection of postage stamps and a central map. The stamps, each valued at 2 Ft, feature the flags of various European countries: France, Hungary, Poland, Czech Republic, Germany, Spain, Austria, and Switzerland. Each stamp also depicts a river cruise ship. The central map shows the Danube-Main-Rhine waterway route across Europe, with a fountain in the foreground. The fountain is inscribed with 'DANUBIUS - RÖM' and 'A. S. S. A. W. O. R. B. I.'.

embere maga is a csata húszezer halottja közé. Jócskán lehetett dolga szegény jó Kanizsai Dorottyának, aki a tetemek elföldelésére vállalkozott.

S mit tett az özvegyen maradt királyné? Hajókra rakatta az udvar minden kincsét, vagyonát, valamennyi mozdítható értékét, s elindult maga is Bécs felé. Kincsekkel megrakott hajói Visegrádig bírták az erejüket meghaladó feladatot, ott aztán elsüllyedtek. Hajdani rakományuk nyilván most is ott hever valahol a folyómeder iszapjában. Maga a királyné nagyobb szerencsével járt, mint akár férje, akár vagyona: sikerült ép bőrrel megúsznia a számára többszörös tragédiát.

Amint a budai nagy zsinagóga lemészárolt áldozatainak, azonképpen a mohácsi csatában elesetteknek a tetemei is a 20. század közepe táján kerültek napvilágra, ha nem is épp valamennyiüké. De abban az egyetlen föltárt tömegsírban is ezrek meg ezrek aludták örök álmukat. Szűk látóköri, ám hősi elszántságú nemesek és megalázott, kifacsart, mindig mindenütt prédának tekintett jobbágyaik vegyesen.

A nemzet színe-virága, ahogy a költő mondja.

Kánizsai Dorottya.
MBéÁ 790

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

JUGOSZLÁVIA

Szent a kút mélyén

BATINA, BEZDÁN, ZOMBOR, APATIN, VUKOVÁR,
ÚJLAK

Partizánok harc közben.
Ju. 498, 499, 1112

Az utast az új országban egy hölgy fogadja. Pontosabban nem is hölgy, hanem partizánlány. Bronzból van, s a jobb parton lévő Batina hegygerincén emelkedik. Némán is azoknak a véres küzdelmeknek az emlékét idézi, melyek ezen a tájon, Batina és a vele szemben, a bal parton kissé odébb elterülő kikötőváros, Bezdán térségében a második világháború idején zajlottak.

Pokoli harci feladat jutott itt a partizánok osztályrészül. A német megszállók SS-alakulatai a meredek hegyoldalban, szőlőskertek sűrűjében húzódtak meg, vagyis katonailag eszményi pozícióban várhatták a hazafiak, valamint a velük együtt harcoló bolgár antifasiszták és a Vörös Hadsereg katonáinak rohamát. Emezek a csatornák szabdalta túlparti lapályon álltak, ahol semmiféle természetes tereptárgy nem fedezte őket. Márpedig, ha törik, ha szakad, át kellett kelniük a folyamon. S át is keltek rajta, a soraikat szüntelenül pásztázó ellenséges ágyútűz ellenére. Áldozatos fegyvertényük emlékét őrzi a hegytetőn a hatalmas bronz partizánlány. Meg az egykori települését is, hiszen a régi Batinából e csata után még egy fél ház sem maradt meg.

Továbbhajózunk, s elérjük a Nagy-csatorna, az egykori Ferenc-csatorna torkolatát. A csatorna a Dunát és a Tiszát köti össze; Ferenc Józsefről elnevezett zsilipjét – amint erről emléktábla tudósít – 1856-ban avatták föl. A csatorna partjain ma a közeli Zombor (Sombor) lakosainak villái, üdülőházai, strandtelepei sorjáznak: afféle nyaralóparadicsom ez. Ha elruccanunk egy futó látogatásra a városba (a Bácska szívébe, a hajdani Magyarország gabonaraktárába), az első, ami fölűnik: a lakosság vegyes mivolta. A szerbeken kívül magyarok, sokácok, továbbá a 17. század végén, az akkor még török Hercegovinából ide menekült bunyevácok utódai élnek itt együtt békében, barátságban. Mi több, bármily meglepő, szlovákok is, akiknek leányai és asszonyai váltig őrzik régi népviseletüket, a csizmaszár fölött végződő, széles szoknyát. A nagy népkeveredést a török több évszázados fenyegetésének árapályai magyarázzák: ki a hódító elől menekülve keresett védelmet és ütött tanyát e tájon, kit a kiűzött török és az elpusztult,

kihalt települések helyére csábított ide Bécs telepítési politikája, mely adómentességgel és egyéb kiváltságokkal kecsegtetett. Végül, volt, kit itt találhattunk már a török fenyegetés előtti évszázadokban is. A régi indítékok már a múltba vesztek; ami megmaradt, az a város sokajkú és sokszínű forgataga, a különféle kultúrák és hagyományok békés együttélése. Leginkább a régebben fölöttébb népes németiség veszett ki e tájról, s éppen a hitleri Németország rablőháborúja következtében: Jugoszlávia felszabadulása után – kell-e magyarázni, miért? – még az ártatlanjának sem igen lehetett maradása. Úgy is mondhatjuk, hogy ők itták meg annak a levét, amit a faszizmus kifőzött.

Különösen Apatin népessége cserélődött ki a második világháború vége óta, hiszen ezt a halászároskát eladdig zömmel német ajkúak lakták. Ők teremtették meg hajdan a város kenderiparát is, mely messze földön híres lett, olyannyira, hogy 1776-tól kezdve sokáig a brit tengerészet is apatini hajóköteleket használt.

Bездán és Apatin közt benyomult és kiszámíthatatlan, egy kissé a kígyó tekergésére emlékeztető a Duna kanyargása. Apatin után a folyam, mint a megtért bűnös, ismét rátér az egyenes útra, s mintegy jutalomképp magába fogadja a messze nyugatról érkező Drávát. Aztán jobb partján máris föltűnik Vukovár, ultramodern gyáraival, daruival, ízléses új lakótelepeivel. Ám ezek mögött szinte érintetlen szépségében mereng a múlt, az óváros, barokk kastélyával és ferences kolostorával. Szemben, a bal parton pedig ódon vadászkastély kandikál ki a fenyőfák mögül. Hajónk kanyarodik: itt vált át a folyó keleti irányra.

Amarrébb újabb ferences kolostor fogad, ám jóval harciasabb környezetben: Ilok – az egykori Újlak – lovagvárában, melyben valaha felváltva letek védelmet magyarok, szerbek, horvátok, törökök és olaszok. Az itteni kolostorban temették el 1456-ban a hetvenesztendősen elhunyt Kapisztrán Jánost, aki azonban csak pontosan további hetven évre rá lelt – s még csak nem is sírban – örök nyugalmat. Hogy miért és miként, azt tüstént elbeszéljük, mert igazán nem mindennapi történet.

Kapisztrán János itáliai születésű prédikátor volt, s a szelíden ájtatos bélyegábrázolattal ellentétben a katolikus hit kegyetlenül fanatikus védelmezője, amellet olyan kiváló szónok, hogy vele ebben tán csak a korábban már említett regensburgi Berthold barát és Marco d'Aviano vehette volna föl a versenyt. Csehországban izzó szenvedéllyel harcolt a huszita „eretnekek” ellen, szenvedélyes szavaival számos Husz-követőt térítve vissza az anyaszentegyház kebelébe, majd szörnyűséges

A zombori tanítóképző épülete. Ju. 1848

19. századi brit hajó.
Anglia 517

Kapisztrán János.
Vatikán 262

Podiebrad György.
Csehszlov. 1369

haragja a csehországi zsidók ellen fordult, mivel ezek semmiképp, sem szép szóra, sem fenyegetésre nem mutatkoztak hajlandónak elhagyni őseik hitét. Kapisztrán még olyasmit is megpendített, hogy a zsidókat össze kell gyűjteni, hajóra rakni, és aztán sorsukra bízni valahol a nyílt tengeren. Ebből az ötletből semmi nem lett, jóllehet Brünmben (a mai Brnóban) elmondott, a zsidók ellen lázító beszédeivel sikerült a tanács számos tagját maga mellé állítania; ugyanezt azonban nem sikerült elérnie Podiebrad György cseh királynál, aki a viszálykodás szellemének lecsillapítása végett kiutasította országából a szenvedélyes hitszónokot.

Tévedés ne essék: Kapisztrán még vallási alapon volt zsidóellenes, nem „faji” alapon, mint öt évszázad múltán majd Hitler; magyarázva a zsidó *vallást* üldözte, a zsidó *személyt* azonban nem, ha az áttért a katolikus hitre. Kapisztrán az egységesen katolikus Európában látta a török veszedelem – s vele a mohamedán vallás – elháríthatóságának fő biztosítékát. Ezért lépett föl a Husz Jánost követő vallási reformerek ellen is. Őt még nem legyintette meg az Itáliából már hódító útjára indult reneszánsz humanizmusának szele, mely majd csak halála után érkezik el Közép-Európába, elsősorban Mátyás királynak és hitvesének, a nápolyi születésű Beatrix királynénak jóvoltából.

Ahhoz azonban, hogy Hunyadi Mátyásból idővel király válhassék Magyarországon, mindenekelőtt az kellett, hogy a törököt sikerüljön távol tartani Közép-Európától, elrekesztve északnyugatnak tartó fenyegető útját. Ez a feladat Hunyadi Jánosnak jutott osztályrészül. A nagy hadvezér nagy szerencséjére a kor nagy szónoka, Kapisztrán János ott állott az ő oldalán, éppen, amikor a legégetőbb szükség mutatkozott a lelkesítő szóra, vagyis 1456-ban, Nándorfehérvárnál (a mai Beogradnál).

Abban a körülményben, hogy Kapisztránt az egyház 1690-ben szentté avatta, a nándorfehérvári csata és a jeles szónoknak emebben tanúsított magatartása döntő szerepet játszott. Amikor már úgy festett, hogy a török bevette a várat, hősünk olyan gyújtó szavakkal tüzelte új erőre a keresztény sereg maradványait, hogy ezek egy utolsó, kétségbeesett rohammal megfordították a vesztesre álló ütközet sorsát. A győzelem egyik fő kovácsát, Hunyadi Jánost három héttel a csata után elvitte a pestisjárvány, s még úgyszólván ki sem hűlt a teste, amikor a prédikátor szíve is megszűnt dobogni Újlak ferences kolostorában. Hamvait ott is temették el, de mivel az 1526. évi mohácsi csatavesztést követően Újlak is török kézre került, a hódítók nyomban – mégpedig fölöttébb élelmes módon – gondoskodtak eltüntetésük-

A Hunyadi János halálának
500. évfordulójára kiadott
román bélyeg. Rom. 1722

ről: tudván tudva, mekkora becsben tartja a lakosság a holttestet, emezt jó pénzért eladták görög szerzeteseknek, akik aztán Bajára szállították. Bajáról idővel továbbkerült Nagyszőlősre, ahol viszont egy, a katolikus hittal hadilábon álló nemesember egy mély kút fenekére vettette. Később sokan, soká és sokfelé keresték a csontvázat, rengeteg kút mélyét vizsgálták alaposan át, ám hiába: a fanatikus prédikátor földi maradványai sosem kerültek többé elő.

Egyébként a török kiűzetése után Újlakot I. Lipót császár az itáliai Odescalchi hercegnek, a pápa unokaöccsének adományozta, hálából azért a roppant összegért, melyet emez a Bécs felszabadítására meghirdetett hadjárat céljaira küldött. Ugyanekkor a „Szerémség hercege” címmel is felruházta Odescalchit. A nevezetes szerémségi borvidék hűbéruraként a herceg elégedetten nyugtázhatta, hogy Bécs megsegítésével jó lóra lett, hiszen korábbi befektetése busásan megtérül.

Damad Ali ráfizet

ÚJVIDÉK, PÉTERVÁRAD

A jobb part képe most megváltozik, a Duna a Fruška Gora lábánál kanyarog. Ismét szőlős lankák ereszkednek csaknem egészen a partig, épp csak egy-egy falucsukányi helyet engedélyezve a lakosságnak. A házak különben sértődötten elfordulnak a folyamtól, hátukat mutatják neki. A kertekben komposzt és szalmakupacok közt olykor mintha Gauguin tahiti festményei elevenednének meg: fekete sertések hengergöznak a folyami iszapban.

Azt, hogy a Duna folyása milyen is errefelé, egy utazó így írja le: „Annyi ága van itt a Dunának, mint amennyi karja Visnu istennek. Mintegy a kormányosok megtévesztésére számos törpe szigetecske veti ki csapdait. Bóják és egyéb hajósjelek nélkül eltévedne az ember ebben a tohuvabohuban.”

De aztán mégiscsak megtaláljuk az utat a következő város, a bal parti Újvidék (Novi Sad) felé. A Fruška Gora hegyvonulata a távolban van, a város lapályon terül el, ezért hát évszázadokig a jobb parti Pétervárad (Petrovaradin) volt a fontosabb földrajzi egység. Dombon emelt hajdani erődjében ma elegáns étterem van, s egy laktanyán kívül jóformán semmi nem enged következtetni arra, hogy ezt az erődöt a hasonlatok kedvelői „a Duna Gibraltárja” címmel ruházták föl, a török időkben játszott szerepe nyomán. A szerbhorvát, illetve

MBéA 3688

Az újvidéki egyetem.
Ju. 1961

a magyar seregek kétszer kerültek egymással szembe itt. Először 1848-ban, amikor a császárhű – mert nemzeti függetlenségüket akkoriban éppen Béctől remélő – szerbek és horvátok megtámadták az erődöt és benne a szabadságharcos honvédeket, akik aztán válaszképpen romhalmazzá lőtték a túlparti Neusatzot (ahogy Újvidéket németül nevezték). Másodszor 1941-ben – s ez volt a magyar történelem legsúlyosabb pillanatainak egyike –, amikor is alig néhány héttel a jugoszláv–magyar megnemtámadási és örökös barátsági szerződés aláírása után az akkori magyar kormány nemcsak utat nyitott a német fasiszta hódító csapatainak, hogy leigázhassák déli szomszédainkat, hanem harci alakulataival még meg is támogatta őket a rablóhadjáratban. 1942 januárjában a Feketehalmy-Czeydner tábornok parancsnoksága alatt Újvidékre küldött magyar seregetest szélsőjobboldali katonatisztek irányításával iszonyatos mészárlást rendezett a városban: aki csak pusztá gyanújába került annak, hogy németellenes, antifasiszta, vagy támogatja a partizánokat, azt minden teketória nélkül agyonlőtték. Zöldi Márton, az újvidéki hóhér és gyilkos társai a város keleti végében lévő strand előtt lékeket vágattak a városbéli szerb – főleg zsidó – polgárokkal a Duna jegén, s ezekbe – pontosan úgy, ahogy azt Cseres Tibor *Hideg napok* című regénye leírja, és az ebből készült film is ábrázolja – egyszerűen belegéppuskázták őket. Csecsemőikkel még ennyit sem bajlódtak: amelyik a kezük ügyébe került, a falhoz csapták. A gáztetteket követő fölzúdulás óriási volt Magyarországon. A kormánytöbbséget képező MÉP (Magyar Élet Pártja) nem is mulasztotta el, hogy vizsgálatot követeljen a minden jó érzésű embert méltán felháborító vérfürdő ügyében. Horthyéknak ugyanis részint kellemetlen volt, hogy akárcsak a Tanácsköztársaság leverését követő időszakban, amikor a tisztí pribékek a saját országukban halmoztak vérengzést vérengzésre, a kormányzat ismét rossz hírbe keveredhetik a nagyvilág színe előtt; részint az országos fölzúdulás szelét a saját vitorlájukba fogva igyekeztek megleckéztetni a mindinkább előretörő fasiszta szélsőjobboldalt, melytől ebben az időben jobban féltették uralmukat, mint a legális és illegális baloldali mozgalmak összességétől. Ezért siettek szétcsapni a bűnösök közt, habár a kezük meglehetősen meg volt kötve: a gyilkos tiszték mögött ott állt oltalmazóként az akkor még erős Hitler-Németország, mely be is fogadta a felelősségre vonás elől oda menekült bűnösöket. Más kérdés, hogy ez csupán négyesztendőnyi haladékot jelentett nekik: 1945-ben a magyar népbíróság halálra ítélte őket. Áldozataik emlékműve ma a Duna partján,

pontosan a Pétervárad-erőddel átellenben, Újvidék szép parti sétányán áll.

A nacionalizmus mindig nacionalizmust szül, az önkényesen kiontott vér általában újabb önkényes vérontásra vezet. Az újvidéki vérengzésre is megérkezett az éppily ostoba és kegyetlen megtorlás, s bűnösök helyett ennek is jobbára ártatlanok estek áldozatául. Mihajlovič angol irányítás alatt működő partizánjai, az úgynevezett csetnikek egy évvel a gyalázatos újvidéki események után egy másik folyó, a Tisza partján, Zentán végeztek hasonló mészárlást a magyar ajkú civil lakosság körében. A szerencsétleneknek ily módon a magyar jobboldal népirtó politikájáért kellett teljesen illetéktelenül fizetniük. A különféle ajkú népcsoportok jó viszonya csak később, a Tito marsall vezetésével szocialista útra tért Jugoszlávia új nemzetiségi politikájának köszönhetően állt helyre és erősödött meg, sőt fejlődött barátsággá. A magyarság a mai Jugoszláviában is államalkotó elem, önálló, úgynevezett autonóm tartománya van a Vajdaságban, ahol magyar iskolák, színházak, lapok, folyóiratok is működnek.

De nemcsak az 1941–1942-es tél idején volt ilyen véres események tanúja errefelé a Duna. Már két és egyegyed századdal korábban is ezrével haltak életük virágjában lévő emberek a partjain. Hogy erről is hitelesen tudósíthassunk, vessünk előbb futó pillantást a péterváradi (németül varadini, szerbül petrovaradini) erőd születésének idejére. A várat a 17. század vége felé kezdték – a francia Vauban tervei alapján – komolyabban kiépíteni, mégpedig a törökverő Savoyai Jenő herceg utasítására, s azzal a céllal, hogy a térségből kiszorított török ne tudjon új erőre kapva visszanyomulni.

A híres harangláb 1702-re már készen állt, különlegesen trükkös órájával, melyen a kismutató jelezte a percek, a nagy pedig az órákat, talán a leendő ellenség félrevezetésére, talán pusztaszerelési tévedés folytán, ezt ma már aligha lehet kideríteni. S jóllehet az erőd csupán 1780-ban érte el végső formáját, már 1716-ban, az építkezés kellős közepén fontos harci szerephez jutott, akkor, amikor – augusztus 5-én – Damad Ali pasa, a török nagyvezír fölényes hangú levélben jelentette be Jenő hercegnek, hogy az erődöt lerohanja: „Nem lehet kétes, hogy a vér, mely mindkét oldalon ki fog ömölni, az utolsó ítélet napjáig átokként száll fejetekre, valamint gyermekeitekére és azok ivadékaiéra.”

Volt miért fölényeskednie a nagyvezírnek, hiszen százhuszezer főnyi seregével szemben Jenő hercegnek csak hatvanezer harcosa állt. A herceg tanácsadói is tarkójukat vakarták a nagy létszámkülönbség miatt, s könyörögve kérték a hadvezért, rendezkedjék be a vár

Tito marsall. Ju. 502

védelmére, tekintve, hogy csak a magaslati pozíció egyenlítheti ki az erőviszonyokat. Jenő hercegnek azonban megvolt az egyéni hadvezetési stílusa, ebbe pedig az esetleges bekerítettetés és blokádkockázata sehogyan sem fért bele. Meg aztán, gondolta, nyilván Damad Ali is arra számít, hogy ő az adott helyzetben legkézenfekvőbb megoldást, a védelmi harcot választja, következésképp – így okoskodott – egy váratlan, rajtaütésszerű támadással talán meg lehet a pöffeszkedő nagyvezírt lepni. Ennélfogva úgy állította hadrendbe seregét, hogy az egyik szárnyat az erőd fedezze, a másikat pedig a Duna. S egy hajnalon lovassága rárontott a mit sem sejtő törökök jobbszárnyára. A csata kimenetele egy ideig erősen kétséges volt, mert a hirtelen harcba küldött janicsárok közepén előretörték, s ellentámadásukat már-már siker koronázta, amikor Jenő herceg huszárai és vértesei ellenállhatatlanul vetették magukat a török balszárnyra. Ezen a napon nem kevesebb, mint hatezer menekülni igyekvő török harcost nyelt el a parti mocsár. Magát a nagyhangú Damad Alit, aki maga is a csataterre rohant, hogy személyes példájával kurázsit öntsön katonáiba, szintén golyó találta. (A szultán azonban nem várta meg, vajon fölépül-e sebesüléséből, avagy belehal-e: hóhérjával nyomban kivégeztette a csatavesztő pasát.) Az öt óra hosszát tartó ütközet végeztével egyebek közt százhetvenkét ágyú és kétezer (!) élelem-, illetve lőporszállító tevé, valamint a nagyvezír irdatlan dízsátra volt a hadizsákmány. A sátorról – méreteit illetően – csak annyit, hogy felállításához ötszáz ember együttes munkája volt szükséges.

A pétervárad magaslattól nem messze vénséges-vén fa áll egy kisebb templom mellett. Néhány nappal e régi csata előtt a törökök ennek a fának a törzséhez kötöztek volt az elfogott Von Breuner grófot, Jenő herceg vezérkarának tagját. Nyakát és lábát béklyóba verték, őt magát utána halálra ütlegelték. Damad Ali pasa akkor még az említett dízsátor bejáratánál álldogálva, elégedetten szemlélte a gyilkosságot; nem sejtette, hogy neki magának sincs egy hétnél több ideje hátra, azt pedig még kevésbé gondolhatta, hogy ő maga is török kéztől pusztul majd el. Von Breuner gróf alig fölismerhetőre püfölt holttestére a győzelmesen előrevágtató Pálffy-huszárok első rajai bukkantak rá.

De nemcsak ez az öreg fa őrzi e pokoli napok emlékét. Mellette a templom is, mely abban különbözik a többi katolikus imaháztól, hogy keresztje egy török félholdnak magasodik fölébe. Az épületet ugyanis eredetileg a törökök emelték, mecsetnek. A templom aztán e nagy ütközetet követően katolikusá és búcsújárárhelyé lett.

Újvidék 1825 körül (Peter Demetrovics metszete).
Ju. 1586

Granicsárok és zadrugák

PÉTERVÁRAD

Az említett nagy csata után egy kissé föllélegezhetett a környék: a török visszaszorult. Így aztán az erőd továbbépítése sem látszott különösebben sürgős feladatnak. Egészen 1739-ig, amikor is a hadi szerencse egy időre ismét a lófarkas sereg mellé szegődött. Mivel ez utóbbi meglehetősen aggasztó ütemben közeledett, Mária Terézia császárnő és magyar királynő parancsot adott a vár további megerősítésére. Föld alatti járatok, titkos lépcsők és kamrák roppant hálózata épült ki ekkor. Az építési tervek mögött az a meggondolás húzódott meg, hogy szükség esetén, ha az ellenség el találná foglalni az erőd valamelyik részét, a megfelelő szárnyat azonnal föl lehessen robbantani, mégpedig anélkül, hogy a védők kezén maradt többi szárny ennek kárát látná. Vagyis a nem kevesebb, mint összesen tizenhat kilométer hosszúságú labirintust úgy képezték ki, hogy benne a megfelelő helyeken aknákat lehessen elhelyezni. De számoltak azzal is, hogy az erőd esetleg blokád alá kerül. Ezért egy harminckilenc méter mély kutat fúrtak, ekként gondoskodván a netán a várban rekedők vízellátásáról. A helyőrségben állandóan négyezer embernek kellett szolgálatot teljesítenie. A löportornyokban irdatlan mennyiségű muníciót tároltak, hogy azzal a lehető leghosszabb időre elláthassák a bástyákon felrakoztatott négyszáz löveget.

Ám a nagy óvatosság, bármennyire indokolt volt is, végül fölöslegesnek bizonyult: a török seregnek többé sosem sikerült idáig eljutnia. Mindenesetre „a Duna Gibraltárja” II. József trónra lépésének esztendejére, 1780-ra olyan félelmetes erősséggé lett, hogy aligha is kellett idegen támadásoktól tartaniuk a helybélieknek. Később, a napóleoni háborúk idején a Habsburgok – biztos, ami biztos – itt, a pétervárad erőd pincéiben helyezték el a császári kincstár pótolhatatlan értékeit.

Amikor aztán végérvényesen megszűnt a külső fenyegetés, az erőd, amint ez már lenni szokott, a belső ellenséggel szembeni harc céljait kezdte szolgálni. A pincékből kazamaták lettek, ahol a minden rendű és rangú forradalmárok, lázadók, „veszedelmes” tanokat hirdető nyughatatlan értelmiségiek, kémek és katonaszökevények jutottak nem kívánt ingyenes állami szálláshoz és ellátáshoz. Ide kerültek azok az elégedetlenkedők is, akik az első világháborúnak már kezdetekor hangot adtak a háború értelmével kapcsolatos kételyeiknek. Köztük volt a 25. hadtest egy fiatal káplárja is, akin, mivel mélységesen szocialista gondolkodású és

Tito. Ju. 481

érezelmű volt, nem fogott a nacionalista uszítás. Ezt a káplárt Joszif Broznak hívták, s ez időtt maga sem sejtette, hogy valaha még marsalli rangig viszi, és Tito néven hazája államfője lesz. Íme, hogyan emlékezik a marsall káplár korára, pontosabban a péterváradai várbörtönben eltöltött napjaira:

„A tömlőc egy ablaktalan odú volt. Miután magamra hagytak a sötétben, elkezdtem minden irányban tapogatózni. »Erre gyere, erre«, szólt rám valaki németül. Megmondtam cellatársamnak a nevemet, s hozzátettem, hogy munkás vagyok, amire megtudtam tőle, hogy ő német katona, és úgyszintén munkás. Azt is közölte velem, hogy már két hete csücsül ebben a lyukban, anélkül hogy akár csak egyszer is kihallgatták volna. Ezt én nyomban arra használtam föl, hogy vad lármát csapjak. Öklömmel az ajtót döngetve követeltem, hogy tüstént vezessenek a parancsnok színe elé. Négy nap múltán próbálkozásaimat siker koronázta.”

Péterváradon volt egyébként korábban egy sajátos „fegyvernem”, a határvédők – szerb nevükön: grancsárok – központja. Ezek a határvédők korántsem azonosak, már ami kötelmeiket illeti, a mai határőrökkel, noha számos vonatkozásban persze az utóbbiakéval azonos feladatkört láttak el. Ahhoz, hogy megértsük e sehol másutt nem ismerős katonai alakulat lényegét, sok évszázaddal kell visszamennünk az időben. Egészen addig a pillanatig, amikor a török hatalmas lendülettel vetve magát Európa ellen, szerb menekülők tízezreit nyomta-terelte maga előtt a Habsburg-birodalom, vagyis az egyetlen lehetséges oltalom felé. Ez az áradat évtizedek hosszú során át szakadatlanul tartott.

Később, mikor már hátrálásra kényszerült a konytos, tehát a 17. század vége felé, Arsenije Crnojevic szerb ortodox pátriárka, Bécs katonai sikerein fölbuzdulva, nem kevesebb, mint harminchétezer (!) családot vezetett át Szerbia török megszállás alatt álló részéből az akkor már szabad, de a török pusztításai nyomán jóformán elnéptelenedett Dél-Magyarországra. Törökellenes szerb szabadcsapatokat Bécs ügynökei már korábban is szerveztek a török fennhatóság alatti területeken. Fölfegyverezték és a török hódítók elleni küzdelemre tüzeltek fel őket. Mellesleg szólva ugyanezt a jól bevált politikát követte a császári udvar 1848-ban is, amikor a lázongó, forradalmas Magyarország ellen ön-maga helyett először Jellasics csapatait vetette harcba. Nos, ezúttal is ilyesmiről volt szó: Bécs ügyesen felhasználta a szerbeknek a töröktől való páni rettegését, s minden eszközzel támogatta azokat a szerb hazafiakat, akik hajlandónak mutatkoztak segédc csapatokba szerveződve harcolni a császári armádia oldalán. Az úgyne-

17. századi pisztoly és pisztolytöltő. Ju. 1883

vezett határvédők földet kaptak, s nem függtek senki hűbérúr kegyétől; ezért cserébe életfogytiglani katonai őrszolgálatot teljesítettek. Ilyen, határ menti paraszt katonának sokan álltak; a függetlenség – és alapja, a föld – özönével csábította a határvédők közé az amúgy is törökgyűlölő férfiakat, olyannyira, hogy végül sikerült csakis belőlük kiépíteni egy, az Adriától egészen Bukovináig terjedő láncolatot. E különös földbirtokos-katonáknak egyetlen európai előképét ismerjük, a Neszmély körüli hajósokét, akikről már szoltunk; csak-hogy a magyar naszádosok királyi adósság fejében kaptak falvakat, a szerb határvédők pedig a föld ellenében vállalták a harcot. Igaz, ők sem hagyták el a zászlót, ha az évenként esedékes váltás egyszer-egyszer késett.

Ahhoz persze, hogy az ellenség távoltartásán túl még földjeiket is megművelhessék, az évenkénti váltás önmagában nem lett volna elég. Ezek a paraszt katonák úgynevezett zadrugákban éltek, vagyis hagyományos, ősi szerb nagycsaládokban, melyeket ma kommunáknak mondanánk. E nagycsaládok harminc-negyven főből álltak, s a házi teendőket, a földeken végzendő munkát, valamint a fegyveres szolgálatot föl-, illetve beosztották egymás között. A zadrugát a kommunától az a feudális szokás különbözteti meg, hogy a zadruqa feje mindig a legidősebb férfi volt, akinek parancsait ellentmondás nélkül teljesíteni kellett. Ő osztotta be katonai szolgálatra a fegyverfogható férfiak egyharmadát (akiket Bécs nem föltétlenül saját határvidékükön használt fel, hanem olykor távolabbi harctereken is); ő jelölte ki a szoros értelemben vett határőrszolgálatot teljesítő egyharmadot, mely előnyösebb helyzetben volt, hiszen tagjai otthonukban, családjuk körében lakhattak; s ugyancsak ő mondta meg, mikor melyik harmad dolga a szántás-vetés, illetőleg az útépités, mocsárszárítás és egyéb elvégzendő „civil” feladat. A három társaság meghatározott időközönként, rotációs alapon cserélődött.

Ennek a rendszernek egyik roppant előnye az volt Bécs számára, hogy nem kellett költséges garnizonokat létesítenie és fenntartania a mindig, még viszonylag békeidőben is fegyverropogástól hangos határok mentén; a másik nagy előnyt az jelentette, hogy nem osztrák katonák estek el e mindennapos csetepaték során. De megtalálták számításukat a granicsárok is. Oly mértékben, hogy amikor intézményüket, mely idővel fölöslegessé vált, 1875-ben megszüntették, az osztrák tisztikar alig volt képes megfékezni készülő zendülésüket.

Granicsár fegyver és tölténytáska. *Ju. 1885*

Négy egyforma ajtó

KARLÓCA

A Duna Gibraltárját elhagyva, hamarosan a szerbek Rómájához érkezünk. Valaha legalábbis így titulálták a Fruška Gora lábánál elterülő újabb jobb parti várost, Sremski Karlovcit (németül Karlowitzot), magyarul Karlócát. Ma már csak itt-ott emlékeztet valami arra, hogy régen a görögkeleti vallású szerbek hitéletének egyik központja volt a település. A pátriárka egykori, még Mária Terézia idején épült székhelye, ez a kaszárnyára emlékeztető, gyümölcsössel körülvett palota ma már nem székhely, csupán a mindenkori belgrádi pátriárka nyaralója. A gyümölcsösön kívül néhány hold szőlő is az övé; úgy mondják, ez adja az egész Szerémség legjobb borát, ami nem kis szó. Tele is vannak a palota pincéi palackokkal, s a pátriárka örül, ha kerül rájuk vevő.

No de ez csak a régi palota, a kisebbik. A 19. század végén Ferenc József mintegy háromszázezer akkori forintért egy csupa márvány újat is építtetett, talán azért, hogy a szerbeket – biztos, ami biztos – odakösse a Duna mellé, elejét véve esetleges későbbi nyugati terjeszkedésüknek. A nagy kiadás, így utólag szemlélve a dolgokat, merőben fölöslegesnek bizonyult, hiszen azóta a pátriárka már régen Belgrádba tette át székhelyét, nyaralónak pedig jobb a régi, kertes palotácska. A város hatalmas székesegyháza is túlméretezettnek tetszik Karlóca mai jelentőségéhez képest.

Történelmi érdekesség tekintetében a roppant katedrális különben is lepipálja egy kicsiny kápolna. Az, amelyet a 17. század végén emeltek, egy fölöttébb nevezetes esemény emlékére.

A dombtetőn 1699-ben igen magas személyiségek ültek össze, hogy aláírjanak egy négyhatalmi békeszerződést: a német-római császár, a török szultán, a lengyel király és a velencei dózse. Az „összeülés” szó nem egészen pontos. Voltaképpen *összemenést* kellene mondanunk. Igaz: négyük közül csak a szultán festett úgy, mint aki egy kissé összement az utóbbi időben, birodalmával együtt. De ők négyen mégis összementek. Lásuk, miért és hogyan.

A szultánnak csakugyan nem volt szerencséje: immár tizenöt éve, Kara Musztafa szerencsétlenkedése és Bécs elvesztése óta seregeit egyik pofon a másik után érte. Már Buda is elveszett a számára, sőt Mohácson is vereség várt rá, másfél évszázaddal elődjének ottani diadala után. A magyar területeket át kellett engednie a császárnak, s eljött az idő, hogy belássa: az Európa

fölötti uralomról végképp le kell mondania, mégpedig legnagyobb ellenségei jelenlétében. (Ettől persze a Balkánon még további száznyolcvan esztendőre megvetette a lábát, a szerbek és bolgárok bánatára.)

Ezen a ponton álljunk meg egy pillanatra, mielőtt folytatnók az elbeszélést. Egy-egy csata kimenetele avagy a hadiszerecnse forgandósága sokban befolyásolhatja ugyan a történelmi események alakulását, megszabhatja még akár évtizedekre is egy-egy nemzedék életét és a hatalmi viszonyokat; hosszú távon mégsem egy-egy hadvezér ügyetlenkedésén fordul meg a jövődő alakulása. A törökök szultánjának közép-európai visszavonulását kétségkívül siettette Kara Musztafa elhibázott bécsi hadvezetése, de mint láttuk, csaknem további két évszázadba tellett, amíg utódai a Balkánról is kiszorultak. Ezt a folyamatot egészében már semmiképp sem magyarázhatjuk néhány kétbalkezes hadászati manőverrel. Annak, hogy a török haderő pillanatnyi sikerek és kudarcok váltakozásának közepette, ám végül is folyamatosan kiszorult a korábban meghódított területekről, mélyebben fekvő okai voltak. Ezek egyike, hasson bármily furcsának, az anyaországi földhozam alakulása volt.

A török sereg mindenkori emberutánpótlását ugyanis az adta, hogy a hadviselt katonák leszerelésük után földet kaptak, melynek megművelése révén biztosítva volt további megélhetésük. Igen ám, csak hogy ezt a földet nem örökíthették át fiaikra. A fiúknak tehát ismét háborúzniuk kellett, a föld pedig a birtokos halálával visszaszállott a kincstárra, hogy emez újból valamelyik obsitos harcos birtokába bocsáthassa. Ez a látzólag okosan megszervezett körforgás azonban oda vezetett, hogy az egykori katonák rablógazdálkodást folytattak parcellájukon: annyi hozamot préseltek ki a talajból, amennyit csak bírtak, s nem törődtek azzal, hogy az közben kimerül. Ez már, gondolták, nem az ő bajuk lesz, nem is a fiuké, hanem az új, ismeretlen birtokosé, akihez semmi közük. Így aztán az államháztartás egyensúlya újabb hódításokat – adókat, állatokot, gabonát –, magyarán egyre újabb háborúkat tett szükségessé. És ezzel máris elérkeztünk a szükségszerű bukás másik okához: mennél több fronton kellett a Portának hadat viselnie, annál inkább meg kellett osztania haderejét, s ez fokozatosan gyöngítette az egyes hadszíntereken bevetett csapatok ütőképességét. Még az igen hatalmas török birodalom sem lehetett képes arra, hogy huzamosabban léphessen föl egyidejűleg sikeresen Béccsel, Velencével, a magyarokkal, szerbekkel, bosnyákokkal, bolgárokkal, oroszokkal stb. szemben.

Nos, ebben a folyamatban csupán ráadás bajt jelentett Kara Musztafa bécsi balfogása. Mindenesetre tény, hogy a szultánnak vert uralkodóként kellett megjelenie Karlócán, jóllehet ereje, hatalma ekkor, 1699-ben még mindig félelmetes volt. Hisz ezért is siettek a többiek learatni a hadiszerecse gyümölcseit. A szultán beadta hát a derekát, de ragaszkodott ahhoz, hogy egyenrangú félként – pontosabban „negyedként” – tárgyalhasson. Meg aztán egyébként is baj volt: a protokollfőnökök a többi három uralkodó rangja, nagysága, fontossága dolgában nem jutottak dűlőre. Nos, végül olyan épületfélét kellett sürgősen összetákolni, amelynek négy ajtónyílásán a négy államfő egyidejűleg léphet a tárgyalóterembe. Mulatságos elképzelni Európa rettegett fejedelmeit, amint ott ácsingóznak egy-egy ajtónál, hogy a szertartásmester vezényszavára mikor nyithatnak be. . . Hát így „mentek össze” végül négyen négyfelől. Jól emlékszünk bizonyos 20. századi diplomáciai tárgyalásokra, ahol nyolcszögletű meg kerek asztalokatt kellett összeeszkábálni, hogy az egyenlőség ne szenvedjen csorbát. Nos, ezeknek az asztaloknak a négy karlócai ajtó volt az őse.

A hirtelenében összemesterkedett tárgyalóhelyiséget a béke aláírása után nyomban le is bontották. A helyére emelték a ma is látható emlékkápolnát, amelynek már csak egy ajtaja van.

Mindez igen kedélyesen hangzik, nemde. Sajnos az igazi vesztes e békekötés nyomán nem a török volt, hanem a magyar. Ekkor került az egész ország a Habsburgok gyámsága alá. S ennek volt tulajdonítható, hogy alig néhány év múlva kitört a Rákóczi-féle szabadságharc, mely sajnos hasztalan próbálta kiragadni az országot Bécs karmaiból. A magyarság cseberből vederbe pottyant, s míg a töröknek csak egy, korábban általa átmenetileg meghódított térségről kellett lemondania, addig a magyarság a tulajdon hazájában lett immár egy másik hódító prédája. Több mint két évszázadnak kellett elteltie, míg Rákóczi álma megvalósulhatott, és Magyarország fölszabadult az osztrák iga alól.

A Fruška Gora kolostorai

HOPOVO, KRUSÉDOL, VRDNIK, JAZAK

A város mögött a Fruška Gora hatalmas tömege. A hegység természetvédelmi terület, ugyanolyan piknikelőtérrel, mint amilyenek az amerikai Yellowstone parkban várják a természet barátait. Magas oszlopról itt is egy partizánlány szobra tekint reánk. Szőlők és erdők váltják egymást. A hopovói kolostor épülete körül óriási csönd, akárcsak a világ kezdetén. A templomajtó nyitva áll. Belépve, a szerb freskófestészet múzeumában találjuk magunkat.

Freskómúzeum? Hogyhogy? Utóvégre freskókat nem lehet falrészestül egybehordani, hogy belőlük állandó kiállítást rendezzenek! Következésképp freskómúzeum nincs, és el sem képzelhető. S lám, ez a templom mégis ilyesféle benyomást kelt, pusztán azzal, hogy óriási falfületeit telis-teli pingálták a legkülönbélebb avatott kezek. Angyalok és szentek, próféták, apostolok, evangélisták pillantanak alá mindenfelől. „*Egy darab Duna menti Bizánc!*” – írta e helyről egy útikönyv szerzője, s nem tévedett: a késő középkori Szerbia művészetének káprázatos remekeit csodálhatja itt meg a vándor.

Nem véletlen, hogy éppen itt. A régi szerb királyság ugyanis 1389-ben, a rigómezei csatával felbomlott, s csaknem félezer évig tart majd, míg ismét megalakulhat. Az volt a szerbek Mohácsa: Rigómező. Az volt az ő 1526-juk: az az 1389-es év, amikor Murad szultán lófarkas hada szétzúzta az egyesült szerb–bolgár–bosnyák sereget. Az addig virágzó, gazdag kolostorokat a győztes kifosztotta, majd olyan nyomasztó állapotokat teremtett a következő évszázad során, hogy az előlük menekülő szerbek, élükön szerzeteseikkel, csak úgy áradtak-özönlöttek észak felé, az akkor Magyarországhoz tartozó Szerémségbe. Tehát végső elemzésben a törökök balkáni előrenyomulása volt az oka annak, hogy a magyar és a szerb etnikum szinte egymásba préselődött, ami idővel huzakodások és összetűzések egész sorára, végül pedig – 1848-ban és később – tragikus konfliktusokra vezetett.

Nos, Hopovót is a török elől menekülő szerbek alapították 1480-ban, s a soraikban lévő művészek minden bánatukat és honvágyukat belefestették a falról ma is végtelen szomorúsággal letekintő alakokba. Illetve, vigyázzunk: nem ugyanezekbe! Mert alig három évtizeddel a hopovói kolostor megalapítása után az előrenyomuló török már idáig is eljutott. A harcok során az épület porig égett, freskóstul. A hívek aztán, immár újra

Milan Obrenovics.
Szerbia 22

török uralom alatt, ismét fölhúzták falait, élve azzal a lehetőséggel, hogy a hódítók vallási, de főleg etnikai tekintetben meglehetősen nagyvonalúak voltak, s noha lenézték a tőlük idegen hiten lévő „gyaurokat” (mind a római katolikus magyarokat, mind a görögkeleti szerbeket és bolgárokat), nem követelték meg tőlük vallásuk, szokásaik és hagyományaik feladását; beérték annyival, hogy a meghódított területek lakosságát katonailag féken tartásák, no és persze alaposan megadóztassák. Így aztán a 15. század elején immár török megszállás alatt újjáépült hopovói kolostor falaira, ha lehetséges, még bánatosabb képű szentek és angyalok kerültek, mint az előző épületeire. Ezeket a freskókat láthatja az ide látogató ma is.

A krušedoli kolostornak hasonló volt a sorsa. Ez a kolostor szintén többször elpusztult, ám mindannyiszor újjá is épült. Ma fejlődésükben visszamaradt gyermekek gyógypedagógiai otthona. És még valamié. Illetve valakié. A pincekriptában alussza örök álmát Obrenovics Milán, a szerb királyoknak tán legnépszerűtlenebbike, akinek életét odafönn kétszobácskányi muzeális anyag mutatja be. A király huszonegy évig – 1868-tól 1889-ig – uralkodott, de nála a huszonegyes nem bizonyult nyerő számnak: saját fia fosztotta meg trónjától, amint erről majd még esik szó.

Milán exkirály még tizenkét évet élt, s hol is fejezhette volna be életét másutt az új évszázad hajnalán, mint a császárvárosban? Hiszen ő egész életében – hogy úgy mondjuk – a „bécsi lóra tett”, a Béccsel való szövetség híve volt. Aztán itt, az eldugott, minden föüttől távol eső Krušedolban helyezték örök nyugalomra. Ezt az örök nyugalmat különben egy, a templomban látható vörösmárvány tábla is kívánja neki. Nem, nem egykori szerb alattvalói küldték, hanem Ferenc József császár...

Vrdnik egykori kolostorában is van egy nevezetes sír; emez jóval nagyobb becsben áll, mint a másik. A rigómezei csatában elesett Lázár királyt temették ide. Eredeti sírja Ravornicában volt, onnan menekítették a csontokat Vrdnikbe. Később innen is el kellett költöztetni a hős király hamvait, melyeket napjainkban Belgrádban őriznek. A megürült koporsó azonban ma is a vrdniki templomban látható.

Kolostorélet a Fruška Gora egykori kolostorépületei közül már csak Jazakban zajlik: az itteni apácák mezőgazdasággal és főleg slivovicakészítéssel foglalkoznak. Szilválínlíkjuk messze földön híres.

A pestis határállomása

TITEL, ZIMONY, ÚJBELGRÁD

Zimony (a németek és osztrákok Semlinje, a szerbek Zemunja) a Duna jobb és a Száva bal partján terül el, pontosan a Száva-torkolatnál. Belgrádtól csak a torkolat előtti két nagy Száva-híd választja el. Zimony – semmi kétség – Belgrád előszobája. Fényei – a fővároséival együtt – már a negyven kilométerre fekvő Titelnél is láthatóak, ott, ahol bal felől a Tisza veti magát a folyamba.

De ha az egyik irányból Zimony csakugyan Belgrád előszobájának nevezhető, éppoly joggal nevezhető a másik irányból szemlélve Európáénak. Mármint Európa ama részének, mely szerencsésen kívül maradt a török dúlás hatókörén, s melynek ráadásul az a szerencséje is megvolt, hogy részesedett a kifosztott Újvilág áldásaiból. A 15. század utolsó évtizedét követően válik ily élesen ketté Európa két felének fejlődése: Mátyás, a reneszánsz nagy uralkodója meghal, és a török rövidesen elvágja a Közép-Európát fölvirágoztató fő kereskedelmi útvonalakat; másrészt – Nyugat-Európa számára soha jobbkor! – ekkor fedezi föl Kolumbusz Amerikát, s teszi ezzel fölöslegessé ugyanezeket az útvonalakat: amit korábban a mesés Kelet nyújtott, nyújthatja eztán a még mesésebb Újvilág, mely ráadásul kifosztható, javai tehát még pénzbe sem kerülnek. A tetejébe Keletről nemcsak a világuralmi ábrándokat szövögető török érkezik meg-megújuló hullámokban Közép-Európába, hanem – jórészt az ellene vívott csaták nyomán – a döghalál is, azokat is elpusztítva, akiket a török meghagyott. Európának ez a fele ekkor kerül máig is nyomasztó, kínos lépéshátrányba a kontinens nyugati részével szemben.

A két világ közt a határvonalat a még éppen megkímélt, s hatalmát ügyesen Nyugat-Európa némely pontjára is kiterjesztő Habsburg Birodalom osztrák és magyar része közt találjuk. Ausztria ezidőt – V. Károly német-római császár irányításával – a legnagyobb európai hatalom, mely uralma alatt tartja Hollandiát, Kasztíliát, Aragónt, Nápolyt, Sziciliát és – tán ez a legfontosabb! – a nemrég fölfedezett Amerika mesés kincsekkel teli spanyol gyarmatait; másfelől szüntelen harcban áll részint a német protestánsokkal, részint a franciákkal és török szövetségeseikkel, Béctől, Metzsig, Verduntól Tuniszig, Paviától Algériáig. Jó időbe beletelik, míg a túlerő végül győz, s a Habsburgok európai hatalma megcsappan. Ekkor Bécs figyelme természetesen a Balkánra, a török veszélyre összpontosul. Csaknem

három évszázados állandó küzdelemben védelmezi Bécs – mit is? A keresztény Európát? Ugyan már! A saját megmaradt hatalmát és viszonylagos jólétét. S még valamit: polgárainak egészségét. Mert nemcsak a Magas Porta rohamainak kell ellenállnia (természetesen az igájába hajtott nemzetiségekkel egyetemben), hanem, mint említettük, a halálos ragálynak is.

És itt, Zimonyban próbált emennek gátat vetni.

Még tartott Rákóczi kurucainak fölkelése, amikor – 1710-ben – a császár elrendelte a szigorú zimonyi vesztegzár létrehozását. A vesztegzár – egy leírásból tudjuk – még százharminc évvel később is pontosan úgy működött, mint az első napon: a Kelet felől érkező valamennyi árut fertőtlenítették, de még a kalmároknál lévő pénzerméket is, az utolsó darabig, még hozzá olyképpen, hogy az arany- és ezüstpénzeket darabonként hajították egy ecettel teli tálba, s egy úgynevezett tisztítószolga egyenként törülte szárazra, majd nyújtotta gazdáiknak vissza őket. Az itt átutazni szándékozóknek negyven napot kellett egy kijelölt táborhelyen eltölteniük. Hacsak...

Hacsak a vizsgálószemélyzetet meg nem vesztegették. Márpedig a gazdagabb kereskedők ezt tették. Főleg lejjebb, Orsovánál, mely ily módon nem is annyira vesztegzár volt, mint inkább „vesztegetőzár”. A tálba vagy korsóba helyezett aranypénzek egy részét meghagyták az „inspiciensnek”, más részét a pénzügyőröknek, végül a tisztító is hozzájutott a maga baksisához. A lekenyerezett ügyintézők nem sokat okvetetlenkedtek, az „inspiciens” legföljebb amolyan tessék-lássék módra kutakodott a hajófenéken, majd továbbengedte a hajót isten hírével. A hajósok már szedték is föl a horgonyt, mintha csak letelt volna negyvennapos (Orsovánál csak tizennégy napos) rostoklásuk. A pestis pedig terjedt.

A valamikori zimonyi karantén* táborhelyéből csak két kápolna maradt meg, egy görögkeleti meg egy római katolikus, a tábor többi része ma park. Akkoriban azonban négy méter magas kőfal övezte a karanténállomást, ahol egyébként is jóval szigorúbban vették az előírásokat, mint Orsovánál. Itt a legcsekélyebb hibáért, mulasztásért is sokévi várfogság járt! Márpedig mulasztást elkövetni bőven nyílott alkalom, lévén mind az átutazó kalmárok, mind a vesztegzárállomáson dolgozók száma igen nagy. El lehet képzelni, hány felügyelő, hány árujegyzékeket körmölő hivatalnok, levélfüs-

* A „negyvenet”, „negyvennapos időtartamot” jelölő francia „quarantaine” szóból. Ennyi kellett ugyanis az úgynevezett lappangási idő kiválásához

tőlő beosztott, az elrekesztettekkel való kapcsolat fönntartására kijelölt lovas katona, vizsgáló orvos, a karanténban lévőket ellátó és őket málhájukkal együtt naponta fertőtlenítő alkalmazott, étel- és italszállító személy (sorolni is sok!) dolgozhatott itt.

Nem is szólva azokról, akik az áru nélkül érkező szegény vándorokat voltak hivatva az államkincstár költségére ellátni. Pusztán a katonai őrség létszáma legalább négyezer fő volt a török határ mentén, de ha járványról érkeztek jelentések a Balkán felől, e szám egyszeriben hétezer főre ugrott föl. Erre bizony nagy szükség is volt, tudniillik sokan, akik épp a pestis elől menekültek, rettegték attól, hogy a ragály utoléri őket, mialatt ők vesztegzár alatt rostokolnak, és a tisztviselők negyven hosszú napon át fertőtlenítetik klórgőzzel a holmijukat. E türelmetlen emberek közül sokan sajnos nem voltak tekintettel embertársaikra, vagy nem voltak tisztában azzal a veszedelemmel, melyet a fertőtlenítés elmulasztása jelent, így aztán igyekeztek kijátszani a katonai őrséget, hogy tiltott helyen kelve át a határon, megússzák (néhánykor a szó legszorosabb értelmében a Dunában *ússzák meg*) a negyvennapos hercehurcát. Aki azonban ilyesmire szánta el magát, az okkal számolhatott azzal, hogy – ha nem is épp a pestis miatt – az életével játszik. A katonáknak ugyanis parancsuk volt rá, hogy az ilyen zugátkelőket minden teketória nélkül helyben agyonlőjék, annyira rettegett mindenki a szörnyű kór terjedésétől. Korántsem ok nélkül. Ezt ékesszólóan bizonyítja, hogy mindeme szigorúnál szigorúbb rendszabályok ellenére a döghalál a 18. század második, illetve a 19. század első felében többször is végigsöpört a Balkánon, olykor még Pestet, sőt Bécsset sem tisztelve. (A postai dokumentumok gyűjtőinek körében ma is nagy becsben állnak az úgynevezett pestislevelek, amelyeken jól látható a fertőtlenítő füstölés fekete nyoma, továbbá vagy a fertőtlenítőállomás bélyegzése, vagy az emezt helyettesítő túsúrás nyoma.)

A kicsiny Zimonyt, melynek tetemes részét amúgy is a karanténállomás és a hozzá tartozó tábor foglalta el, 1740-ben csöstül lepték el délről menekült keresztények és zsidók. Ők nem a pestis, hanem a török elől kerestek itt oltalmat. A kontyos ugyanis (ahogyan hajviseletéről a magyar akkoriban nevezte) megint erőre kapott, s Mária Terézia császárnő kénytelen volt kivonni csapatait Belgrádból. Katonáival együtt keltek át a menekülők ezrei, hogy szinte hangyabolyként lepjék el Zimonyt. Rövidesen ezernyi fakunyhó emelkedett a városkában, de a sziklaodvak is megteltek a hajlékukból elűzöttekkel, s még így is akadtak, akiknek feje fölé nem jutott fedél.

Híd a Száván, Belgrád és Zimony között. Ju. 461

Belgrádból ma is emberözön árad naponta a Száva túlsópartjára – dolgozni. Tito marsallnak, az egykori péterváradit rabnak a Jugoszláviája e helyütt is hatalmas változásokat eszközölt: a Száva bal partjának mocsarait kiszárították, s az „előszobából” „dolgozószobát” varázsoltak. Ma hatalmas felhőkarcolók, hivatalok, hivataloknak és lakásoknak egyaránt otthont adó magas épületek sereglenek a valaha volt láp helyén. Zimony ifjabbik, kiegészítő része ez, neve Újbelgrád.

Az eltévedt argonauták

ZIMONY

Van Zimonyban egy réges-régi szobor, mely Danuviust – azaz a Dunát – ábrázolja. Itt a Duna már nem nőnemű, mint a donaueschingeni forrásnál, hanem robusztus férfi. Mindenesetre az eredetnél álló szobor és a budapesti Danubius-kút után az utolsó Duna-vonatkozású Danuvius- (illetve Danubius-) emlékmű, s a régiek közül az egyedüli. Lehet, hogy ennek a zimonyi Danuviusnak még perdöntő szerep jut annak végső tisztázásában, vajon mely pontig is neveztek a latinok Danuviusnak (vagy Danubiusnak), és mettől kezdve Isternek a folyamot.

Erre nézve ugyanis két válasz van forgalomban. Az egyik szerint a Duna felső szakasza volt Danuvius, mégpedig Bécsig, azaz korabeli nevén Vindobonáig; attól lejjebb Isternek hívták a folyamot a rómaiak, a trák eredetű görög Isztrosz név nyomán. A másik válasz szerint a Vaskapu-szoros jelentette az elnevezésben a határvonalat. Nos, a zimonyi Danuvius arra látszik utalni, hogy a második elképzelés járhat közelebb az igazsághoz. Hacsak nem épp itt, Zimonynál volt a határ, amit egyelőre szintén elképzelhetőnek kell tartanunk. (Abban általában egyetértenek a nyelvtörténészek, hogy maga a Danuvius név – mint erről már szóltunk – kelta eredetű, s hogy a kelták keleti terjeszkedésével vonódott át e név a Duna alsóbb szakaszára is.)

A Száva-torkolathoz azonban egy olyan elmélet is fűződik, mely vagy az első, vagy a harmadik válaszra látszik épülni, illetve azt látszik erősíteni. Hogy komoly elmélet-e csakugyan, avagy pusztán legenda? Lássuk!

Az elmélet – avagy legenda – hőse Iaszón, akit a görög mitológiából ismerünk. Iólkosz királyának, Aiszónnak a fia volt, ha ugyan hihetünk a mitológiai történetnek. Atyja halála után emennek fivére, Iaszón nagybácsija lépett az ország trónjára. Amikor a trónt

Iaszón magának követelte, az uralkodó a követelés teljesítésének föltételt szabott: Iaszónnak el kell hajóznia Kolkhiszba, a mai Grúziába, az ott gondosan őrzött, legendás aranygyapjúért. Így aztán barátaival Iaszón az *Argo* fedélzetén Kolkhisz és az aranygyapjú föl kutatására indult a Fekete-tengeren. Zsákmányához végül is maga a kolkhiszi királylány, Médeia segítette hozzá, sőt beleszeretvén Iaszónba, hozzá ment feleségül, és követte őt hazájába.

Idáig a mitológiai történet dióhéjban. S most következik az újabb kori elmélet, mely kétségtelenül olyan, mintha a mitológia folytatását hallanók.

E föltételezés szerint az aranygyapjú: legenda; Iaszón azonban nem pusztán mitológiai alak, hanem valóban élt, hús-vér személy volt, s nemcsak Iólkosz és Kolkhisz közt hajókázott, hanem a visszaúton – az üldöző kolkhisziak elől menekülvén – távolibb vizeken is. Az Isztroszon haladt, ár ellenében, míg csak el nem érkezett a Száva torkolatáig, mely pontosan szemben volt vele, míg az Isztrosz egy éles jobb kanyarban folytatódott. Az argonauták – így a föltételezés – okkal hitték, hogy az Isztrosz az, mely szemben van velük, s hogy jobbról egy másik folyó veti magát beléje. Ezért nem is fordultak jobbra (szerencséjükre, különben sosem jutottak volna céljukhoz), hanem a Száván folytatták útjukat, emezt mindvégig az Isztrosznak véelve. Így végül eljutottak a Száva forrásáig, ahonnét aztán nem volt tovább. A kissé merész, mindazonáltal számos tudós által vallott elmélet szerint ekkor vállukra kapták az *Argót*, és elgyalogoltak vele az Adriai-tengerig, ahol aztán ismét vízre tették, s belátva, hogy elkeveredtek nyugat felé, szépen kihajóztak rajta a Földközi-tengerre, s onnan keletnek haza. Tévedésük emlékét őrzi – állítólag – a félsziget neve, ahol az *Argót* újból vízre bocsáthatták: *Isztria*. Ez a név, melyet sokáig semmi egyéb módon nem sikerült összefüggésbe hozni a tőle légvonalban mintegy ötszáz kilométernyire lévő Dunával, sem pedig a Fekete-tengernél elterülő romániai Istriával, úgyszólván az egyetlen tartópillére e fantasztikusnak ható elképzelésnek.

Ám ha egyszer kétségbe vonjuk, hogy az argonauták olyan féleszű hajósok lehettek, akik mintegy kétezer kilométernyire kerülnek-sodródhatnak el céljuktól, de még azt is, hogy nyolcvan kilométert gyalogolhattak a Száva-forrástól az Adriáig az *Argóval* a vállukon, akkor hát mégis mivel magyarázzuk a több mint különös névegybeesést: *Isztrosz – Isztria*?

A valószínű igazság jóval prózaiabb, kalandos elemnek nyoma sincs benne.

Már említettük, hogy az „Isztrosz” trák eredetű név,

Iaszón (Thorvaldsen szobra). *Dánia* 252

eredeti jelentése „erős”, „hatalmas”, „heves”. És a véletlen egybeesésén kívül alkalmasint az égvilágon semmi köze Isztriához. Az „Isztria” név forrása ugyanis minden bizonnyal a preindoeurópai „is” szó, mely viszont magaslatot jelentett.

Kár? Érdekesebb, vonzóbb magyarázatot kínált az argonauták különös kalandja? Lehetséges. De a valóság, ha sokszor kalandos is, nem mindig az.

Csakhogymégis marad egy kis kétely az emberben: hátha – mint annyiszor – tévednek a nyelvészek? Hátha *ők* tévednek? Van egy ókori mű, mely ezt látszik igazolni: Ám erről majd később, a maga helyén.

Dráma a pontonhídon

BELGRÁD

Belgrád (szerbül: Beograd) – a hajdani Nándorfehérvár – igazán nem panaszkodhatott unalmas történelemre: a valóság errefelé gyakorta még kalandosabb is volt a kívánatosnál.

Csoda-e? Belgrád várhegye, a Kalemegdan mintha arra született volna, hogy birtoklásáért a legkülönbélebb hatalmak szakadatlanul csatázzanak. Északon a Száva, keleten a Duna: a Kalemegdan hadászati szempontból rendkívül fontos helyen emelkedik. Hol a Fekete-tenger felől Ausztria felé, hol az északnyugatról a Balkán és Isztambul meghódítására zúduló hadak vették meg rajta lábukat. Aki ma végigsétál rajta, olyan kapukat és bástyákat lát, melyeket még Savoyai Jenő emeltetett a török ellenében; olyan mozsarakat, melyeket a szerbek az első világháborúban zsákmányoltak; olyan páncélosokat és gépfegyvereket, melyeket a partizánok a fasisztáktól ragadtak el. Ha semmi egyebet nem nézünk, csakis a török időket, alig győzzük sorolni, hányszor cserélt gazdát a vár: 1521-ben török kézre kerül; 1688-ban Bajor Miksa főherceg visszafoglalja; két évre rá ismét a török benne az úr; 1717-ben Savoyai Jenő hadserege; 1739-ben újra a török; 1789-ben Laudon teszi rá a kezét; két évre rá megint a török... S még meddig ment ez még így!

Az első világháború első lövései is itt dördültek el, amikor az osztrák–magyar folyami flottilla páncélos monitorai megtámadták a Kalemegdan erődítéseit. Ez 1914. július 28-án este tizenegykor történt. Hat monitor és hat őrnaszád tüze szolgált a négy esztendeig tartó szörnyű öldöklés nyitányául. S folytatódott a régi képzet: Belgrád még a háború kitörésének évében elesik,

Nándorfehérvár
a 16. században. Ju. 758

Belgrád 1789-ben
(Mancini metszete).
Ju. 1589

majd alig egy-két hónapra rá a monitorok már az osztrák–magyar csapatok visszavonulását kénytelenek fedezni. Am még a visszavonulás sem megy könnyen, a szerbek ugyanis aknákat helyeztek el a folyam mélyén, s álcázott torpedóállásaikból lőtték az osztrák hajókat. Egy muníciószállítmányt a császáriak mindenáron el akarnak juttatni szövetségeseikhez, a – jól tessék megfogózni! – törökökhöz, akikkel évszázadokig szemben álltak, mégpedig éppen a szerbek segédletével! S lám, alig négy évtizeddel a grancsárok szélnek eresztése után Ausztria a törökkel áll szövetségben, Szerbia ellen!

Nos tehát, a muníciószállítmány. Kell-e mondanunk, hogy nem jutott el céljához? A szerbek pokollá tették a Dunát az osztrák hadihajók számára. A lőszert szállító gőzös is a folyam fenekén végezte, fontos rakományával együtt. Aztán – 1915 októberében – a német hadsereg is a Monarchia segítségére siet Mackenzen tábornagy irányításával, s megkezdődik Belgrád újabb ostroma.

Folytassuk? Minek? Inkább ugorjunk az időben három évet előre, 1918 októberéig. Az Osztrák–Magyar Monarchiának 1914 nyarán még oly igen lelkes katonái eddigre már megtanulták, hogy a háború nem fölvirágzott-föllobogózott diadalmenet, hanem vér, halál, gyötrellem. Azt is tudják, hogy semmiféle személyes érdekük nem fűződik a harchoz. A mai nagy Duna-híd helyén, mely Belgrád déli részét a hajdani magyar Pancsovával – a mai Pančevóval – összeköti, még két pontonhíd áll. Rajtuk dráma zajlik: a több száz éve megingathatatlanul hitt Habsburg Birodalom élethaláldrámája.

Egy dragonyosezred és egy ulánuszászlóalj parancsot kap: át kell kelniük a Dunán, hogy az előretörő szerbek, franciák és angolok rohamát visszaverjék. A katonáknak azonban elégük van; szeretnék, ha már vége volna az egésznek, ők pedig hazamehetnének a családjukhoz. A dragonyosezred és az ulánuszászlóalj fölmege a pontonhídra, de csak a közepéig halad, ott lecövekel. Ők pedig nem mennek tovább, nem és nem! Leszállnak a lóról, s nyelvüket öltik az ordítózó tisztekre. A szomszédos pontonhídra kisvártatva egy másik dragonyosezred vonul. Katonái nem csehek, nem szlovákok, nem rutének, nem magyarok, mint a másik hídon rostokló társaik zöme: az osztrák „anyabirodalom” katonái. Szemükben a tőlük elszakadni vágyó társak akkor is ellenségek, ha ugyanabban a mündérban vannak, mint ők. S amikor fölhasan a tűzparancs, az egyik pontonhídon állók szemrebbenés nélkül löni kezdik a tulajdon seregükbeli vonakodókat, akik a másik pontonhídon hitetlenkedve bámulják-hallják-érzik a váratlan, a „saját” oldalról érkező támadást.

I. Péter király a csatamezőn, 1914-ben. Szerbia 130

E hátborzongató drámát Alexander Lernet-Holenia, a kitűnő osztrák regényíró így állítja elénk:

„A következő pillanatban elszabadult a pokol. Az egész mellvéd hosszában... és a partról is sersistergő pattogás hallatszott, mintha arrafelé mindenütt zöld fenyőgallyakat vetettek volna a tűzre. Mivel a lövéseket egyesest felénk irányozták, hangjuk velótrázó csattanások és pukkanások sorozatává állt össze közvetlenül a fülünk mellett. Vízszintes irányú, süvöltő kartácstűz vert végig köztünk, s teljesen fedezetlenül álló oszlopunkon abban a minutumban teljes zűrzavar lett úrrá, melynek során emberek és lovak százai henteregtek a hídpallókon. Némelyik lovas úgy, ahogyan volt, a korláton átugratva a folyamba vetette magát, mások leültek, és megpróbálták viszonzni a tüzet, vagy nyeregből lőttek; lovak özöne vágatott el dübörögve Belgrád felé. A becsapódó lövedékek nyomán a víz körös-körül úgy hólyagzott föl, mint jégveréskor... A tüzelés egykettőre megszűnt. Az utolsó lövések hangját kísértetiesen verték vissza a magasból Belgrád erődjének falai. A hidat teljesen elborították a halott és sebesült emberek, lovak. Az egész ezredből jó, ha százötvenen maradtak talpon a híd teljes hosszában, ők is jobbára sebesülten és lovak nélkül, miközben lovas nélküli lovak rohagáltak csüngő kantárszárral jobbra-balra. Az ezred e maradványára aztán az életben maradt tisztek és altisztek kardlapal támadtak, már amelyikük egyáltalán képes volt fölegyenesedni... Az egész tűz legföljebb egy vagy másfél percig ha tartott. Ám az ezred gyakorlatilag megsemmisült.”

A sorsdöntő két perc

BELGRÁD

MBéÁ 3108

Az a dunai flottilla, melynek első lövéseivel az első világháború megkezdődött, éppen két évszázados múlt-ra tekinthetett vissza. Addig – a 16. és 17. században – a törökök gyors járatú, könnyű sarkáival csak a magyar nászadosok vették föl a versenyt a Dunán. Ahhoz azonban, hogy a már Bécsből Belgrádig visszavetett törököt végképp ki lehessen szorítani a Balkánról, nem volt elegendő a császár szárazföldi hadserege, még akkor sem, ha 1711-ben, a Rákóczi-féle kuruc fölkelés elbukásával, e sereg jelentékeny része föl szabadult a török elleni küzdelem céljaira. Savoyai Jenő herceg nem győzte követelni az udvarnál a dunai hajóhad létrehozását. Fáradozásainak végül – 1715-ben – meglett az eredmé-

nye, az udvar megadta a szükséges pénzt, s az akkor még uralkodói vadaskertnek, a Praternek egyik részén még abban az évben megépült a hajógyár. Ebben már nem olyan régimódi hajókat gyártottak, mint amilyeneket a komáromi mesterek tanácsai nyomán 1540-ben létesült első bécsi hajóépítő üzemben, hanem a kor követelményeinek megfelelő, sebes mozgású, ütőképes hadihajókat. Ezúttal egy-egy angol és hamburgi hajóépítő szakember kapott megbízást a gyár vezetésére, s munkájuk nyomán 1716 áprilisában már vízre is bocsátották az új flottilla első vitorlás gályáját, a *Santa Mariát*, fedélzetén hatvannégy ágyúval. Alig három hónap-pal később már további hét hajót keresztel meg óriási népünnepély keretében Kolonitsch, a majdani bécsi érsek. Az új armada élére Peter von Andersen dán hajóskapitányt nevezi ki az udvar, s ő készséggel segíti Jenő herceget. Amikor ez utóbbi 1717 nyarán Belgrád ellen vonul, seregét Andersennek immár tíz hatalmas hadihajója támogatja a Dunán, kerek négyszáz ágyúnyi tüzérvél.

A Kalemegdanról jól látni azt a szigetecskét, mely a Szávát Belgrád és Zimony közt, valamivel a folyó torkolata előtt két ágra osztja. Ez a sziget, melyet a modern nagyvárosok mohó beépítésvágya egyelőre megkímélt (talán az irdatlan mennyiségű szúnyog miatt), a Hadi-sziget nevet kapta, történelmi szerepe folytán. Nem csoda: aki Belgrádot észak felől próbálta támadni, annak ez a szigetecske mindig a lehető legtermészetesebb ugródeszkául kínálkozott, hiszen megrövidíti a mindig kockázatos vízi átkelés hosszát, s lehetővé teszi, hogy a katonák közbeiktatott pihenővel, egy helyett két nekifohászkodásra keljenek át a Száván. Nos, a törökök flottája azon a bizonyos nyáron, 1717-ben e körül a sziget körül horgonyzott. A kontyos legénység feszülten figyelte Jenő herceg csapatmozdulatait, a Zimonynál szemlátomást ostromhoz fölvonuló sereget. Ám amíg a török Zimonyra függesztette tekintetét, a herceg – újólág bizonyítva páratlan hadvezéri képességeit – egészen másutt készítette elő a támadást. Ott, ahová török szemek el nem láthattak, s ahová török elmék el sem képzelhettek katonai manővert.

Mi történt hát?

Miközben nagy csinnadrattával zajlottak a török figyelmét magukra vonni hivatott, megtévesztő zimonyi csapatmozdulatok, a herceg a rendelkezésére bocsátott tíz hadihajóval, melyekről az ellenségnek nem volt tudomása, a Duna egyik mellékágán még jóval Belgrád fölött átvonult a Temesre, hogy a flottilla emennek torkolatánál, vagyis Pancsovánál érje el a Dunát. A hajók nemcsak ágyúkkal voltak felszerelve, hanem mind-

MBéÁ 1369, 1370

azzal a készséggel is, ami a gyors hajóhídveréshez szükséges. Június 15-ét írt a naptár, amikor a császári hajóarmada elérte a Temes-torkolatot. Azt az egy-két török sajkát, mely balszerencséjére éppen arra cirkált, villámsebesen harc képtelenné tették a herceg katonái. Éppily gyorsan rohanták le a Belgrádtól lejjebb csak amolyan tessék-lássék módra kiépített török parti őrállásokat, melyeknek gyönge mivolta napnál fényesebben igazolta a herceg előzetes helyzetelemzését: a török álmában sem gondol arra, hogy bárki is rátámadhat itt Belgrádnál a Duna alsó folyása felől. És mielőtt a pasa föleszmélhetett volna a Kalemegdan bástyáin, óriási erők bevetésével kiépítették hídfőállásukat, s nekifogtak a nevezetes hajóhíd építésének, amint az a Jenő hercegről szóló, állítólag egy bajor gránátos által a csata végén szerzett dalban áll:

*Ott egy hidat veretett fel
S azon által a sereggel
Vonult a város felé...*

Nemcsak vonult, hanem százezer emberével délről teljesen körül is vette azt. Majd hamarosan a Száván is megépült a hajóhíd, s a Belgrádban rekedt harmincezer török körül bezárult a gyűrű. Körös-körül kiépültek a sáncok, a futóárkok.

Az ember azt hinné, hogy ettől fogva könnyű dolguk lehetett a háromszorosnál is nagyobb túlerőben lévő ostromlóknak. Jenő herceg azonban jól tudta, hogy ez koránt sincs így. Először is a Kalemegdan erődje katonailag kedvezőbb terep volt, mint a lenti lapály. Másodszor pedig a százezer embernek nagy részét éppenhogy nem támadásra, hanem védekezésre kellett fölhasználni, hiszen számítani lehetett – sőt kellett – arra, hogy dél felől a pasa rövidesen nagy létszámú és ütőképességű erősítést kap.

Az ostrom megkezdődött – s el is húzódott. A császáriak lötték a várat, a várbéliek meg őket. Időnkint a törökök megpróbálkoztak a kitöréssel, sikertelenül. Sajkáik többször is nekiveselkedtek, hogy megrongálják a Száván átvett hajóhidat, ám ez a kísérletük is csődöt mondott.

Hanem ami nem sikerült a töröknek, elvégezte azt a *koszova*, a rettegett dunai orkán, melyet Jenő herceg nem vehetett számításba haditerve kovácsolásakor. A *koszova* valósággal tengeri vihar; ha egyszer amúgy istenigazából nekidurálja magát, nincs az a hajóhíd, amely soká dacolhatna vele. Nem dacolt emez sem. Ráadásul az orkán elsüllyesztette a löszeres és élelmisszeres dereglyéket, elsöpörte a sátrakat, a török meg,

kihasználva ellenségeinek fejvesztett kapkodását, újabb kitörésre szánta el magát.

Fordult hát a kocka: most a keresztényeknek kellett állniuk a mohamedánok rohamát. Állták is hősiezen, lábukat szilárdan megvetve sáncaik mögött. S ekkor újabb megrendítő csapás érte őket: fölütötte fejét körükben a mocsárláz, Belgrád valamennyi védőjének természetes szövetségese, s szedni kezdte áldozatait. És ezzel még nem ért véget a megpróbáltatások sora. Mindennek a tetejébe vérhasjárvány is kiütött, s a császári sereg létszáma vészesen megfogyatkozott. A herceg nem is tudta föltartóztatni Halil nagyvezírt, aki mintegy kétszázezer katonájával megérkezvén, nyomban megszállta a Belgrád környéki magaslatokat, gyűrűbe fogva a honfitársait gyűrűbe fogó császáriakat. A Kalemegdan ormán a törökök július 30-án a levegőbe lödöztek boldogságukban, tánra perdültek, ujjongtak és örömtüzeket gyújtottak.

Európa megremegett. Fölrémlt a szörnyű lehetőség, mely 1683 óta már csak mint egy végleg elmúlt lidérces álom emléke kísértett, mármint hogy a szultán ismét eljut Bécsig, sőt – a császárnak nem lévén második hadserege – tovább is, Passauig, s ki tudja, nem lesz-e akkor úrrá az egész kontinensen.

A helyzet csakugyan nem volt rózsás. Jenő herceg egérfogóba került: előtte a török kézen maradt erőd, háta mögött Halil nagyvezír roppant serege, továbbá a Duna meg a Száva... A két hajóhíd még épen sem lett volna elegendő, hogy katonáit rajtuk elszállítsa, kimenekítse a kelepceből. Tudta ezt Halil is, s úgy gondolkodott, hogy nem érdemes azonnal nekirontania a keresztény tábornak, mely amúgy sem számíthatott semminémű külső segítségre. Majd csak végez vele az éhínség, a mocsárláz meg a vérhas, minek hát fölöslegesen ontatnia török vért? Ezért úgy intézkedett, hogy emberei lőtávolon kívül maradjanak, és várakozzanak. Amikor aztán úgy látta, hogy ellenségei már testben-léleekben egyaránt alaposan meggyöngültek, végre megsemmisítő csapásra szánta el magát: augusztus 17-e lesz a napja, hogy elindul a föltartóztathatatlan török henger visszafelé a Belgrád–Mohács–Buda–Pozsony–Bécs–Linz–Passau útvonalon, elsöpörve útjából Jenő herceget csakúgy, mint mindenki mást is, aki útját próbálná állni.

A savoyai egyik kéme szerencsére időben meghozta urának a hírt a török támadás tervezett időpontjáról. A herceg tudta: ha nem cselekszik haladéktalanul és meglepetésszerűen, ő maga és serege elvész, a török pedig esetleg hosszabb időre megvetheti a lábát Európában. Így hát nem késlekedett. Augusztus 15-én össze-

hívta vezérkarát, s kiadta a parancsot: „A lovasság – mindenki, aki lóra ülni csak bír – éjfélkor kirukkol a fedezékből, és alakzatba áll. A gyalogság a lovasság két szárnya mögött sorakozik föl.”

Az éj leple alatt a tábor megelevenedett. Csatasorba állt huszonegy lovasezred és ötvenkét gyalogzászlóalj, s valamennyi megindult az ellenség felé, a lovasok a két szárnyon, mögöttük a gyalogság közepén, két oszlopban. Ezúttal szerencsájük volt: akkora volt a köd, mint ha a herceg tűzmesterei, a jövőbe látva, ködgránátokat állítottak volna elő és alkalmaztak volna. Így aztán a törökök mit sem vettek észre a készülődésből. A köd sűrű függőnye jótékonyan elfödte a vonulókat, és elnyelte mind a lódobogást, mind a fegyverek csörgését, mind pedig a fojtott hangon kiadott vezényszavakat.

A szerencse azonban, mint tudjuk, forgandó. Pity-mallatkor a lovasok jobbszárnya a vártnál egy kissé korábban botlott bele a senki földjén éppen futóárkot ásó török előőrsbé. Egyszeriben csatakiáltások harsantak, s a hajnali csöndet az egymásnak rontó kardok és szablyák pengése is segített szétdőlni. Jenő herceg nem így képzelte a dolgot. S most már eddigi szövetségeséből, a ködből is ellenség lett. A vezénylő tiszték, nem lévén képesek áttekinteni a helyzetet, találmra osztogatták parancsaikat reggel nyolc óráig, mikor is a köd végre fölszállt. Ám ekkor nemcsak az idő derült ki, hanem az is, ami viszont a ború fellegeit vont a herceg homlokára, hogy tudniillik a várvédők mélyen beékelődtek a keresztény sereg középső részébe. Még két perc, és a török észreveszi, hogy helyzetéből könnyedén lerohanhatja a támadók lovasságának balszárnyát, amivel a csata sorsa a Magas Porta javára dőlné el. Érdekes elképzelni, mi történik, ha Jenő herceg nem kapcsol villámgyorsan, és részint nem tömeti be azonnal a rést a gyalogság egyik oszlopával, részint nem maga áll – pontosabban: ül – lovassága élére, azt még egy utolsó, mindent elsőprő rohamra vezetve, s ekképpen megelőzve a nagyvezír hasonló manőverét. Igen, ez volt az a két perc, amely alatt, ha Halil kapcsol hamarabb, lehet, hogy Európa további történelme – legalábbis egy időre – másként alakul.

No de hát nem Halil, hanem a herceg esze vágott jobban a sorsdöntő pillanatokban. Mégpedig valószínűleg nem csupán azért, mert a savoyai jobb képességű katona volt, hanem elsősorban annak folytán, hogy míg neki minden reflexét éberré ajzotta-mozgósította a kényszer tudata, addig ellenfeléit föltehetően lassította és tompította a nyeregben lévők fölényérzete. S jóllehet a csata ellentétes kimenetelének gondolata elháríthatatlanul fölbukkan az emberben, nem egyéb ez pusztá

Savoyai Jenő.
D. Reich 782

elmejátéknál, hiszen a történelem, mint tudjuk, egyszeri és megismételhetetlen. Csak épp jelezni kívántuk: mi minden dőlhet el százhusz kurta másodperc alatt.

Különben a savoyai maga is könnyebben megsebesült a karján a végső roham közben, ám a fájdalomért bőséges kárpótlást nyújtott neki az a tény, hogy a török, egyre hátrálva és védekezve, másfél órán belül felélte erejét, s fél tízkor megadta magát. A Kalemegdan ormára fölkerült a császár lobogója. Mint láttuk, csupán két évtizedre. E két évtized alatt Doxat de Mores Miklós bárónak, a svájci illetőségű osztrák tábornoknak volt feladata, hogy az erődöt még jobban kiépítse. Számos bástya ekkor épült a Kalemegdanon, sőt a messziről látható harangtorony is, továbbá mellette az egyik várkapu, a mai Karagyorgye kapu.

A sors nyelvöltése: azt a bástyát is Doxat báró tervezte és emeltette Nišben, amelyen 1737 márciusának egyik reggelén őt magát lenyakazták, amiért az ismét föllángolt háborúban jóformán ellenállás nélkül adta át tulajdon erődjét a töröknek...

Amiért a harang szól

BELGRÁD

Belgrádnak – az egykori Nándorfehérvárnak – már korábban is nagy megpróbáltatások jutottak osztályrészül. Például 1440-ben, amikor a török először ostromolta meg, pusztasággá változtatva a település környékét. Ám a Thallóczi János horvát főpap vezette védőseleg hónapokig hősiezen állta a sarat. Csakhogy egy évvel később Iszhák szendrői bég támadt ismét a városra. Hunyadi Jánosra várt a feladat, hogy visszaszorítsa az egész Európát fenyegető török hadat.

Korának ez a tán legnagyobb hadvezére egy, a Havasalföldről Magyarországra áttelepült bojárcsalád fia volt. Nemcsak katonaként viselte a török elleni sorozatos hadjáratok fő terhét, hanem birtokosként is, tekintve, hogy a gazdag nemesurak, ha tartottak is a szultán seregétől, annyira azért mégsem, hogy különösebben sok pénzt és katonát adjanak a harc céljaira. Hunyadi jórészt a saját pénzén és saját embereivel harcolt hát. A balkáni népeket is sikeresen mozgósította, amiben nem kis szerepet játszott az, hogy korábban Lazarevics István szerb fejedelem udvarában szolgálván, a román és a magyar nyelven kívül a szerbet meg a horvátot is megtanulta, így szinte minden törökellenes népcsoporttal annak tulajdon nyelvén értekezhetett. Érdekes, hogy

Doxat báró niši erődjének kapuja. *Ju. 1312*

Hunyadi bolgár bélyegen.
Bulgária 283

Hunyadi János.
MBéÁ 1328

minden nyelven másként-másként is becézték: a magyarok abban az időben Oláh Jánosnak; a különféle délszlávok részint Ugrin Jankónak, vagyis Magyar Jánosnak, részint Szibinyanin Jankónak (Szebeni Jánosnak); a bolgárok és macedónok Jankul, Jankula néven emlegették; a románok pedig Joanitának vagy Jencsa Szabjencsának (Szebeni Jancsinak). Ő maga egyébként magyar nemesnek vallotta magát, de testvérének érezte mindazokat, akikkel a török ellen szövetségre lépett. Végül nem is csak egyszerű nemesúr rangjáig vitte, hanem jóval magasabbra: 1446-tól 1452-ig ő volt Magyarország kormányzója.

Abban a bizonyos 1441-es esztendőben megszágyenítő győzelmet aratott Iszhák bég fölött. Alig egy év múltán az Erdélyre törő Nezd bég sem járt ellene jobban. Jobban? Sokkal rosszabbul járt, tekintve, hogy ő maga is ott hagyta a fogát a csatában, fiával együtt. De a szultán most sem adta föl, még ugyanabban az évben – 1442-ben – még a korábbinál is nagyobb hadat küldött Erdély ellen, ezúttal Sehabeddin beglerbég vezényletére bízva azt. Ez a sereg legalább ötvenezer harcost számlált, ha ugyan nem többet.

Hunyadi a maga tizenötezer katonájával őket is úgy megverte, hogy végül futott, ki merre látott. Hiába. A mezőn menekülőket a magyarok, az erdőben bujdosókat a románok kaszabolták le.

Ám a keresztény világ elmulasztotta a kedvező pillanatot, hogy véglegesen visszavesse Közép-Európából a mohamedánokat. A pápának fontosabb volt, hogy a jórészt görögkeleti hiten lévő szerbeket a római vallásra térítse, mintsem hogy a különféle keresztény – tehát Krisztus tanításait követő – csoportok egységét megőrizve, közös frontot alakítson ki belőlük a török ellen. Pontosabban: hogy megőrizze azt az egységet, amelynek jóvoltából a hazájából kiszorított Brankovics György szerb fejedelem és Hunyadi együttesen vívta előzőleg vissza a töröktől Szerbiát. Ez végzetes hibának bizonyult, mert a Brankovics vezette szerbek ettől kezdve jobban féltették országukat a pápától, mint a szultántól, s nem álltak Hunyadi mellé az újabb hadjáratban, sőt akadályozták útjában, s természetesen pénzzel sem támogatták. Amikor aztán Rigómezőnél a csata 1448 októberében elveszett, s újra megnyílt a török útja a Balkán felé, már késő volt a bánat: Szerbia megint, s most már több évszázadon át nyöghette a Magas Porta uralmát.

Öt évvel második rigómezei győzelme után a török mindörökre kiiktatja a történelmi hatalmak közül Bizáncot. Az új szultán, II. Mohamed vérszemet kap: mivel már nincs, aki erőit másutt lekösse, újra megin-

A török flotta
Konstantinápoly ellen indul.
Török 1229

dulhat a Balkán és Közép-Európa ellen. Nándorfehérvárt szemelte ki magának, hogy a Duna ősi országútján fölhatolhasson Buda, Pozsony és Bécs felé. Ő maga kerekedett föl, és indult el 1456-ban az addig legnagyobb török sereg élén a város, százezer harcossal a vár ötezer védője ellen.

Most már az új pápa, II. Gyula is megijedt, s ugyanezt tették Európa koronás fői is. Ha a hatalmas Bizáncot ily csúful elintézte a török, könnyedén elbánhat Nándorfehérvárral is, akkor pedig ki tudja, meddig el nem jut. A pápa keresztes háborút hirdetett. Jöttek is az önkéntesek bőséges számban. Sajnos nem annyira tapasztalt vitézek, mint inkább parasztok, diákok, kézművesek, falusi papok, kolduló barátok. Ők is jobbára csak a közvetlenül fenyegetett délvidéki falvakból, s fölöttébb szegényes fegyverzettel.

A szultán nyugodt volt. Egymáshoz láncolt hadigályáival megszállta a Dunát ennek teljes szélétiben, hogy a déli parton álló várat elzárja az északi parttól. A fölmentő keresztesek ugyanis csak arról jöhettek. De mit érnek a jövetelükkel, ha nem juthatnak át a folyamon a vár alá, melynek falait a török tüzérség már szakadatlanul ágyúzza? Semmit.

Hunyadi hada csakugyan az északi parton állt. Nemcsak lovasok és gyalogosok gyülekeztek itt, hanem sokat próbált sajkások is, akik a Dunát és a Szávát egyaránt úgy ismerték, mint a tenyerüket. Ez nagyon fontos volt, mert a folyamzárát mindenképpen föl kellett törni, még mielőtt a török ágyúzás végképp ledönti a már amúgy is erősen omladozó várfalakat. Az idő pedig sürgetett, hiszen helyenkint már a leomló falak helyébe emelt rögtönzött védőgátakat is megsemmisítették az ellenséges ágyúk, s minden percben várni lehetett, hogy megindul a nagy török roham. Hunyadi nem is késlekedett: a védőpalánkkal ellátott sajkákat, csónakokat, dereglyéket és naszádot megrakták ágyúkkal, kőhajító gépekkel, hozzáértő emberekkel, sőt olyan ijasokkal is, akiknek majd tüzes nyilak záporát kell az ellenségre zúdítaniuk. Amikor mindez megvolt, a vezér jelére nekilódult a sebtében összetákolt „hadiflotta” a török gályák láncának. Öt óra hosszat tartott a véres küzdelem. Nemcsak közelharc folyt, nemcsak a hajók fedélzetén csatáztak: a keresztesek némelyike alul kezdte ki a gályákat, fejszéssel, fúrókkal, a bűvár Kund módjára. És szerencsére épp jókor futottak be a városbéli szerb sajkások is, megosztva ezzel a török erejét és figyelmét. Mindkét fél töméntelen harcost vesztett, de végül mégiscsak megnyílt az út az ostromlott várba.

Amikor a szultán látta, hogy megkezdődött a keresztesek átszállítása a folyamon, nem tétovázott sokat,

Török hadigályája.
Török 1124

Ma ez a híd áll a gályalánc helyén. Ju. 590

Nem véletlenül szerepel hajó Belgrád címerében.
Ju. 1425

Hunyadi János.
MBéA 1530

Hunyadi-címeres zászló.
MBéA 3458

II. Mohamed szultán
(Bellini festménye).
Török 1239

hanem megindította a rohamot a vár ellen. Be is szorította a védőket a piactérig. Egy álló napja tartott már az ostrom, amikor az egyik támadó harcosnak sikerült felkapaszkodnia a várfalak tetejére. Nem tűzhette azonban ki a lófarkas zászlót, mert a híres szerb vitéz, Dugovics Titusz megakadályozta ebben: magával rántotta a mélységbe.

A keresztetek segítsége sorsdöntő volt. Hunyadi embereinek egyik része a várvédőkhöz csatlakozott, más részük a külső vár sikátoraiban vette föl a harcot a törökkel. Aztán egyszer csak, mint a villám, úgy tört elő magának Hunyadinak a vezetésével a védősereg. Reggelre aki török a várban maradt, már nem élt. Az eleveneket a kereszties vitézek a vezér intelmei ellenére egészen a szultán Száva-parti táboráig kergették. Csaknem vesztükre, mert a szultán lovasai megindultak, és elvágták őket a vártól. Végül Hunyadinak kellett megmentenie őket: a volt gubernátor egy huszáros rohammal rácsapott a jóformán őrizetlenül hagyott török ágyúkra, s csövüket a szultán tábora ellen fordította. Mondja el a többi enap történetének egyik kiváló ismerője, Varga Domokos:

„Óriási kavarodás támadt. A keresztiesek a zűrzavarban mégis utat tudtak törni a vár felé. Fontosabb volt most a szultánnak, hogy visszaszerezze az ágyúkat. De azokat ő maga sáncoltatta körül, nem volt hát könnyű hozzájuk férnie. A magyarok szüntelenül lőttek, s a mázsás kőgolyók sok török katonát elsodortak.

Közben esteledni kezdett. Hunyadi látta, hogy nem tudja már sokáig tartani az ágyúkat. Gondolt egyet, s vasszögekkel mind beverette gyűjtőlyukaikat, hogy használhatatlanná váljanak. Majd vitézeivel visszavonult a várba.

De akkorra töméntelen török esett el az ágyúk körüli harcokban, köztük az európai hadsereg fővezére és a janicsárok parancsnoka is. Egy dárda a szultán combját is megsebezte. Ha hinni lehet a krónikáknak, el is ájult, mert a fegyver mérgezett volt...”

El is szállították tisztjei gyorsan Nándorfehérvár alól. S hogy a szultán kidőlt a sereg éléről, maga a sereg, pontosabban a maradéka is jobbnak látta sürgősen odébbállni. Még az éjszaka eltakarodtak a környékről, ott hagyva csapot-papot, poggyászos szekereiket, ágyúikat, ostromgépeiket, mindent. Örültek, hogy a fogukat nem kellett otthagyniuk, mint huszonnégyezer (!) társuknak és a mintegy húszezer keresztény harcosnak. (Belgrád majd csak 1521-ben, tehát hatvanöt esztendő múltán kerül török kézre, de akkor százhatvanhét évig a töröké is marad.)

A szultán végül is kilábolt sebesüléséből, Hunyadi

azonban, mint már említettük három héttel világraszóló győzelme után belehalt a pestisbe, mely – a negyvenötezer temetetlen halott nyomán – járványszerűen söpört végig a keresztények táborán.

A történelemkönyvek és kultúrhistoriai írások általában úgy tartják – s nyomukban a közhiedelem is –, hogy az ő győzelme emlékére rendelte el II. Gyula pápa a déli harangszót a római katolikus világ templomai számára. Ez azonban tévedés. A valóság az, hogy a pápa már néhány héttel az ütközet előtt elrendelte ezt, könyörgésképpen és fogadalomként, hogy az Úr segítse győzelemre a keresztiesek fegyvereit a mohamedánok ellenében. Ám e tény mit sem von le Hunyadi János óriási, valóban történelmi jelentőségű hadászati érdemeiből.

II. Gyula pápa. Vatikán 1966

Harc a trónért

BELGRÁD

Miközben a mindenkori császár és szultán évszázadokig vívta a városnál élethalálharcát, maguk a szerbek, akiknek országáról voltaképp szó volt, nemigen jutottak szerephez. Bécs évszázadokon át szövetségeseiként kezelte őket, ám az első világháborúban, mint láthatuk, a két fél immár más-más szövetségi rendszerhez tartozott. A török pedig mindvégig változatlanul Szerbia ellensége maradt. A két nagyhatalom sakkjátszmájában az őshonos lakosságnak legföljebb egy tábla széligyalog jelentősége jutott. Igaz, egy gyalog is átalakulhat megfelelő körülmények közt vezérré, s ez hébe-korba a szerbeknek is sikerült.

Először 1806-ban, amikor két évvel korábban megszerveződött szabadcsapataik bevonultak a Kalemegdanra, és elkergették a török őrseget. Az új Szerbia voltaképpen ezzel a rohammal született meg.

A szerb hazafiak élén ekkor az 1804-ben megválasztott, nyers modorú, műveletlen, írni-olvasni sem tudó, de parancsolásra termelt sertéskereskedő, Karagyorgye – a Fekete György – állott. Róla nevezték el azt a bizonyos várkaput, mert azon keresztül nyomultak be a felszabadítók, akiknek egy török zsoldban álló honfitársuk magyarázta volt el, hogyan is lehet ott észrevétel nélkül az erődbe jutni.

Karagyorgye műveletlen volt ugyan, de a támadás pillanatát jól választotta meg. Akkor rohanta le a törököt a Kalemegdanon, amikor tudta, hogy a helyőrség nem számíthat katonai segítségre. A szultánnak ugyanis jóformán egész haderejét lekötötték az orosz cár

A fölkelők zászlaja. Ju. 797

„Fekete György”. Ju. 800

seregei, melyek az Al-Dunán éppen támadásba lendültek ellene. Így lett Karagyorgye az új Szerbia első államfője.

Csakhogy amikor a cári csapatok visszavonulásra kényszerültek, megjött ám a csíny börtje! A török hatalmas erővel vonult ismét Belgrád ellen, s Karagyorgye hanyatt-homlok kelt át a Száván, hogy osztrák földön találjon menedéket. Két esztendő sem telt bele, a szerbek máris újra fölkeltek az idegen iga ellen. Most azonban már nem az Ausztriában lapuló Karagyorgye, hanem halálos ellensége és legnagyobb vetélytársa, Milos Obrenovics vezette őket. Milos sokkal okosabb és rugalmasabb volt elődjénél: nemcsak harcolt a törökkel, hanem – ahol erre mód nyílt – tárgyalta is vele. Belátta, hogy szerény erejével nem kívánhat lehetetlent, nem űzheti el a megszállót ősei földjéről; ezzel szemben igenis elérhet egy kölcsönösen kedvező megállapodást, amely szerint a szerbek viszonylagos autonómiát, önkormányzati lehetőséget kapnak, ennek fejében viszont ő maga eláll a hadi cselekményektől, ami a töröknek sem válhat kárára. Így is lett. A szerbek az egyezség nyomán teljes intézményi és vallásszabadságot élvezhettek, sőt 1833-ban a szultán elismerte Milost mint Szerbia örökös fejedelmét.

Nagy pofon lehetett ez Karagyorgyeviccsnak, gondolhatná valaki. Nos hát, nem volt az. Karagyorgyeviccs ugyanis akkor már tizenhat éve halott volt. Nem a török tette el láb alól: Milos végeztette ki, amikor a korábbi államfő 1817-ben elkövette azt a könnyelműséget, hogy néhány évi ausztriai bujkálás után hazatérkezett Szerbiába, a trónt Milostól visszahódítani. Milos, amikor ilyen könnyörtelennek mutatkozott, eleve el akarta rettenteni mindazokat, akik a szultáni elismerés ellenére úgy vélték, hogy ők maguk tán nála megfelelőbb fejedelmi volnának népüknek. A szerb történelemben aztán majd még sokszor megismétlődik az efféle, mármint az államfők erőszakos eltávolítása: a 19. század elejétől a 20. század közepéig kilenc uralkodó közül négyet meggyilkoltak, négyet pedig megfosztottak trónjától.

Ez utóbbiak közé került maga Milos is, minden előzetes óvintézkedés ellenére. A dolog úgy történt, hogy miután szabad kezet kapott a szultántól, kezdte magát túlon túl nyeregben érezni. „A nép atyja” a nép jóléte helyett egyre inkább a magáéval törődött. Pompás módszert eszelt ki: a töröknek járó adókat osztrák pénzben szedette be a lakosságtól, majd török pénzben fizette be a Magas Portának, s a fönmaradt különbözetet egyszerűen zsebre vágta. Magyarán szólva, a török követelte adón felül még fejedelmi – a szó legszoro-

sabb értelmében fejedelmi – különadót is bevasalt hű alattvalóin. A hű alattvalók azonban egy idő múltán úgy gondolták, hogy hűségük egy kicsit sokba kerül nekik, így hát – szultáni elismerés ide vagy oda – 1839-ben rákényszerítették Milost, hogy Mihailo fia javára leköszönjön a trónról.

Hanem hát Mihailo nem volt olyan minden hájjal megkent országvezető, mint édesatyja, s alig három év elteltével ő is vehette a kalapját vagy a koronáját, már ami éppen volt neki. A tetejébe ő még rosszabbul is járt, mint a kedves papa, utóda ugyanis nem családjabéli személy lett, hanem – ó, borzadály! – a negyedszázada éppen apuka által kivégeztetett Fekete György fia... A szkupcsinának, a vének tanácsának aztán további tizenhat évvel később az ifjabb Karagyorgyevicsből is elege lett, elűzték, s helyére – nem árt megfogózni! – nagy sietve visszahívták csaknem két évtizedes száműzetéséből az agg Milos Obrenovicsot. Emez, aki rátermettségét már korábban is bebizonyította, alig nyolc hónap leforgása alatt rendet rakott az országban, majd 1860-ban másodszor is Mihailo fiára bízta az állam vezetését. Mihailo, akit az idő nyilván bölcsébbé tett, ettől kezdve nyolc évig tűrhetően kormányozta Szerbia hányatott hajóját, ám ekkor – pontosan egy évre rá, hogy a török müezzín utoljára zengett imát a Kalemegdan ormán, és a legutolsó török katona is mindörökre elhagyta Belgrádot – gyilkosságnak esett áldozatául. Utóda Obrenovics Milán lett, ama bizonyos gyűlölt uralkodó, akinek sírját Krušedolban láthattuk. Őt 1889-ben a tulajdon fia, Sándor kényszerítette lemondásra túlságos osztrákbarátsága miatt. Akit azonban I. Sándor néven ismer a történelem, az megint egy Karagyorgyevics, Jugoszlávia első királya, akit egy horvát terrorista lő majd le 1934-ben Marseille-ben.

Királygyilkosság a Konakban

BELGRÁD

Nem mintha az 1889-ben trónra került Obrenovics Sándor jobban járt volna.

Pedig körülbelül egy évtizeden át népszerű volt. Az emberek még azt is elnézték neki, hogy Draga Mäschint, édesanyja komornáját tette a szeretőjévé. Legfőbb mosolyogtak egyet, hogy az orrcsíptetős, inkább könyvelőnek, mintsem uralkodónak látszó király mennyire belebolondult a nála tíz évvel idősebb, szép özvegybe. Hanem aztán, amikor Sándor bejelentette,

hogy feleségül óhajtja venni Dragát, a nép fölbolydult. Hát nem! A szerbeknek nem lehet egy ilyen közrendű senki, egy ilyen ledér perszóna a királynéjuk!

Sándor király maga is meghökkent, házassági terve mekkora ellenállásba ütközik. Ráadásul a tiltakozások már-már megszégyenítő formát öltöttek. Például a király egyik minisztere kihallgatást kért az uralkodótól, s kérte, tekintsen el e méltatlan frigytől. Arra hivatkozott, hogy belgrádi társasági körökben jószerivel nincs olyan férfi, akivel a király szívszerelme össze ne szűrte volna a levét, s hogy – itt a miniszter diszkrétén köhintett egyet – neki magának is volt szerencséje részesülhetni a hölgy kegyeiben. Ekkor olyasmi történt, amire a szerb királyok palotájában, a Konakban még nem volt példa: a király – hogy is mondjuk csak? – nos hát, képen kegyeskedett törülni miniszterét. S végül – 1900-ban – minden tiltakozás és fenyegetés ellenére nőül vette Dragát.

Most lett ám csak fölzúdulás! Ezúttal az újdonsült királynénak már nemcsak erkölcséről, pontosabban erkölcstelenségéről terjedt a szóbeszéd, hanem politikai megbízhatatlanságáról is. Valaki bedobta a köztudatba, hogy Draga a cári titkosszolgálat fizetett ügynöke, akinek az a feladata, hogy befurakodjék a szerb király közvetlen környezetébe, és bizalmas értesülések, fontos államtitkok birtokába jusson. A vádat arra a kétségtelen tényre építették, hogy a cár volt az egyetlen olyan uralkodó, aki a házasságot pártolta. Na hiszen! Több sem kellett az amúgy is fölzaklatott tömegnek. Másnap már az utca embere is csakúgy „lotyó Dragának” titulálta a magas királyi felséggé előrukkolt exkomornát, mint a katonatisztek és udvaroncok siserahada. A vádat soha senki nem bizonyította (aligha is lehetett volna), terjeszteni mindenki annál inkább terjesztette. S mérhetetlen gyűlölet övezte a királyné fivéreit is, akiknek kétségkívül fejükbe szállott a friss dicsőség, s mint afféle újsütetű főhercegek, öntelten parádéztek. Vasárnap délutánonkint a palota rácsánál összeseregglő bábmészködők borzadállyal vegyes kíváncsisággal meredtek a Konak nagy erkélyére, ahol Sándor király Draga királynénak, valamint sógorainak és egy-két közeli barátjának társaságában a királyi parkban játszó rezesbanda csinnadrattájában gyönyörködött.

Az ember azt hinné, hogy minden csoda három napig tart, s három év igazán elég idő ahhoz, hogy a nép beletörődjék királya házasságába. A hangulat azonban mindinkább romlott, az emberek kiköptek, ha a királyi párról esett szó, ha pedig Sándor olyasmit tett, amit politikai hibának lehetett magyarázni, nyomban készen állt a mondat: „Ezt is Dragának köszönhetjük.” Vissza-

pillantva erre az időszakra, nehéz nem fölbujtókat sejtünk a közhangulat ilyen alakulása mögött, s azt sem zárhatjuk ki, hogy a tisztikar legszélsőségesebb részének föllépését az Obrenovics-házéival ellentétes érdekek irányították céltudatosan. Ám jóllehet ez a föltételezés jóval valószínűbb, mint a Draga királyné állítólagos kém mivoltát illető másik, bizonyíték erre sincs több, mint amarra. Legföljebb közvetett bizonyítékunk akad; tudniillik ha nem úgy lett volna, mint gondoljuk, aligha lehetne ép elmével megmagyarázni az 1903. június 10-éről 11-ére virradó éjszaka iszonyatos eseményeit.

Lássuk, mi is történt akkor éjjel!

Június 10-én este a szokásosnál is hangosabb A Szerb Koronához címzett vendéglő. A különterem dugig van mulatozó katonatisztekkel, de még egyre továbbiak gyűlnek, főhadnagyok, századosok, őrnagyok. Egyikük egy Dragutin Dimitrievics nevű huszonkilenc esztendőes százados, becenevén Apis, akit számos hosszú évtized távolából méltán nevezhetünk a királygyilkosságok specialistájának. Mert nemcsak ennek az éjszakának egyik „hőse” ő: tizenegy év múlva tőle kapja majd Gavriló Princip a fegyvert, löszert és utasításokat, hogy Sarajevóban eltegye láb alól Ferenc Ferdinánd osztrák trónörökös. (Hogy aztán Apis barátunkat szent nemzeti érzülete vezette-e erre a bűncselekményre, avagy idegen zsoldban, talán a francia orientációjú Karagyoryevicsékében állva tette-e, amit tett, az ma már nehezen kibogozható. Mindenesetre tény, hogy a trónörökös meggyilkolása kapóra jött az Osztrák–Magyar Monarchia vezetőinek, akik ezzel kitűnő hivatkozási alaphoz jutottak, hogy a Szerbia ellen amúgy is tervezett háborút megindíthassák.)

Nos tehát, Dragutin Dimitrievics és még vagy ötven tiszttársa ott italozik a vendéglő különtermében, s amikor a zenekar rázendít a *Draga királyné* kólóra, kezüket egymás vállára téve körbetáncolják valamennyi helyiséget. Aztán, ahogy az idő múlik, órájukra pillantgatnak, és lassacskán szedelőzködni kezdenek. Kettesével-hármasával hagyják el a vendéglőt. Tudják, hogy valamelyik kaszárnyában épp ebben a pillanatban indul útjára egy szakasz katona. A Konakhoz, a király védelmére – már ahogyan a parancs szólt. Hogy miért is kellene éppen ma megvédelmezni őfelségét? Az ilyesmit nem szokás a legénység orrára kötni. Ha majd ott lesznek, ráérnek megtudni, hogy éppen ellenkezőleg, a király testőreit kell eltenniük az útból, illetve azokat a tiszteteket megvédelmezniük, akik a király ellen forralnak merényletet.

A Konakban Dimitrievicsék szövetségesei türelmetlenül figyelik az óramutatót. Most már jönniük kell!

Jönnek is, bizony. Egyfelől a legénység a kaszárnyából, másfelől a tisztek a vendéglőből. Ez utóbbiak két irányból közelítenek a palotához. Valamelyik közeli templom tornya megkondul, hogy elüsse a tizenkettőt.

Most lép be a nyugati kapun az első tiszti kompánia. Teketória nélkül lelövik az őrparancsnokot és a gárdistákat. A második, népesebbik társulat ezenközben dinamitbombával szétveti a Knaz Milos útra nyíló zárt vaskaput. A merénylők ordítva és a levegőbe lövöldözve, kardjukat a levegőben suhogtatva hatolnak a Konakba. Jaj annak, aki elébük merészelve kerülni!

De hoppá! – mi történt? A támadók hirtelen megtorpannak: a villanyfény kialudt. Vaksötétben tapogatóznak, gyertyákat keresni. Aztán már gyertyavilágnál rohannak föl a márványlépcsőkön a királyi lakosztályhoz, szétlövik az ajtózárakat, benyomulnak a hálószobába, szétvagdossák az üres ágyat, a teli szekrényeket, leszaggatják az ablakokról a függönyt. A királyi párt azonban nem találják. Pisztolyt fognak Sándor öreg, hűséges szárnysegédjére, Petrovics tábornokra: mondja meg nyomban, hová bújtak! Ő jól tudja, persze, de úgy tesz, mint akinek fogalma sincs semmiről. Szeretne időt nyerni. Föltehetően ő volt az is, aki a villant kikapcsolta. Most kimérten, méltósággal lépdel az összevissza rohangáló, mind idegesebb, kapkodóbb összeesküvők nyomában. A kardok lehasítják a falról a tapétát, lekasabolják róluk a festményeket. A heverőket, karosszékeket apró darabokra metélik. És Petrovics tábornok titokban reménykedik, hogy a részeg társaság előbbutóbb elunja a hiábavaló kutatást, és elvonul.

Ám ekkor meghül ereiben a vér: diadalüvöltést hall, melynek hangja bezengi az egész palotát. Mindennek vége, a királyi pár rejtekét fölfedezték! Pedig milyen biztonságosnak tetszett az a titkos kamrácska a fürdőszoba mögött! Ajtaját a tapéta milyen ügyesen eltakarta az avatatlan tekintetek elől! Istenem, hát miképp is eshetett, hogy mégis rábukkantak?

A tábornok sosem kapott a kérdésre választ, mert a következő pillanatban már nem élt. De az eseménnyel foglalkozó kutatók sem tudtak megegyezni abban, mi módon lepleződött le a rejtekajtó, holott éppen arról nem kaszabolta le – miért, miért nem – a tapétát senki. Némelyek szerint a király rémületében egy pillanatra elhagyta a bűvőhelyet, hogy segítségért kiáltson az egyik ablakból. Mások azt állítják – s ez a valószínűbb föltevés –, hogy sietségében Sándor rosszul csukta be maga mögött az ajtót, s az egyik kutakodó hadnagy kardpengéje beakadt a keskeny részbe.

Ami az események filmszalagján most következik, rémületes. Sándor és Draga térden állva rimáncodik az

életéért, de a tiszt urak végtére nem azért fárasztották magukat ide éjnek évadján, hogy beérjék Petrovics tábornok hullájával. Amint azt a nemzetközi sajtó tudósítói másnap jelentik, a király testét tizenkilenc pisztolygolyó ütötte át, de végzett volna vele az az öt kardcsapás is, amely érte. Ám, hogy Dragára jobban fenték fogukat a merénylők, azt az ő statisztikája híven tükrözi: harminchat pisztolylövés és negyven kardcsapás! S ezzel még mindig nem érték be a királygyilkosok: a két testet e mézárálás után kihajították a palota előtti pázsitra. A király egyik kezén már nem voltak ujjak, a másik pedig görcsösen a fűbe markolt, annak jeléül, hogy még a zuhanás után is volt benne élet.

A Márkus-templom kriptájában két egyszerű kereszt jelzi a meggyilkolt uralkodópár végső nyughelyét. Meg a Bécshez húzó Obrenovics-házét. Hiszen most már ismét – és végleg – a Bécs ellenében a franciákkal szövetséges Karagyorgyevicsok következhetnek.

Nekik a történelem még juttatott négy évtizedet.

A Kérdőjel kávézó

BELGRÁD

Kerek negyedszázaddal e véres éjszaka után újabb merénylet kavarta föl a fővárosiak, sőt az egész ország kedélyét. Az állam ekkor – 1928 júniusában – már tizedik éve nem Szerbia, s még további egy évig nem is Jugoszlávia. Neve ebben az évtizedben: SHS, azaz Szerb–Horvát–Szlovén Királyság. Az új államalakulat különféle nemzetiségei közt sok a belvillongás, az államszövetség eszméje még túlon túl fiatal. Ilyen körülmények közt talán érthető – bármily megdöbbentő is –, hogy a Konaktól nem messze emelkedő Szkupcsinában, vagyis a parlamentben, Montenegro egyik képviselője öt pisztolylövéssel adta le szavazatát két horvát képviselőtársára (pontosabban ellenük), halálosan megsebesítve horvát kollégáját, Stefan Radics paraszt képviselőt, a horvátok legtehetségesebb politikusát. Az orvosok hetekig harcoltak Radics életéért – hiába. Ez volt az a pillanat, amikor a fiatal államszövetség kis híján fölbomlott.

Jugoszlávia szerencséjére nem így történt. Igaz, a régi ellentétekből mára is maradt még valamennyi, ám a fél évszázados együttélés és a fasiszta megszállók ellen vívott közös harc mégiscsak összekovácsolta Jugoszlávia népeit. Köztük ma nem annyira ellenségeskedés, mint inkább az állam által is támogatott versengés van. Belg-

A „Fekete György”
és I. Péter. Szerbia 78

II. Péter, az utolsó
Karagyorgyevics uralkodó.
Ju. 427

A Radics fivérek, balról
Stefan. Ju. 450

Jugoszlávia nemzeti lobogója a kétféle felirattal.
Ju. 1976 és 1983

A Száva kongresszusi palota Belgrádban.
Ju. 1795

rád már nemcsak a szerbek, hanem az egész nagy ország fővárosa. Aki a Terazijén, a legforgalmasabb utcán végigsétál, legyen akár szerb, akár horvát, akár szlovén, akár jugoszláviai magyar, otthon érezheti magát. Büszke is lehet, hiszen Belgrádnak – a török „jóvoltából” – rengeteg behoznivalója volt, s azt amennyire lehetett, be is hozta. Hogy mást ne mondjunk, maga a Terazije a múlt században még nem nyüzsgő, modern utca volt, hanem – sáncárok!

A feliratok általában kétfélek: latin, illetve cirill betűsek. A háború előtt még csak cirill betűs kiírásokat lehetett látni, ma viszont már a latin betűsek vannak többségben. Kivéve az állami hivatalokat, ahol nemcsak mindkét írásnem kötelező, hanem a szerb, a horvát, a macedón és a szlovén nyelv is, a Vajdaságban pedig, a magyar autonóm területen mindezekhez a magyar is társul, minélfogva gyakran találkozik a tekintet az ugyanazt jelentő, de más-más nyelvű és írásmódú táblák egymás alatt-fölött elhelyezkedő sorával. Ne feledjük, az ország hat köztársaságot egyesít: Bosznia-Hercegovinát, Horvátországot, Macedóniát, Montegrót, Szerbiát (benne a jórészt magyarok lakta Vajdasággal és a jórészt albánok lakta Kosovóval mint autonóm tartományokkal), valamint Szlovéniát.

Belgrád száz év alatt afféle erődített nagyobbacska faluból fejlődött világvárossá. Építészeinek Párizs, Bécs és Budapest volt a példaképe. A régi, zezugos, törökös karakterű utcácskák helyére széles sugárutakat vágtak. Az Operának némileg emlékeztetnie kellett a párizsira és a bécsire; a Nemzeti Múzeumnak a Champs-Élysées valamelyik épületére; a pályaudvarnak a budapesti Keletire; a királyi palotának pedig – a már ismerős Konaknak – valamilyen nyugati kastélyra. Első nekifutásra minden kisebbre és valamelyest vidékiesebbre sikeredt a mintaképeknél. Maga a Konak is, szerény, két-szintes, szürke tömbjével, melyről az ember tán el sem hinné, hogy királyi palotául is szolgálhatott, kiváltképp, hogy immár rács sem választja el az utcától. Aztán a szocialista Jugoszlávia újabb nagy lépést tett, s a vidékiességnek mára már szinte minden nyoma eltűnt.

Éz már a Dél: a lakosok szívesen töltik szabad idejüket az utcán, szívesebben, mint otthon. Az éttermek, kávéházak egyre nagyobb szezletet hasítanak ki maguknak a járdából. Ez alól talán csak egyetlen kávézó jelent kivételt: a Kérdőjel, mely ma is pontosan olyan, mint a régi időkben, s még a neve sem változott. De vajon hogyan kapta?

Még a múlt században történt, hogy egy belgrádi férfit a katedrális tőzsomszédságá-

ban, egy valaha még törökök lakta, különös formájú kis házban, melynek emelete, akár egy idős hölgy dús keble, domborodik ki az utca fölé, szinte ráomolva a földszinti helyiségre. Emezt az újdonsült tulajdonos szépen berendezte kávézónak, s fölfogadott egy címfestőt, pingálná szép, messze is jól látható betűkkel a cégtáblára azt a nevet, melyet – a szomszédos székesegyházra való tekintettel – a kávék természetesen tartott: Katedrális kávéház. Meg is nyitotta boltját a cégér alatt, ám a sok évszázados mohamedán uralom után frissiben fölszabadult és még átlagon fölüli érzékeny papság szentségtörést orrontott az elnevezésben, sőt, mivel a kávék kitarított elképzelése mellett, a rendőrség segítségét kérte. Így aztán hatóságilag kényszerítették a tulajdonost, hogy a kávézó nevét megváltoztassa. Emberünk nem lehetett minden egészséges ironia híján, mert a címfestővel új cégtáblát pingáltatott, rajta semmi egyébbel, mint: ? Nos ez a ? kávézó ma is ? kávézó, s ezzel méltán pályázhatna a földkerekség legkülönösebb nevű kávéházának megtisztelő címére.

Már csak egy-két ilyen öreg kávézó és vendéglő őrzi a múlt századi Belgrád hangulatát. Girbegurba, macskaköves utcácskák rejtik őket, mint a valaha volt, budai Tabánban. Például a Tri Sesira (Három Kalap) vendéglőt, mely nevében még annak a 19. századi kalaposnak az emlékét őrzi, akinek három kalap volt a cégérére festve. De egyre több az elegáns, modern étterem, melyek egyikében-másikában, mint valami mulatóban, éjszakai műsor is van. Ilyen a Skadarlija étterem, s ilyen fölkapott hely a Split nevű hajóétterem is, mely a Száva-híd lábánál horgonyoz, annak a helynek a közelében, ahol még 1854-ben is tevekaravánok rakodták le keletről hozott dohánybáláikat.

Ivo Andrics, a jugoszlávok egyik legnagyobb írója így ír szeretett városáról: „Belgrád fölött az égbolt tágas és magas, fölöttébb változékony, de mindig szép, még a téli világ hideg tündökletében is; nyári zivatarok idején is, amidőn egyetlen komor, a vihar tébolyult szelétől űzött felhővé válik, és a pannon róna porával elegy esőt hoz; tavasszal is, midőn mintha a földdel együtt virágoznék; ősszel is, amikor az őszi csillagok rajától terhes. Mindig szép és gazdag, pótléka mindannak, amiben a csodálatos város hiányt szenved, s vigasz mindazért, ami nem jöhetett benne létre...”

A pórul járt kocsmárosné

PANCSOVA, SZENDRŐ, KOVIN

Fölszedjük a horgonyt, s elhagyjuk a világ fővárosai közül tán legtöbbit szenvedett Belgrádot. A folyam északkeletnek fordul, s csak a Temes torkolatánál, a bal parti Pancsovánál (szerb nevén Pančevónál) fordul újból délkeletnek, pontosan ott, ahol – mint tán még emlékezünk rá – Savoyai Jenő herceg flottillája 1717-ben elérte a Dunát, hogy kelet felől vonuljon Belgrád felé.

Azután ott, ahol megint északkelet felé kanyarodik, a jobb partról egy vénséges-vén erőd falai merednek alá habjaira. Ez Smederevo, a hajdani Szendrő, a középkor egyik leghatalmasabb vára, melynek nem kevesebb, mint huszonöt bástyája 1430-ban épült, hogy az előretörő török áradatnak gátat vessen. Hunyadinak épp a huszonöt bástya jóvoltából sikerült megoltalmaznia a települést 1437-ben; ám két esztendővel később a vár mégiscsak elesett, akkora volt a török túlereje. S nemcsak a túlerő miatt. Volt ott egy ennél is döntőbb ok: a vár védőinek nem volt tüzérése, a töröknek pedig igen. Csoda-e, ha a kardok csődöt mondtak az ágyúk ellenében?

I. Murad szultán elégedetten dörzsölhette a kezét. Sőt egyebet is tett: levágatta a legyőzött sereg katonáinak fejét, egész szekérsort töltetett meg velük, majd a fejeket az elborzadt keresztény lakosok lábához vettette. Ebből az időből származik a mára ártatlan gyermekmondókává szelídült dal, mellyel a katicabogarat szokás még most, hatodfél évszázad múltán is hessentgetni:

*Katalinka, szállj el,
Jönnék a törökök,
Sós kútba vetnek,
Onnan is kivesznek,
Kerék alá tesznek,
Onnan is kivesznek...*

Nem túlzás, amit a gyermekmondóka állít. A már említett Thallóczi János, aki ekkor, 1439-ben még követként tartózkodik Szendrőn (hogy aztán, miként tudjuk, egy évvel később már ő maga védelmezze Nándorfehérvárt, annak első török ostroma idején), leírja, hogy Murad csakugyan igen kegyetlenül bánt el a legyőzöttekkel. Például a foglyok nagy részét – így mondja Thallóczi – „hitvány áron kiárusította, s kemény és nyomorúságos szolgálásra hajtotta. Ó, milyen kín és keserűség volt látni, hogy férjeket feleségüktől, gyerme-

I. Murad szultán (Levni miniatúrája). *Török 1743*

keket szüleiktől elszakítanak, fiú- és lánytestvéreket, sírhatnak, jajgathatnak, egymástól elválasztanak, felnőtt, erős férfiakat és asszonyokat harminc török asperért, egy dukátnál is kevesebbért rabságra taszítanak!”

Aztán Szendrő is, mint a Balkán annyi más vára, még többször cserélt gazdát. Volt Brankovics kezén, majd újból a törökén, aztán a Habsburgokén. A sok gazdaváltás folytán az itteni lakosság sem szenvedett éppen keveset.

Szendrő – a mai Smederevo – várának súlyos sérüléseit mégsem a törökök, sem pedig a szerbek nem okozták. Még csak nem is azok a Habsburg-katonák, akik az erődöt később – immár maradandó érvénnyel – visszafoglalták. A sebhelyek jóval frissebb keltezésűek: 20. századiak. Az első komolyabb rongálódás akkor keletkezett a huszonöt bástyás váron, amikor az első világháborúban az osztrákok itt próbálták átkelni a Dunán. Nagy ágyúzás tört ki, számos fal beomlott. Ámde korántsem annyi, mint 1941-ben, amikor is a náci fasiszták itt elhelyezett löportára a levegőbe röpült. A bástyafalakat, amelyek bélyegképünkön láthatók, később még tovább ritkították a szövetséges légi erők bombázásai. S a vár bástyái ennek ellenére még ma is lenyűgöző szépségűek.

Egyébiránt itt, Smederevónál játszódik Jókai *Aranyemberének* több emlékezetes része: az Osztrovai-szigeten. Itt él, távol a világ zajától, a szépséges Noémi, s később maga az aranyember is. Igaz: Jókai a „Senki szigetéről” beszél, és legtöbbször az azóta örökre eltűnt Ada Kalehra gondolnak e név hallatán. Pedig a nagy mesemondó, ahol leírja – láttuk – a „gugarozás” művelését, világosan elárulja, hogy voltaképpen az Osztrovai-szigeten köt ki a kincses hajó, a *Szent Borbála*.

Elhúzzunk a bal parti Kovinnal szemben, ott, ahol a Morava veti magát a Dunába. Ez az a pont, ameddig az 1972-ben elkészült közös jugoszláv–román erőmű vízduzzasztó hatása fölhat. Innen kezdve már semmi sem egészen olyan a folyamon Drobeta-Turnu-Severin, mint amilyen 1972 előtt volt.

1873-ban sem volt olyan az élet Kovinban (az akkori Kubinban), mint korábban: a török elvonult, a terület magyar közigazgatás alá került. Az addig ott határőrszolgálatot teljesített katonák csomagoltak, hogy végre elindulhassanak haza. Mindenki örült, kivéve a helybéli kocsmárosnét, aki okkal tartott attól, hogy adósai (márpedig melyik katona nem volt az?) odébbállnak az elfogyasztott italok árával. Szét is küldetett ijedtében több száz ügyvédi fölszólítást: azonnal tessék fizetni, különben pörre viszi a dolgot. Az egyik paksamétát 1873. szeptember 28-án, a másikat 1873. szeptember

Szerbia 211

30-án postázták. A fölszólítólevelek legtöbbje két napon belül visszaérkezett az ügyvéd címére, ilyesféle szövegekkel: „Isten a tanúm, hogy egy vassal se tartozom!”, „Nem is ismerem a kocsmárosnét, miért fizetnék neki?”, „A lábam se tettem be soha abba a kocsmába, azt se tudom, hol van” – és így tovább. Negyvenöt ilyen levél maradt fenn a ki tudja hányból. A hoppon maradt kubini kocsmárosnének nemhogy nem térült meg a pénze, de még egy csomó portóköltségébe is került a történelem alakulása. Ne feledjük: a helyi levél díja akkor három krajcár volt. Márpedig a kocsmárosné annyi levelet küldetett szét ügyvédjével, hogy a kubini postán teljesen elfogyott a háromkrajcáros bélyegek készlete! A postamester még csak segített magán valahogy azzal, hogy minden levélre egy kétkrajcáros bélyeget, melléje pedig egy kettészakított kétkrajcárosat ragasztott föl, de a jóasszonynak nem épp kevés pénze bánta, hogy könnyelműen sokat és soknak hiteltezett.

Azt talán fölösleges is mondani, hogy a felezett kétkrajcáros bélyegekkel bérmentesített kubini levelek ma igen értékes postatörténeti ritkaságok.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

JUGOSZLÁVIA ÉS ROMÁNIA

Hűtlen asszony a sziklaszálon

BÁZIÁS, VELIKO GRADIŠTE, DRENKOVA,
MOLDOVA VECHE, GALAMBÓC

A bal parton föltűnik Bázias (Bazias), mely már román területen fekszik. Itt ömlik a Dunába északról a Néra. De ha a hajó nem ide tart, a román határőrök és vámósok nem állítják meg, hiszen a szemközti, a déli part Jugoszláviához tartozik. A délszlávok vámőrsége csak Veliko Gradišténél lép a fedélzetre. Valamivel lejjebb, Drenkovánál volt az a pillanat (még az erőmű elkészülte előtt), amikor a hajón megjelent két férfiú, egy román meg egy szerb, s akárki kormányozta is addig a hajót, átvették tőle az irányítást. Innen kezdve ugyanis a folyam legveszedelmesebb szakasza következett, s olyan révkalauzok nélkül, akik minden zátonyt és szirtet úgy ismertek, akár a tenyerüket, a hajósok semmire nem mentek volna. Pontosabban: zátonyra mentek volna. És könnyen lehet, hogy rámentek volna ők maguk is, vagy ha mégsem, hát járművük bizonyosan. Ilyen révkalauz – vagy ahogy régebben nevezték: hajóbiztos – volt Tímár Mihály is, Jókai Mór sokat idézett aranyemere.

Az északi, a román part zöldellő, erdőlepte hegyei itt még a nagy természetátalakítás előtt is jóval szelídebbek voltak a déli part mind fenyegetőbb szirtjeihez képest. Errefelé jóformán minden kőnek, minden kiszögellésnek megvolt a több évszázados neve. Ezek most már legföljebb csak népdalokban, regényekben, költeményekben és mondákban maradnak fenn. Az élő szóhasználatban legföljebb annyi marad meg, amennyit a földuzzasztott Duna-víz meghagyott közülük a felszín fölött. A hajósok szinte személyes ismerőseikként köszöntötték erre haladtukban a Hosszú-kő, Fehér-kő, Fekete-kő nevű szirteket, meg a folyómederből fölmeredő Pörgettyű-sziklát, mely már nevével is jelezte, mekkora forgót kavart. Ha a Felső-Dunán, még Ausztriában a Struden pokláról beszéltünk, úgy innen kezdve „az Al-Duna pokla” kifejezés tán még inkább helyénvaló lehetett évszázadokig.

De ne siessünk előre. Egyelőre még a romániai Moldova Vechével szemben járunk, Golubacnál, a hajdani Galambócnál, melyet egy útleírás szellemes szerzője „a Vaskapu portásfülkéjének” nevezett. Tegyük hozzá:

némi túlzással, hiszen noha a Duna szorosa csakugyan Galambóc alatt kezdődik, a Vaskapu név mindig is csupán az Orsovától Drobeta-Turnu-Severinig terjedő szakaszt illette. Igaz, a turisták legtöbbször nemcsak ezt tekinti Vaskapunak, s még csak nem is pusztán a Donji Milanovac és Orsova közt húzódó, északkeleti irányú Kazán-szorost, hanem már jóval korábbról a Vaskapuban képzele magát. Galambóc mintegy hatvan kilométernyire van Donji Milanovactól, emez körülbelül ugyanennyire Orsovától, vagyis az utazók legtöbbször már százhusz kilométerrel a valóságos Vaskapu előtt azt hiszi (s főleg a múltban hitte!), hogy a különféle Duna-szorosok, melyeken végighalad, már amahoz tartoznak.

Kétségtelen, hogy a tájék nagy átalakítása előtt a Duna esése itt több mint kétszerese volt annál, mint a teljes maradék távé! A hasadékok, szirtek, örvények sokasága érthetővé tette a makacs tévedést. Hát még ha hozzászámítjuk az előbbiekhöz azokat az alattomos medergödröket, melyek Galambóc és Orsova közt, azon a bizonyos százhusz kilométernyi szakaszon olykor az ötvenhat (!) méteres mélységet is elérték a mainál jóval alacsonyabb vízállásnál! Ami nem jelent kevesebbet, mint hogy e gödrök alján a folyammer tizennégy méterrel mélyebben fekszik, mint a tőlük még kilencszázötvenöt kilométernyire lévő Fekete-tenger felszíne!

Mélypontokat, „gödröket” nemcsak a Duna medre, hanem az itteni partvidék történelme is ismert. Például Galambóc váráról ezt olvassuk egy történelmi kronológiában: „1427 – Galambócot parancsnoka átadja a töröknek; 1428 – Zsigmond Galambóc várának visszaszerzésére indul, seregét a törökök megverik, ő is alig menekülhet.” E szűkszavú ismertetőnél érdekesebb képet fest az 1428. évi vesztes ostromról Arany János, *Rozgonyiné* című balladájában. Íme néhány részlet a költeményből:

*Galambócot a Dunáról
Ostromolni kezdik;
Folyamon is, szárazon is
Egyre törik, veszti...*

*Pogány török a Moráván
Érkezik új haddal:
„Most vitézek! hajós népek!
Közül-akarattal!”*

Golubac (Galambóc) vára.
Ju. 1822

*Szól az ágyu – szokatlanul
Durva ozmán fülnek ;
Hajóira tűz-kanócok,
Koszorúk repülnek ;
„Vizet! vizet!” a pogányság
Orditoz hiában ;
Mind odaég, bár van elég
Víz a nagy Dunában. –*

*Maga Murad ezt a dolgot
Nem veszi tréfára,
Közeledik nagy hadával
Törökök császára ;
Százezerre megyen serge ;
Sok basával, béggel,
Török, tatár – spahi, jancsár,
Válogatott néppel.*

*Kár volt neked, Zsigmond király,
Mindjárt megijedned,
Gyalázzaton a pogánytól
Egér-utat vened,
Fut a farkas néha-néha,
De szikrázó foggal ;
Népedet te átkeletted
Szökve, mint a tolvaj. –*

*Spahi, jancsár, utóhadnak
Ered az inába :
Sok rohan ott éles törbe,
Még több a Dunába ;
Gyalogszerrel a király is
Csak nehezen futhat...*

Ha hihetünk a krónikáknak és a költeménynek, a hatalmas német-római császárt és magyar királyt, Luxemburgi Zsigmondot e veszített csata végén egy hős lelkű asszony, Rozgonyi Cicelle mentette meg, az a nemes hölgy, akinek tiszteletére és emlékezetére Arany

Galambóc vára ma.
MBéÁ 2370

a balladát írta. Abban azonban tamaskodnunk kell, hogy az ágyú „ozmán fülnek szokatlanul” szóló Galambóc váránál. Ha így lett volna, mivel lehet magyarázni, hogy kilenc évvel később Szendrőnél csak a töröknek volt ágyúja, a védőknek pedig nem?

Egyébként Galambócnál emelkedik ki a folyamból az eredetileg ötven méter magas Babakáj-szikla, a Dúnának az a pontja, ahol az új hajósinasokat hagyományosan „fölavatták”. Ruhástul hajították a vízbe őket, s ráadásul egy láda sört kellett fizetniük az „öregeknek”. Vagyis ebből a szempontból a Babakáj-szikla volt a Duna Egyenlítője.

Más szempontból viszont a Duna Loreley-sziklája volt. Babakáj (más írásmódok szerint Babagáj, illetve Babakai) a monda szerint nem szedett áldozatokat, mint rajnai társnője, ellenkezőleg: ő maga volt az áldozat. Férje, egy féltékeny török pasa rakatta ki állítólag a szikla csúcsára, büntetésből, amiért a hűtlen fiatalasszony egy magyar vitézzel szűrte össze a levet. Hogy mi lett a szerencsétlen Babakáj további sorsa, arról megoszlanak az amúgy is kétes hitelű híradások. Az egyik változat úgy tudja, hogy Babakáj halálra énekelte magát a sziklaormon; a másik szerint szerető lovagja eljött érte, és magával vitte. Egy dolog bizonyos: ott, a jugoszláv–román határon lévő szirten nem maradt, csupán a legendája.

A trapézházak halszájú emberei

BRNJICA, DOBRA, BERSZÁSZKA, LEPENSKI VIR,
BOLJETIN

Elhaladunk a jobb parti Brnjica mellett, s amikor a jugoszláviai Dobra és a román parton lévő Berszászka (Bersasca) vonalán valamivel túljutottunk, az eddig pontos keleti irányt tartó folyamat a Kárpátok és a Balkán-hegység közös szeszélye hirtelen éles délkeleti fordulatra kényszeríti, mintegy negyven kilométeres szakaszon. E táv felénél fekszik a jobb part egyik legerdekesebb települése, Lepenski Vir.

A település nem mai. Pontosabban: a mai település – lélekszámra – meglehetősen jelentéktelen, legalábbis a szomszédos Boljetinhez képest. Kultúrhistoriai jelentősége azonban óriási. Mondhatnók, bármelyik Duna menti helységénél nagyobb. Mert ezen a helyen találták meg az európai társas kultúrának mai ismereteink szerint legrégebb, nem kevesebb, mint nyolcezer éves nyomait.

A világgraszoló leleteket voltaképpen a Vaskapuerőműnek köszönheti a régészet. Hét évvel az erőmű felavatása előtt, 1965-ben népes tudóscsoportot kapott megbízást arra, hogy mindazokat a kulturális értékeket, műemlékeket földerítse és az utókor számára megmentse, melyeket különben mindörökre eltemetne az erőmű működése folytán itt hatalmasan megemelkedő Duna. Huszonöt-harminc helyütt faggatták a talaj mélyrétegeit az archeológusok, rétegről rétegre haladva visszafelé az időben, egészen a kései kőkorszakig. Dragoszláv Srejovics őstörténész és munkatársa, Zagorka Letica még mélyebbre hatolt. A Duna-tájon jól ismert Sztracsevo-kultúránál is ősbibb időki, melyekről ily módon ők hozták a mai emberiségnek az első hírt.

Egész különös, trapéz alakú házalapokra bukkantak ugyanis, továbbá kő tűzhelyekre és egészen furcsa, tojásforma kőszobrokra, melyek halszájú embereket ábrázolnak. E rovátkált kőbárványokkal először nem is tudtak mit kezdeni; mindenre számítottak ugyanis, csak erre nem. Addig mindössze Kis-Ázsiában és a Közép-Keleten bukkantak a régészek olyan nyomokra, melyeket időszámításunk előtt körülbelül hat ezredévvél létezett, önálló művészettel is rendelkező kultúrák hagytak maguk után. S íme, a Lepenski Virnél talált leletek tanúsága szerint Európának e fölöttébb zordon vidékén is élt egy, a későbbi rétegekénél fejlettebb kultúrájú, halász-vadász-gyűjtögető életmódot folytató nép, mely már jóval a rómaiak előtt oltárnak – oltárnak is – tekintette házi tűzhelyeit. A tudósoknak három különböző kultúrfázist sikerült világosan elkülöníteniük. Már a kutatás első három évében mintegy hatvan ház maradványait találták meg, s ötvennégy kőszobor került a kezükbe.

Vajon miért éppen itt éltek ezek a régi emberek? Részint bizonyára azért, mert a zord tájék, a hajózásra akkoriban még nem alkalmas folyam és a meredek, szinte járhatatlan hegyoldalak viszonylagos védelmet nyújthattak nekik a vándor törzsek ellenében. Másrészt az örvényes folyam nyilván bővelkedett halban – miként még 1972-ig is. Létfeltételeik mindamellelt – a bőséges haláldást leszámítva – meglehetősen szigorúak lehettek.

Az őstörténészek szerint éppen a zordon körülményeknek köszönhetően fejlődött ilyen magas színvonalra a kultúrájuk. Bizonyára azt várták a halak istenétől, hogy általuk megidézttve, a kőből mintegy életre kelve megsegíti és oltalmazza őket. Ám ez is pusztá föltételezés, utóvégre lehetséges, sőt valószínű, hogy több istenségben is hittek.

Mágikus hitükről nemcsak a furcsa szobrok valla-

nak, hanem a tán náluk is különösebb trapézházak. Bennük a tűzhely mindenütt közepén állt, s hogy a gyakorlati célokon kívül mágikus-rituális szerepe is volt, az abból derül ki, hogy valamennyi trapézházban háromszög alakú fríz választotta el a lakótértől. A házak lakói – illetve építői – mindenütt vörös köveket vertek le háromszög alakban a helyiség padlatába, a tűzhely elkülönítésének jelzése végett. A szobrocskák zömét is a tűzhelyek előtt ásták el a földbe, nyilvánvalóan kultikus célzattal.

De vajon hogyan függ össze ez a furcsa halvallás a házak trapéz alakjával?

Föltárójuknak, dr. Srejovicsnak az a véleménye, hogy az itt élt régi emberek egészen egyszerűen a pátriájuk alakját reprodukálták a házakéban. Már mint Lepenski Virét, mely egy ilyen trapézszerű lankán terül el.

Ha Srejovics doktor föltevése helyes, és a házak alakja magának a településnek az alakját volt hivatva kicsiben reprodukálni, akkor ezzel érdekes – és egészen váratlan oldalról érkező – alátámasztást kapna a dél-amerikai Nazca-vonalak Zelkó-féle magyarázata.

Mint ismeretes, a Nazca-vonalak rejtélyére elsőnek a magyar dr. Zelkó Zoltán kínált elfogadható magyarázatot, amennyiben e vonalak hálózatában az építők hazájának erősen kicsinyített, ám még így is gigantikus térképét látta. Korántsem lehetetlen, hogy a primitív népek – egymásról nem tudva és egymástól függetlenül is – mintegy vallási szentségnek tekintették a természet produktumait, főleg a földrajzi adottságokat, s hogy következképpen e természeti formák szerényebb léptékű utánzása vallási kultuszuk része volt. Lám, a mai Lepenski Vir helyén nyolc évezred előtt élt művészek is, s nemcsak a házépitők, ragaszkodtak a természet kínálta mintákhoz, például a köveket sem kalapálták át más alakúra, hanem pontosan abban a formájukban használták föl bálványaik készítéséhez, amilyenné a Duna gömbölyítette őket. Alkalmasint szentségtörésnek tartották volna, ha az ember túlságosan beavatkozik a természet művébe. (Nem csoda, ha így gondolkodtak; utóvégre láthattuk, hogy sokan még több ezer esztendő múltán is ezt tették, például – hogy egyebet ne mondjunk – a repülni vágyó ulmi szabócska esetében.) A mára már névtelen Lepenski Vir-i embercsoport tagjai éppen csak egy kicsit recézték hát be a dunai köveket, csupán annyira, hogy a halszájú emberisten képe fölismerhető legyen rajtuk.

Van e mindmáig legrégebbi Lepenski Vir-i kultúrrétegnek még egy érdekessége. Mégpedig az, hogy az itt talált korabeli műalkotások egyszerűbbek ugyan, de hatásosabbak, erősebbek, jobbak a későbbieknél. En-

nek a jelenségnek alighanem az a magyarázata, hogy az idők folyamán Lepenski Vir embereinek élete minden bizonnyal könnyebbre fordult. Némelyek szerint a Föld légköre akkoriban melegedőben volt, ami kedvezőbb életkörülményeket teremtett. A kedvezőbb életkörülmények azonban lelohasztották a korábbi nemzedékek roppant istenhívő hevét, a műalkotásokban testet öltő kétségbeesett segélykérés borzongó áhítatát. A későbbi szobrok már kiegyensúlyozottabbak, létükben kevésbé veszélyeztetett nemzedékek művei, ám épp a viszonylagos jólét és biztonság folytán kevésbé érződik belőlük az, aminek az elődök alkotásai művészi nagyságukat köszönhatték: a nyomorúság mérhetetlen indulati „felhajtóereje”.

A rettegett Greben

SZINICE, DONJI MILANOVAC

Alig néhány száz méterrel Lepenski Vir alatt egy szörnyűséges szirtóriás szorította egészen szűkre a Dunát az erőmű előtti időkben: a Greben. Róla nevezték el ezt a folyószakaszt is.

Greben szerbül szirtfokot jelent. A nem szerbeknek csupán a rettegést jelentette. Kivált a múlt század végi Duna-szabályozás előtt. Mert a kétszázkilencvennégy méter magas hegyfokon túl a folyam, mely addig egészen keskenyre szorult, hirtelen két kilométernyire kiszélesedett. Magas vízállásnál rohamos folyás, úgynevezett vízbukás állt elő, minek következtében itt elhajózni akkoriban maga volt az istenkísértés. De elég csak az 1960-as évek végéig visszamennünk az időben, hogy képet kapjunk a nehézségekről. Pedig ekkortájt már igazán erős motorú hajók jártak errefelé. S lám, mégis, ha beleolvasunk egy akkori útleírásba, el tudjuk képzelni, mi lehetett az, száz évvel korábban hajókázni a Greben szorosában. Íme a beszámoló 1968-ból:

„Az ember nem érti, miért csapnak akkora hűhót a Greben körül; miért ejtik ki nevét a hajósok akkora tisztelettel. Az ember tovasiklik a sziklánál, lát némi bozsgó vizet, és megcsodálja a természetet – ez minden. Csak árral szemben tudjuk meg, miféle akadályt képez a Greben, a Stenka meg a Kozla nevű gránitzátony, az izlasi és tatáliai zuhatag, a Jucz-csatorna megannyi áramlata. Közülük, ami a félelmetességet illeti, első helyen a Greben áll.

Fordítsuk meg a hajót. Tegyük föl, hogy most Izmail felől jöttünk fölfelé nyolc, ércel megrakott uszályal,

melyeknek javát a Vaskapu déli bejáratánál lekapcsolták, tekintve, hogy a hajó csak kettőnek a vontatását győzi lóerővel. Gyöngébb vontatók a Grebenen néha csak egyetlen uszályal merészkednek fölhajózni... A »hegymenet«-iram az óránkénti normális öt-hét kilométerről két-három kilométerre csökkent. De a Greben egyszer csak azt mondja: megállj! A masina pöfög, a »góré« pedig gondterhelten lesi a műszereket. A hajó reng, nyög, minden rázkódik, morajlik, üvölt, csapkod, leng... Egyenes vonalat papírra vetni képtelenség. Olyan reszketeg lesz a kézírásunk, mint egy százötven éves aggastyáné. A hajónak Parkinson-kórja támadt. A dízelmotorok a teljesítőképesség maximumán túráznak, a lapátkerekek csak úgy darálják a vizet – s a partra pillantva észrevesszük, hogy a hajó egy helyben topog, hogy áll, hogy semmit nem halad. Olyan ez, mint az a lidérces álom, amikor az ember hiába fut, mégis egy helyben rostokol. »Válasszon ki magának egy fix pontot a parton, azon lemérheti, hogy mégiscsak megyünk« – mondja a kapitány. Egy fa és egy kilométerkő lesz hát a támpont, s rájövünk, hogy az óránkénti kilométertempóból centiméter- vagy millimétertempó lett. Gyalogosok játszva megelőzik a hajót. És lassacskán megfogalmazódik az aggodalmas kérdés, hogy megbirkózunk-e az árral, hogy a két uszály nem túl nehéz-e... A kapitány egyik cigarettát a másik után szívja. A kormányos emberei ott állnak a révkalauz mellett. A gépek nyöszörögnek a megerőltetéstől. Egyszer megtörtént, hogy a masina fölmondta a Grebenen a szolgálatot, kikészült, fuccs. Némelykor nincs más hátra, mint megvárni, míg egy másik hajó jön, és kihúzza a csávéból. Hát mennyi időbe telik két-három méter megtétele? Tíz percbe? Húszba? Az idő kitágul. A Greben sziklaormán kirajzolódik egy pásztor magános alakja, amint technika és természet küzdelmére fittyet hányva nyáját legelteti a zöld fennsíkron. Végre némileg hátrébb került a kilométerkő s a fa is...

Még egyszer fortyogni kezd a víz, még egyszer elakad a hajó. A legerősebb áramlásban vagyunk. Újra átéljük a csigavánszorgást... Aztán a hajó végre szabad, a renég meg a lárma alábbhagy, a kapitány föllélegzik..."

Ezek után képzelhető, miféle nehézségeken kellett úrrá lenniük azoknak a hajósebereknek, akik nem a modern dízelmotorok idejében navigáltak errefelé. Elég, ha csupán néhány sort elolvasunk erre nézvést Jókaitól:

„A szikla mögött a forgó!

Egyike a legnevezetesebb örvényeknek, miket folyamóriások képeznek. Minden hajóstérképen meg van jelölve ez a hely, két, egymással szemközt irányzott

Környékbeli román
népviselet. Rom. 1859

meghajló nyíllal. Jaj a járműnek, amelyik a nyilak irányába beletéved: az óriási örvénytölcsér körül úgy habzik a vízár, mintha tűzkatlan forralná, s a rétes alakú körforgó ölnyi mélyedéssel tűnik ki a hullám körül. Ez örvény százhusz lábnyi* mélységet vájt a sziklában, s amit e mély sírba leragad magával, azt ember nem szedi többet össze, s ha ember volt, dolga lesz vele a feltámasztásnak!”

No de most nem „hegymenetben” haladunk, s a Duna sem az a bőszen dühöngő dúvad, mint volt az erőmű megépítése előtt. Így aztán egykettőre elérjük a romániai Szinicét (román írásmód szerint: Svinicța), azt a települést, amely után a Duna ugyanakkorát fordul délkeleti irányból meredeken északkeletnek, mint a Börzsöny lábánál. Mindenesetre, aki 1972 előtt járt Szinicénél, meglepődhet, hogy a falu nem ott van, ahol legutóbb találta: miként annyi más falucskát, de még várost is, ezt is jócskán arrébb kellett „tolni” az erőmű építéskor. A régi Szinicét mindörökre eltemette a magasabbá és szélesebbé vált Duna. A régi faluval együtt tűnt el a víztükör alatt a Három Torony, a Tri Cule, vagyis az a három őrtorony, melyet még sok évszázaddal ezelőtt a határaikat védő magyarok emeltek itt.

A régi Szinicénél indult egy, a nagy Dunától független, keskeny sziklacsatorna. Az *Aranyemberben* ezt olvassuk: „e veszélyes, szirtfenekű tavon keresztül... van egy átjárás, hanem azt kevés hajós ismeri, s még kevesebb merete valaha felhasználni. Ez az átjárás arra való, hogy a szerb partról át lehessen menni terhes hajóval a romániai part sziklacsatornájába. Ezt az utóbbi csatornát egész hosszában folytonos sziklapad zárja el a nagy Dunától, s belemenni csak Szvinicánál lehet, kijönni belőle csak Szkela Gládovánál.”

Mellesleg, mintegy csak zárójelben: talán ez a vidék, Szinice (a román kiejtés szerint: Szvinica) környéke az

Környékbeli magyar
népviselet. Rom. 3169

* Körülbelül negyven méter

Burevista fejedelem, Dácia megalapítója. Rom. 3797

a táj, melyen a Duna egész hosszában a legtöbb népcsoport él egymás mellett. A legszámosabban természetesen a románok vannak, de kívülük szép számmal akad itt magyar, szerb, bolgár, német, görög, macedón és cigány, sőt, bármilyen hihetetlennek hangozzék is, cseh bányászokkal is találkozhatunk a hegyek közt! Déd-szüleik még a 19. században települtek ide.

Szincével szemben hamarosan elérjük a déli parton lévő Donji Milanovac-i révet, mely alatt jobbról a Po-rečka veti magát a Dunába. Nevezetes pont ez is: vele kezdődik a régi hajósok igazi réme, mely fenyegető mivoltában – ha ugyan itt még van értelme a fokozásnak – még tán a Grebenen is túltett, a Kazán-szoros. Az ebben közlekedő hajóra még lefelé haladtában is ijesztő út várt. Dunai hajós számára sokáig ez, a Kazán-szoros volt az igazi próba.

Egy ország eltűnik

A KAZÁN-SZOROS – GOLUBINJE

Lassan kétezer éve lesz, hogy Traianus római császár – i. sz. 100 körül – szemet vetett az akkoriban virágzó, s önálló államiságának épp csak 170. évében járó Dáciára. A dákok – egy trák törzs tagjai – a mai Románia egy meglehetősen nagy területén éltek, mégpedig jól szervezett birodalomban, Decebál király vezetése alatt. Erős hadseregük is volt, s méltán reménykedhettek abban, hogy a hatalmas szirtek szabdalta, szilaj folyású Duna mindenkit megállít, aki nyugat vagy dél felől ellenséges szándékkal közeledne hazájukhoz, még ha serege erősebb is az övéknél.

Dák harcosok.
Rom. 3745–6 3790

E nehézséggel Traianus is számolt. De ha már számolásnál tartott, egyebet is kiszámított. Egyrészt, hogy ha a dákok képesek átruccanni a folyam római oldalára, meg-megtámadni a parti őrállásokat, akkor erre a saját emberei is képesek lehetnek ellenkező irányban; másrészt – és elsősorban – azt számította ki, hogy milyen roppant kincset rejtene a dákok aranybányái. Nem volt nehéz rájönnie: ezek bizony megérnek egy komolyabb befektetést. Meg is kapta jó damaszkuszi Apollodorus, a császár fő útépitőmestere a parancsot, hogy itáliai építőmesterek élén gyűrje le a Duna képviselte fő akadályt, hiszen egy-egy ladik még csak átvergődhetett a túlpartra, egy egész sereg azonban nem. Apollodorusnak tehát hidat kellett veretnie, méghozzá sürgősen, mert azok az „átkozott barbárok” (ne feledjük: mindig az ellenség a „barbár”, illetve a „hitetlen pogány”), szóval, azok az átkozott, hosszú szakállt és éppoly hosszú nadrágot viselő barbárok nem átallanak szüntelen átkeléseikkel minduntalan borsot törni a római

Rómaiak átkelése a Dunán az első római-dák háborúban (a Traianus-oszlop részlete). *Rom. 3537*

Dák pénzek és edények.
Rom. 3387-8 és 3391

Traianus császár.
Rom. 3321

A 113-ban elkészült római Traianus-oszlop.
Rom. 3322

Római váza és dák
pénzérték. Rom. 3391 A

Traianus képmása régi
pénzértéken. Ju. 1949

Decebál. Rom. 3323

partvédelem orra alá. Igaz, Rómának ez mindössze annyi volt, vagy annyi sem, mint elefántnak a bolhacsípés – no de a szemtelenség, az mégiscsak szemtelenség! Arról nem is szólva, milyen csinos kis ürügy az ilyesmi, ha egy nagyhatalomnak a kisebb erejű ország aranyára vásik a foga. Egy nagyhatalom fenntartása ugyanis tömérdek pénzbe kerül. Summa summarum: Dáciának pusztulnia kell! Illetve, pontosítsunk: aranybányáival együtt a Római Birodalom részévé kell válnia!

Apollodorus – a császári parancsnak megfelelően – először is hadi utat épített ott, ahol el sem lehetett képzelni, hogy ilyen út egyáltalán építhető, hiszen a folyam és a meredek parti sziklák között talpalatnyi hely sem volt. Az építömester azonban nemhiába volt korának legnagyobb műszaki lángelméje: sok ezer rab-szolgát vezényeltetett a mai Kazán-szorozhoz, s velük szabályos térközökben négyszögletes lyukakat kalapáltatott a sziklába. Amikor ez a gigászi művelet megtörtént, facölöpöket veretett a lyukakba, s ezekre helyezte a hadi utat, melyen a római csapatok most már megközelíthették a magukat teljes biztonságban érző dákokat. Apollodorus ezenfölül két hajóhidat is megépített, sőt még egy Duna-csatorna létrehozásával is megpróbálkozott, ám a kor fejlettségi szintjén ez a kísérlete éppúgy meghiúsult, mint később – emlékezhetünk rá – Nagy Károly Majna-csatornaterve. Ámde csatorna ide vagy oda, a római sereg most már rázúdulhatott Decebál népére, a mai Golubinje tájéka felől.

A dákok – mi egyebet tehetek volna? – ellenálltak, hősiessen védelmezve országukat. Még akkor sem adták föl a harcot, amikor az 101–102. évi hadjáratban Traianus seregei megsemmisítőnek látszó győzelmet arattak fölöttük. Decebál aláírta ugyan a rá kényszerített békét, ám mihelyt valamennyire is megerősödött, övéivel együtt újra fölkelt a bitorló ellen. A harc 105-ben ismét föllángolt, s a büszke Rómának minden túlerejével együtt is további másfél esztendei háborúzásába került, amíg Dáciát véglegesen térdre kényszerítette. Így tűnt el Dácia 106-ban mindörökre a térképről. Decebál, fölmérve a helyzetet, kardjába dőlt, bizalmi emberei pedig teteme előtt megmérgezték magukat.

Traianus és e második dák hadjárat emlékét évszázadok hosszú során át őrizte itt, Dubovával szemben a délkeleti part sziklafalára erősített óriás méretű márvány emléktábla. A vízi erőmű létesítésével azonban át kellett helyezni eredeti helyéről, még mielőtt a Djerdap (románul: Derdap) víztárolója 1972-ben előnti. Éppígy át kellett helyezni azt a márványtáblát is, mely az Al-Dunát elsőnek szabályozó Széchenyi István gróf emlékét hirdette a romániai partszakaszon.

Széchenyi ugyanis fölismerte, hogy a folyóknak föltöbb nagy szerepük lesz az ipar gyors fejlődésével. Rendkívüli jelentőséget kapnak az erős, állandó hidak, s hasonlóképpen a gőzhajók számára biztonságos vízi utak is. Ismét elővette Apollodorus csatornatervét, s egyike volt az elsőnek, akik a deltáig elhajóztak. A csatornaterv – egyelőre – továbbra is csak terv maradt, de annyit legalább sikerült elérni, hogy Vásárhelyi Pál mérnök, a gróf barátja utat vágatott háromezer munkásával a sziklafalba. Ezzel sikerült a vízbukásokkal szemben is némi védelmet találni, s a szállítás alacsony vízállás esetén is folytatódhatott: a parton. A munkálatok 1830-tól 1834-ig tartottak; érdekes, hogy Johann Nehl 1836-ban megjelent útikönyve szerint ekkor Pestről Moldováig az *I. Ferenc* nevű gőzhajó (ugyanaz, mely a magyar szabadságharcban hadihajóként szolgál majd a császáriak ellen) tíz óra alatt tette meg az utat, onnan azonban már csak „hagyományos” hajók közlekedtek, s így volt ez természetesen ár ellenében is.

A Veterani-barlang ellenáll

A KAZÁN-SZOROS – DUBOVA, OGRADENA

Hasonlóképp ár ellenében hajózott erre Tímár Mihály, Jókai aranyembere. Hajója, a *Szent Borbála* Orsova felől jön éppen, amikor ezt olvassuk:

„Mikor a nagy Sterbec hegytető a szerb parton eltűnik, következik ismét egy új sziklafolyosó, mely a Dunát ötszázötven lábnyi mederbe szorítja össze. E bércfolyosó neve a »Kazán«. Két-háromezer lábnyi* meredek sziklafalak mind a két oldalon, miknek kanyarulatai opálszín ködökbe mélyednek el. Az egyik meredek fal oldalából ezerlábnyi magasról esik alá egy barlangból kilövellő patak, mint vékony ezüstsugár, mely köddé törve ér alá, mire a Dunába jut. A két sziklafal szakadatlan; csak egy helyen válik kétfelé a bérc, s az alpesi völgyborongásból e szakadékon át egy virányos táj dereng keresztül, a távolban egy karcsú fehér torony nyúl. Az ott Dubova tornya...”

Csodálkozna ám a nagy mesemondó, ha meglátná, mi lett a Dunából Dubovával és Ogradenával szemben, a szerb parton: hatalmas víztároló, afféle kisebbfajta

* 510 láb körülbelül 170 méter, 3000 láb körülbelül 1 kilométer

Traianus győzelmét hirdető sestertius, i. sz. 106-ból.
Rom. 2906

MBéÁ 711

MBéÁ 709

A Kazán-szoros régen.
Rom. 1190

tenger! Csodálkozna bizony, hiszen a maga idejében még ezt látta:

„A két fal egyre magasabb, alant a Duna tükre egyre sötétebb lesz; s hogy a zord panorámát befejezze, az északi meredélyen előtűnik egy barlang, melynek szájához mellvédek vannak ragasztva; azokon lőrések, ágyúk számára.

– Ez a Veterani-barlang! – mondja a biztos... – Itt harcolt száznegyven évvel ezelőtt háromszáz ember öt ágyúval egy egész török sereg ellen, s negyven napig védte magát... Most negyven éve, a miéink e barlangot véres harcban védték meg a török ellen. Az ozmanlik többet vesztek kétezer embernél e sziklák alatt.”

Hogy is történt az ott, a Veterani-barlangnál?

Az első történet 1692-ben esett meg. Igaz, Bécs katonái, akik D'Arnau főhadnagy vezetésével védték a barlangot, nem háromszázan, hanem mintegy ötszázan voltak, ám ez mit sem von le elképesztő hadi bravúrjuk értékéből. Főleg, hogy nem is negyven, hanem pontosan negyvenöt napig állták a sarat egy sok ezer fős janicsársereg, egy egész hadiflotta és a szerb – akkor török – parton felsorakoztatott, nagy tűzerejű ütegek egész sora ellenében. A török mindent megpróbált, nemcsak szemből támadott, hanem azt is megkísérelte, hogy a barlang fölé kerülve, hátulról és fölülről üssön rajta a védőkön, mindhiába. A barlang makacsul ellenállt. Ali pasa, Belgrád akkori ura feldühödött, amiért serege kénytelen az átkozott barlang miatt ott vesztegelni, ahelyett hogy végre megvethetné lábát a bal parton. Írt is egy levelet D'Arnau főhadnagynak, s felajánlotta a barlangban rekedt valamennyi harcosnak a szabad elvonulást, de hozzátette, hogy ha továbbra is ellenállást tapasztal, nem lesz irgalmas senki emberfiához. „Utóvégre – állt még az üzenetben – az nem is város, pusztán rablóknak és medvéknek való tanya.” D'Arnau nem ingott meg, közölte, hogy parancsa van kitarítani, s azt meg is teszi. Hozzáfűzte, hogy inkább fegyveresen esik el, mintsem hogy szégyenletesen és gúnytól övezetten kelljen fejétől megválnia. Hanem aztán elfogyott a barlangban a lőpor meg az ennivaló, ráadásul a ciszternában sem maradt több egyetlen napra elegendő víznél; így aztán a negyvenötödik napon nem maradt hátra egyéb, mint letenni az elsüthetetlen fegyvert.

Az osztrák harcosok D'Arnau főhadnaggal egyetemben török hadifogságba estek. A barlangot pedig elnevezték... no nem ám a hős parancsnokról – ugyan! Hanem Veterani tábornokról, a följebbvalójáról, aki e csata, sőt e barlang közelében sem járt soha, pusztán a parancsot adta ki: tessék a törököt feltartóztatni. Ne csodálkozzék ezen különösebben senki, nem olyan ritka

dolog az ilyesmi. Utóvégre a pralinét is Plessis-Praslin marsall úrról nevezték el, nem pedig a cukrászáról, aki kifundálta...

Van aztán olyan ember is, akinek nevére nem kereszteltek semmiféle földrajzi pontot, ellenkezőleg: ő kapta a magáét amarról. S erre is a Veterani-barlang története szolgáltat példát.

Ezúttal 1788-at írunk, a török már utóvédharcait vívja a Balkánon. Megint ugyanez a barlang jut kulcs szerephez. Most az osztrákok nemhogy ötszázan vagy háromszázan nincsenek, de még húszan sem! Összesen *tizenegy (!) lövész tartja a barlangot tízezer törökkel szemben*, méghozzá kerek három hétig! Az egyik tüzérfőhadnagy, Johann Voith különösképpen kitüntette magát a harcok során, olyannyira, hogy megkapta a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét, sőt nemesi rangra is emelkedett, s attól fogva a Sterbetz báró névre hallgatott, tekintve, hogy névadója a Jókai által is említett szemközi hegy, a Sterbec-tető lett. Ő, Sterbetz báró – még Voith főhadnagyként – naplójára is talált időt a barlang ostroma idején. Följegyzéseiből megtudhatjuk, milyen nélkülözések közepette tartóztatta föl az a tizenegy ember a csaknem ezerszeres túlerőben lévő ellenséget: „...húsz napig semmi egyéb élelem nem akadt, mint egy kevés komiszliszt, az is jórészt már romlott állapotban, abból gyúrtak a katonák tésztát, hogy a forró hamuban megsüssék. Kétnaponként egy-egy kis adag köleskását vagy rizst kaptunk, a közbülsőkön kétszerültet vagy lisztet egy kevés szalonnával...”

Aztán elfogyott az utolsó morzsa is, s a tizenegy embernek át kellett adnia a barlangot. A nagyvezír egy túszt követelt arra az esetre, ha az osztrákok esetleg csak cselből jelezték volna a megadást. Voith főhadnagy vállalkozott erre a vajmi kevésé kecsegtető szerepre, végtére is senki nem tudhatta, vajon a török betartja-e a szavát. Eszébe jutott, hogy kilencvenhat évvel korábban D'Arnau és társai Törökországban kötöttek ki. Eszébe jutott az is, hogy neki magának egy asszonyról és öt kisgyermekről kell gondoskodnia. Mégis vállalta a dolgot, s végül – szerencséjére – nem kellett megbánnia. Részint, mert ezért kapta a bárói rangot, részint, mert a nagyvezír fölöttébb sportszerűen viselkedett: tisztjeinek társaságában kávéval és gyümölcscsel fogadta az elcsigázott túszt. Sőt még egy tanúsítványt is aláírt, igazolva, hogy a főhadnagy és tíz társa huszonegy napig vitézül tartotta magát. E tanúsítvány alapján aztán II. József császár Bécsben egy-egy aranydukátot is adatott a barlang védőinek.

Jóval később, a második világháború idején itt, a Kazán-szoros akkor még különösen vadregényes táján

rosra nézve voltak le következtetéseket, holott egy karanténállomás a világnak egyetlen részén sem szórakoztató. A még Jókainál is hírnevesebb mesemondó Konstantinápolyból tartott Bécsbe, ám ezúttal, hogy úgy mondjuk, „nem volt mese” (pedig, ugye, Andersen még javában élt, sőt meglehetősen fiatal is volt), itt, Orsovánál neki is alá kellett vetnie magát a szabályzatnak, amely kimondta, hogy a kelet felől érkező minden átutazónak karanténba kell vonulnia. A „karantén”, mint ezt Zimony óta tudjuk, „negyvenet”, negyvennapos” jelent; épp ezért okkal furcsállható, hogy az orsovai – mely a zimonyi vesztegzárnál egyébként is sokkal felületesebb volt, mint említettük – mindössze tizennégy napos volt. És még Andersen panaszkodott! Ha egyáltalán volt mire panaszkodnia, az legföljebb egyvalami lehetett, mégpedig az, hogy egyike volt az utolsóknak, akiknek Orsovában karanténba kellett vonulniuk. A törvényt ugyanis az író unatkozását követően csakhamar eltörölték.

Orsován túl ömlik a Dunába északról a Cserna. Völgyéről Jókai így ír: „...az utazók előtt egyszerre kitérült a gyönyörű Cserna-völgy. A két part hegyei szőlőkkel, gyümölcsligetekkel fedve a tetőig; az alkony nap melegítette zöld távolban fehér házak, karcsú tornyok, piros festett tetőkkel...”

Motorcsónakba ülünk át, s mintegy huszonöt kilométert felszáguldunk a Csernán, hogy meglátogassuk Herkulesfürdőt, a világ legrégebbi fürdőinek egyikét, melynek érdekessége, hogy mintegy ezerkétszáz esztendőnyi szünet után lett ismét fürdőhellyé. A régi római fürdő romjaira az 1700-as években bukkantak rá osztrák határőrtisztek, s nem telt bele sok idő, újra fürdő létesült itt. Úgy látszik, több mint egy évezred távolából is küldhet az ember jó tippet utódainak...

Nevezetes, divatos, sőt igen fölkapott hely lett az új Herkulesfürdő (ma: Băile Herculane), főleg katonatisztek kedvelt pihenőhelye. Hírét egy érzelmős keringő, a *Herkulesfürdői emlék* segített Magyarországon elterjeszteni; emennek érdekessége, hogy nem zeneszerző írta, hanem egy „sült civil”, akinek ez volt egész élete során az egyetlen művészi (művészi?) megnyilatkozása.

Orsováról szólva egyébként föltétlenül el kell mondanunk, hogy a magyar királyok szent koronája ezen a tájon csaknem olyan regényes viszontagságokat ért meg, mint Visegrádon. De vajon hogyan került egyáltalán Orsovára?

Nos, közvetlenül a szabadságharc bukása előtt történt, hogy elszállítására és elrejtésére az akkori miniszterelnök-belügyminiszter, Szemere Bertalan rábeszélte Kossuth Lajost, s ugyanő is tartotta mindvégig magá-

Hans Christian Andersen.
Dánia 599

Orsova mai látképe.
Rom. 3531

Régi római romok.
Rom. 745

nál. A továbbiakra nézve hallgassuk meg a korona történetének monográfusát:

„A temesvári csatavesztés után Szemere megkérdezte Kossuthtól és a miniszterektől, hova rejtse a koronát. Kossuth az aradi várban akarta hagyni, de Szemere, attól tartva, hogy így rögtön az ellenség kezére jut, magával vitte Bem táborába. Lugoson sem sikerült azonban elrejtene, ezért tovább vitte Karánsebesre. Itt azzal adta át a korona ládáját Fülepp Lipót kormánybiztosnak, hogy fontos iratok vannak benne. Fülepp egy bányában akarta elrejtene, de csakhamar visszahozta Szemerének. Mint elmondta, a bányászok felfigyelték a szekéren érkezett ládára, s miközben a lovakat etették, bár a láda szalmával volt betakarva, mégis megkérdezte egy nő, hogy a magyar korona van-e benne. Szemere arra gyanakodott, hogy Fülepp ily módon akarja tőle a láda titkát megtudni, s a koronát mindenesetre továbbvitte magával. Most már sietnie kellett, mert a még fegyverben álló honvédseregek egymás után kapituláltak. Szemere a határra, Orsova felé tartott. Most már végképp nem tudta, mit tegyen a koronával. Kapott olyan tanácsot is, hogy törje össze vagy vesse a Dunába, de ő – szerencsére – az elásás mellett döntött. Ennek persze titokban kellett volna megtörténnie. Csakhogy egyenként nem lehetett az egyes tárgyakat elásni, mert a földben igen hamar tönkrementek volna. Szemere pedig egyedül nem bírta a nehéz ládával. Be kellett avatnia a tervbe Házmán nevű minisztériumi osztályfőnökét és két kísérőjét, hogy segítsenek. A ládát először egy, a harcok miatt elhagyott üres házba vitték, ott a szoba aljában gödröt ástak, a ládát elföldelték, majd a friss ásásnyomokat úgy tüntették el, hogy tüzet raktak fölöttük. Hogy ellenőrizzék, nem lesték-e meg őket, másnap visszamentek a helyszínre, és valóban ásásnyomokat fedeztek fel a házban. Újra felvették hát a ládát, szekérra rakták, és másnap a határon átvezető út mellett, két fiatal fűzfa között újra elásták.”

Ez az 1849. augusztus 23-áról 24-ére virradó éjszakán történt, a Dunánál, a Cserna közelében. Ezúttal még óvatosabbak voltak a korona elföldelői: felváltva ástak (mindig csak egy, a többi közben őrködött), s a friss ásás helyét faághulladékokkal és egyéb növényekkel álcázták. Az egyik fába jeleket véstek, hogy amikor szükséges lesz, újra megtalálják a koronát. A kísérők egyike le is rajzolta a helyet, ahol mindez történt, azután még hajnal előtt eltávoztak.

A közvetlen résztvevőkön kívül alig néhány személy szerezhette tudomást a korona hollétéről. Ebben az időben még magát Kossuthot sem tájékoztatták (ő csak később, a száműzetésben tudta meg a magyar felségjel-

MBéÁ 631

vények rejtekhelyét). Téves tehát az a – külföldi leírásokban is föl-fölbukkanó – elképzelés, hogy Kossuth maga is jelen volt a korona elásásánál.

Négy esztendőbe tellett, míg Bécs kopói a korona nyomára jutottak. Hogy miként? Tudomásunk szerint egy Wargha István nevű személy, Kossuth egyik miniszteri titkára volt az áruló. Ő egy Szücs nevű főhadnagyról hivatkozott, aki nem tartozott a koronát elrejtő csoportokhoz, de menekülés közben véletlenül éppen akkor botlott bele Szemerébe és embereibe, amikor azok titokzatos módon és ismeretlen céllal álldogáltak a két fűzfa tájékán. Wargha ezzel a Szüccsel állítólag Londonban találkozott, s tőle hallotta ezt az évekkel korábbi furcsa történetét. Tekintve azonban, hogy erről a rejtélyes Szücsről a továbbiakban senki nem hallott semmit (sőt: előzőleg sem!), igen valószínű, hogy az állítólagos főhadnagy mindenestül Wargha képzeletének terméke, melyet csupán azért eszelt ki, hogy az árulás ne az ő nevéhez kapcsolódjék, ám a nyomravezetőnek járó bécsi jutalmat ő vehesse föl.

Mármint fölmerül a kérdés: ha Szücs főhadnagy csak kitalált személy, akkor honnan szerezte értesüléseit Wargha? Nos, annyit tudunk, hogy amikor Wargha – immár nem Kossuth, hanem Bécs embereként – megjelent Londonban, Kossuth szűkebb környezete a hazájából elbujdosni kényszerült szabadságharcost, hajdani fegyvertársukat látta benne. A kutatás mai állása szerint Warghát maguk Kossuthék, sőt tán éppen maga a volt kormányzó avatták-avatta be a titokba. Ami pedig a történet záróakkordját illeti, adjuk át ismét a korona történetét ismertető könyvnek a szót:

„Mindenesetre hosszas nyomozás, hosszas kutatás után, különböző információk hasznosítása nyomán Karger Titus őrnagy hadbíró 1853-ban Orsováig jutott. Megtudta, hogy itt Szemeréék ásószerszámokat vásároltak, s megtalálta azt a házat is, ahol először akarták elrejtetni a koronát. Végül a Dunánál, az Allion-hegy alján fekvő kis ligetben fára metszett jeleket találtak, a fák alatt órakulcsot és kapanyelet. Ásni kezdtek, s 1853. szeptember 8-án reggel megtalálták a ládát. Belül rozsdás és nedves volt. A koronát és a jogart sértetlenül emelhetők ki, ám a koronázási kard erősen megrozsdásodott, a koronázási palást átnedvesedett, s más tárgyak is komoly károkat szenvedtek. A koronát az Albrecht nevű hadihajó hozta Orsováról Budára.”

A Senki szigetétől a Derdapig

ORSOVA, TEKİJA

Amarrébb, Orsovával szemben egy nevezetes sziget emelkedett ki a Dunából: Ada Kaleh. Nevezetessége, hogy igen sokáig nem tartozott semmiféle állam fennhatósága alá.

Hát ez meg hogyan volt lehetséges?

Egy alig elképzelhető mulasztás révén. Az történt ugyanis, hogy 1878-ban összeült a berlini kongresszus, kimondani: sok-sok évszázados kellemetlenkedései után a töröknek immár ki kell takarodnia megszállt európai területeiről, következésképp Szerbiából is. A tárgyalások napirendjére került Ada Kaleh is, még régebben az osztrákok által épített, de már jó ideje török kézen levő erődjével. Mivel igen sok területi döntés várt a kongresszusra, a résztvevők egykettőre napirendre is tértek a sziget ügye fölött, mondván, hogy a töröknek természetesen Ada Kaleht is ki kell ürítenie. Már véget ért a berlini kongresszus, a küldöttek már széjjeloszlottak, ki-ki elutazott hazájába, amikor kiderült, hogy azt viszont elfelejtették kimondani, kié is legyen hát a sziget! Nem is lett ennél fogva jó ideig senkié, úgy is hívták: a Senki szigete. Érdekes, hogy ezt a romantikus elnevezést Jókai már öt évvel a berlini kongresszus előtt, s arról mit sem sejtve alkalmazta *Aranyemberében*, igaz, a Dunának, mint láttuk, egy egészen más pontjához kapcsolva. A névegyezés alapján gondolták sokan, hogy Jókai Ada Kaleht képzelte Noémije otthonául.

Igaz tehát, hogy államjogilag a sziget nem tartozott sehová, s hogy a török hadsereg elvonult róla; ám nem kevésbé igaz, hogy a mohamedán török civil lakosság viszont ott maradt, mégpedig teljes joggal. Jórészt leszerelt és helyben megtelepedett török katonák és leszármazottaik éldegéltek itt békében évtizedekig. Az egész valamikori török Duna-impériumnak ez volt a legutolsó maradványa, míg a Derdap ezt is át nem adta a feledésnek. A felnövekvő új román nemzedékek csodálkozva nézik majd a hatalmasan hömpölygő vizet, amikor azt hallják, hogy „Nézzetek csak oda, oda ni, ott valahol, ahol most nincs semmi, csupán víz, valaha egy sziget volt, s ez most is megvan, csak éppen a Duna fenekén, házakkal, erőddel, nagy toronnyal, félholddal a torony tetején...”

Hát igen: a Senki szigetéből a Sehol szigete lett.

Magától értetődik, hogy az elárasztás előtt a szigetlakóknak el kellett hagyniuk otthonukat. Harmincöt család a Törökországba való – csaknem teljes évszázadnyit

A Kazán-szoros és a Vaskapu vízi erőmű terve (közös jugoszláv-román bélyegkiadás 1965-ből). Ju. 1180 és Rom. 2459

késett – „haza”-telepedést választotta, a többiek azonban inkább Romániában akartak maradni. Jó részük a constantjai török kolóniába költözött át.

Elhagyjuk Orsovát, s a déli parti Tekija után szemünk elé tárul az impozáns Djerdap (vagy Derdap): egy-egy erőmű mindkét parton, a folyamat elzárja az 1972-ben átadott zsilip. Mindkét erőmű öt-öt milliárd kilowattóra villamos energiát termel évente. Naponta huszonegy millió, egyenkint százwattos izzó üzemeltetéséhez elég ennyi villamos áram. Ehhez az is kellett, természetesen, hogy a duzzasztónál a Duna-szintet harmincöt méterrel megemeljék, s ennek megfelelően minden parti utat áthelyezzenek, a vasutakat is beleértve. Több mint hat évig tartott a gigantikus építkezés. Most már ötezer tonnás hajók is közlekedhetnek errefelé, vagyis ötször olyan súlyosak, mint korábban.

Ezt a nagy természetátalakító művet egy szerényebb méretű, ám nem épp csekély jelentőségű másik előzte meg, még a 19. században: a Vaskapu szabályozása, magyarán a Vaskapu-csatorna megépítése. Mégiscsak megvalósult tehát Traianus, Apollodorus és Széchenyi István álma!

A dolog úgy történt, hogy a már említett, 1878. évi berlini kongresszus egy sor dunai vonatkozású kérdésben döntött (meg, ugyebár, olykor *nem* döntött). Az itt hozott határozatok 57. cikke értelmében a szabályozást az Osztrák–Magyar Monarchiára bízták. Szerbia a megállapodás szerint nem járul hozzá pénzzel az építkezéshez, költségeit ezzel szemben annyiból csökkenti, hogy lehetővé teszi az építőknek a szabad közlekedést. Ezt követően Bécs a kivitelezésre Budapestet kérte föl, s a két kormány megegyezett abban, hogy a csatorna elkészülte után a hajódíjakat is Magyarország fogja szedni. Mire a sok tárgyalás és előkészület lezajlott, már 1890-et írt a naptár. Ez év szeptember 15-én indult meg végre az építkezés, s 1898. október elsején adták át rendeltetésének az új, több mint két kilométer hosszú és nyolcvan méter széles Vaskapu-csatornát. A nagy esemény alkalmából három uralkodó is ide fáradt: a román, a szerb, valamint I. Ferenc József.

Ám az árral szemben haladó uszályvontatókat továbbra is vontatógőzös segítette a csatornában, 1916-ig. Ekkor épült meg a csatorna partján az a két sín pár, melyen attól kezdve a vontatógőzös hajókat felváltó vontatógőzös mozdonyok haladhattak. Ötvenhat esztendeig vontatta föl mozdony a teherhajókat, s míg a lokomotívok egyike vontatott, addig a másik visszafőgött a következő fuvarért. Ma már ez a furcsa kis vasút is a múlté, persze; fölöslegessé is, lehetetlenné is tette további működését a Derdap.

I. Károly román király.
Rom. 514

Obrenovics Sándor, a két évvel később meggyilkolt szerb király. *Szerbia 36 A*

A Kazán-szoros és a Vaskapu közti Duna-szakasz még régebbi képét Jókai színesen írja le:

„...A Vaskaputól elkezdve föl egész Klisszuráig, mind a két part minden sziklaormának, barlangjának, a meder minden sziklájának, szigetének, forgatagának van története, tündérregéje, népmondája vagy zsványkalandja, mikről beszélnek a világtörténet könyvei, vagy a sziklába vágott betűk, vagy népénekesek danái, vagy a hajósok szájhagyományai. Egy kővé vált könyvtár az...

...Ott néz farkasszemet egymással a Golubacska Mare és Mika vadgalamb lakta oduival; ott nyúlik ki előrehajolva a fenyegető Rasbojnik; a Horan Mare csak a fejét emeli ki, a két vállán átzuhan a hullám; hanem a Piatra Klimyere egészen visszafordulni kényszeríti a nekirohanó árt... Ez a legveszélyesebb hely a világ minden hajósára nézve... Itt, ezen a helyen sülyed el a legtöbb hajó. Itt jutott tönkre a török kormánygyönyörű vas hadihajója is, a *Silistria*, mely Belgrád alá volt rendelve, s mely talán egészen új korszakba rántotta volna a keleti ügyeket, ha a Reszkivál-sziget, egy békeszerető, bölcs politikus szirthegye olyan élesen ki nem vágta volna az oldalát, hogy ott maradjon...

Amíg Timéa azt a regét hallgatta, hogyan menekült fel a hős Mirkó kedvesével, a hű Milievával a Ljubigájszika tetejére ott a Duna közepén; hogyan védelmezte ott menedéke nyaktörő feljárását egyedül egymaga az üldöző Asszán minden zsoldosharcosa ellen; hogyan táplálta ott hosszú időn át mindkettőjüket egy kőszálas, mely fészkebe ott a sziklatetők fiainak kecskegölyvéket hordott, s a maradékot a szeretők megosztották: ... azalatt a gyermek figyelmét kikerülte a tomboló zaj, mit a rohanó hullám a félelmesen közelítő Ljubigájszika körül támaszt; nem ért rá előre borzadni a fehér tajtékok túró hullámok felett, miket a megszorult folyam hány az örvény körül...”

Vajon a régi mondák világát éppúgy semmivé mosás-e a megjuhászodott Al-Duna hullámai, mint a Vaskapu pöfögő kis vontatómozdonyait? Vajon még mindig tudják majd az errefelé lakók, miért hívják Két Vénasszonynak a Gropa lui Petro, a Szent Péter sírja nevű sziklaszál melletti két kisebbet? Mi még tudjuk: azért – legalábbis így tartja a naivitásában is bölcs néphit –, mert valaha régen egyszer – s most megint Jókait idézzük: „egy magyar meg egy oláh asszony perlekedett azon, hogy melyiknek az országához tartozik Szent Péter sírja. Az apostol nem tudott tőlük aludni a sírban, s haragjában mind a kettőt kővé változtatta.”

No de itt álljunk is meg egy pillanatra. Vajon miért

ír Jókai „oláh” asszonyt „román” helyett? Nem megbélyegző élű-e az „oláh” megnevezés?

Korántsem. Oszlassuk végre el ezt a közkeletű tévedést. Az „oláh” népnév a *vlah*, *walach* szavak magyarosodott alakja: eredetileg egy kelta törzs neve volt, s előbb „keltát”, majd pedig – lehet csodálkozni! – „*latint*” jelentett! (Mint például a hasonló tövű „olasz” – „vlaszi” – szó is.) A „román” népmegjelölés viszonylag későbbi, s csak a 19. század második felében válik általánossá.

Kiskirályok – meg egy nagy

SIP, GURA VĂII, KLADOVO,
DROBETA-TURNU-SEVERIN, VRBICA, HINOVA,
KORBOVO, MILUTINOVAC, BRZA PALANKA,
ȚIGĂNAȘI, MIHAJLOVAC, PRAHOVO,
RADUJEVAC, GRUIA, PRISTOL

A jugoszláv parton lévő Sip és a román oldalon elterülő Gura Văii közt találjuk a Derdapot, az új életre kelt Vaskapu vízierőmű- és zsiliprendszerét, melynek köszönhetően az Al-Dunán való hajózás megszűnt kaszkadőrmutatvány lenni. A „rodeó” sikerült, a vadlóra emlékeztető folyamat betörte az ember, színe alá süllyesztve az alattomos zátonyokat, s energiatermelésre bírva a víz erejét. Azt tán mondanunk sem kell, hogy ma már Sip sem egészen ott van, ahol régebben. Gura Văii arculata is gyökeresen megváltozott. A parton roppant méretű irányítótorny magasodik, benne a zsilipezők mintegy tizennégy emelet magasságból, a vasbeton torony tetején lévő alumíniumvázás üvegkalkából vezénylik a „hadműveleteket”, azaz a hajók átzsilipezését a vízlépcsőn.

Sipen és Gura Văiin, vagyis a Derdapon túljutva hamarosan megpillantjuk a jobb parton Kladvót, ezt a nagyon vidékies kisvárost, mely annak ellenére megőrizte régi, poros-nyugodt jellegét, hogy a vízi erőmű jóvoltából hatalmas, új épületeket húztak föl benne, részint szállókat, részint – és főleg – lakóházakat, hogy a városka menedéket, pontosabban új otthont adhasson azoknak az ezreknek, akiket a Duna mesterséges árja „öntött ki” hajlékából.

Jelentőségben Kladovo sosem ért és ma sem ér föl az átellenben fekvő Drobeta-Turnu-Severinnel (magyar nevén: Szörényvárával), Románia első nagyobb Duna menti városával, melynek már a múltja is tiszteletet

A Derdap. Rom. 3543

Drobeta-Turnu-Severin
címere. Rom. 3692

A Traianus híd képzeletbeli rekonstrukciója. Rom. 3326

A Traianus híd és római legionáriusok. Rom. 586

Traianus és a Traianus híd. Rom. 584

Rom. 583

Drobeta romjai. Rom. 3325

parancsoló. Itt építette meg i. sz. 104-ben Apollodorus – akinek kazán-szorosbéli működését már jól ismerjük – a Dunán átívelő nevezetes kőhidat, az addigi hajóhidaknak fejlettebb, biztonságosabb és hadi tekintetben jóval több sikerrel kecsegtető utódát. Hogy ezt megtehesse, Apollodorus kicsiben megvalósította a Duna-csatornáról szőtt álmait: a bal parton pilléreket veretett le, majd egy kisebb, átmeneti csatornába terelte a Duna-vizet, hogy a pilléreket a meder szélteiben is végig leverthesse. A pillérek száma összesen húsz volt. Két-két pillér között átlagosan hatvanhárom méternyi helyet hagyott, s e távot faívekkel és -pallókkal hidalta át. Jól is jött Traianusnak az új kőhid: még alig készült emez el, máris küldhette át rajta katonáit az egyszer már legyőzött, de Róma ellen fölkelő Decebál ellen, hogy ezúttal végképp elintézzék Dáciát. A híd okkal joggal viselte hát Traianus nevét, kiváltképp, ha meggondoljuk, hogy csakis az ő életében szolgált. Hadrianus császár ugyanis, Traianus utóda – ugyanaz, akinek nyári palotája fölött ma az óbudai hajógyár van –, ki tudja, milyen megfontolásból, parancsot adott a híd lebontására. Meglehet, úgy gondolkodott, hogy egy dunai kőhid nemcsak a Római Birodalom csapatainak tehet kiváló szolgálatot, hanem adott esetben az impérium ellenségeinek is. Csupán a pillérroncok maradtak meg Apollodorus művéből. Mint ahogy egész Drobeta-ból (ez volt a város ókori neve, s ezért hívják Turnu-Severint legújabbban Drobeta-Turnu-Severinnek, úgy, mintha Szombathelyt Sopianae-Szombathelynek, Esztergomot Strigonium-Esztergomnak neveznök), szóval, mint ahogy egész Drobeta-ból is csak romok maradtak ránk, kései utódokra.

Drobeta még nem volt Drobeta-Turnu-Severin, de már réges-rég Turnu-Severin volt, amikor – 1866-ban – annak a hercegnek az érkezését ünnepelte, akiből további másfél évtized múlva majd Románia első koronás fője lesz. Ennek a dunai ünnepségnek azonban előtörténete is van, kezdjük hát elbeszélésünket ezzel.

A moldvai és havasalföldi hercegségek élén századokon át „saját”, vagyis helybéli fejedelmek állottak. Ezeket a törökök megfelelő összegű, rendszeres sarc ellenében békén is hagyták. Pasák és bojárok voltaképpen jól megértették egymást: préseljük ki a parasztból, ami csak kipréselhető (tán még egy kevéssel többet is, ha lehet), s akkor mindketten, pasák csakúgy, mint bojárok, megtaláljuk a számításunkat. Moldva és Havasalföld bojárai számos alkalommal egyenesen a törökhöz fordultak katonai segítségért, amikor parasztjaik lázongását kellett letörni. Így aztán 1859-ben, amikor a Magas Porta – az orosz cár elleni háborúja során – az

utolsó megrendítő pofonokat kapta a történelemtől, s már nem lehetett a bojárok segítségére, ez utóbbiak helyett a románság egyetlen fejedelmet választott Moldova és Havasalföld élére: Alexandru Cuza herceget. Ám jóllehet a két fejedelemség ilyenforma egyesítése valóban az első fontos lépés volt az önálló Románia megteremtésének útján, Cuza herceg – tiszta sor – bögyében volt a basáskodásukban meggátolt nagybirtokos kiskirályoknak, akik nem a román nemzet érdekeit nézték, hanem csak a tulajdon zsebüket akarták megtömní. Meg is buktatták annak rendje és módja szerint Cuzát, aztán meg azon kezdtek torzsalkodni, hogy ki legyen az utóda. Egymás iránt sem voltak bizalommal. Annyira nem, hogy végül elhatározták: külföldről hoznak maguknak fejedelmet! A kiszemelt jelölt Hohenzollern Károly volt, a család sigmaringeni ágából, akitől azt remélték, hogy uralkodása alatt Románia elismert európai állammá válik. Így került sor arra, hogy Károly herceg is megtegye a Sigmaringen–Turnu-Severin útvonalat a Dunán, körülbelül tíz évvel Verne dunai hajósa előtt, 1866-ban. A román főemberek nagy ünnepélyességgel fogadták, és mindenben kedvét keresték. Az ő kastélya lett az a Peleş-kastély, melynek egyik bélyegképét a sigmaringeni váré mellett láthattuk könyvünk első részében. (A másikat itt adjuk közre.)

Tizenkét évvel később, a már többször említett berlini kongresszuson Károlynak sikerült elfogadtatnia Európával Romániát mint önálló nemzeti államot, mely előző évben mondta ki függetlenségét. Innen már csak

Cuza herceg. Rom. 1873

Cuza herceg. Rom. 2899

Országos Széchényi Könyvtár

Az egyesítés 120. évfordulójára kibocsátott emlékbélyeg. Rom. 3654

Az egyesítés ünnepe. Rom. 3792

Hohenzollern Károly megérkezik Turnu-Severinbe. Rom. 585

A Peleş-kastély. Rom. 589

Károly leteszi az alkotmányos esküt.
Rom. 187

I. Károly király. Rom. 16

Moldvai kolostor.
Rom. 2600

egy lépés volt, hogy önmagát királlyá koronáztassa. Igaz, ez a lépés három évig tartott, de a herceg végül is 1881-ben I. Károly néven a fiatal állam trónjára lépett.

Minden rosszban van valami jó. A kiskirályok torsalkodásának köszönhetően Romániának egy nagy királya lett. I. Károly ugyanis nagy lendülettel fogott az elmaradott viszonyok felszámolásához, támogatta a közlekedésfejlesztést, s noha az ország zilált anyagi körülményei folytán nem járulhatott hozzá a Vaskapuszabályozás költségeihez, a munkálatokat – láttuk – elősegítette; a továbbiakban bámulatos gyorsasággal hozta rendbe a pénzügyeket, s erős, ütőképes, porosz mintára fölépített hadsereget szervezett. Mindez nem lehetett könnyű, hiszen a fiatal államnak rengeteg behoznivalója volt. Ernst Trost *Die Donau* című könyvében érdekes leírást találunk egy 19. századi német utazó tollából arra nézvést, milyen állapotok uralkodtak a múlt század hatvanas éveiben – tehát még az egyébként nagy nemzeti tiszteletnek örvendő Cuza herceg idejében – román földön:

„Az országban a hatvanas évek elején még nem létezett a mi kultúrfogalmaink értelmében vett szálloda; csak szerény igényű kalmárokat és vándorokat vendégül látó fogadókat ismertek, s ezekben a teherhordó és igavonó állatok istállói, illetve ez állatok emberi kísérői részére szolgáló hálótermek közt mintha nem is lett volna észrevehető különbség. A rovarok természetrajza iránt érdeklődők még csak találhattak, akár emitt, akár amott, alkalmat tanulmányaikra. Aki azonban nem tartozott közéjük, s szívesen tartotta volna magát távol az állatvilágtól, az Moldva-Havasalföldön bizonyosan nem fogadóban szállt meg, még akkor sem, ha emezen a büszke »szálloda« kiírás díszelgett. Nem, akkor már inkább a prefektusnak vagy a megyei tanácsosnak lett a vendége, hisz az utóbbinak amúgy is hivatali kötelmei közé tartozott, utazók számára szobát fönntartani; vagy pedig kolostorokban keresett magának szállást az illető.”

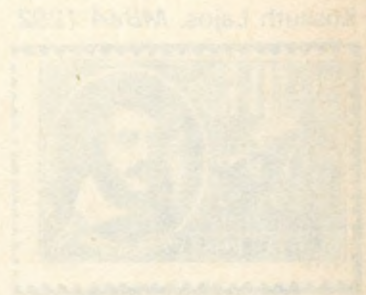
Drobeta-Turnu-Severin után különös kanyart ír le a Duna: elindul délkeletnek, majd mintha elfogná valamiféle hirtelen nosztalgia, nyugatnak, sőt – a jobb parti Vrbica, a bal parti Hinova és a jobb parti Korbovo után – északnyugati irányra, fő folyásirányának szöges ellentétére vált, s újra Orsovát látszik megcélozni. Így aztán, amire a szerb Milutinovachoz ér, ismét csak mintegy nyolc kilométerre van Kladovótól, holott onnét már mintegy harmincöt folyamkilométert tett meg!

Itt most már ritkulnak a parti települések. Még elhagyjuk a jobb parti Brza Palanka, a bal parti Țigănași, majd az ismét jobb parti Mihajlovac és Prahovo mellett,

aztán még egyszer, utoljára, egy-egy szerb és román falu néz barátságosan farkasszemet egymással: Radujevac, illetve Gruia, s aztán – a romániai Pristolnál – hármas országhatár következik: Jugoszlávia, Bulgária és Románia fut itt össze egy csücsökben. Jugoszláviától itt búcsút vesz a folyam; bal partja továbbra is román terület, a jobb part azonban innen kezdve Bulgáriáé.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ROMÁNIA ÉS BULGÁRIA

A visszavont levél

VRAV, NOVO SZELO, KOSAVA, VIDIN

A jobb parton hatalmas havasok tűnnek föl: a Balkán-hegység óriás ormai. A bal part itt meglehetősen néptelen, s a bolgár oldalon is mindössze három nagyobb községet számlálunk össze az első városokig: Vravot, Novo Szelót és Kosavát. Ez utóbbinál a Duna újra visszakunkorodik délnyugatnak. Ott, ahol a kunkorulat a legnyugatibb pontját eléri, két történelmi város található egymással szemben: Vidin a bolgár, Calafat a román oldalon.

Nekünk, magyaroknak, kétségtől az első – Vidin – cseng ismerősebben: az 1848–49. évi szabadságharc elbukásakor írta be nevét történelmünkbe. Olyan utóvédharc zajlott itt le, melyet nem fegyverrel, hanem tollal vívtak. Aki vívta, az a Görgey fegyverletételén háborgó, elkeseredett Kossuth volt. Holtáig tartó száműzetésének első állomása volt Vidin; itt és ekkor még friss volt az exkormányzó lelkében a seb. Úgy érezte Kossuth, hogy talán még nem lett volna Temesvár után veszve minden, talán még meg lehetett volna fordítani a nagy küzdelem sorsát. Alighanem Klapka járhatott a fejében, be nem vett komáromi erődjével és tekintélyes ütőerőt képviselő seregével; de gondolhatott azokra is, akiket – szerinte – esetleg még egyesíteni lehetett volna valahol, hogy ellencsapást mérjenek a császár és a cár Magyarországra zúdult hadaira. Elkeseredésében úgy gondolta, a szabadságharcot az általa diktátornak megtett, ám a zászlót gyáván cserbenhagyó Görgey nemtelen árulása veszejtette el. Ekkor írta keserű levelét a nemzethez, az azóta is csak „Vidini levélként” emlegetett dokumentumot, melyben a haza színe előtt Görgeyt teszi meg bűnbaknak a vereség miatt.

Voltaképpen ez a levél indított el egy folyamatot. Görgey Artúrt a nemzet sokáig árulónak tartotta, és sokan annak tartják még ma is. A fővárosban másról nevezték el utcáját; szobrot nem emeltek neki.

Azt, hogy nem végezték ki, Görgey a cári intervenciós sereg tábornokainak köszönhette: az ő kikötésük volt, hogy osztrák szövetségeseik nem vehetik el a magyar hadvezér életét. Így került Görgey szabadlábbon

Kossuth Lajos. MBéÁ 1292

tölthető fogságba, a dél-ausztriai Karintiába, ahol nyugodtan dolgozhatott emlékiratain. Úgy bizony: nyugodtan és zavartalanul. Osztrák rabtartói azt hitték ugyanis, hogy foglyuk Kossuthtal fog vitatkozni memoárjaiban, azzal a bizonyos vidini levéllel, mely őt tette meg bűnbaknak. Görgey, az „áruló” Görgey azonban nem Kossuth Lajost választotta könyve céltablájának, hanem – Ausztriát! Erről Bécs csak akkor szerzett tudomást, amikor az osztrák földről kicsempészett Görgey-kézirat – a Bach-korszak tombolása idején! – Lipcsében könyv alakban megjelent. Bach belügyminiszter természetesen nyomban hajtóvadászatot indított a mű még föllelhető példányai ellen, hogy ezeket mielőbb megsemmisíttethesse, Görgeyvel szemben pedig megtorlásként megszigorította a fogság föltételeit. Ettől kezdve – a kiegyezés meghozta amnesztiáig – Görgey még Karintiában sem járhatott-kelhetett szabadon, csupán annak székhelyén, Klagenfurtban.

A Görgey–Kossuth vita azonban ezzel nem ért véget: Görgey a *Budapesti Szemle* 1881-es évfolyamában két hosszú vitacikkben fejtette ki maga-mentségét, s a vidini levéllel kapcsolatban a lehető leglojálisabb álláspontot foglalta el. Kijelentette: nem haragszik e levél miatt Kossuthra, mert emezt valószínűleg az a gondolat vezérelte, hogy a nemzetben csak úgy tartható ébren az új talpraállás álma, ha az 1849. évi vereséget egyetlen ember árulásának kontójára írja. Vagyis a vidini levelet az „áruló” – éppen a nemzet érdekében – hajlandó volt elegánsan Kossuth taktikai lépésének tekinteni.

Később a levél szerzője maga is belátta, hogy igazságtalan volt Görgeyvel szemben, aki a helyzetet kilátástalanná tevő császári és orosz együttes túlerő láttán csupán a magyar vér további fölösleges kiontását akarta elkerülni. Kossuth évtizedek múltán vissza is vonta a vidini levelében foglalt vádat; sajnós, a visszavonás ténye már nem vésődött bele a bűnbakverzióhoz most már foggal-körömmel ragaszkodó magyarság tudatába. Nemzeti önámításunk egyik ékesszóló bizonyítéka, hogy a Magyar Posta Kossuth tiszteletére eddig tizenegy bélyeget, Görgeyére csupán egyet adott ki. Ebből a felszabadulás után Kossuth tiszteletére hatot, Görgeyére egyet sem. Magyarán: inkább van ma is Görgeyn a bélyeg, mintsem Görgey bélyegen.

Más népek fiainak Vidin természetesen másról nevezetes. Elsősorban félelmetes török erődjéről, mely az oszmán hatalmat volt hivatva fönn tartani a Dunán. Fönn is tartotta. Ily módon főszerepet játszott abban, hogy Bulgária szenvedte el a leghosszabb időn át a török uralmát: félezer évig.

Egy lebegő geográfus

VIDIN

A pasák legtöbbje véres és kegyetlen volt. Kivétel mégis akadt, szerencsére. Ilyen kivétel volt a 19. században Aziz pasa, aki a török reformkor emberének, Midhat pasának volt a híve, s számos bolgárbarát megnyilvánulása, gazdasági és kulturális reformjai révén olyan népszerűsége tett szert a más bánásmódhoz szokott őslakosság körében, hogy a vidiniek a „majka bolgarszka” (bolgárok anyja) melléknévvel ruházták föl. Aziz Kossuth híveinek barátságát kereste, mert támogatta a magyar államférfinak a Duna menti népek államszövetségét célzó terveit. Érintkezésbe lépett a még a kiegyezés után is 48-as szellemű, a függetlenség ügyén munkálkodó ellenzéki magyar csoportokkal is, s többször tárgyalt Takátsy nevű megbízottakkal. A konzervatív érzelmű helyi muzulmán törököknek nem tetszett Aziz tevékenysége, be is panaszolták Isztambulban. Az új gondolatokkal föllépő pasa átmenetileg kegyvesztett lett, le is váltották, ám az okos, talpraesett ember hamarosan ismét fölbukkant Bulgáriában, ezúttal mint plovdivi „muszetarif”, vagyis főbíró.

Azt is érdemes megvizsgálunk, hogyan és miért lett Vidin éppen Vidinné, tehát hogy miért így hívják.

A helység legrégebbi ismert neve *Dunonia*, azaz dunai vár. Az i. e. 3. századból származik, abból az időből, amikor Vidin még kelta erődítés volt. Az i. sz. 1. században a rómaiak *Bononiá*-ra változtatták nevét, ami annyiból mulatságos, hogy ezzel a rómaiak keltábnak bizonyultak a keltáknál, „bona” ugyanis kelta szó volt, és „építést” jelentett. (Bononia tehát voltaképp ugyanazt jelenti, mint az itáliai Bologna vagy a franciaországi Boulogne.) A 7. század végén a Duna-delta vidékéről ide vándorolt bolgár-törökök ajkán Bononia neve Bdinre módosult, ebből alakult ki a mai Vidin név.

A ma is látható vidini várat, a Baba Vidát (Vida anyó) a törökök építették ugyan, de római kövekből, mégpedig a közelben lévő ókori Ratiaria (Arcsar) városka romjaiból. Ezt Kánitz Félix, a bulgáriai török uralom végnapjaiban erre járt pest-budai geográfus mutatta ki. Fölfedezéséről így ír:

„A falakban, antik faragványokon kívül, két feliratos kőtáblát is sikerült felfedeznem, amelyek nagy figyelemre tarthattak számot, hiszen – feltételezhetőleg – a közeli Ratiaria, Moesia provincia székhelyének kőanyagából származhattak.

A kisebbik kőlapot a Citadella Duna felé néző homlokzatába falazták be. A nagyobbik viszont meglehető-

sen magasan és szerencsétlenségemre fejtetőre állítva illeszkedett bele a falba. Így szinte lehetetlennek látszott lemásolása, minthogy csak a toronybeli löporraktáron keresztül lehetett a sokat ígérő kőtáblát megközelíteni. Kénytelen voltam tehát a veszélyes utat választani. Harisnyás lábbal átvakodva a löporoshordók és kartácsrekeszek között, egy kis udvarra értünk. Innen különféle mászóalkalmatosságok segítségével végre feljutottunk a tetőre. Itt hasra feküdve és a falfelület fölé kilógva – miközben vezetőim lábaimnál fogva tartottak az ég és föld közötti lebegésben – sikerült e becses felirat birtokába jutni, egy újabb dokumentummal gazdagítva a Berlini Akadémia római feliratgyűjteményét.”

Jóllehet a Baba Vida a török műve, a várat a bolgár nép a sajátjának érzi, sőt érezte már a török időkben is. Erről tanúskodik a hozzá fűződő monda is. Eszerint egy valaha itt élt bolgár nagyúrnak három lánya volt: Gamza, Kula és Vida. Amikor Gamza férjhez ment, hozományul nagy földbirtokot kapott, s ez azóta is az ő nevét viseli. (Ez a jugoszláviai Gamzigrad.) Kulának is szép hozomány jutott házasságkötésekor: az ő földjeinek nevét viseli a határ menti Kula városka. Csupán a legkisebbik leány, Vida maradt pártában, s a környék védelmezőjeként élte le életét a vár falai közt. Neve a váréval összefonódván, lett ez utóbbiból „Vida anyó”.

A mai Vidin még sokat őriz múltjából. Nemcsak az északon emelkedő várat, hanem a török időkben itt maradt mecseteket és dzsámikat is, s az öreg kereskedőnegyed keleties házait éppúgy, mint az 1643-ban épült, szerénységében is igen szép Szent Pantelejmon-templomot. (Ha nem lett volna szerény, meg sem tűrték volna a dzsámi szomszédságában a pasák.) Még turisták számára láthatatlan nyoma is maradt a régebbi századoknak: az egykori raguzai kalmárok föld alatti áruraktára. De a harmincezer lakosú, dél felé terjeszkedő város természetesen állandóan fiatalodik, s a tízezer munkást foglalkoztató vegyikombinát árnyékában a múlt fokozatosan szorul vissza, hogy mindinkább csupán afféle bedekkerérdekesség legyen belőle.

Bedekkerérdekességnél is érdekesebb azonban a Vidin mögött mintegy ötven kilométernyire elterülő fantasztikus táj, olyan sziklával, amelyek között éppen úgy lehet arizonai vidékeken, mint a Machu Picchu kőóriásai közt játszódó filmeket készíteni: gigantikus kőfejeket lehet itt látni, lovagábrázatú és állatarcú szirteteket, roppant kővirágokat, toronyszerű képződményeket, s amit csak a képzelet kigondolhat. Élnek is a lehetőséggel mind a bolgár filmesek, mind a nyugati producerek; már számos nagy sikerű filmet forgattak a legkülönbözőbb nációk fiai itt, a Vidin mögötti „Vadnyugaton”.

Riport a sosemvolt átkelésről

CALAFAT

Román–bolgár barátság.
Rom. 1239

Calafati üteg (Sava Hentia
festménye). *Rom. 3473*

Hányszor, de hányszor kellett volna különféle hadseregeknek átkelniük Vidin és a szemben lévő Calafat közt a Dunán! És hányszor nem sikerült! Ma az átkelés nem ütközik persze különösebb nehézségbe: bárki igénybe veheti a vonatszállító kompot. Ma két baráti állam közt folyik itt a Duna, nem úgy, mint korábbi időkben. És azokban a korábbi időkben hány román és hány bolgár katona fült itt a folyamba, pusztán mert nem tudták: úgy van megírva a sors könyvében, hogy itt soha senkinek ne sikerüljön az átkelés! Vidinnel szemben a calafati dombon még ma is látni a százévesnél is öregebb ágyúkat, ugyanabban a helyzetben és állapotban, amelyben az utolsó lövés után maradtak.

No, egyszer, egyetlenegyszer azért mégiscsak sikerült az a fránya átkelés. Igaz, nem a valóságban, hanem egy neves humorista, a német Julius Stettenheim egyik szatírájában. Stettenheim kitalált egy figurát, a Wippchen nevű haditudósítót, akinek alakjában a korabeli félművelt haditudósítókat vesézte ki. Ez a Wippchen nevű haditudósító mindig onnan küld beszámolót képzeletbeli lapjának, ahol éppen forrongások, csaták vagy egyéb csetepaték vannak, ám nyilvánvalóan anélkül, hogy ő maga a helyszínen valaha is megfordult volna. Az orosz–török háború idején természetesen Calafatból tudósítja nemlétező lapját. Lássuk a szerkesztőhöz intézett levelének, majd riportjának némely passzusát.

„Mellékelve a dunai átkelés. Sok gondot okozott nekem. Kidolgozásához először Izrael zsidóinak a Vörös-tengeren való átkelését vettem alapul, de a hidak sehogy se passzoltak a képbe. Így hát áthidaltam őket, úgy is mint nehézséget. Ha nem találja írásomat elsiettnék, úgy nyomassa ki azonnal. Calafatból írok. Amennyiben Gyorgyevo jobban hangzanék, írjon Gyorgyevót – az önfejűség távol áll tőlem.

W. Calafat, 1877. június 10.

Végre megtörtént! Aminek gondja aggódva-reménykedve csüggött hetekig Oroszország feje fölött, sikerült: a Rubikon Dunája által van lépve, s Törökország fata libellije feltartóztathatatlanul beteljesül. Igyekszem ismertetni a mai nap eseményeit.

Hasztalan kerestem az igazak álmát a padló kemény deszkáin, amidőn meghallottam, hogy odakünn füttyöl az istennyila. Ki gondolt volna már Morpheusra? Mint derült felhőből a villám, úgy pattantam ruháimba, ve-

tettem magam csizmámba és siettem oda, ahová a Történelem kőtablái szólítottak. Nemsokára meghallottam, amint Ruszcsuk ágyúinak torka felém ásít; eközben már közeledtek az apró lovakon masírozó orosz hadoszlopok. A lövészek mindkét parton megsüketített füleknek prédikáltak; dőrejüket még sosem hallottam így üvöltölni... Az oroszok megingathatatlan nyugalommal verték pontonjaikat a sellők és najádok fölé, kik néhány napja még meglehetősen dundik voltak, mostanra azonban összementek. Akkor az átkelés folyamatba tétetett és sikerült. A halál meglóbálta paripáját, melynek partjairól meg nem tér utazó, és az egy orosz halott száma igen magas. Én csak csoda folytán menekedtem meg lefelé fordított fáklyájától. De a törökök is egy álló órán keresztül rohantak. Nem tudom meddig, az óra tényleg állt. Öt óra múltán mindennek vége lett – az oroszok a turbán szívéig hatoltak... Hadd zárom itt soraimat, olyan fáradt vagyok, mintha tíz hordót töltöttem volna meg Danaidákkal.”

A valóság – kell-e mondani? – kevésbé volt mulatságos, mint Stettenheim Wippchen-szatírája. Az oroszok már 1854-ben, a krími háború legelején megkísérelték az átkelést; mint tudjuk, hiába. Aztán 1877-ben a dombtetőn látható román ütegek lötték a Vidinben lévő törököket. Hohenzollern Károly, akit mint tudjuk, négy évvel később majd királyukká koronáznak a románok, maga is megsebesült a karján.

E hadjárat során az orosz és román hadaknak mégis sikerült átkelniük a Dunán. Igaz, nem Calafat és Vidin közt: a vidini vár utolsó török parancsnoka, Ibrahim effendi minden erejét és figyelmét a túlpartra összpontosította, ezért itt minden átkelési kísérlet eleve elképzelhetetlen volt. Csakhogy nyugatról a szerb hazafiak közeledtek a város felé, s miközben Ibrahim az ő oldalukra csoportosította át a török védőket, az orosz és román sereg jóval keletebbre, Szvistovon is túl kelt át a folyamon, s aztán a parton vonult nyugatra, Vidin ellen. A bekerített török helyőrség 1878. február 5-én megad-

Calafat 1877-ben...

...és ma. Rom. 902, 3532

I. Károly Calafatnál.
Rom. 189 és 691

Az átkelés (1877).
Rom. 192

A bolgár lakosság üdvözlő felszabadítóit. Bulgária 852

Thököly Imre. MBéÁ 3291

ta magát. Tizenkilenc nappal később utoljára fordította el török kéz a Baba Vida vaspántos kapujának kulcsát. A török katonák megtarthatták fegyvereiket, de hajóra kellett szállniuk, és elindulniuk haza, Konstantinápoly felé.

A románoknak és a bolgároknak voltaképpen egyszerre hozta meg nemzeti függetlenségét az itt, Calafat és Vidin körül lezajlott 1877–78. évi csata. Sőt neki köszönheték a magukét a szerbek is. A Balkán fölélegezhetett: immár örökre elhárult a török veszedelem, s Kelet-Közép-Európa térképére fölkerültek az addig rabságban sínylődött nemzetek államai.

Calafattal kapcsolatban még egy dolgot kell megemlítenünk. Némelyek tudni vélik, hogy a várost Thököly Imre, a Bécs elleni küzdelmében a törökre támaszkodó kuruc fejedelem alapította a 17. században. Vajon valóban így van-e? A városnév – mi tagadás – nem vall éppen magyar alapítóra, de ettől Thökölynek még lehetett szerepe a település erődé fejlesztésében.

Költő mint kalóz

ARCSAR, LOM, KOZLODUJ

Calafat után a romániai partszakaszon nemigen találunk települést, s a bolgár oldalon sem sokat. Említsük meg közülük a görögdinnyeiről híres Arcsart, melyről már tudjuk, hogy helyén állott valaha Ratiaria római városka, s hogy ez utóbbinak a köveiből épült a vidini vár is. A Vidin utáni első komolyabb város azonban Lom.

Még Ulmban találkozhattunk a földkerekség egyik legsajátosabb múzeumával, a kenyérmúzeummal. Nos, Lomban egy másik, a maga nemében egyedülálló múzeumot látogathatunk meg, ám ez nem az életé, hanem a halálé. Az uszálymúzeumról van szó.

Ez a múzeum – tévedés ne essék – nem a teherhajózásnak állít emléket, hanem az 1923. évi antifasiszta fölkelés vértanúinak. Az elnevezésnek az a magyarázata, hogy a fölkelést leverő bolgár cári katonaság az elfogott szabadságharcosokat uszályok fenekére lökte, majd az uszályokat velük együtt a Duna fenekére süllyesztette. (És még egy tragikus történelmi emlék: innen, Lom kikötőjéből indították útnak 1943 áprilisában a hitleri Németország haláltáborai felé a trákiai zsidókat.)

Úgyszintén gyalázatos, embertelen cselekménynek, még az 1923. évinél is vandálabb tömeggyilkosságnak

Rohamozó fölkelők
1923-ban. Bulgária 673

volt tanúja a bolgár Duna-part 1876-ban. Az akkori tettesek nem bolgárok, nem is németek, hanem törökök voltak. Kitetszhet ebből, hogy nem *a* török, sem pedig *a* bolgár vagy *a* német nem vádolható, de egyetlen más nép fia sem azzal, hogy ő *a* gonosz. Adott történelmi helyzetben a hatalmon lévők, hogy e hatalmukat megőrizhessék, sokszor nyúlnak – sajnos – a humanitárius elveknek szögesen ellentmondó módszerekhez. Hogy ez 1876-ban a dunai uralmát immár okkal féltő török esetében miképpen történt, annak elbeszélését kezdjük egy kissé messzebről.

A naptár 1876 áprilisát írta, amikor a *Radetzky* nevű osztrák személyszállító gőzhajó a Duna alsó szakaszáról jövet, a Vaskapu felé haladtában kikötött Bräilánál. Ebben még semmi rendkívüli nincs, hiszen ezt más alkalmakkor ugyanígy megtette, menetrend szerint. Már az talán egy kicsit furcsa volt, hogy Bräilánál a szokásosnál jóval több utas szállt föl, javarészt parasztleányok és fiatal kertészek, sok zsákkal, zsineggel és szerszámmal, de Dagobert Engländer, a kapitány nem fogott gyanút. Még akkor sem, amikor más román kikötőkben is hasonló életkorú és fölszerelésű utasok lepték el a fedélközt; arra gondolt, hogy valahol valamiféle nagyszabású munkálatok kezdődnek, oda iparkodnak a dolgozók.

Ami a nagyszabású munkálatokat illeti, e föltevésében nem is tévedett. Igaz, hogy ezek másminők voltak, mint amilyeneket ő elképzelt.

Dagobert Engländer rövidesen élete legnagyobb meglepetése érte: megjelent előtte a Bräilában fölszállt fiatal emberek egyike, pisztolyt szögezett a mellének, és hibátlan franciasággal közölte, hogy átveszi tőle a hajó parancsnokságát. A kapitány először afféle ifjonti stiklit sejdített a dologban, de pillanatok alatt be kellett látnia, hogy a választékos modorú, művelt ifjú csakugyan kalóz, aki egy addig példa nélkül álló műveletet vezényel: társai élén ellop egy folyami személyszállító gőzhajót! Engländer nem tudta – honnan is tudhatta volna –, hogy az előtte álló, alig huszonnyolc éves új parancsnok, aki néhány kurta intézkedéssel a hajó megfelelő részeire küldözgeti szét az oda előre kijelölt csoportokat, elsősorban nem mint kalóz írja majd be nevét az emberiség történelmébe, hanem mint évszázadának egyik legkiválóbb forradalmi költője, akit úgy hívnak, hogy Hriszto Botev.

De hát hogyan eshetett, hogy egy költő, a bolgárok Petőfije, kalózkodásra adja a fejét? Vajon mi célja lehetett e különös csínytel?

Mindössze annyi, hogy Botev és szabadságharcos kommandója a Lomtól negyven kilométernyire völgy

A *Radetzky* gőzös.
Bulgária 694

Botev. Bulgária 192

Az 1876. évi fölkelés.
Bulgária 2434

A Botev-csapat megérkezik
Kozlodujba.
Bulgária 408, 1564

A Botev halálának 100.
évfordulójára kibocsátott
bolgár bélyeg.
Bulgária 2444

íránt fekvő, bulgáriai Kozloduj közelében kívánt partra szállni, ott, ahol a *Radetzky* még akkor sem állt volna meg, ha történetesen Kozloduj is szerepel – mint ahogy nem szerepelt – megállóként a menetrendjében. Engländer kapitány normális körülmények közt, tehát ha nem kényszerítik rá, sosem engedte volna, hogy hajója épp ott és épp akkor kikössön; Kozlodujban ugyanis ezekben a napokban fegyveres harc folyt a török uralom ellen fölkelt bolgár parasztok és a megszállók között. Miután Botev ünnepélyesen megígérte a kapitánynak, hogy amennyiben engedelmeskedik, sem a hajósoknak, sem az utasoknak nem görbül meg egyetlen haja szála sem, Engländer ráállt a dologra, s beiktatta a rendhagyó kozloduji megállót. Ekképpen Botev és csapata a zsákjaikban lapuló fegyverekkel partra szállhatott, és erősítést vihetett honfitársainak.

A *Radetzky* ezután szabadon folytathatta útját. Botev már kevésbé. Csapatával együtt a hegyekbe vonult, de ott egyenlőtlen harcba keveredett egy igen nagy létszámú török portyázó egységgel. Sokan elesetek, maga Botev az elsők között: homlokán találta egy török golyó. A fölkelés két évvel később – amint ezt már tudjuk – győzött ugyan, ám ekkor, a kezdet kezdetén még szörnyűséges megtorlás várt a törökök részéről a fogságba esettekre és hozzátartozóikra. Pusztán a bataki templomban, ahová a falu egész lakossága – férfiak, nők, öregek, gyerekek – bemenekült, kétezer embert mészároltak le a hódítók. Példájukat majd a német fasiszták követik Oradour-sur-Glane-ban, hatvannyolc évvel később.

Kegyetlenségével a török egyébként maga segítette megásni a saját sírját. Abban az évben, 1876-ban mintegy *húsz-harmincezer* bolgárt gyilkoltattak le a török tisztek! A történekről a francia Edouard Driault így ír:

„A Szerbiával és Montenegróval háborúban álló Porta attól félt, hogy a seregeinek hátában kitört bolgár fölkelés veszélyezteti hadműveleteinek sikerét... Ázsiából odavezényelt irreguláris török harcosokat és cserkesz bandákat szabadítottak Bulgáriára, és az ország néhány nap alatt tűzbe és vérbe borult. Ezek a bandák felgyújtották a falvakat, válogatott kínzások között legyilkolták a férfiakat, leszúrták a nőket, darabokra vágták a gyermekeket. A mészárlásnak huszonöt-harmincezer ember esett áldozatul...”

Kilencven évvel a legendás hajóeltérítés után a *Radetzky* ismét felbukkant a jó öreg Dunán. Ezúttal Ruszéból tartott fölfelé. Ám ennek a *Radetzky*nak, melynek orrát magának a névadó osztrák hadvezérnek a figurája díszítette, jöllehet ugyanolyan régimódi külseje volt, mint Engländer kapitány hajójának, cirill betűkkel

volt kiírva a neve. Természetesen nem is ugyanaz a jármű volt: a bolgár úttörők évekig tartó munkával szerkesztették össze a hajdani *Radetzky* mását, hogy 1966-ban eljuttassák rajta és vele a nevezetes kozloduji partraszállást. Botev szerepét színész alakította, s valamennyi szereplő – hajósok, utasok – hitelesen korabeli öltözékben feszített. De most nem elnyomott fölkelők, hanem a szocialista Bulgária kormányának tagjai fogadták ünnepélyesen a hajóról partra lépőket.

A *Radetzky II* ezután még egy udvariassági látogatást tett Bécsben, majd hajózási múzeummá alakult át.

Egyébként az 1876. évi kozloduji események résztvevői nagyot néztek volna – a bolgárok csakúgy, mint a törökök –, ha valaki akkor megjósolja nekik, hogy egy teljes évszázad sem telik bele, s itt, Kozlodujnál épül meg az első bolgár atomerőmű városnyi modern épületegyüttese.

Ha ugyan egyáltalán kapiskálták volna, mit jelent az „atomerőmű” szó.

A császármertő gálya

ORJAHOVO, CORABIA, TURNU MĂGURELE,
NIKOPOL

Folytatjuk utunkat. A bal parton – Turnu Măgureléig – Olténia meglehetősen néptelen déli tájait kísérhetjük figyelemmel. Közben elhajózunk a bolgár Orjahovo mellett, melynek várát kalandozó eleink a 13. században egy alkalommal elfoglalták. Míg az Iszker folyó torkolatához érünk, van időnk eltűnődni azon, hogy mi mindennel foglalatoskodtak harcosaink a tatárjárás századában...

Az Iszker Gigen városka közelében, az új cukorgyárra méltán büszke romániai Corabia átellenében veti

A mementóul romként meghagyott oradouri templom. Francia Y 742

A *Radetzky II*.
Bulgária 1583

A bolgár Dunán.
Bulgária 1290

Olténiai népviselet.
Rom. 1849–50

Bulgária 2116, 1500, 1502

magát a Dunába. Itt állott valaha a rómaiak Oescus nevű városa, itt futottak össze moesiai, dáciai és trákiai útjaik. Olyan fontos csomópont volt, hogy a 3. században kerek egy kilométeres híd ívelt át innen a bal partra. Aki kíváncsi rá, milyen volt, annak bűvárfőlszerelésre lesz szüksége, a tizenhét évszázad előtti híd pillérei ugyanis csak a folyam mélyén vehetők szemügyre.

A bolgár és a román part képe igen különbözik egymástól. A bolgár mederszálon olyasfajta fehér sziklák sorakoznak, amilyeneket általában tengerpartokon látni; a román oldal jobbára zombékos, bozótos, és föltűnően kevés rajta a közvetlen parti település, aminek magyarázatát talán abban kereshetjük, hogy a két nép között a régebbi évszázadokban, de még az első világháborút is beleértve, sok volt az ellentét és a – gyakorta fegyveres – összetűzés, tehát a lakosság aligha költözött volna szívesen a határfolyó partjára. Különösen, hogy a töröktől is tartania kellett. A bolgár oldalon már több a falu, de nem éppen sokkal.

Még a két part gazdasági profilja is teljesen elütő. Bulgáriában ma is a mezőgazdasági termelés van túlsúlyban, ezzel szemben a román Duna-szakaszon a nagy ipari létesítményeké a vezérszerep. A Drobeta-Turnu-Severin alatti fafeldolgozó gyártól a Turnu Măgurele-i műtrágyakombinátont át a bráilai üzemig, mely papírrá dolgozza föl a delta nádját, s végül a galaci acélműig óriásüzemeket találunk szinte mindenütt, ahol emberi lét nyoma látható. Találóan nevezte el valaki a Dunát ennek alapján Románia Ruhr-vidékének.

Az Olt torkolatánál elterülő, az ipari fejlődést híven tükröző romániai Turnu Măgurelével szemben, a bolgár oldalon viszont az egykor hatalmas és virágzó Nikopol (Nikápoly) jócskán visszafalusiasodott az 1806 és 1812 közt lezajlott orosz–török háború óta. Akkor a

Turnu Măgurele
a vegyikombináttal.
Rom. 3744

negyvenezer lakosú város romba dőlt, s mivel így már nem lehetett a török Duna-vidék központja, a katonai és polgári hivatalokat egyaránt Vidinbe helyeztette át a szultán. A mai Nikopolnak mindössze hatezer lakosa van.

Pedig megszületésekor de büszke város is volt Niképolisz! Mint nevéből is látható (Niké: győzelem, polisz: város), egy katonai diadalnak köszönhetette létét: I. Herakliosz kelet-római császár a perzsákon vett győzelmének emlékére emeltette első falait 629-ben. Ám a balkáni népek tudatában, sőt a magyarokéban is, Nikápoly neve azt az 1396-os esztendőt idézi föl, amikor Zsigmond német-római császár és magyar király vezetésével (vagy legalábbis névleges vezetésével) a nemzetközi erőket fölvonultató utolsó nagy európai keresztes háború zajlott, s végződött a lovagok csúfos vereségével. Zsigmondról lehet vitatkozni, milyen császár és milyen király volt, de hogy seregek irányításában nem jeleskedett, az vitán fölül áll. Láttuk: Galambócnál is pórul jár majd, olyannyira, hogy a csata végén a tulajdon irháját is mentenie kell. Egyébként harminckét évvel korábban itt, Nikápolynál is ez történt vele. Ekkor még nem a meg sem született Rozgonyiné, hanem Czillei Hermann és egy génuai gálya mentette meg öfelségét. E gálya – bölcs előrelátás! – a csata idején a nikápolyi vár alatt vesztegelt, következésképp a fedélzetére hanyatt-homlok menekülő uralkodót még időben ki tudta szöktetni az ellenséges gyűrűből. Zsigmond a Nikápoly–Fekete-tenger–Dardanellák–Lacrona-(Lokrum)-sziget útvonalat tette meg rajta egyvégtében. Mint hadvezérnek két mentsége lehet. Részint, hogy ebben a hadjáratban a francia lovagok nem hallgattak az okos szóra; részint, hogy a törökkel szemben egy elavult európai hadviselési kultúrának még körültekintőbb hadvezetés esetén sem igen lehetett esélye.

De vajon miért is volt egyáltalán szükség e balul végződő hadjáratra?

Azért, mert Ivan Sismant, az utolsó tirnovói cárt (Tirnovó volt a korabeli bolgár főváros) 1393-ban legyőzték. A cár bezárkózott a tirnovói várba, s foggalkörömmel védelmezte azt, mint végső – a szó szoros értelmében – mentsvárát. Hiába: a török erősebbnek bizonyult. Ivan Sismant a csata után lefejezték, legalábbis a történészek egyik csoportja szerint. A másik úgy tartja, hogy csupán száműzték, Kis-Ázsiába.

A tirnovói vereség, mely török kézre juttatta Bulgáriát, már sok volt, hiszen négy évvel korábban megdőlt a középkori szerb birodalom, 1391-ben pedig a töröké lett Havasalföld. Európa megriadt. A keresztesek seregébe csak úgy özönlöttek mindenfelől a lovagok.

Ivan Sisman. *Bulgária 2244*

Sztracimir cár átengedi Zsigmondot és kereszteseit Vidinen. *Bulgária 2246*

Mircea és I. Károly.
Rom. 231

A burgundi hadak élén a későbbi Félelemnélküli János állt, a francia lovagokat Philippe d'Artois és Engeraud de Coucy vezette, német társaikat Rupert pfalzi gróf és Czillei Hermann. Ott volt még Friedrich Hohenzollern nagyprior, a magyar Garai Miklós nádor és az erdélyi Lackovich István, akit Lackffy vajdának is mondanak. Hogy miként jártak el, s mint történt, ami történt, arra nézve hallgassuk meg a szakértőt:

„A sereg egy része Zsigmond király parancsnoksága alatt Orsovánál átkelve a Duna jobb partján haladt. Vidin kapuit a töröktől csak nemrég leigázott vidini uralkodó, Sztracimir önként nyitotta meg a felszabadító sereg előtt, amelyhez ő maga is csatlakozott. A török által alig két évvel korábban meghódoltatott Mircea cel Bâtrin havasalföldi vajda csapataival Nikápolynál kelt át a Dunán s csatlakozott a nyolcvanezer főnyi fényes sereghez.

Az előretörő hatalmas lovagi had arra kényszerítette a Konstantinápolyt ostromló Bajazid török szultánt, hogy az ostromot feladva erőltetett menetben vezesse hadait a Duna felé.

A keresztény sereg a biztos győzelem tudatában készült fel a harcra. Különösen tüzesek voltak a török erejét és harcmodorát nem ismerő francia lovagok. A haditanácson felelőtlen harcvágyuk háttérbe szorította a török hadviselést ismerő magyar vezérek véleményét, akik a török mezei hadakkal való csatározás helyett a janicsárok és a szpáhi lovasság, a török sereg derékhada ellen a csata döntő szakaszában javasolták bevetni a nehéz páncélos lovasságot. A franciák azonban számot tartottak az elsőségre. Így ők kerültek az élre, a második hadoszlopba pedig a magyar csapatok Zsigmond vezérlete alatt. A harmadik harccsoportot Garai Miklós nádor vezetésével, a német, cseh, lengyel, boszniai és román* csapatok alkották.

A csata napját megelőző éjjel könnyű magyar lovaságot irányítottak a csatateret szegélyező erdős, bozótos területre, hogy ott meghúzódva az ütközet során a török mögé kerüljenek, és váratlan támadásukkal zavarják meg az ellenséget.

Bajazid két hadoszlopban sorakoztatta csapatait. Mintegy negyvenezer főnyi hadát a dimbes-dombos terep egy kiemelkedésének alján állította fel. A domb túlsó oldalán – láthatatlanul – a janicsár gyalogság és az elit szpáhi lovasság állt.

Mielőtt még a keresztény sereg hátsó hadoszlopai harci rendbe álltak volna, a győzelemre szomjúhozó

* Abban az időben természetesen még nem romának nevezték őket

francia lovagok támadásra indultak a török előhada ellen. Ezek megfutamodása után a lovagok, mint akik dolgukat jól végezték, páncéllal védett lovaikról leszállva, maguk is talpig páncélban, nehézkesen felkaptattak a magaslatra, amely mögül ekkor lendült támadásba a török főerő. A török könnyűlovasság és a harcedzett janicsár gyalogosok lándzsái és kardjai alatt szinte percek alatt megsemmisült a francia sereg színe-virága, a felbomlott hadrendű, lóról leszállt lovagok védekezésre képtelen tömege. A Szent Szűz lobogójával a kezében elesett a híres lovag és admirális, Jean de Vienne, valamint sok-sok társa. A burgundi herceg fia, Jean de Nevers, a későbbi Félelemnélküli János fogságba került, s csak kétszázezer arannyal válthatta meg később szabadságát.*

Bár ily módon megsemmisült a keresztény seregnek mintegy a fele, Zsigmond hadvezéri gyöngeségének tulajdonítható, hogy nem tudott úrrá lenni az események felett. A Mircea fejedelem által vezetett havasalföldi és Lackovich vajda által vezérelt erdélyi csapatok, amelyeknek csak a győzelem kivívása után kellett volna a végkifejletbe beavatkozniuk, megfutamodtak. Így a Garai nádor és Czillei Hermann parancsnoksága alatt álló magyar, lengyel, cseh, bajor és stájerországi csapatok, mintegy tizenkétezer ember vette fel a harcot. A reményt vesztett küzdelemnek Sztevan Lazarevics, Bajazid szerb hűbérese, ötezer fős friss csapatának megjelenése vetett véget...”

Egérfogó a Dunán

ZIMNICEA, SZVISTOV, VARDIM, BATIN, RUSZE,
GIURGIU

Szaporodnak a szigetek, a mind kiismerhetetlenebb Duna-ágak. Azután a bal parti Zimniceával szemben elérjük annak a két településnek elejét, melyek a folyam valaha is elért legdélibb pontját jelölik: Szvistovot, a hajdani rómaiak Novaeját. Novae rommezeje ma is látható a városka keleti határában.

Bulgária történelmében Szvistov három sorsdöntő mozzanatról nevezetes. A legkorábbi az 1791-es esztendőhöz kapcsolódik, mikor is itt kötöttek átmenetileg békét – nem éppen hosszú időre – az oroszok és a törökök. A második dátum 1877. július 27-e. Ezen a

* Jean de Nevers huszonötödmagával esett fogságba, s a kétszázezer arany valamennyiük együttes váltságdíja volt

Jean de Vienne.
Francia Y 544

Román huszár 1877-ből.
Rom. 3796

1877 júliusa, az oroszok és románok dunai átkelése. Bulgária 850, 1737

A Barátság híd Rusze és Giurgiu között. Rom. 3093

A Riga szálló. Bulgária 2855

napon keltek át itt – pontosabban a városkától négy kilométernyire keletre, a ma Pametnicite („Emlékművek”) elnevezésű partszakaszon – a Vidin ellen vonuló, már említett orosz és román csapatok. A harmadik esemény szintén egy dunai átkelés volt: a Mackensen-hadseregé 1916-ban, ám erről majd a későbbiekben szólnunk.

Szvistovtól körülbelül tizenöt kilométerre találjuk Vardimot, a Duna másik „déli rekorderét”, mely után már északkeleti irányba fordul a folyam, s félúton Batin felé fölveszi jobbról a Jantrát, később – közvetlenül Rusze előtt – a Ruszenszki-Lomot, melynek torkolatában a rómaiak Sexaginta Prista (Hatvan Hajó) nevű városa állott egykoron, a 2. századtól a 7. századig.

És máris itt van Rusze, a nyolcvanezer lakosú, tekintélyes kikötőváros, melyben (igaz, akkor még török kézen lévén, Ruszcsuknak hívták, s még csak huszonhatezer lakosa volt) sorsdöntő események történnek *A dunai hajós* című Verne-regény lapjain: egy kocsmai találkozás új fordulatot ad az egyébként is izgalmas nyomozásnak. Az ember szívesen képzelné el, hogy a ma is álló, Duna-parti Halászkunyhó volt az a bizonyos kocsmá; de hát, mint tudjuk, Verne sosem járt ezen a tájon, következésképp a regénybeli kocsmá is csupán a fejében létezett. Nem csak az ő fejében létezett viszont, amint ezt is tudjuk már, az 1876. évi fölkeléssel kezdődő és 1878-ig tartó bolgár szabadságharc; ennek kívánt örök emléket állítani kalandos regényével az író.

A Verne-regény cselekményének idején már létezett a haladó szellemű Midhat pasa kezdeményezésére megvalósult Ruszcsuk–Várna vasútvonal, de 1954-ig kellett várni a Ruszét a szemközti román Giurgiuval összekötő Barátság hidra, hiszen ilyesfajta hidat még akár az első világháború idején sem lehetett volna elképzelni. A történelem közös szocialista fordulata hívta életre a hidat, melyet – bölcsen – kétszintesre építettek: lenn a vonatok roboghatnak át a folyam felett, fönny a gépkocsik. A híd középső része magas vízállás esetén megemelhető, hogy alatta a nagy tengerjáró hajók is elhaladhasanak.

De nem csak híd épült itt az elmúlt néhány évtizedben. Ruszéban ma már mezőgazdasági gépeket, mozdonyokat és hajókat is gyártanak, s egy nagy textilgyár is működik itt. Modern szállók is épültek, mint a Balkan-turiszt vagy a Riga. Igen élénk a kulturális élet: rengeteg a könyvkereskedés, a zenemű- és lemezbolt, s tavaszunkint nemzetközi zenei találkozók színhelye a város.

Volt valamikor harcoké is.

Akkor, amikor már nem a Hatvan Hajó Városa volt,

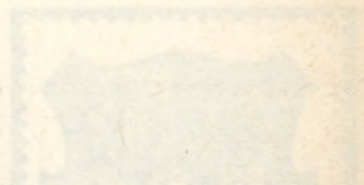
hanem jóval többé. Hány török „csajkát”, hány bolgár és orosz ágyúnaszádót látott már a ruszei kikötő! Nem beszélve arról, hogy az első világháborúban itt volt az Osztrák–Magyar Monarchia dunai flottillájának főbázisa. Így vált a ruszei part hadszíntérré 1916. augusztus 27-én, amikor román monitorok bukkantak föl a Dunán, és löni kezdték a kikötőt, közvetlenül azt követően, hogy az addig semleges román kormány egyik napról a másikra hadat üzent a Monarchiának.

A váratlanul megtámadott matrózok hamarjában azt sem tudták, mitévők legyenek, hová kapjanak. Pedig fontos feladattal voltak megbízva: nekik kellett az ekkor már szövetséges törökök, no meg a bolgárok számára biztosítani az utánpótlási vonalat, magyarán a Dunát. Csakhogy emezt – tudtukon kívül – a románok addigra lezárták, fönnt a Vaskapunál (ami akkoriban nem számított különösebben nehéz műveletnek), lenn pedig Kalimoknál. A Monarchia katonái benne rekedtek az egérfogóban. Fölfelé az áttörés lehetetlen volt; lefelé erős ostromzárral kellett volna szembenézniük. Azt cselekedték hát, amit cselekedhettek: addig lötték a szemközti Giurgiu kőolajtartályait, mígnem azok végül kigyulladtak, és minden román erőt lekötöttek, legalábbis egy időre. Hanem aztán a románok hidat vertek Rusze alatt, Rjahovónál, azt követően, hogy odavonták a francia és román tüzérséget, s fölszerelték torpedókilövőiket meg úszóakna-elhárító berendezéseiket. A flottilla ennek ellenére (vagy tán épp ezért) október elsejéről másodikára virradó éjszaka megkapta a bevétési parancsot. Addigra már kiépült bolgár területen a román hídfőállás. S ebben a vigasztalannak rémlő helyzetben Bublaj sorhajóhadnagy október 2-a reggelén mégis támadásba lendült hajóival. Az ellenség, mely effajta rajtaütésre egyáltalán nem számított, most egyszerűen hanyatt-homlok menekülni kezdett. Addigra odaértek a Monarchia nehezebb monitorai is; ezek most már nem az ellenséges erőket, hanem magát a pontonhidat vették célba. A kétszázötven pontonból nyomban elsüllyedt negyvenkettő. Éjfélre a híd több részre szakadt; végül egy négyszáz méteres összefüggő hídszakasz egészben vált ki a láncból, s csupán negyven kilométernyire onnan, a kalimoki ostromzáron akadt fönnt.

A románok sűrű ágyútűzben voltak kénytelenek most már saját partjukra visszamenteni a bolgár oldalon rekedt csapataikat. De a flottilla csak magát a folyamat tarthatta ellenőrzése alatt, a parti hídfőállásokra nem volt veszélyes. Csaknem két hónapnak kellett beletelnie, míg végül a Mackensen-hadsereg Szvisztovnál ellenkező irányban kelt át a Dunán (erre az

Román monitor. Rom. 526

A rahovai csata. Rom. 3477

Rom. 3533

átkelésre utaltunk föntebb), és a románok hátába került. Még ugyanannak az évnek a végére szabad út nyílt meg a flottilla előtt a deltáig.

Napjainkban a román Duna-flottának – a civilnek és a katonainak egyaránt – Giurgiu a központi kikötője, s ugyanitt van az al-dunai hajóutak karbantartóközpontja. De monitorok helyett ma inkább vízibuszok szántják errefelé a folyam hullámain. És a huszonkét méter magas torony, mely fölébe nyúlik a városnak, úgyszintén elvesztette korábbi háborús szerepét. Valamikor ugyanis a török egyik adóbehajtási központja volt a város; ide áramlottak a Havasalföldből kipréselt sarcok. A hatalmas kötornyot azért emelték a hódítók, hogy a síkságot szemmel tarthassák egészen a hatvan-négy kilométerre fekvő Bukarestig, s idejében észrevehessék, ha akár fölkelés találna kitörni valahol, akár a török adószedőknek esnék bajuk útközben. Ma a „györgyvárosi” torony csak arra jó, hogy órája a pontos időt mutassa.

Györgyváros, mondtuk. De miféle György szerepel a város nevében? Minden bizonnyal Szent György (akit VI. Pál pápa azóta törölt a szentek sorából), ám a név végső eredetét illetően ma is folynak még viták. A legtöbben arra az álláspontra hajlanak, hogy a 14. században génuai kalmárok ajánlották Szent György – San Zorzo – oltalmába a dunai átkelőhely védelmére itt épített sáncot. Így volt-e, nem-e, nem tudni; akár így is történhetett, szentigaz, habár bizonyíték egyelőre sem erre a föltételezésre, sem másmilyenre nincs.

A bolgár oldalon, Ruszében, noha Szent György kultusza tán épp ebben az országban volt mindig is a legnagyobb, nem Georgi, hanem Tonka anyó oltalmába ajánlották magukat azok, akiknek nem a kereskede-

Giurgiu címere, a török toronnyal, hajócsavarral és kormánykerékkel.

Rom. 3696

Szent György.
Bulgária 1872

Szent György. Rom. 718

lem volt kedves, hanem a szabadság. Tonka anyó, jóllehet ezernyi legenda szövi körül alakját, valóságos, hűvér személy volt, egyszerű ruszei asszony, polgári nevén Tonka Obretenova. A török uralom utolsó évtizedeiben élt, s fiatal lány korától aggkoráig rendíthetetlenül küzdött a török elnyomás ellen: bujdosó forradalmárokat rejtegetett, fegyvereket tárolt, hozta-vitte a titkos üzeneteket. Ő őrizte szent ereklyeként Sztefan Karadzának, a híres fölkelőnek koponyáját. Öt fia és két leánya is vele harcolt. Tonka anyó nem lett szent, bár szentként tisztelik hazájában, s a nevét sem viseli város, csupán egy múzeum: egykori szülőháza.

Egy kőlap története

CSERVENA VODA

Sajnos nem minden bujdosó harcos érte meg hazája felszabadulását.

Például Rákóczi József, a nagyságos fejedelem idősebbik fia sem, aki hiába remélte, hogy száműzetéséből egyszer még győzelmesen hazatérhet. Igaz, Rákóczi József és kurucjai ebben az időben nem a török ellenében keresték hazájuk felszabadításának útját, mint évszázad múltán majd Tonka anyóék. Ellenkezőleg: akárcsak Thököly és Buga Jakab, éppen a törökre támaszkodtak volna, hogy a Habsburgoktól szabadítsák meg az országot. Szövetségre is léptek I. Mahmud szultánnal, s Orsovából a Rusztól tizenhét kilométerre délre fekvő Cservena Voda községbe, téli szálláshelyükre vonultak, azzal az elképzeléssel, hogy tavasszal majd megindítják hadjáratukat. De az új Rákóczi új kurucainak nem adatott meg, ami atyáiknak. Rákóczi Józsefet 1738-ban elragadta a halál Cservena Vodában, s a sereg vezér nélkül maradván, a hadjárat elmaradt.

Habent sua fata libelli, azaz megvan a könyveknek a maguk sorsa, tartja a latin mondás (melyet Stettenheim Wippchen tudósítója is idézett, persze rosszul). Nos, nem csak a könyveknek van néha egészen furcsa sorsuk: olykor egy sírt fedő kőlappal is különös dolgok történhetnek. Rákóczi József eltűnt sírjáról a kőlap is eltűnt, egy része azonban szerencsésen megmaradt. Igaz, olyan helyen, ahol senkinek eszébe sem jutott volna keresni – egyetlen embert kivéve. Hogy egészen pontosak legyünk: ő sem kereste, csak éppen megtalálta, amikor 1973-ban ellátogatott ide. Bödey József volt ez, a szófiai Magyar Intézetnek időrendben első vezetője.

Táborozó kurucok.
MBéÁ 3105

A dolog úgy esett, hogy itt jártában Bödey sok egyéb látnivalón kívül az 1860-ban épült és 1896-ban harangtoronnyal ellátott pravoszláv templomot is megcsodálta kívül-belül. Egyszer csak, ahogy a bejárat előtt állva föltekint a bolgár megújhodás kori barokk templom homlokzatára, mit pillant meg? Egy kőlapot, s rajta a Rákócziak erdélyi fejedelmi címerét!

Bödey tüstént megértette, miről van szó. Rákóczi Józsefet alkalmasint a ma álló templom helyén korábban állott régi templomban temették el, s hamvait csak később szállították édesapjái mellé Isztambulba, hogy aztán azokkal együtt kerüljenek végső nyughelyükre: Kassára. Amikor Rákóczi József földi maradványait a régi templomból kiköltöztették (vagy pedig amikor a régi templomot lebontották), a sírt egykor fedő kőlap fölöslegessé vált. Eléggé díszes volt azonban ahhoz, hogy méltónak bizonyuljon az új templom homlokzatának ékítésére.

A kőlapon felirat is látható. De mert a kőlap sem maradt sértetlen, rajta Rákóczi József verses sírfeliratának sajnos csupán néhány betűje látszik. Ám ennyi is elegendő, hogy bizonyítsa: csakugyan Rákóczi József helybéli első, eltűnt sírjáról való a különös lelet. Tudniillik a négysoros latin sírverset – ismeretlen személy alkotását – más forrásból már addig is ismertük. Teljes szövege Képes Géza fordításában így hangzik:

*Fejedelem Rákóczi, ki József néven az első,
Itt lelt békét, mit nem adott meg a föld, mikor élt még;
Harmincyolcadik évét sem töltötte be, ekkor
Verte le őt, a vidámat a vég s elnyelte sötét sír.*

A fejedelem fiának haláláról a bujdosó kurucok egyik legnevezetesebbje, Mikes Kelemen küldött beszámolót képzelt nénjéhez intézett leveleinek egyikében. Mikes, aki később a rodostói számkivetettségben valamennyi társát túlélte, így ír a szomorú eseményről 1738. november 10-én:

„Kedves néném, végit érök Rákotzi Josefnek. Már régtől fogva láttuk, hogy úgy lesz, mint a gyertya. Tegnap igen nagy gyengeséget érezvén, meg gyónt és kommunikált*, a testamentumát meg tsinálta. Mára viradóra a forró hideg igen nagy lévén rajta, ma annyira elnehezédék, hogy a gyerttya már vége felé volt. Mind azon által jól beszélt tizen egy óráig, noha már a szemei elhomályosodtak volt, úgy annyira, hogy tsak a szovárról üsmert meg mást... Két órakor dél után a pap felakarván néki adni az utolsó kenetet, a midőn az imád-

* Megáldozott

ságot el kezdé, az Istennek adá lelkét... A testet egy pintzében tétettem, mind addig ott lesz, még válasz jó a portától. A testamentumban azt hagyta, hogy az atya mellé temessék, de nem hiszem, hogy meg engedgyék.”

Az engedély végül is megjött, ám a holttest nem heverhetett megérkeztéig a pincében. Így aztán el is temették, miként ezt most már bizonyossággal tudjuk, előbb Cservena Vodában.

De ha Cservena Vodában történt mindez, márpedig Mikes is onnan tudósít, akkor miért írta ő maga levele fölé a Csernavoda helységnevet? Hiszen Csernavoda (román névirása: Cernavodă) jó néhány száz kilométerrel odébb terül el a Duna mellett, a folyamnak ma romániai szakaszán!

Nos, Mikes nem tévedett, amikor Csernavodát írt. Rákóczi Józseffel nem az Észak-Dobrudzsában található Csernavodában, hanem itt, a bolgárok török megszállta földjén végzett a májrák. Csakhogy akkoriban – sőt, még jó évszázad elteltével is – hol Csernavodának, hol Cservena Vodának írták a helység nevét. Csak később rögződött a bolgár név úgy, ahogyan ma ismerjük.

Flotta a Duna fenekén

MARTEN, TUTRAKÁN, OLTENIȚA

Folytassuk utunkat! Hosszú szakaszon igen kevés nagyobb parti települést találunk; a bolgár szakaszon jószerint csak Martent, a románon csaknem száz kilométeren át egyet sem: Giurgiu után az Argeș torkolatánál fekvő kikötőváros, a napjainkban rohamos gyorsasággal fejlődő Oltenița a következő, a bolgár parti Tutrakánnal szemben. De már amire elérjük magasságukat, a két part meglehetősen távol került egymástól. Így aztán nem használhatjuk a szokásos szóképet, hogy a két helység farkasszemet néz egymással: farkas legyen ugyanis a talpán, amelynek ilyen jó szeme van.

Egyébként a Dunát errefelé már nem is folyamnak, hanem folyékony útvesztőnek kellene nevezni, annyi itt a szigetecske, a csatorna, a mellékág és morotva. Dél felől Tutrakántól kezdve a Bulgáriához tartozó Dél-Dobrudzsát találjuk, észak felől – a román oldalon – a Baragánt, ezt a roppant rónaságot, melyet nemcsak a költők énekeltek meg sűrűn verseikben, hanem a nép névtelen dalnokai is. A Baragánnak éppúgy megvannak a mondái, mint magának a Dunának. Számos mese szól a parasztok nyomoráról (mely nem is volt pusztá mese), a bojárok basáskodásáról (mely éppily kevésbé volt az),

Gabonaföld. Rom. 1740

Aratógép. Rom. 1582

Traktorállomás. Rom. 1543

a rettenetes pusztai viharokról, melyek a Ialomița és a Duna közt tomboltak; de talán azok a mesék a legszebbek, amelyek a nép leghőbb vágyát, a gazdag természet formázzák. Ilyen az a legenda is, mely szerint búzakalászból való lovak nyargalnak időnkint végig a Baragánon, a rónaság talajából sarjadt paripák, melyek széjjel-hordják a nép körében a bőséget. „A Baragán magányos – írta valamikor e táj szülőtte, az író Panait Istrati, aki a Duna ősi nevét a magáéban viselte. – Széles hátán nem nő fa, s míg az egyik kúttól eljutsz a másikig, bőségesen van idő, hogy fölfordulj a szomjúságtól. Az sem az ő dolga, hogy az éhségtől megóvjon téged. Ám ha, tegyük föl, vértézve vagy e két testi szükséglet tekintetében, s kettesben kívánsz maradni az Úristennel, akkor csak eriggy a Baragánra: ez az a hely, mellyel a Teremtő megajándékozta Munténiát, hogy a román embernek legyen hol zavartalanul álmodoznia... Álmodok, gondolatok, szárnyalás és üres gyomor: ezek tesz a Baragán embereit oly igen hallgataggá és komollyá.” Mert – mondta Istrati – a Baragánon semmi egyéb meg nem terem, mint bogács.

Azóta már sok minden egyéb is megterem itt. A második világháború utáni román kormány – a magyarral ellentétben – nem Németországba irányította vissza a területén megtelepedett svábok ezreit, hanem ide küldte őket a Bánátból, ahol addig éltek. S a Baragánt jórészt Románia akkoriban mostohagyermeknek tekintett svábjai törték föl csakánnyal, lapáttal, ásóval, hogy végül hihetetlen nélkülözések árán termővé tegyék földjét. A régi pusztaságból már alig látszik valami; mindenféle állami gazdaságok, traktor- és gépállomások vannak, s a szántóföldek között megszámlálhatatlan csatorna szállítja el a Duna-vizet a szomjas talajnak.

Magában a Dunában Olteniánál egész kis hajóflotta található. Nem, nem a Dunán, hanem benne, a mederfenéken. A giurgiui mederbiztosítók hol itt, hol ott emelnek ki egy-egy hajóroncsot. A legrégebbit 1958-ban Măcinnál emelték ki: ez egy 1877-ben, az egyesült orosz–román seregek elleni harcban elsüllyedt török naszád volt. Olteniánál főleg első világháborús csatahajók kerültek felszínre, mintegy hetven darab. Ám úgy hírlik, a java most is ott van a folyam fenekén. A hajózást nem zavarják, így aztán senki nem nyúl hozzájuk.

– Nem érdemes kiemelni azokat a roncsokat, melyekről tudunk ugyan, de nem jelentenek semmilyen veszélyt a hajózás számára – mondja a hajózási bizottsági szolgálat kapitánya. – A roncsokkal ritkán van már dolgunk, több bajt okoznak a homoklerakódások. Két pont van, a 631. és a 780. kilométerkőnél, amelyek megkeseríti az életünket: olyan gyorsan töltődnek föl

hordalékkal, hogy folyton kotornunk kell, nehogy zátonyra fussanak a hajók.

Egyszer egy magyar személyszállító hajó mégiscsak szerencsétlenül járt, roncsait ki kellett emelni. Amilyen szomorú volt az eset, olyan mulatságos lett a befejezése. A történethez tudni kell, hogy a hajóroncsokra tapadó iszap meglepő épségben konzervál mindent, ami elsüllyedéskor a hajókon volt, még a holttesteket is, akár évszázadokig. Szerencsére a magyar hajó esetében ilyenről nem volt szó. De hogy, hogy nem, a kiemelésén fáradozó bűvárok esténkint valamennyien borgőzősen tértek meg otthonaikba. A feleségek valamilyen ingyen vállalati multságokra gyanakodtak, mert tudták, hogy férjeik nem visznek magukkal pénzt a Duna mélyére. Aztán egy nap megoldódott a rejtély. A bűvárok maguk mesélték nagy nevetve, hogy a magyar hajó élelmiszerraktárában jól bedugaszolt, egri bikavért tartalmazó palackokat találtak. Esténkint, aznapi dolguk végeztével egy-egy ilyen ládát, hogy úgy mondjuk, csapra vertek, s így esett, hogy végül valamennyiüknek ez a roncskiemelés lett élete legszívesebben végzett munkája.

Olteníában különben – el ne feledjük – hatalmas hajógyár működik, s úgyszintén itt található a Román Hajóregiszter is, melyben valamennyi román hajó valamennyi adata megtalálható.

A tagadó fejbólintás határa

DUNAVEC, POPINA, SZREBARNÁ, SZILISZTRA

Elhajozunk a déli parti Dunavec mellett; majd Popina után, ha kedvünk szottyán ennyi folyóvíz után végre némi állóvizet is látni, elugrunk a Duna-part közvetlen közelében, Szrebarna község határában elterülő Szrebarnai-tóhoz, melyet az útikönyvek vadvizországnak és madárparadicsomnak neveznek. Igen, madárvédelmi rezervátum ez, ahol kihalófélben lévő vízimadarak élhetnek és költhetnek háborítatlanul, például gödények (elterjedtebb nevükön: pelikánok) és kócsagok.

Innen már csak húsz kilométer Szilisztra, a bolgár Duna-szakasz utolsó állomása. Szilisztra hatvanezer lakosú város, a dobrudzsai gabona, bor, nád és nádkészítmények nagy rakodóhelye. A menetrendszerű bolgár dunai hajójáratok idáig közlekednek.

A város birtoklásáért mindig is nagy vetélkedés – olykor öldöklés – folyt a különféle népcsoportok és nemzetek között. A várostól délre szkíta (szittyá) törzsek éltek idősámításunk szerint 29-ig, amikor is a

MBéÁ 2807

Gödény és kócsag a szrebarnai rezervátumból. Bulgária 1797, 1798

Különféle kócsagfajták.
Bulgária 1933, 1935 és
1936

Trák kőfaragvány.
Bulgária 1390

A bolgárok megjelennek a Dunánál (7. sz. vége).
Bulgária 1932

rómaiak bekebelezték földjeiket. Szilisztra helyén előbb trák települést találunk, de Róma erre is rátette a kezét. A trákok éppoly tehetetlenek voltak az előretörő légiók ellenében, mint a szittyák. Így lett a trák helységeből a rómaiak Durostorumja, a leszerelt legionáriusok városkája. De semmiféle uralom nem tart örökké: a 6. században a változatosság kedvéért a rómaiak kényszerülnek menekülni a barbárok támadásai elől, legfőképpen ereklyéjükkel, Szent Datusz szarkofágjával együtt, mely végül is az itáliai Anconába kerül. Újabb évszázad telik el, s most meg már a bolgároké a város. Ők Durostorból Drasztart csinálnak. Támadás éri őket is, persze. Hogy egyebet ne mondjunk, a 9. században a honfoglaló magyaroké, akik etelközi táborhelyükről a Duna mentén fölfelé hatolva iparkodnak az előre kiszemelt későbbi haza felé. A nagy katonai ellenállás, amellyel Drasztar falai alatt találkoznak, útvonaluk megváltoztatására kényszeríti őket; így történt, hogy őseink végül nem a Duna felől, hanem a Kárpátokat megkerülve, Vereckénél jutottak el az új honba.

A magyaroknál veszedelmesebb ellenségnek bizonyult Bizánc, mely két évszázadon keresztül ennek a környéknek is ura volt. Aztán Bizánc napja is leáldozott: jött a török, hogy itt is ragadjon csaknem félezer esztendőre. Az oszmánok ajkán lett Durostorum-Drasztarból (a középkori magyar Dresztorból) Silistre, mely név később Silistrává latinosodott. A 18–19. században a török is védekezésre kényszerült az orosz cár ellenében, s attól a pillanattól kezdve, hogy balkáni uralma összeomlott, a város birtoklásáért a korábbi és későbbi jó barátok, a bolgárok és románok pörösködtek sokáig.

A város képe még ma is magán viseli a történelmi múlt legkülönfélébb jegyeit. Az egykori török világ hangulatát is érezni még, sőt a román hatás sem tűnt

Szilisztrai utcarészlet.
Rom. 232

Hajóhid Szilisztránál.
Rom. 229

Szilisztra vára és a román királyi korona. Rom. 228

el. Ami pedig a római kort illeti, ennek egyik igen becses emléke éppen itt található. Ez pedig nem egyéb, mint az I. Theodosius császár idejében emelt, gyönyörű fal-festményekkel díszített kora keresztény római sír. Egy előkelő házaspár hamvait rejtí, s az eltemetett személyek képmásán kívül freskói szolgálkat és szolgálólányokat, kiterjesztett farkú pávákat és mindenféle vadászjeleneteket ábrázolnak. A szilisztrai sír jó példa arra, hogy az első keresztények soraiban nemcsak rabszolgák, iparosok és szabadnak mondott szegény emberek voltak, hanem gazdag urak is. Ahogy *Via Appia* című versében Vas István írja: „s mint ahogy tudvalevő, volt köztük előkelő, igazi római...” A szilisztrai sír is őt igazolja.

Egyébként is számos régi római és még ősbib lelet került errefelé napvilágra. Például az az antik női szobor és az az ugyancsak antik állatplasztika, melynek képét a bolgár posta 1969-ben, a város alapításának 1800. évfordulója alkalmával vitte bélyegre.

Szilisztránál mellesleg több minden befejeződik, s több minden elkezdődik a Dunán. Például itt ér véget a bolgár Duna-szakasz, s itt kezdődik Észak-Dobruzsza, Románia délkeleti határvidéke, mely legalább annyi hódító és ostromló népcsoport kénye-kedvének volt kitéve az évszázadok folyamán, mint a Bulgáriához tartozó Dél-Dobruzsza.

A legnagyobb különbség azonban voltaképpen nem ebben áll. Egy furcsa, a legtávolabbi idők kódébe visszanyúló népszokásnak is itt, Szilisztránál van a határa.

Van Dél-Olaszországban egy hegy, melynek északi fele a délitől alapvetően különbözik, mégpedig abban, hogy az északi lejtőn, akárcsak e ponttól északra bárhol, a föltartott hüvelykujj az autóstóp egyezményes jele. Aki a hüvelykujját egy arra haladó gépkocsi előtt az útfélen föltartja, az – nem kétséges – fölkérdzkeedik a járműre. A hegy déli lejtőjén azonban – s attól fogva dél felé már mindenütt – ugyanez a mozdulat egy rend-

Szilisztrai népviselet.
Bulgária 1810

kívül alpári, sőt becsületbe vágó „felebaráti jókívánságnak” a nem kevésbé egyezményes jele. A szegény stoppos, aki ezzel nincs tisztában, bizony alaposan pórul járhat erre felé.

Nos, ilyesfajta víz-, pontosabban jelválasztó Szilisztra is. Aki innen továbbhajózik a delta felé, az már ismét, akár csak Vidin előtt, megrázhatja a fejét, ha nemet int, s bólinthat, ha helyesel. Bulgáriában ugyanis – miért, miért nem, ki tudja? – ősidők óta a fordított jelzés járja: a mi szemünkben helytelenítő jellegű fejingatás jelenti a helyeslést, a bólintás pedig a tagadást. Képzeltetni, hogyan izzadhat egy bolgár szinkronfordító, hogy bolgár szövegét az idegen filmen látható gesztushoz igazítsa! No meg egy nem bolgár szinkronfordító, ha történetesen bolgár filmhez kell szöveget írnia...

A Dunát azonban nem izgatják a kiismerhetetlen emberi szokások és gesztusok. Még az országhatárokkal sem törődik. S miközben mi búcsút mondunk Bulgáriának, ő változatlan egykedvűséggel hömpölyög tovább, immár lenyűgözően hatalmas folyamként, északkeletnek.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ROMÁNIA

Kölcsönadott feleségek

CĂLĂRAȘI, FETEȘTI, FĂCĂENI, GIURGENI,
CERNAVODĂ, DUNĂREA, TOPALU, HÎRȘOVA,
VADU OII

Most már ismét egyazon országhoz tartozik mindkét Duna-part. Kettő? Dehogyan! Hiszen nyomban a határ után, mintha mégiscsak a határőr pecsétjére várt volna, a folyam szinte osztódásnak indul. Egyik ága a Călărași–Fetești–Făcăeni–Giurgeni városok vonalán északról, másik ága, a Cernavodă–Dunărea–Topalu–Hîrșova–Vadu Oii vonal délkeletről a hatalmas Ialomița-szigetet fogja közre, de magát a délkeleti ágot is számos kisebb ágra bontja a megszámlálhatatlan szigetecske. Sőt magát a hatalmas Ialomița-szigetet is két szigetre bontja egy, a délkeleti ágból kilépő folyókar, melynek vize Jegălia közelében ömlik át az északi ágba. Egy utazó „úszó erdők, tavak, nádasok, mocsarak, pocsoltyák, csatornák és folyamágak ősbirodalomát” látja a vidékben, olyat, „melyben nem tudni, hol van szárazföld, hol víz”. Halászkok, nád- és favágók, no meg vadászok ütöttek itt tanyát, akárcsak a másik, a Brăilai-szigeten, mely azonban még odébb van.

A környék tán leggyorsabban fejlődő városa Hîrșova, mely gyógyvizeinek köszönhetően fürdővárossá épül ki. Ám a legfontosabb csomópont a vidéken két-séggkívül Cernavodă, melyet ugyebár most már senki nem téveszt össze a bulgáriai Cservena Vodával. Nevezetes a hídja, melyet egy hazai mérnök tervei alapján 1895-ben adtak át a forgalomnak. Mindaddig, amíg a bal parti Giurgeni és a jobb parti Vadu Oii közti új, modern híd meg nem épült, ez volt a román Dobrudzsa-vidék egyetlen komoly vasúti Duna-hídja. A román közlekedési ipartörténet egyik remekéként negyvenméteres magasságban ível át a folyam fölött, de az új hiddal természetesen nem veheti föl a versenyt.

Innen Cernavodától a Fekete-tenger már csak hatvan kilométerre van. Az 1984. évig azonban a hajóknak még további négyszáz kilométert kellett megtenniük, hogy elérjék, hiszen a Dobrudzsa-hegység jócskán északra szorítja, és roppant vargabetűre kényszeríti a Duna folyását. 1984 tavasza óta erre a kerülőre többé nincs szükség: harmincöt esztendei építés után megnyílt a Duna–Fekete-tenger-csatorna. Voltaképpen már 1955-re tervezték átadását, amint azt a mellékelt, 1951-

Ialomița megye címere.
Rom. 3493

Rom. 3091

A cernavodăi és a giurgeni
Duna-híd. Rom. 463, 3092

Rom. 1411

Augustus császár.
Olasz 580

Publius Ovidius Naso
(i. e. 43–i. sz. 17)
emlékműve Constanța-ban.
Rom. 1782

ben kiadott bélyegen is láthatjuk, de a gazdasági nehézségek folytán ugyanúgy évtizedekre el kellett halasztani megvalósítását, akárcsak a budapesti metróét. No de hát ha a vége jó, minden jó: ma már Cernavodától csak hatvan kilométert kell hajózni Constanțaig és viszont. A csatornahasználati díjat minden hajó után boldogan megfizetik a vállalatok, hiszen még mindig keresnek a boltban az idő és az üzemanyag megtakarítása révén.

Ugyanazon az útszakaszon, ahol ma az új csatorna húzódik, csaknem két évezreddel ezelőtt nem a Duna vize haladt a tenger felé, hanem barbár néptörzsek sokasága. Erről Ovidius is tudósít Rómába küldött panaszos episztoláiban. Mint ismeretes, a kiváló költőt Augustus császár időszámításunk szerint 8-ban Tomiba, azaz a mai Constanța-ba száműzte; a kegyvesztett poéta azonban száműzetésében is hű fia maradt Rómának: Tomi falait fegyveresen védelmezte a barbár betörések ellen.

Nero idejében Silvanus Aelianus, Moesia helytartója azzal próbálja elejét venni a barbárok meg-megújuló nyomásának, hogy százezer idegent áthozat a Duna bal partjáról, és letelepít Dobrudzsában. Ez azonban nem hoz végleges megoldást, a dákok továbbra is kellemetlenkednek. Vesztükre, mert ekkor szánja el magát Traianus a Decebál elleni hadjáratra, melynek kimeneteletét már ismerjük. Szilisztra és Constanța közt mintegy félúton, a dobudzsai Adamclisiben ma is megcsodálható a Traianus dicsőségére emelt óriási emlékoszlop, nem messze a magyar Corvin Jánosról, Mátyás királyunk fiáról elnevezett településtől. Az „óriási” jelző nemcsak afféle szenzációhajhász szó. Az emlékmű, melyet a győzelmes római császár a saját dicsőségére emeltetett, csakugyan óriási: azóta sem emeltek sehol nagyobb diadaloszlopot. A monumentális alkotás negyven méter magas, és körülbelül ugyanekkora átmérőjű. Frízein az utókor apróra nyomon követheti a császár csatáit.

De még a dákok meghódoltatása sem hoz hosszú távon eredményt. Megindul a népvándorlás nagy biliárdjatszámja: egyik népcsoport kibillenti helyéből a másikat, emez a harmadikat. Így a hunok odébb szorítják a gótokat, a gótok pedig nem tehetnek egyebet, Róma felé menekülnek. Róma ezzel – a 4. században – elképesztő új helyzet előtt találja magát. Mit kezdjen a gótokkal, akik nem ellenséges szándékkal, hanem segítséget remélve özönlének a birodalomba? Pontosabban: bebocsáttatást kérnek, szabad átkelést a Dúnán, egy darab földet, biztonságot. Rómának nem volt érdeke, hogy a megkergetett gótokat a hunok prédájául hagyja, s ezzel a hunok erejét megnövelvén, saját biztonságát veszélyeztesse. Másfelől ki szavatolja, hogy a

befogadott gótok, akik mintegy egymillióan (!) vannak, köztük mintegy kétszázezer fegyveres harccsal, nem fordulnak a befogadó ország ellen?

Róma dönt: az egymillió gót menekülőt befogadja, de két föltétellel. A földjére lépő gót harcosoknak a dunai átkeléskor le kell adniuk fegyvereiket, továbbá túsul kell átengedniük gyermekeiket. A második kikötéssel nem is lett volna baj – hanem az elsővel! A gótok szemében fegyvereik a becsület és a nemzetségi önállóság jelképei voltak, s mint ilyenek, gyermekeiknél és minden jószáguknál is drágábbak. Mit tegyenek? Ha elutasítják Róma első számú feltételét, a hunok prédává válnak. Ha elfogadják, megszűnnek gótok lenni.

A dilemmából kivezető utat, mint annyiszor a történelem során, az élelmesség segítette megtalálni. Utóvégre a dunai átkelőhelyeken nem ugyanazok teljesítenek őrszolgálatot, mint akik a feltételeket megszabták! S vajon olyan nagyon jó élete van-e egy-egy ilyen, a gót fegyverek begyűjtésével megbízott legionáriusnak, hogy némi ellenszolgáltatás fejében el ne tekintsen egy kis szabálytalanságtól? Mondjuk, egy-egy harci szerszám becsempészésétől? A gótok szóttesei kincsekkel fölértek! Ha pedig a legionárius fiatal volt, s az értékesíthető javak helyett inkább testi gyönyörök után epedt, nos, a gót harcosok nem haboztak feleségeiket és leányaikat is – hm... – kölcsönadni az ellenőrnek, amennyiben az hajlandó volt eltekinteni valamennyi fegyverének elkobzásától.

Ezzel azonban még nem ért véget a gótok vesszőfutása. Aki nem szegődött el rabszolgának, a továbbiakban az is a római őshonosok kényétől függött. Emezek ugyanis nem röstellték magukat, s valósággal kizsigerelték a jövevényeket, akiknek ily módon jóformán vagyonokat kellett egy-egy darab húsért vagy kenyérért kifizetniük. A következmény nem is maradt el: a rómaiak megehették, amit főztek. A gótok ugyanis végül – érthetően – föllázadtak megmentőik és egyben meggyötrőik ellen. Most ért meg a dunai átkeléskor hozott családi áldozat gyümölcse: a gót férfiakkal volt mivel harcolniuk Róma ellen. És 378. augusztus 9-én megsemmisítő győzelmet arattak a császár légiói fölött.

Megkezdődött a roppant birodalom haláltusája. Egy-két évtized is alig telik el, a Római Császárság kettébomlik (egy nyugati meg egy keleti császárságra); a voltaképpeni Rómát – a nyugati császárságot – kilencvennyolc esztendővel a gótok fölkelése után mindörökre elsöpri az új idők szele. A keleti császárság majd még kevés híján ezer évig – mint láttuk, 1453-ig – fönmarad.

Az adamclisi
Traianus-emplémű.
Rom. 3324

A halászó macskák szigete

GROPENI, CHISCANI, DAËNI, MĂCIN, BRĂILA,
GALAȚI

A Ialomița-szigetnél jóval szélesebb – ha nem is éppen hosszabb – A Brăilai-sziget. A Duna itt, akárcsak Visegrádnál, ismét északnak fordul, ám ezúttal nemcsak egy-két kilométer erejéig: jó hatvan kilométert folyik „fölfelé”, már legalábbis a térképen. Így aztán itt nem is beszélhetünk északi meg déli folyamagról, csak keletiről és nyugatiról. Ez utóbbi maga is további ágakra bomlik. Nagyobb települést keveset találunk a part mentén: Giurgeni és Brăila közt, a nyugati ágban jószerivel csak Gropenit és Chiscanit, Vadu Oii és Brăila közt pedig, tehát a keleti ág hosszában csak Dăenit és Măcint. Ennek a durván ezerkétszáz négyzetkilométeres szigetnek a jellege nagyjából ugyanolyan, mint a Ialomița-szigeté. A két Balta: így nevezik őket románul – de természetesen nem a magyar „balta” szót kell értenünk a megjelölésen. A Duna egész hosszában a két legnagyobb sziget ez a kettő. A deltavidéknek a három Duna-ág közti részeit – melyeket a Brăilai-szigettől most még a Dobrudzsai-hegység irdatlan tömbje választ el – már aligha sorolhatjuk a szigetek sorába, annyi mellékág szabdalja szét a három főtorkolat és a Tulcea fölötti elágazásuk közé eső területeket.

A brăilai „Balta” lakóinak emberemlékezet óta gyerekjáték volt halat fogni és jóllakni vele. A már idézett Panait Istrati így ír ifjúkora itteni halfogásairól:

„Tavasszal és ősszel a Duna többszáz hektárnyi ugart öntött el sárga habjaival. S a végtelen vizekben csak úgy hemzsegték a kárászok, kisebb pontyok és csukák, anynyira, hogy még a macskák is a partra jöttek, jóllakni belőlük. Aztán divatba jött a bográcsos halászat. Valóságos mennyei adomány! Térd fölöttig pucér lábú férfiak, nők, gyerekek képeztek rajvonalba láncot és nyomultak, amilyen lassan csak lehetett, előre az ár elöntötte tájon, mind egy-egy iszákkal a nyakában, s egy feneketlen bográccsal fölfegyverkezve. A víz sosem ért a térdükön fölül. Ahogy így előregázoltunk benne, a halak körbesimogatták a lábunkat. De ezek csak a vizek aprajához tartoztak, mi pedig nagyobb fogásra utaztunk. A nagyobb halak, amint ismeretes, szívesen rágszálják a hegyükkel a víz színén lebegő füvek gyökereit. Moccanatlanul lestük a füvek hegyét, s amint az meg-rándult – zsupsz, rá a bográcsot! Hallottuk, ahogy a halak az edény falát csapdossák; elkapni és az iszákbá dugni őket már gyerekjáték volt.”

Ez volt hát talán az egyetlen hely a földkerekségen,

Brăila címere.
Rom. 3683

ahol a halak már élve, a vízfenéken bográcsba kerültek. Rendes vízállás esetén ezt a módszert persze nem lehetett alkalmazni, ilyenkor a különféle hálók, varsák és vejszék hagyományos divatja járta.

Csak hát a régi Romániában amilyen könnyű volt megfogni, megsütni és bekebelezni a halat, olyan nehéznek bizonyult tisztességes áron eladni. Egy mázsáért tíz lejt adtak érte átlagban, ami igen kevés volt, hiszen a halászatból élőknek csupán sóra többet kellett költeniük, hogy a kifogott zsákmányt tartósítsák. S még így is a nyakukon maradt annyi hal, hogy végül a dögöket vissza kellett hajítani a vízbe. Egy-egy piacozás után annak is örülhetett szegény halász, ha egy kutyalángra vagy egy véka kukoricalisztra valóra sikerült szert tennie. Az új Románia halászati ipara már igen fejlett, s a halászok zöme állami alkalmazásban dolgozik, ahol megélhetése, ha nem fényes is, ám mindenképpen biztosítva van. (Erről egyébként még esik szó a Szovjetunió és Románia fejezetben.)

Ha a Ialomița-sziget névadója a Ialomița-folyó, mely a szigetet északon bezárva ömlik a Dunába, akkor a Brăilai-sziget viszont arról a városról, Brăiláról kapta nevét, melynél – úgyszintén északon – a szigetet alkotó két nagy Duna-ág egyesül. A vadvizek világából egyszeriben egy hatalmas kikötővárosba csöppenünk, melynek már címerében is utalást találunk a tengeri hajózásra: egy karavellát, amilyennel Kolumbusz vágott hajdan neki az Indiának hitt Újvilágnak. Igaz, vitorlás hajókat manapság nemigen látni errefelé, legföljebb J. A. Steriadi festményén, mely a brăilai kikötő egykori képével ismertet meg. A még régebbi időkben török gályák állomásoztak itt, hiszen Brăila török erőd volt; később, századunk közepén a hazájukból menekülni kényszerülő görög szabadságharcosok telepedtek itt meg nagy számban, s egy részük még a görög katonai junta bukását követően sem tért haza, hanem megmaradt brăilai polgárnak. Az egykori török erődnek ma már csak alapjai vannak meg, ezzel szemben az új lakótelepek gyűrűjében megmaradt a Köztársaság körút, egy- és kétemeletes, a hajdan élt gazdag brăilai kalmárok által építtetett palotáival, melyek némiképp filmdíszletnek hatnak aranyozott homlokzatukkal, miniatűr oszlopcsarnokaikkal, kariatidáikkal, a megszámlálhatatlan apró tornyocskával, díszes erkéllyel és az elképzelhető mindenfajta építészeti műtűrrrel. Ernst Trost, a már többször idézett bécsi újságíró szellemesen írja erről a főutcáról: „Minden egy kicsit tolakodóbb, hogysen előkelő lehetne, túl felvágós ahhoz, hogy jelentékeny pénzhatalmat fejezzen ki, túl affektált és gyakran túl giccses is ahhoz, hogy ne hasson provinciá-

Brăila megye címere.
Rom. 3444

Hajók a brăilai kikötőben
(Steriadi festménye).
Rom. 3037

Galati címere.
Rom. 3694

lisnak. Brăila gazdag urai operát akartak színre vinni, de csak operett sikeredett belőle.”

Az állam azonban tiszteli és megbecsüli a hagyományt, ezért a hatvanas években, amikor főnállásának immár 800. évét töltötte be a város, a Köztársaság körút régi palotái új köntöst kaptak, és azóta új, friss, élénk színekben pompáznak. A főtéren Traianus császár atyai pillant alá szobortalapzatáról a turistákra, akik előtte-alatta fényképezgetik magukat. A főtéren érdekes része még egy kisebb templom, mely valamikor török mecsetként szolgált; nemkülönben a háromnegyed évszázados toronyóra, mely működésének első pillanatától kezdve következetesen néhány perces késséssel mutatja a „pontos” időt.

A mai Brăilának százhuszezer lakosa van. Közülük nem éppen kevésnek az a cellulózkombinát ad munkát, melyben a deltavidék egyik legfontosabb nyersanyagát, a nádat dolgozzák fel.

Alig húsz kilométerrel Brăila után és közvetlenül azt követőleg, hogy balra a Szeret veti magát a Dunába, máris újabb nagyvárosba botlunk: Galați-ba. Mintha a román Duna-táj itt akarná kárpótolni magát, amiért eddig egyetlen igazán jelentékeny várost sem tudott fölmutatni. Nos, ez a földrajzi dramaturgia eléggé hatásos, Galați ugyanis még Brăilánál is fontosabb csomópont. Ne feledjük: Románia legnagyobb kikötője és legnagyobb hajógyára egyaránt itt található. Olyan érzése támad az embernek, hogy tengeri kikötőt lát, jóllehet innen a Fekete-tenger még százhatvannyolc kilométerre van, legalábbis a Galațihoz legközelebb eső pontját, Sulinát tekintve. Ez a tengerikikötő-jelleg, melyről már a múlt század nyolcvanas éveinek egyik útleírása is beszámol, mára még csak fokozódott, annak köszönhetően, hogy Galați kikötőjének forgalma azóta megsokszorozódott, sőt még századunk hatvanas éveinek képest is megnégyszereződött: évi hatszázötvenezer tonnáról két és fél millió tonnára növekedett. (A teljes román Duna hajóforgalma tizenegymillió tonnáról ötvenmillió tonna fölé!)

Galati, kikötő. MBéA 2372

A kikötői forgalom ilyen arányú növekedése szerve-
sen összefügg a város legifjabb és leghatalmasabb ipari
létesítményének, az acélkombinátnak létrejöttével. En-
nek a kolosszusnak az alapterülete meghaladja a hét-
száz hektárt, amihez nem kevesebb, mint tizenhatmillió
(!) köbméter földet kellett megmozgatni, ötezer kilomé-
ter villanyvezetékot fölszerelni, kétszázötven kilométer-
nyi utat építeni és kétszázhetven kilométernyi vasúti
sínt lerakni. A gyár acélszerkezeteinek összes súlya egy-
millió tonna!

Amikor az első nyolcezer munkás és mérnök 1965-
ben fölvonult a munka megkezdésére, itt már tizenkét-
ezer lakás várta készen őket. A városi lakosság létszáma
azóta is szakadatlan emelkedést mutat: 1945-ben még
csak nyolcvanezer polgára volt Galaținak, ma mintegy
háromszázezer, s a java részük fiatal. Fiatal maga a
hatalmas, modern város is. Néhány girbegurba utcács-
kától eltekintve itt hiába keresnénk olyan öreg város-
magot, mint amelyet Bräilában láttunk. Nem csoda:
1944-ben a szövetséges légierők bombázásai, majd a
menekülő fasiszták robbantásai nyomán a régi Galați-
ből úgyszólván csak romhalmaz maradt. Itt toldozás-
foldozás nem segíthetett: a háború utáni új Romániá-
nak nem helyreállítania kellett a várost, hanem újonnan
fölépítenie. Ezzel – szerencse a bajban – mód nyílt az
okos, hosszú távú tervezésre. Nos a vállalkozás minden
képezetet fölülmúló sikerrel járt. A régi Galați a Duná-
tól nyugati irányban távolodva terjeszkedett, a part
menti mocsarak következtében; az új város terjeszkedé-
si vonala viszont már északkeletre mutat, a bal part
hosszában, tekintve, hogy a mocsarakat az új terveknek
megfelelően kiszárították és feltöltötték.

Galați elhagyva már föltűnnek kelet felől (hiszen a
folyam itt, két leírt huroktól eltekintve, ismét keleti
irányt vesz föl) a Prut torkolatánál álló szovjet őrtor-
nyok. Onnan kezdve a Duna két partja ismét két külön-
böző országhoz tartozik. Illetve... ez így nem pontos.
Egy darabig valóban így áll a dolog, ám Tulcea táján
a folyam majd három főágra válik, s ezek egyikének, a
legészakibb, az úgynevezett Kilijai-ágnak a bal partja
a Szovjetunió, a többi part Románia területének része.

Galați megye címere.
Rom. 3489

A SZOVJETUNIÓ ÉS ROMÁNIA

A lipovecek házi szaunái

RENYI, ISACCEA, TULCEA

A határőrtornyok elmaradnak a bal parton, majd ezt teszi néhány kilométerrel odébb Renyi kikötője is, a második legnagyobb forgalmú dunai kikötő (az izmaili mögött, a linzi előtt). A határellenőrzésre, ha addig nem kötünk ki a bal parton, jó száz kilométerrel távolabb, Izmailban is sor kerülhet, utóvégre az is határállomás. A közbülső látnivalók? A román parton egytucatnyi tó és egyetlen valamirevaló település, Isaccea, a túloldalon pedig két óriási állóvíz, a Kagul-tó és a Jalpug-tó, melyeknek déli partja, különösen az elsőé, olyan közel van a Dunához, hogy jóformán – némi túlzással élve – csak töltésnyi. Kevés pontja van a földkerekségnek, ahol egy tóóriás meg egy nem beléje ömlő folyamkolosszus ennyire közel kerül egymáshoz.

Aztán a Jalpug-tó délkeleti csücskével egy magasságban, a Dobrudzsai-hegység északkeleti szöglete mögött kezdődik a deltavidék: a Duna elágazik jobb felé. Az az ága, mely számos kanyarral egyelőre még észak felé tart, a Kilijai-ág. A román területen lévő másiknak mintegy harminc kilométeren át, Tulceaig, sőt valamivel Tulceán túlig nincs külön neve. Némelyek Dunărea Vechének mondják, nem egészen helyesen, lévén Dunărea Veche a Brăilai-sziget keleti felén lévő folyamág neve.

Tulcea és Partizani között válik e névtelen ág újra ketté: a délkeletnek tartó Szent György-ágra, valamint a nyílegyenest kelet felé haladó Sulinai-ágra. A nyílegyenesség nem egészen a természet műve: csatornáról van szó, melyet 1931-ben adtak át, hogy emberhez, illetve hajóhoz méltó út váltsa föl az addigi áttekinthetetlen labirintust.

A névtelen Duna-szakasz közepén található Tulcea az elmúlt évtizedekben valószínűtlenül nagy fejlődésen ment keresztül. Részint újdonszerű hajógyára, részint roppant halászflojtája révén. Tán elég, ha annyit mondunk, hogy az óceáni halászflojtta, mely itt még 1964-ben is mindössze két úgynevezett traulerrel, a halakat mindjárt föl is dolgozó halászhajóval rendelkezett, ma száznál is több ilyesfajta tengeri hajót számlál. Nem csoda, hogy az ifjúság csak úgy tódult a városba, s

A deltavidék térképe.
Rom. 3536

Tulcea címere. Rom. 3742

nemcsak a környékről, például a már említett Isaccea-ról, hanem jóval távolabbról, még a Brăilai-szigetről is, pedig onnan azelőtt inkább Galați felé áramlott a munkaerő, kivált a fiatalabbja. Hiába no, a tengeri halászat kemény, de vonzó foglalkozás.

Bezzeg Grigore Antipa, azoknak az első román tudósoknak egyike, akik a Duna-delta mérhetetlen és addig kiaknázatlan kincseire fölhívták honfitársaik figyelmét, a 20. század elején még az itteni halászat siralmas állapotáról tudósít. Tőle tudjuk például, hogy a deltátáj egészéről, tehát nem kevesebb, mint négyszázharcinc-ezer hektárról mindössze háromszázezer lej bérleti díjat volt képes beszedni a századfordulón az állam, vagyis hektáronként még hetven banit sem! Hány évtizednek – mit évtizednek? évszázadnak! – kellett eltelnie addig, mígnem végül a 20. század utolsó harmadában a szocialista Romániának sikerült olyan színvonalra emelnie a torkolatvidék halászatát, amelyet az itteni halállomány lehetővé, a lakosság ellátása pedig szükségessé tesz!

Korábban sem a halakon múlt a dolog, hiszen a delta halbőségéről már az ókori görög és római utazók is áradozva nyilatkoztak. Egy angol kalmárember ugyan-ezen ámuldozott a középkorban, Niccolò Barsi itáliai vándor szerzetes pedig, miután 1633 és 1639 közt a delta lakója volt, arról számolt be, hogy a kilijai halászok naponta ezer-kétezer vizát is kifognak! A mai eszközök segítségével tízmillió kiló körül jár az errefelé évente kifogott halak összes súlya. S a halfajok maguk is számosak: él itt a vizán kívül tok, ponty, egy fogasféle (a balatoninak egyik távoli, folyóvízi rokona), hering, csuka, sügér, kárász és még legalább százféle hal. A torkolatvidék halásza Tulceában, a Halértékesítő Vállal-

Tulcea a Dunáról nézve.
Rom. 3534

Dunai fogas. Rom. 2038

Tok. Rom. 2043

Ilyen traulerek járnak
a Fekete-tengert.
SZU 3279, 3282

lattól kapják fizetésüket. Fix jövedelmet a megszabott halmennyiség ellenében, prémiumot a ráadásért.

Tulceában egyébként még minaretet és mecsetet is találunk, s ezek nem csupán afféle történelmi ereklyék, mint Pécsen vagy Egerben, hanem ma is működő intézmények. A várost ugyanis nemcsak románok lakják, hanem törökök, sőt lipovecek is szép számmal. Az utóbbi nevet Magyarországon legfőljebb mint egy tévé-kommentátorunk nevét ismerik; de hogy kik is azok a lipovecek, arról nemigen tud bárki is. Nos, a lipovecek eredetileg egy szigorúan ortodox katolikus szekta tagjai voltak Oroszországban. Összeütközésbe kerültek a cárral, s ezért – háromszáz esztendeje ennek – fölkerekedtek, s odahagyva csapot-papot, áttelepültek mai lakóhelyükre. A mai lipovecek, e hazát váltó ősök leszármazottai, akik most is erős orosz kiejtéssel beszélnek románul (ami annak jele, hogy családjaik körében mai napig is a hajdani anyanyelv járja), természetesen nem csak Tulcea városában élnek szép számmal. A deltavidéken meglehetősen sokan vannak, s életmódjuk fölöttébb sajátos. Csónak és halászháló minden háznál akad, s magában a házban is úgyszólván kötelező az égetett agyagból készült kenyérsütő kemence. A lipovecek a halásztevékenységet állattenyésztéssel egészítik ki: disznót és baromfit tartanak. Igazán megkülönböztető sajátosságuk azonban a fürdőház: egy kunyhó, benne házi gőzfürdő, afféle családi szauna, fekete kőpadlóval, melyet alulról tűzforróra izzítanak. Igaz, a kövek résein át nemcsak gőz, hanem füst is fölszűrődik, de a lipoveceket ez nem zavarja. Már-már vallási szertartásként gyűjtják be a házi szaunát szombatont, ezt tekintve egyetlen orvosságuknak minden elképzelhető bajukra. S valóban igen ellenállóképesek, amit az is bizonyít, hogy általában a legnagyobb lelki nyugalommal – s főleg kínos testi következmények nélkül – vedelik, ha szomjasak, a Dunából kimert derítettlen-forralatlan folyóvizet. A füstre viszont, amelyre gőzfürdőjükben füttyülnék, lakószobáikban igen érzékenyek, mondhatni allergiásak. Aki dohányzik, az nem éppen szívesen látott vendég náluk. Elképzelhető, hogy valamiféle elfeledett, régi vallási tilalom atavisztikus továbbélése ez náluk.

Ahol a mennybolt leomlott

A KILIJAI-ÁG – PLAURU, IZMAIL

Aki a három Duna-ág közül most a legészakibbat választja, azt a torkolatvidék szele természetesen csak jóval később csapja meg. A jobb parti, kicsiny Plauruval szemben a Szovjetunió délnyugati sarkának egyetlen nagyobb városában, Izmailban semmi nem emlékeztet a tavak, nádasok, morotvák, pocsolyák, mocsarak és folyami keresztágak útvesztőjére. Igaz: így is három víz gyűrűje fogja közre a várost: nyugat felől a Jalpug-tó, kelet felől ennek testvére, a Katlabuh-tó, dél felől pedig a Duna.

Izmail – neve is mutatja – valamikor török erősség volt. Sőt a név többet is elárul azoknak, akik forrását kutatják: Kapudan Iszmail török hadvezér hódította meg a korábban orosz várost 1484-ben, tiszteletére hát róla nevezték el a települést. Ezen az alapon ma akár Szuvorovnak is lehetne hívni Izmailt, 1791-ben ugyanis a kor nagy orosz hadvezéreiből egyike, Kutuzov tanító-mestere, az Alpokon való átkeléséről is méltán nevezetes Alekszander Vasziljevics Szuvorov marsall hódította vissza a Duna e gyöngyszemét a kontyostól. Illetve hát... bonyolultabb a dolog ennél. Mert akárcsak Belgrád, Izmail is többször cserélt gazdát az évszázadok során, ami nem csoda, hiszen katonai értelemben fontos ponton fekszik. Következésképpen a török sem törődött bele, hogy keservesen megszerzett zsákmányát visszagaradják tőle: alig néhány esztendővel Szuvorov győzelme után már újra elfoglalta a várost. Nem sokáig tarthatta azonban a kezében: mindössze 1829-ig. Akkor ismét Oroszországgé lett Izmail. A krími háború befejeztével, 1856-ban a románoknak ítélték; a már többször említett berlini kongresszuson – 1878-ban – megint az oroszoknak. Az első világháború végén a város újra román; 1940-től kezdve a Szovjetunió része; 1941-ben a fasiszta német és román csapatok kezére kerül; végül 1944 augusztusában a Szovjetunió visszaállítja a kiindulópályát e több évszázados játszma tizedik lépésében, s innen küldi folyami flottáját fölfelé, Budapest és Bécs fölszabadítására. (Bécsig az idegen hatalmak hadihajói közül csak Mátyáséi, a törökéi és e szovjet hajók jutottak el. Az előzőek, hogy rabságba hajtsák, az utóbbiak pedig, hogy fölszabadítsák a várost.)

A város birtoklásáért valaha folyt legnagyobb csatát 1791-ben vívták. Szuvorovnak nem volt könnyű dolga. A dombtetőn emelt török erőd megostromlását tisztjei valamennyien kilátástalannak tartották.

Átkelés az Alpokon.
SZU 1458

A Szuvorov születésének 225. évfordulója alkalmából kiadott szovjet bélyegek egyike. SZU 1892

A Szuorov-rend.
SZU 899

A Szuorov 250.
születésnapja alkalmából
kiadott bélyeg. SZU 4972

Az izmaili hajógyár,
előterében szárnyashajóval.
MBéA 2373

Álláspontjuk érthető volt. Kiváltképpen megérthetjük az előzmények ismeretében. Az oroszok ugyanis először körülfogták az erődített sáncot, és megpróbálták a bentlévőket kiéheztetni. Már hetek óta az oroszok gyűrűjében volt az erőd, de nem történt semmi, a körülzártak a legcsekélyebb hajlandóságot sem mutatták, hogy megadják magukat. Az orosz tisztikar összetanakodott, de képtelen volt fölmérni, vajon hány hétre – vagy netán hónapra – elegendő élelemtartalékaik vannak a védőknek. Hogy mégis némi nyomást gyakoroljanak ez utóbbiakra, az erődnek a folyamra néző falait dunai hajóikról tűz alá vették, és napokig verették. Szuorov végül elunta a meddő támadgatást, s az óvatoskodó, aggályos tisztek fejcsoválásai ellenére rohamra szánta el magát. Előbb mindenesetre megadásra szólította föl a várat védő török parancsnokot, szabad elvonulást ígérve minden katonájának. A parancsnok azonban gúnyos választ küldött vissza: „Előbb fog a mennybolt leomlani, mintsem az erőd elesni!”

Ekkor fúvatott rohamot Szuorov. S hat óra múltán leomlott a mennybolt, vagy ahogy valaki szellemesen megállapította: a félholdból újhald lett; Izmail orosz kézre került vissza. Húsz-harmincezer halott török maradt a dombon és a domb oldalában. Életben egyetlen várvédő sem maradt, mert azt az egyet, akinek sikerült átúsznia a Dunán, majd elvergődnie a rossz hírrrel szultánjához, ez utóbbi nyakasztatta le tehetetlen dühében.

Szuorov ma is nagy becsben áll a Szovjetunióban; Izmailban – érthetően – különösen. *A győzelem tudománya* című hadászati művét ma is tanítják a katonai akadémiákon, s az egyik legmagasabb katonai kitüntetés neve is Szuorov-rend.

Az izmaili Szuorov Múzeumban a csata kicsinyített papírmásé modellen nyomon követhető, mellette korabeli egyenruhák, török szabályák, ágyúk, lófarkak és pénzermék láthatók, de kinn a városban is vásárolhat az ember kis Szuorovkákat, mindenféle nagyságban és anyagból. Nagy emlékoszlop is emlékeztet a mintegy két évszázada lezajlott ütközetre: messze láthatóan emelkedik a város dombján, akárcsak a magyar hon-

védcsereg győzelmi emlékjele Pákozdon. No és persze a csatára utal még a Szuvorov-szobor a róla elnevezett, nyolc kilométer hosszú „proszpekten”, azaz sugárúton.

Szuvorov alakján kívül Izmail még néhány dologról nevezetes: konzervgyáráról, mely pontosan annyi dobozt küld évente a piacra, ahány szovjet állampolgár van; továbbá modern hajógyáráról; nem utolsósorban pedig cellulózgyáráról, mely a delta nádját dolgozza föl.

Vándorló torkolatok

A KILIJAI-ÁG – PARDINA, CHILIA VECHE, KILIJA,
VILKOVO, PERIPRAVA

A nádról, a delta aranyáról majd még esik szó, de ha már a Kilijai-ágban járunk, folytassuk utunkat elébb itt. Izmail után a folyam nagyobb hurkot ír le, előbb délkeletnek, majd északkeletnek tartva, hogy aztán a román parton lévő Pardina után valósággal megtébo-lyuljon. Amit ugyanis Kilijai-ágnak hívunk, az ágak sokaságának őrzőgő tohuva-bohujá csaknem ötven kilométeren át. Mintha maga a Duna sem tudná, hányfelé is tóduljon-lóduljon habjaival. Szinte meg sem lehet különböztetni a folyamot és szigeteit, kivéve tán a két-három főágot, melyeknek persze mindegyike a Kilijai-ág nevet viseli. Ott, ahol a sokból ismét egy lesz, találjuk a folyamág névadóit, a jobb parton a román Chilia Vechét, a balon pedig a szovjet Kiliját.

Sok nyelvészeti vita zajlott és zajlik e név eredetéről. Annyi már kiderült, hogy a Kilija nevet nem lehet a szerzetesi cellát jelentő román „chilie” szóból származtatni. Ennél valószínűbbnek tetszik az oszmán-török „kili” (agyagos) szónak az elnevezés forrásaként való föltételezése. Ám e sorok írója egy egészen másfajta eredeztetést sem tartana eleve elvetendőnek. Emlékez-zünk csak Apolloniosz Rhodiosz (i. e. 280 – i. e. 195?) *Argonautika* című eposzára, melyben Jaszónék útját írja le:

*Mert Peuké, a sziget, melyet itt fog közre az Isztrosz,
Háromvégű; a tengeri part vonalán van a szélte,
Ám a soványabb csúcs a folyamnak fordul, ahonnan
Kétfele szabva a torkolat: itt ennek neve Narex,
S még jó messzire onnét lelsz a Kalón nevű ágra...*

Ez a Kalón: a Kilijai-ág. S ki tudja, vajon nem a görög név-e minden későbbi névátalakulás ősi alapja?
A rhodoszi Apolloniosz hexametereiből ez nem derül

ki, persze. De az már annál inkább, hogy az ő korában szemlátomást még nem ismerték a középső, a Sulinai-ágot. (A Narex a mai Szent György-ágnak volt egykor a neve.) No de hogyhogy nem ismerték? Mi lehet ennek az oka?

Erre nézve csak föltételezéseink lehetnek. Elképzelhető, hogy valamiféle, azóta megszűnt természeti képződmény fődte el az időszámításunk előtti 3. században itt hajózó tengerészek tekintete elől a középső torkolatot; de megvallhatjuk, hogy ez nem cseng túlon túl meggyőzően. Valószínűbbnek látszik az a pofonegyszerű következtetés, hogy e torkolatot azért nem ismerték, mert abban az időben még nem is létezett. Másmost mikor és főleg hogyan jött létre a Duna Sulinai-ága? Vajon az ember tudatos tevékenysége folytán-e? Aligha, hiszen ha ilyen óriási, tervszerű természetátalakító tevékenység végbement volna, ennek írásos nyoma is bizonyára marad az elmúlt két ezredév folyamán. S vajon ha a világ ura, Róma technikai fölkészültsége is kevés volt ahhoz, hogy Apollodorus az i. sz. 2. század elején megvalósítsa a Duna-csatornáról szövögetett ábrándjait, akkor kinek és mikor lehetett erre nagyobb esélye, illetve módja?

Másfelől viszont olyasfajta természeti kataklizmáról sem szólnak följegyzések, mely egy ilyen harmadik deltaág létrejöttét előidézhetette. Következésképp ott vagyunk, ahol voltunk; a rejtély egyelőre rejtély marad. Ismerünk olyan véleményt, mely a szándékos emberi beavatkozás változatára esküszik; másfelől komoly szakértők állítják, hogy a Duna folyása általában is több helyütt egészen más volt, mint most – amely föltételezés hívei a Föld tektonikus változásaira építik elméletüket. Az senkit se tévesszen meg, hogy a Sulinai-ágot századunk harmincas éveinek elején csatornázták: a Sulinai-ág nem ettől és nem ekkor keletkezett; *meglévő* Duna-ágot szelídítettek meg és tettek könnyebben hajózhatóvá jó fél századdal ezelőtt.

Akármit áll is a dolog, egyet aligha vitathatunk: azt ugyanis, hogy a Duna még útjának végső szakaszán is telis-teli van egyelőre megfejtetlen titkokkal.

Chilia Veche és a Sulinai-ág (magyarosan: Szulinai-ág) partján fekvő Gorgova között egyébként egyenes Duna-összeköttetés van: egy, a két nagy főág közt húzódó keresztág, melynek külön érdekessége, hogy a már említett Pardinától egy harántág is összekapcsolódik e keresztággal, ez utóbbinak a közepébe torkollva. Más szóval: a folyamból itt már külön folyók indulnak ki, és zúdulnak beléje vissza. Ilyesmi csak a csekély esésű deltában, a tenger közelében lehetséges.

Kilija után a bal parton már csupán egyetlen város-

ka, Vilkovo, Chilia Veche után a jobb parton mindössze Periprava következik, aztán a Duna pályafutása – legalábbis ezen az ágon – véget ér. A három ág közül ennek a torkolata a legvadregényesebb, tudniillik ez nem is egyetlen torkolat, mint a csatornázott Sulinai-ágé vagy a Szent György-ágé, hanem mindjárt *hét*: ennyi kisebb ágra bomolva veti magát a folyam a Fekete-tengerbe.

És itt hadd essék még egyszer, utoljára szó a Zimonynál már bővebben tárgyalt és ebben a fejezetben is említett argonautákról. Rhodoszi Apolloniosz leírása szerint Jaszón és társai a Szent György-ágon (a Narexen) hajóztak föl, s állítólag azért sikerült lerázniuk az őket üldöző kolkhisziakat, mert ez utóbbiak a Kilijai-ágon üldözték őket, a mai Izmailig, ahol is rá kellett ébredniük, hogy elvesztették a szökevények nyomát.

Ha ugyan a valóságban is megesett, s ha igen, így esett-e meg az egész történet. Különben sem tudható, a hét torkolat közül melyiken tértek föl az üldözők. Sőt még az sem, hogy az időt is hét torkolat volt-e, s ha igen, hol. Tudniillik a torkolatok – s ez esetleg válasz lehet a Sulinai-ág keletkezésének mikéntjére is – *vándorolnak!* S nem is csupán, ahogy gondolnók, egy-egy hosszabb földtörténeti szakasz alatt. Egyetlen emberöltő, sőt némelykor egy fél emberöltő is elegendő ahhoz, hogy valaki ne találja többé a helyén az egyszer látott partszakaszt. Erről ír a híres román író, Mihail Sadoveanu is, aki a deltának a „ködön túli ország” költői nevet adta:

„Ötven éve egy éjszaka a Duna Kilijai-ágának torkolatában egy uszály fedélzetén álltam, a telihold világánál a tengerre bámultam, és a csalóányok hangjára füleltem. Negyed századdal később meg akartam keresni ezt a feledhetetlenül varázslatos helyet. Már nem volt a parton. A zsombék és az új szárazföld időközben két kilométernyit vándorolt keletnek. Ekkor megborzongtam a rettenettől e szakadatlan, örök és sorsszerű vándorlás láttán...”

A hullámzó szárazföld: a plaur

A SULINAI-ÁG – VULTURUL, MALIUC, CRIŞAN

Tulceától harmincöt kilométernyire, a Sulinai-ágban, a jobbára lipovecek lakta jobb parti faluval, Vulturullal szemben találjuk egy, a bal part mentén húzódó szigeten Maliucot, a modern Románia egyik jelképét. Ezen a településen 1957-ben még csak hatvanan éltek; ma már ezer körül van a lakosok száma. Vadonatúj lakóházak nőttek ki a földből, velük együtt egy turistaszálló, üzletsor, mozi, takarékpénztár, óvoda, kultúrház, iskola, orvosi rendelő, kikötő, no meg az az intézet, amelynek kedvéért ez az egész roppant fölvirágzás létrejött: a nádkutatóké.

A nádat, a Duna-delta aranyát, amely Crişan községtől most már a tengerig kísér, ősidőktől fogva megtanulta becsülni és szolgálatába állítani az ember. Kerítésnek és háztetőnek használta, sőt a legendás hírű Dárius perzsa király, amikor ezen a tájon háborúzott, úszó hidat készíttetett belőle, hogy csapatai azon kelhessenek át a folyam vizén. A parasztoknak és halászoknak a nád volt a fája, s egy különös eszközzel, afféle hosszú nyelű sarlóval, az úgynevezett tarbánnal (török szó) vágják, napi szükségletük szerint. A delta teljes területének több mint felét borítja nád; nem csoda, ha a környék nagyobb városaiban, mint Brăilában vagy Izmailban a cellulózgyáraké a gazdasági főszerep. Papír, karton, műanyag szál, farost lemez, építkezési szigetelőanyag készül a delta nádjából. Sőt: élesztő és szesz is, továbbá műtrágya és fűtőanyag – s hogy mi mindenre jó még a nád, azt tán csak a jövő fogja kideríteni. Egyebek közt a maliuci kutatóintézet tevékenysége nyomán.

Az intézet elődje egy kicsiny tudományos állomás volt, mely 1953-ban itt még jóformán a vízi vadon kellős közepén kezdte meg működését. Abban az időben még ezer tonnákban mérték az évi nádhozamot; azóta emez *megnégyszázszorozódott!* Mert a kutatók apróra megvizsgálták, miképpen kell a nádat a legcélszerűbben termesztetni, aratni, de még azt is, hogy milyen a nádcsövek „vérkeringése”. Ezt laboratóriumi görebekben, radioaktív foszfor segítségével figyelték meg. A vegyészek azt is kimódolták, hogyan és mikor ajánlatos – még az aratás megkezdése előtt – levagdogni a nád leveleit, melyeket amúgy sem lehet fölhasználni, s melyek csak akadályozzák a gyors aratást. További kísérletek arra próbálnak választ találni, vajon nem lehetne-e mégiscsak valamiféle hasznot húzni azokból a fránya nádlevelekből. A jelentések folyamatosan

Dárius a trónon. Irán Y 378

A delta nádja. Rom. 3567

Ezüstkócsag. Rom. 1800

Kormorán. SZU 3927

Hermelin. Rom. 1803

mennek Bräilába, sőt Bukarestbe, maga a nád pedig Tulceába. A delta nádja – ezt a világ valamennyi szakértője egybehangzóan megállapította – jobb minőségű és jóval magasabb is a föld kerekén ismert valamennyi nádfajtánál.

Ami a nádatatást illeti, a román szakembereknek sikerült a legutóbbi három évtizedben földérinteniük, hogyan kell a nádat száraz talajon, hogyan vízben, s megint másként az úszó szigeteken, az úgynevezett plaurokon betakarítani, hogy a hozam a lehető legnagyobb legyen. A plaurok: egy külön világ. Akár traktorral is rájuk lehet menni. Legföljebb elhűlve látja az ember, hogy a sziget talaja közben ugyanúgy hullámszik és gyűrűzik, mintha víz volna. Biztos, ami biztos, ma már nem is küld senki lánctalpas járművet a plaurokra, mint korábban. A mérnökök úszó kaszálógépeket szerkesztettek, s az úszó szigetekre küldött traktorok is félig fölfújtt, puha kerékgumi „cipőkön” sétálnak. Egy ilyen

Ezüstsirály. Rom. 1805

Tengeri sas. Rom. 1806

Tok. SZU 4334

Tengeri fogas. SZU 2356

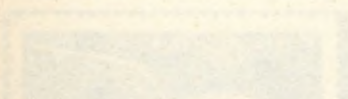

Vadkacsa. SZU 1919

A *Muntenia* keresztülhalad a sulinai természetvédelmi területen. Rom. 3535

Rom. 2359

Táj a Duna-deltában.
Rom. 2985

traktor akár az ember lábára is ráhajthat, anélkül hogy megéreznők a súlyát.

A delta nádja nemcsak az embert szolgálja. Megszámlálhatatlan állatfajtának a hajlékot, a mindennapi ételmet, magát az életet jelenti. Aki hajnalban csónakon hatol sűrűjébe, szinte megsiketülhet az ébredező tizezer nyi madár és egyéb állat vijjogásától, füttyétől, trombitálásától, cirpelésétől; többféle hangot hall az ember, mint ahány szava van rájuk. Kormoránoktól a különféle kócsagokig, hermelintől az ezüstsirályig, vadkacsától a sasig az állatvilágnak hihetetlenül sok változatát és példányát figyelhetjük itt meg. S mindehhez vegyük hozzá víz alatti néma társaikat, a halakat, melyekről már esett szó. No meg a kételtűeket és a hüllőket. A csigák kedvelői itt dalolhatnak a boldogságtól, annyi nyüzsög mindenfelé belőlük. Kedvelik ugyan a csigákat, csak éppen dalolni nem képesek a deltatáj jellegzetes, nevüksincs vándorélősdijeit, melyek, amikor elunták a csigát, a halakra akaszkodnak, azokról pedig a madarakra települnek át, hogy minél változatosabbá tegyék étrendjüket.

A Sulinai-ág környéke természetvédelmi terület, méghozzá a világ egyik legnagyobb „állatparkja”. Vízimadarak tekintetében bizonyosan az első nagyszabású létesítmény.

A csatornázott főágban ezenközben húszezer tonnás óceánjáró hajók haladnak méltósággal, megannyi különös, idegen világ e vízi dzsungel hátterében. Kétoldalt mellékágak, morotvák, posványok, tavacsákak, nagyobb állóvizek, valódi és álszárazföldek, plaurok – és nád, nád, nád. Ha nem látnók a hajóóriásokat, soha nem hinnők, hogy Európa egyik legforgalmasabb vízi útja van előttünk.

A láthatatlan torkolat

A SULINAI- ÉS A SZENT GYÖRGY-ÁG – SULINA,
SFÎNTU GHEORGHE

A Kilijai-ág északon száztizenhat kilométer hosszú, a Szent György-ág délen százkilenc kilométeres. Ehhez képest a Sulinai-ág teljes hossza mindössze hatvanhárom kilométer. A Duna-víznek gorombán mintegy 65%-át a Kilijai-ág hordja a tengerbe; mintegy 20%-át a Szent György-ág; s csupán körülbelül 15%-át a középső, a Sulinai-ág, melynek nagy részét már a 19. században, kisebb részét, amint erről már volt szó, a 20. században csatornázták. Ennek megfelelően ez az ág

szolgálja a folyamot a tengerhez, emezt pedig a folyamhoz kapcsoló hajózást.

A hajósok azonban, akárcsak a bűvárok, nem szeretik a Duna irdatlan mennyiségű üledékét. Ők a saját bőrükön és valóságosan is megtapasztalják, amit Goethe képletes éllel így fogalmazott meg: „Nagy folyók nagy hordalékot is görgetnek.” Nos, a Duna csakugyan nagy folyó: évente nem kevesebb, mint *hetvenmillió tonnányi* (!) iszapot és egyéb hordalékot ülepít le torkolataiban. Így aztán nemcsak föl-le vándorolnak a torkolatok, hanem a tenger felé is: a part – a csatorna töltésével együtt – évente legalább hetven-, de van, ahol több méternyit nyomul tovább a vízbe, s velük együtt nyomulnak tovább a világítótornyok is. Az egyik ilyen tornyot, mely ma öt kilométerre van a tengertől, emlékeztetőül ott hagyták régi helyén. Az ötvenes évek közepén még ott volt a tengerpart. Ha így megy tovább, még több vitára számíthatunk arra nézvést, mennyi is a folyam pontos hossza.

Magánál Sulinánál reggel négy órától este nyolcig egyfolytában kotorják a csatornát. Csupán így lehet elejét venni annak, hogy olyasféle homoksziget képződjék a torkolat előtt, mint amelyet Sfintu Gheorghe, azaz Szent György előtt alkotott a dunai hordalék. Ez a sziget, a Sacalinul Mic nincs egyedül: ő már a negyedik azok közül, amelyek a déli ág torkolatánál az idők folyamán keletkeztek. (Van közöttük tizenöt kilométeres hosszúságú is!) Sulinánál ez megengedhetetlen: lehetetlenné válnék a hajózás.

Vajon mit is jelent ez a napi tizenhat órányi kotrás? Románia és az egész Duna-táj legkeletibb lakott pontjától még hét kilométeres csatornaút vezet a torkolatig. Ezt a hét kilométert tisztítják állandóan végig az Al-Dunai Folyami Adminisztráció kotróhajói.

Egyébként ne gondolja senki, hogy a Duna hordaléka egyértelműen csak káros. Ezt hinni tévedés volna, hisz maga Sulina városa is ilyen hordalék homoknyelvre épült, s ennél fogva mindösszesen három méterrel van a tenger szintje fölött. Ennél kevesebbrel a városok közül legföljebb a tengervízben épült Velence dicsekedhet. De máskülönben is hasznos dolog a hordalék. Hallgassuk csak meg erre nézve Barabás István romániai magyar újságíró:

„Ami másutt átok, az itt, a Delta világában: áldás. A Duna hordaléka ugyanis errefelé a természetes trágya szerepét tölti be, a tavaszi áradások után visszamaradó humusz az egész növényvilág, közvetve tehát a halállomány életője is.

Természettudósok, a Delta kutatói joggal húzták meg a vészharangot: a csatornázással, a fenékmeder

Román gőzös
a Sulina-csatornában.
Rom. 3813

kotrásával, a hajóutak mélyítésével fölgyorsul a Duna-víz átáramlása, a hordalék a tengerben ülepedik le, a Delta növényvilága nem kapja meg nélkülözhetetlen táplálékát. Más oldalon a hajósok mindent elkövetnének, hogy a Duna-ágakban ne rakódjék le iszap, hanem egyenesen a tengerbe zúduljon, de ott is minél messzebb a parttól, mert a homokzátonyok veszélyeztetik a hajózást.

Kinek legyen igaza? Ez volt a kérdés ezelőtt száz évvel, s bizonyára ez lesz száz év múlva is. A Delta jogát az élethez nem lehet vitatni, de nem lehet a hajózás szükségességét sem!”

Talán még emlékszik az olvasó a több évszázados óbudai vitára: liszt vagy hal. Ugyanilyen fogas probléma ez is: halászat vagy hajózás. A válasz aligha lehet egyéb, mint: mindkettő. Ehhez azonban óriási körültekintés kell. A Rajnánál hasonló háborúság dúl a kétféle érdek között, s egyelőre nem sikerült megnyugtató megoldást találni. Pontosabban: ott a hajózás kedvéért minden egyebet háttérbe szorítanak, s ez nem csupán a természetvédők haragját váltja ki. Az Al-Dunai Folyami Adminisztráció sulinai részlege azon van, hogy a kecske is jóllakjék, és a káposzta is megmaradjon: csak annyi iszapot kotortat ki a vízből, amennyi a hajók biztonságos közlekedéséhez multhatatlanul szükséges.

De vajon biztonságot jelent-e a puszta medermélység? Ne feledjük: a tengerről fölfelé iparkodó óceánjáróknak, melyek nyolc-tízezer tonnányi rakományt cipelnek, a nyílt tengeren a csatorna kezdetét jelző bójától kezdve a kapuig több kilométeren át egy pusztán mintegy tíz méter széles sávon szabad haladniuk. Ez természetes, hiszen a tenger vize – épp a hordalék következtében – még a parttól négy-öt kilométernyire is csak két-három méter mély, tehát a súlyos hajók, kijelölt „folyosójukat” elhagyva, nyomban megfeneklenének. Idegen kormányos nem is igen volna képes pontosan, szinte centiméterre eltalálni, hol kell haladnia e szűk korridorban. Éppen ezért itt még ma is, mint valamikor a Struden vagy a Vaskapu poklában, helyi révkalauzok szállnak föl az érkező idegen hajók fedélzetére, hogy biztonságosan juttassák révbe a hajót és rakományát.

A hajózás biztonsága tehát megvolna: magát Sulina városáét csak a hetvenes években sikerült megteremteni, a nagy 1970-es árvíz után. Akkor, 1970-ben Sulina – éppen, mert csupán három méterrel van a tengerszint fölött – teljesen víz alá került, a házak derékig álltak a tengerben. Északról a Duna, délről a láp jóformán percek alatt árasztotta el a várost. Azóta magas töltés védi emezt körös-körül, hogy meg ne ismétlődhessen a tragédia.

Tragédiából egyébként már korábban is kijutott Sulinának: 1944-ben. A bombatámadás, amely az itt összpontosított fasiszta hadihajókat érte, magát a várost is romba döntötte. Aztán az egyik német gyorsnaszád, mely telitalálatot kapott, a rakpartra repült, mintha csak egy óriás kéz pöckölte volna oda, nekivágódott egy raktárépületnek, s az abban fölhalmozott torpedók és egyéb lőszeresek fölrobbantak. Az iszonyatos erejű detonáció még azokkal a házakkal is végzett, melyek addig állva maradtak.

Ehhez kapcsolódó derűsebb történet is akad a város legújabb kori történelmében. Nem is olyan nagyon régen néhány, romantikus szenzációkra vadászó riporter nagy feltűnést keltő cikkekben számolt be arról, hogy megkeresték és meg is találták Sulinában azt a házat, sőt azt az erkélyt, ahonnan Penelopé, a francia Jean Bart *Europoliszának* széplelkű hősnője a város nyüzsgését figyelte, és ahol a délceg hajósért epekedett. Kell-e mondanunk, hogy az a 17. századi ház már réges-rég az enyészete lett erkélyestül, mire derék újságíróink nyomozásukba belefogtak? Hiszen a mai Sulina – láttuk, miért – teljes egészében a fölszabadulás után épült föl!

Sulinát elhagyva, már kint járunk a nyílt tengeren. Legalábbis ez az ember érzése. Hiszen minden oldalról vizet látunk. Valójában ez még mindig a Sulina-csatorna. Hol van hát a torkolat?

Emezt sosem pillantjuk meg, legföljebb műszereink tudósítanak róla, ha elértük. Vagy a hajósok bólintanak: no, ezt a pontot már olybá vehetjük, hogy ez itt már inkább a Fekete-tenger, mintsem a Duna, hiszen már az utolsó világítótorony is elmaradt. De hát pontos határvonal itt nincs, igazából még a térképen sem, hiszen ott a tenger vízében még öt kilométeres szakaszon látjuk a Dunát, amint – nem tudva beletörödni abba, hogy pályafutásának vége – csökönyösen „továbbfolyik”.

A folyam, mely a Német Szövetségi Köztársaság területén két incifinci patakocskából egyesült szerény érré, immár tengerként hal el a tengerben.

Vessünk egy búcsúpillantást a távra, melyet bejártunk, s gondoljuk végig képzeletben, hány merénylet és mészárlás, csata, kaland, cselszövény, szerelem, gyilkosság, pörösködés, jóslat, titok és történelmi fordulat emléke kísért végig az öreg Duna hullámain. Vegyük számba, hány vérfagyasztó vagy derűs legenda leng ma is a folyó partjai fölött, a nép száján, költők verssorai-ban, regények lapjain. Meg hogy hány nép hányféle hajója (csónakja, gályája, monitora, ladikja, „vasalója”, bárkája, óceánjárója és sétagőzöse) szántotta napjainkig e habokat.

Jean Bart, a hajós.
Francia Y 1167

A Fekete-tenger partja
(Ajvazovszkij festménye).
SZU 3398

TARTALOM

Rövid előszó egy hosszú utazáshoz	5
---	---

NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG

Vita az eredet körül (Furtwangen, Donaueschingen)	7
A Duna a Rajnába ömlik? (Donaueschingen, Immendingen, Möhringen, Tuttlingen, Fridingen)	10
„Én itt fogoly vagyok!” (Beuron, Dietfurth, Sigmaringen, Hundersingen, Riedlingen)	13
Vasalók és skatulyák (Ulm)	17
Eszik-e lóhúst a tábornok? (Ulm)	19
A repülő szabó (Ulm)	21
Építési idő: ötszáztizenhárom év (Ulm)	23
Nabada, ferde torony, Jézus keresztje (Ulm, Wittingen)	24
Bécsből a nyaktiló felé (Leipheim, Günzburg) ..	27
A blindheimi mézszárlás (Lauingen, Blindheim) ..	29
Egy város, amely elpáholta jövőjét (Donauwörth)	32
Hogyan kerül Franciaország a Duna partjára? (Oberhausen, Neuburg)	34
Tengeri csata kilencszázkilencvenegy forintért (Ingolstadt)	36
A bűvös tizennyolcas szám (Eining, Weltenburg, Kelheim)	39
A tizenöt lyukú csodahíd (Regensburg)	42
Az álombéli Hold-utazás (Regensburg)	45
Ahol Lehelt és Bulcsút kivégezték (Regensburg)	47
A kínzókamrától az égen sikló hajóig (Regensburg)	51
A boszorkány halála (Donaustauf, Straubing) ..	52
A windbergi molnár jóslatai (Bogen, Windberg)	55
Véres és ártatlan babonák (Deggendorf, Niederalteich, Vilshofen)	57
A passauai árvíz (Passau)	59
A Nibelung-ének rejtélyei (Passau)	60
Egy húszéves ifjú jókor érkezik (Passau)	64
Tizenhatezer-hétszáznegyvennégy síp (Passau) ..	66

AUSZTRIA

A kísértetkastély (Krempelstein)	68
Kuglizás a hullámokon (Engelszell, Aschach, Eferding, Wilhering)	69
Szerelmi verspárbaj (Linz)	72
A rejtélyes magánhangzók (Linz)	74
Apátság a Kétfejű Sashoz (Sankt Florian)	77
„Kilenc országlásfogyai vason vitetnek...” (Enns, Mauthausen)	79
A Struden pokla (Dornach, Grein, Sankt Nikola, Waldhausen)	83
Egy császár lezuhan (Ybbs-Persenbeug, Maria Taferl, Pöchlarn)	86
Tetemrehívás a 20. században (Pöchlarn)	88
Uuahouua kapuja (Melk)	90
Egy hamiskás Vénusz (Schönbühel, Aggsbach Dorf, Willendorf)	93
Átvádolás és gugarozás (Schwallenbach, Sankt Johann, Spitz, Erlahof)	95
A vártorony rabja (Sankt Michael, Dürnstein) ..	98
Ecset, olló, pénz (Krems)	102
Mit mesél egy csatornaszáj? (Stein, Mautern, Göttweig)	105
A megelevenedett koponya (Tulln, Greifenstein, Klosterneuburg)	107
„A vízgőz egy fabatkát nem ér” (Bécs)	110
Hogyan lett kék a Duna? (Bécs)	113
„Bizánci szelet” és Langoschbäckerei (Bécs)	115
„Kényelmesen akarok hálni!” (Bécs)	117
Civil a csatatéren (Bécs)	121
„Mikor indul a következő hattyú?” (Bécs)	123
Oroszlánok a Dunában (Fischamend Markt, Orth, Eckartsau, Petronell)	126
A kéménybe bújt tanonc (Hainburg)	128

CSEHSZLOVÁKIA

Egyetlen bűvár legyőz egy hadsereget (Pozsony) ..	131
Az elszabadult szörny (Pozsony)	134
Lehet-e ágyúval halat fogni? (Pozsony)	136
Egy szent, díszmagyarban (Pozsony)	137

CSEHSZLOVÁKIA ÉS MAGYARORSZÁG

Halászok pert nyernek az apát ellen (Dunaszerdahely, Dunakiliti, Bős, Lipót, Ásványráró, Szap, Győr, Vének, Gönyű)	141
--	-----

„Meringölő” és lapátpróba (Csallóköz, Szigetköz)	145
Az aranyosó malom (Csallóköz-aranyos)	146
Az a „szörnyűséges” Klapka (Komárom)	149
Róza asszony férfi lesz (Komárom)	151
A földbirtokos hajósok (Komárom)	153
Hangicsál a zenekar (Komárom)	155
Sziklatömb az udvaron (Almásfüzitő, Neszmély, Süttö, Lábatlan, Nyergesújfalú, Párkány, Esz- tergom)	156
Foglyul ejtik a pasát (Esztergom, Párkány)	159
Mire jó egy légbuborék? (Esztergom)	162

MAGYARORSZÁG

Az elvándorolt falu (Szob, Zebegény)	164
Az ókoriak „morzéja” (Zebegény)	165
A pulykacsontok rejtélye (Dömös, Nagymaros, Visegrád)	167
A bújócskázó palota (Visegrád)	172
Családirtás a királyi udvarban (Visegrád)	174
Ellopják a koronát (Visegrád)	176
Célba úszó könyvek (Kismaros, Verőcmaros, Kisoroszi, Vác, Sződliget, Sződ, Göd, Horány)	179
Az erdő titka (Dunabogdány, Leányfalú, Dunake- szzi, Szigetmonostor)	181
Rab Ráby különös története (Szentendre)	183
Egy rozoga ház (Budapest)	187
„Vallott nekem a Nyulak-szigete...” (Budapest)	188
Fejedelemasszony-rablás (Budapest)	191
Egy híd története (Budapest)	194
„Még a Duna is kicsapott kétfelől” (Budapest)	198
A nyitva hagyott vasajtó (Budapest)	202
Tettének oka ismeretlen (Budapest)	205
„Ahol az ember felmászik a fára...” (Budapest)	208
Lyuk a fatáblában (Budapest)	213
Az elimádkozott csata (Budaörs)	217
Egy különös vízi jármű: a borostömlő (Budafok, Érd, Százhalombatta, Csepel-sziget)	220
„A fegyverszünetet el nem fogadom!” (Csepel- sziget – Tököl, Ercsi, Adony)	224
„Engem Kevi-Rác, többet ugyan sose látsz!” (Cse- pel-sziget – Szigetújfalú, Ráckeve)	227
Egyiknek birtok, másiknak kötél (Csepel-sziget – Lórév)	229
Atomerő és erős paprika (Rácalmás, Dunaújváros, Szalkszentmárton, Dunaföldvár, Solt, Harta, Dunapataj, Madocsa, Paks, Kalocsa, Fajszt, Bo- gyiszló, Gemenc, Pörböly, Baja)	231

Emberekök fogságából a követi széki (Baja, Du- naszekcső)	234
Az elrejtett ágyúk (Mohács)	237

JUGOSZLÁVIA

Szent a kút mélyén (Batina, Bezdán, Zombor, Apatin, Vukovár, Újlak)	242
Damad Ali ráfizet (Újvidék, Pétervárad)	245
Granicsárok és zadrugák (Pétervárad)	249
Négy egyforma ajtó (Karlóca)	252
A Fruška Gora kolostorai (Hopovo, Krušedol, Vrdnik, Jazak)	255
A pestis határállomása (Titel, Zimony, Újbelgrád)	257
Az eltévedt argonauták (Zimony)	260
Dráma a pontonhídon (Belgrád)	262
A sorsdöntő két perc (Belgrád)	264
Amiért a harang szól (Belgrád)	269
Harc a trónért (Belgrád)	273
Királygyilkosság a Konakban (Belgrád)	275
A Kérdőjel kávézó (Belgrád)	279
A pórul járt kocsmárosné (Pancsova, Szendrő, Kovin)	282

JUGOSZLÁVIA ÉS ROMÁNIA

Hűtlen asszony a sziklaszálon (Báziás, Veliko Gra- dište, Drenkova, Moldova Veche, Galambóc)	285
A trapézházak halszájú emberei (Brnjica, Dobra, Berszászka, Lepenski Vir, Boljetin)	288
A rettegett Greben (Szinice, Donji Milanovac)	291
Egy ország eltűnik (A Kazán-szoros – Golubinje)	294
A Veterani-barlang ellenáll (A Kazán-szoros – Du- bova, Ogradena)	297
A szent korona újabb viszontagságai (Orsova, Herkulesfürdő)	300
A Senki szigetétől a Derdapig (Orsova, Tekija)	304
Kiskirályok – meg egy nagy (Sip, Gura Văii, Kla- dovo, Drobeta-Turnu-Severin, Vrbica, Hinova, Korbovo, Milutinovac, Brza Palanka, Tigănași, Mihajlovac, Prahovo, Radujevac, Gruia, Pris- tol)	307

ROMÁNIA ÉS BULGÁRIA

A visszavont levél (Vrav, Novo Szelo, Kosava, Vidin)	312
Egy lebegő geográfus (Vidin)	314
Riport a sosemvolt átkelésről (Calafat)	316
Költő mint kalóz (Arcsar, Lom, Kozloduj)	318
A császármertő gálya (Orjahovo, Corabia, Turnu Măgurele, Nikopol)	321
Egérfogó a Dunán (Zimnicea, Szvistov, Vardim, Batin, Rusze, Giurgiu)	325
Egy kőlap története (Cservena Voda)	329
Flotta a Duna fenekén (Marten, Tutrakán, Oltenița)	331
A tagadó fejbólintás határa (Dunavec, Popina, Szrebarna, Szilisztra)	333

ROMÁNIA

Kölcsönadott feleségek (Călărași, Fetești, Făcăeni, Giurgeni, Cernavodă, Dunărea, Topalu, Hîrșova, Vadu Oii)	337
A halászó macskák szigete (Gropeni, Chiscani, Dăeni, Măcin, Brăila, Galați)	340

A SZOVJETUNIO ÉS ROMÁNIA

A lipovecek házi szaunái (Renyi, Isaccea, Tulcea)	344
Ahol a mennybolt leomlott (A Kilijai-ág – Plauru, Izmail)	347
Vándorló torkolatok (A Kilijai-ág – Pardina, Chilia Veche, Kilija, Vilkovo, Periprava)	349
A hullámzó szárazföld: a plaur (A Sulinai-ág – Vulturul, Maliuc, Crișan)	352
A láthatatlan torkolat (A Sulinai- és Szent György-ág – Sulina, Sfîntu Gheorghe)	345

LEGYEN SZERVEZETT BÉLYEGGYŰJTŐ!

Éljen a szervezetség előnyeivel, lépjen be a
MAGYAR BÉLYEGGYŰJTŐK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGÉBE!
Vegye igénybe a szövetségi szolgáltatásokat!
Részletes felvilágosítást nyújtanak területi irodáink:

Budapest	(Tel.: 327-300)	Pécs	(72-12-934)
Győr	(96-15-264)	Szeged	(62-10-357)
Miskolc	(46-15-274)	Szombathely	(94-11-072)
Nyíregyháza	(42-10-852)		

FIZESSEN ELŐ A BÉLYEGGYŰJTŐK LAPJÁRA!

A

havonta tájékoztat a hazai és a külföldi filatéliai tevékenység
legkülönbözőbb területeiről

Előfizethető: bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési
és Lapellátási Irodánál (HELIR)
1900 Budapest, XIII., Lehel u. 10/a

A MAGYAR FILATÉLIA VÁLLALAT

budapesti szaküzletei

széles áruválasztékkal állnak
kedves vásárlóik rendelkezésére:

bélyegek, bélyegcsomagok
a világ minden tájáról,
albumok, albumlapok,
bélyeggyűjtési kellékek,
Carte-Maximumok,
elsőnapori borítékok

Keresse fel szaküzleteinket:

VI., November 7. tér 3.

V., Petőfi S. u. 17-19.

VÁRJUK KEDVES VÁSÁRLÓINKAT!

A 3. oldalon a *MBéÁ 3695* a 368. oldalon az *MBéÁ 3737* katalógusszámú bélyeg látható.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ISBN 963 11 4569 7

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Sziládi János igazgató
Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (887491/10)
Athenaeum Nyomda (88.0659), Budapest, 1988
Felelős vezető: Szilávik András vezérigazgató
Felelős szerkesztő: Ágai Ágnes
Műszaki vezető: Szakálos Mihály
Képszerkesztő: Szecskó Tamás
Műszaki szerkesztő: Supp Emilné
Terjedelem: 31,51 (A/5) ív + 1 ív melléklet. IF 6140

397

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

90,- Ft

OSZK

Nagy Szechenyi Könyvtár